Jean-Christophe Buisson

O ISTORIE A **ASASINATELOR**

Volumul ne permite să descoperim sau să redescoperim asasinate care au marcat istoria lumii... Unele sunt cunoscute, precum cele cărora le-au căzut victime Lincoln, Sissi, Cezar, Nicolae al II-lea, Franz Ferdinand al Austriei, Sadat..., dar aici ni se furnizează un plus de informații, mai puțin sau deloc cunoscute... Alte asasinate sunt mai puțin faimoase: Maximilian de Habsburg, Alexandru al II-lea, Dollfuss, Lumumba, Ngô Đình Diệm... ele fiind trecute cu vederea în cărțile de istorie. Cititorii nu vor putea să nu fie impresionați în cazul unora dintre victime, chiar dacă s-au ridicat călcând peste cadavre. Este și cazul lui Dollfuss, cancelarul Austriei, care a luptat împotriva anexării acesteia de către Hitler, dar care nu a ezitat să impună o dictatură și ale cărui ordine au cauzat între 1 500 și 2 000 de morți în timpul războiului civil început de muncitori în 1934... Destinul lui Alexandru al II-lea este cel care impresionează cel mai mult. Într-adevăr, o ghicitoare i-a prezis că va supraviețui unui număr de șase atacuri, dar că al șaptelea îi va fi fatal... Să fi avut dreptate? Cititorul interesat va putea afla!

„De la Cezar la Ceaușescu: Jean-Christophe Buisson relatează în *O istorie a asasinatelor* marile asasinate politice. Cincisprezece povestiri, ca tot atâtea thrillere."

L'Express

„Într-un moment în care terorismul în masă ia amploare și liderii politici sunt extrem de bine protejați, iată o carte despre asasinarea unor personalități de stat, care înfățișează atât momente din istorie, cât și evenimente contemporane. [...] Este suficient să fim atenți la agitația din jur pentru a conștientiza această realitate: asasinarea unor oameni de stat este un spectru care continuă să bântuie societatea contemporană."

Libération

Această carte de istorie este, înainte de toate, o carte de istorisiri. Am vrut să povestesc cu cât mai multă exactitate despre lunile, săptămânile, zilele, orele și chiar clipele care au precedat cele cincisprezece evenimente tragice pe care am ales să le descriu. Dacă evoc adesea, în paralel, destinul călăului și pe cel al victimei până la întâlnirea fatală, uneori insist în mod intenționat asupra vieții celui care este, în general, aruncat în uitare de istorie, sub pretextul unui anumit maniheism moral sau al acelei empatii retrospective pentru victime, proprie societăților noastre contemporane, care refuză să accepte că violența este proprie omului și conflictul este necesar bunei funcționări a unui regim politic, fie el chiar și unul democratic.

Da, „omul este lup pentru om" (Hobbes) și, în esență, istoria este tragică.

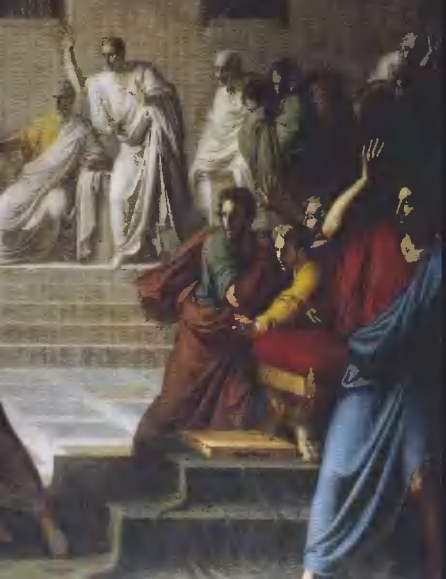

JEAN-CHRISTOPHE BUISSON este un jurnalist francez specializat în istorie, născut la 22 mai 1968, în Montbrison. În 1994, s-a alăturat revistei *Figaro* ca reporter și, în 2008, a devenit redactor-șef al departamentului Cultură. În 2015, a fost numit redactor-adjunct. Este specialist în problemele Balcanilor și ale lumii slave, cărora le-a dedicat numeroase reportaje și mai multe cărți. Apare și pe RTL, pe France 2 și pe canalul Histoire. Este, de asemenea, autorul unor cărți cu tematică istorică: *Assassinés* (O istorie a asasinatelor); *1917, l'année qui a changé le monde* (1917, anul care a schimbat lumea) *Les grands vaincus de l'Histoire* (Marii învinși ai Istoriei), *Le Siècle rouge* (Secolul roșu); *Napoléon. L'esprit des lieux* (Napoleon. Spiritul locurilor)

Jean-Christophe Buisson

O ISTORIE A ASASINATELOR

Traducere din limba franceză
AURELIA ULICI

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
BUISSON, JEAN-CHRISTOPHE
O istorie a asasinatelor / Jean-Christophe Buisson ; trad. din lb. franceză: Aurelia Ulici. - București : RAO Distribuție, 2021
Conține bibliografie

I. Ulici, Aurelia (trad.)

94
32

RAO Distribuție
Str. Bârgăului nr. 9-11, sect.1, București, România
www.raobooks.com
www.rao.ro

JEAN-CHRISTOPHE BUISSON
Assassinés
Copyright © Perrin 2013
Toate drepturile rezervate

O istorie a asasinatelor
© RAO Distribuție, 2018
Pentru versiunea în limba română

2021

Tatălui meu, Jean-Louis Buisson, trecut la cele veşnice în februarie 2012, care m-a învăţat să iubesc Istoria şi istorisirile.

Lui Pierre Schoendoerffer, trecut la cele veşnice în martie 2012, care a trezit în mine dorinţa de a le împărtăşi şi altora.

Şefi (de stat) care au fost omorâţi

În epoca terorismului de masă şi a protejării excesive a liderilor politici, în special a liderilor naţiunilor puternice, care conduc lumea, există şi tentaţia de a scrie o carte despre asasinarea bărbaţilor şi femeilor de stat, cu sentimentul că navighezi, în acelaşi timp, atât prin apele prezentului, cât şi prin cele ale istoriei. Cum să compari jalnica tentativă de ucidere a preşedintelui Republicii, Jacques Chirac, pusă la cale, pe 14 iulie 2002, de către Maxime Brunerie, cu încercările reuşite ale anarhistului italian Caserio, care l-a înjunghiat, în 1894, pe Sadi Carnot, cu cuţitul său, având mânerul în două culori, roşu şi negru, sau cu încercarea lui Gorgulov, un rus partizan al facţiunii albe, care l-a pus la pământ, cu trei gloanţe de pistol automat, pe Paul Doumer, în 1923? Şi ce înseamnă ameninţările cu moartea de pe Internet ale talibanilor afgani împotriva prinţului William al Angliei, în raport cu crimele spectaculoase care au însângerat palatele Europei şi Casa Albă la întâlnirea dintre secolele al XIX-lea şi XX[1]? Şi, totuşi! Este suficient să asculţi cu mare atenţie

[1] În afară de Sadi Carnot, au fost atunci ucişi în atentate ţarul Alexandru al II-lea al Rusiei, preşedintele american William McKinley, regele Portugaliei Carlos I, împărăteasa Austriei Elisabeta (Sissi), regele Italiei Umberto I, prim-ministrul spaniol Antonio Cánovas del Castillo. Şi lista nu se încheie aici. (n.a.)

vuietul violent al lumii ca să devii conştient de această realitate: asasinarea unui om de stat este un spectru care bântuie încă societatea politică a zilelor noastre.

În săptămâna în care am scris această introducere, am scos la lumină mai bine de zece evenimente care susţin această realitate. În Mauritania, preşedintele Mohamed Ould Abdel Aziz este mitraliat „din greşeală" de soldaţii propriei armate, după ce maşina oficială cu care circula de obicei ar fi refuzat să se oprească la un baraj militar; în Liban, şeful serviciilor de informaţii, Wissam al-Hassan, este ucis într-un atentat cu bombă, care aminteşte de cel căruia i-a căzut victimă, în 2005, fostul prim-ministru Rafic Hariri – două crime asemănătoare, ordonate de regimul sirian al lui Bashar al-Assad; în Polonia, la doi ani după moartea accidentală a preşedintelui în urma prăbuşirii avionului care îl ducea la ceremonia în onoarea memoriei victimelor masacrului de la Katyn, pus la cale de sovietici în 1940, este publicat un raport care menţionează existenţa unor urme de nitroglicerină pe resturile carlingii, relansând astfel, cu toată forţa, teza unui atentat comandat de Moscova; în Guineea-Bissau, armata respinge atacul puciştilor conduşi de căpitanul T'Chama, şeful comandoului care îl omorâse, cu trei ani înainte, pe preşedintele João Bernardo Vieira; în Georgia, preşedintele Miheil Saakaşvili, având un număr insuficient de voturi în sondaje pentru următoarele alegeri legislative, susţine că deţine dovezi că Moscova a plătit ca să fie omorât sau capturat după războiul ruso-georgian din 2008; la Porto-Novo, procurorul Republicii Benin cere inculparea ministrului comerţului, a medicului şi a nepoatei preşedintelui Thomas Boni Yayi, pentru că au încercat să-l otrăvească pe acesta din urmă în timpul unei recente vizite oficiale făcute la Bruxelles; la exact un an după linşarea lui Muammar al-Gaddafi, numeroase ziare franceze, americane şi libiene se întreabă care au fost împrejurările exacte ale dispariţiei acestuia (au participat, oare, într-un fel sau altul, şi forţele speciale franceze?); în Cuba, Fidel Castro,

despre care se spunea că este pe moarte, pozează într-o fotografie în ediția de zi a cotidianului comunist *Granma*, care nu scapă ocazia să amintească de zecile de tentative de lichidare a lui *Lider Maximo* de către Statele Unite de la venirea lui la putere, în 1959; în Congo, președintele francez François Hollande este primit de omologul său Joseph Kabila, care i-a urmat, în 2001, tatălui său, Laurent-Désiré Kabila, după asasinarea acestuia de către una dintre gărzile de corp; la Ramallah, se pregătește exhumarea corpului fostului președinte al Autorității Palestiniene, Yasser Arafat, pentru a se stabili dacă a fost otrăvit, la moartea sa fiind descoperite pe haine urme de poloniu, după cum afirmă un documentar difuzat de Al-Jazeera; în sfârșit, în momentul alegerilor prezidențiale americane, serviciile de securitate amintesc că Barack Obama primește, zilnic, cam trei amenințări cu moartea „serioase și credibile"...

Oare cum trăiesc oamenii politici cu această sabie a lui Damocles deasupra capului, fie el încoronat sau nu? Se gândesc ei la asta uneori, adesea, mereu? Le este frică? Se simt mândri? În ce măsură a muri asasinat este pentru ei un certificat al nemuririi, așa cum este cel acordat unui romancier sau unui poet care s-a sinucis sau a dispărut în mod tragic (Nimier, Drieu La Rochelle, García Lorca, Mishima, Apollinaire...)? În decembrie 1996, i-am luat un interviu pentru *Le Figaro Magazine* lui Zoran Djindjić, unul dintre cei trei șefi ai opoziției democratice sârbe, care se manifesta zilnic împotriva regimului autoritar al lui Slobodan Miloșevici. Filosof de formație, acest fost elev al lui Jürgen Habermas mi-a răspuns, în linii mari, că se știa amenințat cu moartea – eliminarea „accidentală" a opozanților era una dintre specialitățile regimului iugoslav comunist – dar că nu știa dacă trebuia să se teamă de ea sau să o dorească. După părerea lui, numai un eveniment de o asemenea amploare ar sili poporul sârb să se trezească din coșmar și să alunge demonii naționalist-comuniști și militariști. Mi-a vorbit atunci despre nuvela unui scriitor, Ivo Andrić, al cărei erou susținea că era

nevoie de ură şi de furie, sentimente detestabile, pentru a face să renască speranţa. De ură, pentru că ea dă forţa; de furie, pentru că ea îndeamnă la acţiune. Găsisem că răspunsul lui era oarecum îndrăzneţ şi pompos, dar înlăturarea paşnică a lui Miloşevici, în octombrie 2000, după un mini-puci popular la care asistasem de aproape, la Belgrad, îmi confirmase, într-un prim moment, această impresie. Asta, până în 12 martie 2003. În acea zi, Zoran Djindjić, devenit prim-ministru reformator şi pro-european al unei Serbii democratice, dar înglodată în mlaştinile postcomuniste, a fost doborât de un glonţ tras drept în inimă de un lunetist, un ofiţer de poliţie pe nume Zvezdan Jovanović, plătit, fără îndoială, de o grupare mafiotă care avea legături cu fostul preşedinte. Şi acest eveniment a marcat definitiv, cu mai multă forţă decât politica rafinată a lui Miloşevici, trezirea conştiinţei sârbilor. După exemplul marilor manifestări anti-ETA ale poporului basc, sute de mii de sârbi au defilat în faţa sicriului lui Djindjić, jurându-şi să pună capăt violenţei care, într-o măsură mai mare sau mai mică, stăpânea în continuare ţara, distrugându-i şansele de a fi, într-o zi, reintegrată în orchestra naţiunilor europene.

Gândindu-mă din nou la această întâlnire cu un viitor om de stat asasinat, mi-a venit ideea acestei cărţi. Dar şi pentru a-i da – încă o dată – dreptate lui Karl Marx şi a-l contrazice pe prim-ministrul liberal britanic Benjamin Disraeli. Primul considera că „violenţa este moaşa istoriei". Este un lucru evident, chiar dacă ideea îi nemulţumeşte pe agenţii de circulaţie ai gândirii democratice cu sens unic, adepţi ai unei filosofii a istoriei care urmăreşte fericirea prin credinţa sa în progres şi în presupusa bunătate a naturii umane. Or, absolut sigur, totul se face prin violenţă. Un tiran, presupus sau real, poate fi împiedicat să facă din nou rău prin violenţă, şi nu prin alegeri şi, cu atât mai puţin, prin incantaţii pioase de la tribuna ONU sau în coloanele ziarelor, pentru a cere un mai mare respect pentru drepturile omului pe planetă (ieri, la Berlin,

sub Hitler, la Moscova, sub Stalin sau la Buenos Aires, sub Videla, astăzi, la Damasc, Beijing, Phenian, Havana, Teheran, Gaborone, Minsk sau Groznîi).

Cât despre Disraeli, a doua zi după asasinarea președintelui Lincoln, în aprilie 1865, el a inventat această frază îndrăzneață: „Niciun asasinat n-a schimbat vreodată istoria lumii." Mii de exemple din istorie l-au contrazis.

Pentru a sprijini prin fapte teza unuia și a dovedi că celălalt nu are dreptate, am ales să povestesc cum au fost asasinați cincisprezece bărbați și femei. De ce Cezar și nu Caligula? De ce Henric al III-lea și nu Henric al IV-lea? De ce Gustav al II-lea al Suediei, Alexandru al Iugoslaviei, persanul Xerxes I, John Kennedy, irlandezul Michael Collins, papa Clement al II-lea, Maria-Antoaneta, împăratul zulu Shaka, regele Irakului Faisal al II-lea, Benazir Bhutto, Bachir Gemayel, Henric al VI-lea al Angliei, Walther Rathenau sau Yitzhak Rabin? De ce trei Habsburgi, doi Romanovi și niciun Bourbon? De ce numai două femei și atât de mulți europeni? Toate aceste întrebări sunt legitime. Istoria nu este o știință exactă. Se supune unui singur criteriu – asasinatele care au schimbat profund fața lumii; cele mai spectaculoase; cele mai adânc înrădăcinate în memoria colectivă – eliberate de impostură; respectând un echilibru perfect, o ecuație fără soluție. Alegându-le pe unele în locul altora, am încercat să evoc toate *tipurile* de asasinate, prezentând, în același timp, extrema varietate a situațiilor. Dar și unele constante. A priori, nimic asemănător între lovitura mortală de pumnal pe care i-a dat-o lui Henric al III-lea, în 1589, călugărul dominican Jacques Clément și islamiștii egipteni care l-au mitraliat pe președintele Sadat în timpul unei defilări militare în 1981. Cu toate astea, o flacără comună le însuflețește. Din Antichitate, cu câteva excepții (minți dereglate, răzbunări personale, ca a acelui agent de bursă englez care l-a omorât pe prim-ministrul Spencer Perceval pentru că îl considera răspunzător de propriul faliment, sau demersurile

în stil Andy Warhol, după exemplul lui Sirhan Sirhan, asasinul lui Robert Kennedy, care exclama „mă pot gaza, dar sunt celebru: am reuşit într-o singură zi un lucru care lui Robert Kennedy i-a luat o viaţă întreagă"), exact aceeaşi motivaţie a înarmat braţul ucigaşilor şefilor de stat: să pună capăt unui regim considerat ilegitim, dacă nu chiar criminal, întrupat de un individ pe care ei îl urăsc.

În funcţie de epoci, de locuri şi împrejurări, gestul eliberator se va săvârşi în numele Republicii, al Sfintei Cruci, al lui Allah, al revoluţiei, al regelui, al naţiunii... Mereu cu convingerea că lupta se dă „pentru o cauză dreaptă". Redutabilii *hashashini* ismaeliţi, care au dat naştere cuvântului *asasin*, omorau de-a valma creştini şi musulmani suniţi pentru a urma preceptele filosofice şi religioase ale conducătorului lor, Hassan ibn al-Sabbah, „bătrânul de pe Munte", care inventase noţiunea de crimă selectivă. Ucigaşii de tirani din Evul Mediu şi din timpul Renaşterii acţionau considerându-se urmaşi ai filosofului scolastic francez Jean de Salisbury („Între un tiran şi un prinţ există această diferenţă, subtilă, dar fundamentală, că al doilea respectă legea"), ai teologului Sfântul Toma din Aquino („Datoria celui drept este să se opună tiranului") sau ai părintelui liberalismului politic, englezul John Locke („Oricine foloseşte forţa fără să aibă dreptul se pune singur în stare de război şi oricine are dreptul de a se apăra şi de a se opune agresorului"). Odată cu Teroarea, Revoluţia franceză duce în derizoriu crima împotriva „duşmanilor din interior", justificând-o, în acelaşi timp, în numele Virtuţii („o idee nouă în Europa", Saint-Just). În secolul al XIX-lea, epoca de aur a crimei politice, n-am putea neglija, pe lângă influenţa crescândă a ideilor anarhiste şi socialiste, pe de o parte, şi dezvoltarea sentimentului naţionalist, pe de altă parte, nici influenţa romantismului german. În drama sa în versuri *Wilhelm Tell* (1804), care povesteşte revolta ţăranilor elveţieni din secolul al XIV-lea împotriva executorilor judecătoreşti ai Habsburgilor, Schiller face apel, în mod expres, la dreptul natural pentru a justifica crima: „Nu, are

un hotar şi tirania./Când nu mai află nicăieri dreptate,/ Când nu mai e de îndurat povara,/Cel apăsat se scoală şi se-avântă/Cu sufletul încrezător în ceruri,/Ca să-şi aducă veşnicele drepturi,/Ce-atârnă-n veci nestrămutate-acolo/Ca stelele – şi trainice ca ele/Reintră firea-n vechiul ei făgaş,/În care om cu om stau faţă-n faţă – /Mijlocul cel din urmă, când nu are/De-ales un altul, îi rămâne arma –."[1] La sfârşitul poemului, uciderea executorului judecătoresc Gessler, doborât de o săgeată a lui Wilhelm Tell, anunţă declanşarea revoltei cantoanelor elveţiene împotriva opresorului austriac, preludiu al independenţei ţării. Carbonarii italieni, narodnicii ruşi, revoluţionarii unguri de la 1848 şi rebelii irlandezi ostili coroanei Angliei îşi vor aminti de asta...

Pericolul cel mai mare care îl ameninţă pe istoric este acela de a judeca faptele în mod anacronic. Ştim astăzi că executarea Romanovilor a favorizat instaurarea unui regim de o mie de ori mai criminal decât ţarismul. Ştim astăzi că eliminarea lui Ngô Dinh Diêm de către CIA nu a fost, în niciun caz, favorabilă unei reforme a Vietnamului de Sud americanizat şi corupt, nici nu a încetinit războiul, ceea ce a dus la instituirea unui regim comunist în întreaga peninsulă Indochina. Ştim astăzi că numeroase asasinate au avut un efect cu totul contrar celui dorit de autorii lor. Republica nu a fost salvată de uciderea lui Cezar (chiar i-a grăbit căderea!), India nu s-a rupt după atentatul împotriva Indirei Gandhi, pus la cale de garda ei de corp alcătuită din credincioşi sikh (unitatea ţării chiar a fost întărită), naziştii austrieci nu au luat puterea la Viena după ce a fost omorât cancelarul austriac Engelbert Dollfuss, aşa cum moartea lui Alexandru al II-lea n-a îmbunătăţit cu nimic situaţia ţăranului rus, nici nu a dus la o liberalizare a regimului (fiul şi succesorul său, Alexandru al III-lea, chiar pune capăt politicii de

[1] Friedrich Schiller, *Wilhelm Tell*, Actul II, scena a 2-a, Editura MondoRo, Bucureşti, 2011, traducere de Şt. O. Iosif. (n.red.)

democratizare începute de „țarul eliberator", care abolise șerbia). Totuși, asta nu ne dă dreptul să ne îndoim de sinceritatea celor care au crezut contrariul în momentul în care au comis fapta.

Sunt istoric de formație, dar ziarist de meserie. Această carte de istorie este, înainte de toate, o carte de istorisiri. Am vrut să povestesc cu cât mai multă exactitate despre lunile, săptămânile, zilele, orele și chiar clipele care au precedat cele cincisprezece evenimente tragice pe care am ales să le descriu. Dacă evoc adesea, în paralel, destinul călăului și pe cel al victimei până la întâlnirea fatală, uneori insist în mod intenționat asupra vieții celui care este, în general, aruncat în uitare de istorie, sub pretextul unui anumit maniheism moral sau al acelei empatii retrospective pentru victime, proprie societăților noastre contemporane, care refuză să accepte că violența este proprie omului și conflictul este necesar bunei funcționări a unui regim politic, fie el chiar și unul democratic. Da, „omul este lup pentru om" (Hobbes) și, în esență, istoria este tragică. Nu vom înceta niciodată să măsurăm îngrozitoarele consecințe ale celebrei zicale a autorului *Istoriei declinului și a prăbușirii Imperiului Roman*, Edward Gibbon: „Crima este ultima resursă a lașilor". Cine mai cunoaște astăzi numele asasinului lui Sissi sau pe al celui care a ucis-o pe Indira Gandhi, două femei ridicate la rangul de icoane doar prin sfârșitul lor tragic?

De asemenea, în capitolul cel mai extins al cărții mă ocup îndeaproape de formarea și de viața celor care, în 1914, l-au ucis pe arhiducele Franz Ferdinand la Sarajevo, act care a constituit preludiul „războiului civil european" cum îi place să spună lui Ernst Nolte. Prezentați adesea, cu dispreț, drept niște vulgari spadasini norocoși care visau la Serbia Mare, cei șapte tineri (dintre care cinci erau minori și unul musulman, dar cine mai știe asta?) erau mai puțin niște naționaliști înverșunați, cât mai degrabă niște adolescenți dornici să-l alunge pe ocupantul austriac din Bosnia și să pună capăt regimului „colonialist" apăsător pentru locuitorii sârbi, croați, evrei

și musulmani. Jumătate din socialiștii-revoluționari citeau aceleași cărți ca și asasinii lui Alexandru al II-lea, iar șeful lor era un prieten al lui Lev Troțki. După cum se vede, suntem departe de imaginea lor difuzată, cu indiferență, de manualele școlare. Să nu ne lăsăm înșelați: în ceea ce mă privește nu este vorba despre o bunăvoință specială față de asasini. Nu este decât grija, așa cum sugera istoricul Lucien Febvre, de a duce la bun sfârșit un anume efort afectiv menit înțelegerii psihologiei celor pe care îi aducem în fața cititorilor. Chiar dacă ei au fost cei care au jucat rolul personajului negativ.

Nu se pune problema ca, la sfârșitul acestei cărți, să tragem vreo învățătură politică, sau, mai rău, una morală. Pur și simplu voi avansa ideea că vremurile când un om de stat era omorât doar din motive politice, cu intenția de a răsturna un regim și de a pune, până la urmă, mâna pe putere, sunt foarte îndepărtate. De asemenea, în acest domeniu, ca în oricare altul, beția notorietății, inerentă societății imaginii, a tulburat atitudinile și mentalitățile: dacă întotdeauna „membrii emblematici" impresionează, crima „ca spectacol", copil al societății cu același nume, urmărește și ea să fie văzută și cunoscută. Astfel, terorismul de masă, orb, s-a putut substitui politic actului individual, așa cum a fost practicat timp de secole. Ossama Bin Laden, atacând turnurile de la World Trade Center, cu siguranță că a rănit spiritele și a schimbat fața lumii mai mult decât Lee Harvey Oswald, care l-a omorât pe John Kennedy. Și memoria noastră reține mult mai bine asasinarea lui Sadat sau a lui Ceaușescu – „văzute la televizor" – decât asasinarea Indirei Gandhi sau a cuplului regal nepalez din 2001, totuși atât de spectaculoase.

Departe de camerele de luat vederi, cu nasul în arhive (uneori necunoscute în Franța) și în sute de lucrări ale istoricilor, de la Plutarh la Orlando Figes, sau ale ziariștilor, de la John Reed la Tim Weiner, redactarea acestei cărți a creat adesea în mine ciudata impresie că regăsesc, în diferite epoci, pe continente diferite, în împrejurări foarte diverse, puncte comune frapante. Aproape

toate asasinatele pe care le amintesc nu au reuşit decât din cauza trădării celor apropiaţi (cazurile lui Cezar, Ceauşescu, Diêm...) sau din cauza slăbiciunii vinovate a gărzilor de corp ori a serviciilor de securitate incompetente, depăşite sau mediocre (Henric al III-lea, Lincoln, Franz Ferdinand...). Uneori, amândouă cauzele se completează reciproc, aşa cum s-a întâmplat în cazul Indirei Gandhi. La fel de impresionant este să observi cum marii oameni de stat ştiu să-şi ia adio de la viaţă. Fie că este vorba despre un împărat roman, stăpân al lumii, despre un cancelar naţionalist austriac sau despre un lider african din Lumea a Treia, demnitatea şi curajul în agonie sau moarte nu încetează să uimească. Asasinatul nu va putea fi considerat drept una dintre artele frumoase, dragă Thomas de Quincey; şi nici „arta de a muri" asasinat.

În sfârşit, cum să nu dezvăluim faptul că aceşti bărbaţi şi femei de stat al căror destin îl voi urmări şi-au exprimat, cu toţii, fără excepţie, convingerea că în curând îi aştepta un sfârşit tragic? Cu groază, uneori; cu un amestec de teamă şi indiferenţă (reală sau simulată), adesea. Şi chiar, pentru unii, cu ceva ce seamănă cu nerăbdarea şi mândria. Ca şi cum presimţeau că vor fi, în ochii omenirii şi ai istoriei, mai măreţi morţi, decât vii.

Fără îndoială, asta voia să-mi spună Zoran Djindjić la Belgrad, în acea zi de decembrie din 1996, când ningea, cu şase ani şi trei luni înainte de asasinarea lui.

Paris, 5 noiembrie 2012.

Julius Cezar

Roma,
15 martie, anul 44 înainte de Hristos

Trădat de ai săi

Octombrie, anul 45 înainte de Hristos

„Cezar îndrăgostit de regalitate". Pe zidurile cenuşii ale Romei înfloreau din vară inscripţii care păreau a fi sloganuri politice. Republica a fost proclamată cu cinci sute de ani în urmă, dar de douăzeci de ani şi după alegerea lui Caius Iulius Cezar în funcţia de mare pontif, senzaţia că trăiau în monarhie nu înceta să crească printre cetăţenii oraşului celor şapte coline. La doi paşi de frumoasa locuinţă în care Cezar se instalase după întoarcerea din lungile luni de campanie militară împotriva partizanilor lui Pompei, fostul lui rival la conducerea consulatului, alte inscripţii, şi mai explicite, frapau ochii şi spiritele. Erau gravate pe cele patru laturi ale soclului statuii de bronz a lui Lucius Junius Brutus, omul care, în 509, îl alungase pe ultimul Tarquin din Roma şi abolise regalitatea:

„Ah, dacă ai mai fi acum, Brutus!"
„Cât i-ar plăcea Cerului ca Brutus să trăiască!"
„Dormi, Brutus?"
„Nu eşti un Brutus adevărat!"

Direct sau indirect, aceste inscripții i se adresau lui Marcus Junius Brutus. Apropiat al lui Cezar până într-atât încât zvonurile au făcut din el fiul pe care acesta l-ar fi avut (la șaisprezece ani!) cu sora vitregă a unuia dintre cei mai mari dușmani ai săi, Cato din Utica, bărbatul este, într-adevăr, un descendent îndepărtat al regicidului. Dar nimic nu dovedește că manifestă vreo ostilitate față de primul consul, care, personal, apreciază dinamismul și devotamentul lui Brutus. Recent, l-a numit chiar pretor al orașului și îl consultă bucuros în probleme de politică internă. Singurul reproș cunoscut la adresa lui este aproape un compliment: „Brutus nu știe întotdeauna ce vrea, dar ce vrea, vrea cu tărie".

Cezar nu ignoră faptul că o parte din Roma îl bănuiește de înclinații monarhice. Cum ar putea fi altfel? În mod simbolic, la fel ca în reformele sale instituționale, nu a încetat să facă tot mai multe gesturi care pot fi interpretabile, încă de la venirea lui la putere. Impune să se bată o monedă pe care apare profilul lui; confiscă Senatului, în beneficiu personal, comanda armatei și conducerea politicii externe; cere să fie sculptate statui cu efigia lui, pentru a fi instalate printre cele ale foștilor regi ai Romei; își ia dreptul de a alege sau de a-i refuza pe unii membri ai aceluiași Senat, pe care îl prezidează în timpul ședințelor așezat într-un jilț de aur; îi atribuie titlul de „prefect al orașului" unchiului său (titlu dat odinioară celui care exercita, în timpul monarhiei, puterea interimară în absența regelui); se lasă purtat, când pleacă de acasă, într-o lectică dusă de sclavi; încearcă tot mai des să aibă un moștenitor, fie prin adopție (Octavian), fie obligându-și fiica, pe Iulia, să se mărite de mai multe ori, în speranța (încă deșartă) că va aduce pe lume un băiețel; în sfârșit, rostește din ce în ce mai multe cuvinte dure la adresa regimului pe care se presupune că-l slujește și îl reprezintă („republica nu este decât un cuvânt gol, fără formă și lipsit de semnificație", „Sulla nu era mai puternic decât un analfabet pentru că a renunțat la dictatură").

Da, în acea toamnă a anului 45 înainte de Hristos, era clar că Iulius Cezar, împărat[1], consul şi aproape stăpân al lumii, titlu ambiţios asumat – n-a fost, oare, văzut într-o zi plângându-se că, prin comparaţie cu Alexandru cel Mare, îl considera pe acesta ca fiind, categoric, mult superior lui? – visează să „încununeze" lista numeroaselor sale titluri cu cel de rege. Dar trebuia să aştepte momentul potrivit. Inscripţiile de pe ziduri, zvonurile despre un complot care i se aduceau la cunoştinţă zilnic (sigur nu datează de ieri) îl îndemnau la prudenţă: Roma nu este încă pregătită. Or, Cezar este inteligent. Foarte inteligent. Întrucât lipsise mai mult de un an din oraş, simţea că trebuie să ofere garanţii pentru ataşamentul său faţă de Republică, în scopul de a stinge bănuielile care apasă asupra lui. Chiar dacă erau perfect întemeiate.

Ianuarie, anul 44 înainte de Hristos

În ziua aceea, Cezar se bucură de uralele care însoţesc întoarcerea lui de la sărbătorile ţinute în onoarea lui Jupiter în afara Romei. „Seducătorul chel" (Suetoniu), care are reputaţia de a cuceri femeile aşa cum prinde din zbor şi norocul – într-o clipă –, este foarte încântat de strigătele care ies din gura patricienelor, care îi aruncă flori şi priviri înflăcărate. În fond, îi plac la fel de mult atât linguşelile curtenilor, cât şi ideea de a le plăcea încă femeilor, cu faţa lui asimetrică, craniul rotund, maxilarul puternic, gâtul lat şi bărbia ieşită înainte. Accesele sale de furie ajunse legendare şi dispoziţia sumbră pe care o afişează cu bună ştiinţă ascund o personalitate mai complexă decât s-ar crede. Capabil de gesturi de o generozitate

[1] Doar de la Augustus, în anul 27 înainte de Hristos, termenul de împărat a căpătat sensul care i se dă astăzi. Sub Cezar, termenul nu definea o funcţie monarhică, dar le cuprindea pe cele cumulate, de şef militar, senator şi prim-magistrat al Romei. Cezar, la fel ca predecesorii săi, nu se consideră rege sau dictator, ci unul dintre conducătorii Republicii, ai cărei reprezentanţi aleşi i-au încredinţat un mandat şi l-au delegat să conducă treburile ţării. (n.a.)

neașteptată, Cezar este un sentimental timid. Se întâmplă uneori ca omul să iasă la suprafață de sub chipul eroului, dar asta nu o știu decât soțiile lui (Cossutia, Cornelia, Pompeia Sulla și Calpurnia) sau amantele (Servilia, deci mama lui Brutus, dar și Eunoe, regina Mauritaniei și, bineînțeles, Cleopatra a VII-a, ca să le citez numai pe cele mai cunoscute).

De ambele părți ale drumului, mulțimea celebrează cu zgomot mare gloria lui și își manifestă atașamentul față de bărbatul care, la cincizeci și cinci de ani, a dus numele glorios al Romei până la granițele Asiei și ale Africii. Se presupunea că s-a întors cu câteva zile mai devreme, când sărbătorea cel de-al cincilea triumf oficial al său (victoria de la Munda asupra partizanilor lui Pompei din Spania). Fără să observe (sau s-a prefăcut că nu-și dă seama?), în momentul când a trecut prin fața unei statui ridicate în cinstea sa, un bărbat a pus pe capul ei o coroană de lauri. Acest gest de entuziasm spontan a stârnit furia celor doi tribuni care îl însoțeau pe erou, Epidius Marullus și Cesetius Flavius. Poruncesc să-l aresteze pe nerușinat și să-l ducă la închisoare, iar coroana de frunze este smulsă, aruncată și călcată în picioare. Aflând, Cezar convoacă Senatul, convins – în mod paradoxal – că a găsit metoda de a-și mărturisi loialitatea față de Republică și având grijă în același timp de propria popularitate. Orator convingător și redutabil, format la cele mai bune școli, Cezar înșiră cu vocea lui pătrunzătoare argumente de necontestat. După ce le-a reproșat celor doi tribuni că l-au împiedicat să refuze el însuși o încoronare, ajunge până la a-i acuza că ei sunt cei care au pus la cale operațiunea. Scopurile: să provoace un afront public la adresa lui, să-și asume frumosul rol al oamenilor curajoși, capabili să-l înfrunte pe Cezar și, mai ales, să lase să se creadă că el urmărea întoarcerea la monarhie, permițându-i poporului să facă astfel de gesturi rezervate odinioară numai regilor. Impresionată, augusta adunare îl aplaudă în picioare pe Cezar și votează exilarea celor doi tribuni. Cu excepția câtorva senatori pe care capcana retoricii consulului nu i-a păcălit. Pentru acei bărbați, nu încăpea îndoială

că Cezar, indiferent ce ar fi spus, voia să restaureze monarhia. Aşadar, să pună capăt Republicii. Sunt foarte decişi să-l împiedice. Prin orice mijloace.

Câteva zile mai târziu, pe 15 ianuarie, Cezar se duce la Alba, cu ocazia Feriae Latinae[1]. Întoarcerea sa reprezintă un nou triumf. De data asta, se aude foarte clar, printre strigăte, „*Rex! Rex! Rex!*", lucru care nu scapă urechii imperiale. Cezar opreşte cortegiul, impune tăcerea şi strigă, cu toată solemnitatea rece de care este în stare: „Eu sunt Cezar şi nu sunt rege". Mulţimea nu pare să priceapă. „De ce refuzi să fii rege?", îi strigă o femeie. „Cu toată iubirea şi respectul pe care îl port poporului şi voinţa mea de a-i îndeplini dorinţele, răspunde abilul politician, prefer să fiu consul, care să supravegheze legile, în loc să devin rege încălcându-le." Cezar a impresionat încă o dată spiritele şi a câştigat timp.

14 februarie, anul 44 înainte de Hristos

Cezar este proclamat dictator pe viaţă, ultima etapă înainte de cea a ocupării tronului.

15 februarie, anul 44 înainte de Hristos

În timpul sărbătorilor de Lupercalii, organizate în cinstea zeului Pan, bărbaţi de toate vârstele îşi ung corpul cu ulei şi, îmbrăcaţi doar cu o piele de ţap, aleargă în jurul Palatinului (Roma lui Romulus), lovind cu centurile lor femeile care le ies în cale, cu scopul de a le vindeca de infertilitate. În acel an, Marc Antoniu personal, al doilea consul, conduce cursa. Nu are încă patruzeci de ani şi oricine putea constata că legenda care făcea din el un descendent al lui Hercule nu era, poate, doar o legendă.

---

[1] *Feriae Latinae*, sărbătoare religioasă anuală care îl invocă pe Jupiter Latiaris, o divinitate latină considerată protectoarea regiunii Latium. (n.tr.)

Încă de la începutul ceremoniei, un edil vine să depună la picioarele lui Cezar o coroană de lauri legată cu o panglică albă. Gestul nu este lipsit de semnificație: în Orient, nu înseamnă nimic altceva decât coroana regilor. Reacțiile poporului de pe Câmpul lui Marte sunt amestecate: unii îi îndeamnă pe bărbații din jurul lui Cezar să-i pună coroana pe cap; ceilalți, mai numeroși, își manifestă furia, fluierând. În cele din urmă, cineva se decide să încingă fruntea lui Cezar cu coroana. Urletele de dezaprobare ale unei mari părți din mulțime se dublează: Gaius Cassius Longinus, fost slujitor al lui Crassus și al lui Pompei, acum de partea lui Cezar, ridică acea coroană și o pune pe genunchii șefului său. Dintr-odată, soseşte Antoniu, gol și uns cu ulei, care, la rândul lui, pune coroana pe capul lui Cezar. Acesta o ridică din nou. Antoniu repetă gestul. De data asta, împăratul o smulge cu furie și o aruncă în fața lui: „Romanii nu au alt rege decât pe Jupiter, așadar lui îi este destinată această coroană!" Uralele acoperă suspinele de dezamăgire: fie că fusese sau nu pus la cale, în toate amănuntele, de către Antoniu, episodul i-a permis lui Cezar să-și dovedească, o dată în plus, atașamentul față de instituții. Numai că, pentru un om care s-a dovedit întotdeauna un colecționar înflăcărat (de trofee, de bijuterii, de sclave frumoase, de opere de artă, de femei), un titlu în plus, și ce mai titlu!, cu siguranță că i-ar fi pe plac.

7 martie, anul 44 înainte de Hristos

Primele raze de soare mângâie cupola Capitolului, care se zărește de la Regia, reședința aflată pe Via Sacra, la poalele Palatinului, unde Cezar a ales să se stabilească. Locuința este aproape lipită de templul zeiței Vesta. Vestalele, păzitoarele focului sacru, au auzit oare urletele care încep să sfâșie zorile abia ivite? Cu siguranță! La fel cum le aud și cei doi celți masivi postați la intrarea în Regia, nemișcați ca niște atlanți, dar cu urechile la pândă. Dacă nici unii,

nici ceilalți nu mișcă, o fac pentru că știu de unde vin aceste strigăte. La fel ca Alexandru cel Mare, Cezar suferă de ceea ce Hipocrat a numit „boala sacră". Or, criza de epilepsie pe care o îndură în acea noapte este neobișnuit de puternică și de lungă. Șiroind de sudoare, cu dinții încleștați care lasă să scape uneori țipete aproape neomenești, cu ochii ieșiți din orbite, cu un fir de salivă care se scurge de fiecare parte a gurii strâmbe, împăratul este zguduit de spasme de o violență ieșită din comun. Calpurnia, care împarte cu el viața, dacă nu și patul, n-a văzut niciodată așa ceva și cheamă de urgență medicul. Împreună cu Silius, aghiotantul lui Cezar, Antistius reușește să-l imobilizeze și să-i bage o bucată de lemn între maxilare. Apoi, îi picură în gât câțiva stropi dintr-un lichid negru. Efectul este aproape instantaneu. Cezar rămâne nemișcat și Calpurnia îl învelește cu tandrețe într-o pătură de lână. Afară, trei sunete de trompetă anunță începutul oficial al zilei. Ultima dintre Idele lui Marte.

Ieșit din criză, Cezar îl invită pe Silius să-l însoțească la o plimbare. Credincios între credincioși, nu cu mult mai tânăr decât stăpânul lui, a slujit douăzeci de ani drept centurion în prestigioasa Legiune a X-a. Dacă este cineva care să-și dea viața pentru Cezar, el este acela. Exact. Este acum singurul angajat oficial cu protecția consulului. Acum câteva săptămâni, Cezar și-a alungat garda personală spaniolă. „Numai tiranii au o asemenea gardă", s-a justificat el în fața soției sale îngrijorate, adăugând că fost adoptat un decret al Senatului care îi obligă pe senatori să facă scut cu trupul lor în caz de agresiune. „Există, oare, protecție mai bună?"

Procedând astfel, Cezar nu s-a folosit de o strategie politică sau politicianistă. Demersul său a fost dictat doar de conștiință. De ani întregi încearcă să le dovedească celor apropiați, dar și sieși, că îngăduința este cea mai bună protecție împotriva dușmanilor. Dacă sunt bun și binevoitor, consideră el, nimeni nu se va lega de mine. Naivitate? Megalomanie? Plăcerea ignorării riscului? Dacă adevăratele lui intenții rămân necunoscute, în schimb faptele

vorbesc. Efectiv, de când a fost ales Cezar nu a încetat să acționeze în favoarea armoniei naționale. Hărțuit de războaiele civile și de lungile cortegii de victime din tinerețe (război social, război între Marius și Sulla, între adepții lui Sulla și *populares*, între Pompei și Sertorius, între Pompei și el însuși...), întotdeauna a fost înclinat să prefere reconcilierea între fațiunile dușmane. După victoriile lui împotriva lui Pompei, apoi a fiului acestuia, se consacră în totalitate acestei politici. Pentru că este singura modalitate, după părerea lui, de a evita slăbirea imperiului. Căci cucerirea inimilor trece, după părerea lui, prin bunăvoință, și o țară nu se conduce bine decât dacă teama este înlocuită de speranță. Pentru că acesta este caracterul lui. În război, Cezar este un luptător neînfricat și puternic; în oraș, dacă nu este chiar un mielușel, este cel puțin un adevărat partizan al dreptății sociale și politice. Un om stăpânit de grija de a-i apăra pe săraci menajându-i pe bogați – program cuprinzător și îndrăzneț.

În timp ce Forumul se umple încet, încet, Cezar și Silius urcă, pas cu pas, colina Capitolului, care se înalță în toată măreția ei. Nimic nu arată că în urmă cu un ceas Cezar îndura cea mai gravă dintre crizele lui de epilepsie. Nimic nu arată, mai ales, că a văzut în asta un semn rău pentru ziua și săptămâna care urmau: cea a Idelor lui Marte. Merge înainte, cu pași iuți, decis, încăpățânat, cu spatele drept, cu capul sub togă, dar cu privirea îndreptată spre vârful colinei. Știe că sosirea cu întârziere la ceremonia de sacrificare a vițelului, la care a fost invitat, nu va întârzia să fie interpretată de senatorii prezenți drept un nou afront.

Iată-i în templul lui Jupiter, în fața statuii monumentale a lui Jupiter Capitolinus Optimus Maximus. La baza altarului, un servitor așteaptă cu barda în mână. Cezar îi ordonă să-și îndeplinească misiunea: capul vițelului alunecă pe pământ, corpul este răsturnat. I se deschide pieptul și haruspiciul își cufundă mâinile în măruntaiele calde ale animalului, cu intenția de a-i scoate inima. După

câteva secunde, omul se albește la față și pare gata să se sufoce. „Ce s-a întâmplat?", întreabă Cezar, enervat. „Nu găsesc inima, răspunde omul, foarte speriat. Este o prevestire îngrozitoare." Cezar îl împinge, își ridică mânecile tunicii și scotocește el însuși în mărunțaiele vițelului. „Era pur și simplu învelită în grăsime și de o dimensiune mai mică decât de obicei. Alungați-l pe acest incompetent și ardeți tot!", strigă înainte de a părăsi cu pași mari templul. Silius îl urmează, nu fără să se întrebe de ce stăpânul lui nu a smuls și nu a arătat inima animalului, dacă pretinde că a găsit-o. Deasupra lor, cerul este atât de negru, încât pare că se face noapte. Totuși, furtuna nu a izbucnit decât atunci când cei doi bărbați au ajuns la Regia.

9 martie, anul 44 înainte de Hristos

Consilierii lui Cezar sunt îngrijorați. Ce motiv neînțeles îl îndeamnă pe conducătorul lor să vrea să pornească din nou un război în Orient, împotriva parților? Starea lui de sănătate nu e deloc înfloritoare, Spania și Siria sunt departe de a fi cu totul pacificate, zvonuri despre un complot circulă în toate tavernele din oraș... Dar este adevărat că Cezar și-a cucerit laurii în afara granițelor istorice ale Romei – în Africa, în Germania, în Orient. Și cunoaște mai bine decât oricine altcineva puterea politică pe care o dă o victorie militară. Singura lui campanie în Asia, împotriva fiului lui Mitridate, Farnace al II-lea, fusese un triumf („*Veni, vidi, vici*", scrisese el Senatului după bătălia de la Zela, în timpul căreia pusese la pământ dușmanul în doar patru ceasuri); o expediție contra parților ar cunoaște un sfârșit la fel de fericit și de rapid. De altfel, contactele lui din Siria, din Armenia și din Anatolia l-au asigurat că beneficiază de numeroși susținători din partea locului. Dar această hotărâre rămâne suspectă pentru mulți. „Încearcă să scape de Cleopatra, care îi face viața amară", pretind unii. Găzduită într-o luxoasă vilă de la celălalt capăt al Tibrului, împreună cu micul Ptolemeu, născut

cu câteva luni mai devreme, impetuoasa regină a Egiptului, de la înălțimea celor douăzeci și șase de ani ai săi, îl hărțuiește aproape zilnic pe Cezar ca să-l recunoască pe fiul lor și să unească astfel cele două mari dinastii ale lumii cunoscute: Cesarion nu este el, oare, singurul copil de sex masculin al împăratului? Or, Cezar refuză cu încăpățânare. Este nebun după Cleopatra, dar îl face să-și piardă mințile. Chiar atât de tare, încât să vrea să fugă de ea?

Pentru alții, încăpățânarea lui de a voi să se arunce în război contra parților este ultima dovadă a dorințelor lui de regalitate: n-au prorocit, oare, oracolele sibiline că numai un rege putea cuceri Imperiul Part? Câștigând victoria, ar fi considerat *de facto* rege. QED![1]

Acest argument nu este singurul motiv al micului grup de complotiști – vreo zece bărbați – care și-au dat întâlnire la orele cinci după-amiază în casa lui Marcus Junius Brutus. Să scape de Cezar este obiectivul comun pe care îl împărtășesc cu alte vreo douăzeci de personaje ale vieții politice romane, care le susțin acțiunea (începând cu Cicero, marele avocat și orator cu destin politic potrivnic). Dar motivele lor sunt diferite.

Înainte de toate, există printre ei oameni răniți. Exercitarea puterii așa cum o face Cezar le rănește conștiința republicană, metodele lui îi șochează. Într-un oraș și o epocă în care fiecare simbol contează, unele gesturi sunt de neiertat. Recentul decret care îi dă lui Cezar dreptul de a numi personal magistrații i-a scandalizat pe senatorii republicani pretențioși, cum sunt Lucius Minucius Basilus, frații Casca sau Cimber Tillius. Și ce să mai spună despre acea zi când Cezar a rămas, în mod ostentativ, așezat pe scaun în fața templului lui Venus Genitrix, în timp ce Senatul venea *in corpore* să-i prezinte decrete în favoarea lui? Mai ales că, numai cu câteva săptămâni în urmă, același Cezar l-a criticat dur pe senatorul Pontius

[1] Prescurtare pentru *Quod erat demonstrandum*, formulare în limba latină care înseamnă: „Ceea ce trebuia demonstrat". Este folosită în general pentru a completa o dovadă matematică. Se utilizează și în concluzia unui raționament. (n.tr.)

Aquila, care avusese îndrăzneala să stea pe mai departe jos când el trecea prin faţa lui, în timpul unei defilări triumfale...

Urmau partizanii lui Pompei, de două ori supăraţi: o dată pentru că făceau parte din tabăra învinşilor, dar mai ales pentru că fuseseră nevoiţi să îndure iertarea şi clemenţa învingătorului. Perdanţi şi nerecunoscători: orgoliul rănit este, în politică, o armă mult mai de temut decât invidia. Era cazul lui Quintus Ligarius, Rubrius Ruga sau Gaius Cassius Longinus. Cumnat al lui Brutus, fost adept convins al lui Pompei (şi deci învins), acesta din urmă a făcut obiectul unei atenţii ieşite din comun din partea lui Cezar, care a încercat să-i câştige bunăvoinţa oferindu-i titluri şi demnităţi. Rezultatul: este unul dintre cei mai decişi să scape de tiran: „Aşadar, Roma a devenit atât de strâmtă, încât nu mai este loc între zidurile ei decât pentru un singur om?", obişnuia el să repete, pe un ton fals mieros.

Şi apoi, adepţi ai lui Cezar dezamăgiţi, aşa cum sunt Decimus Brutus sau Trebonius. Fideli între fideli, slujitori ai unui conducător militar pe care îl admiră sincer, s-au trezit lipsiţi de posturi şi onoruri în numele interesului naţional şi al politicii de reconciliere generală, tocmai în favoarea foştilor adepţi ai lui Pompei. Învingători pe câmpul de luptă, învinşi ai unei etape de după război a cărei violenţă era asemănătoare celei din unele bătălii: suferinţa şi dezamăgirea lor sunt imense. Furia, la fel.

În sfârşit, dar nu în ultimul rând, sunt cei invidioşi, care consideră că Cezar nu merită tot ce are – gloria, norocul, iubirea poporului, pe Cleopatra.

În afară de obiectivul final – uciderea lui Cezar – complotiştii adunaţi la Brutus nu se înţeleg de fapt în nicio privinţă şi orice divergenţă trezeşte amintirea acelor lupte în care făceau parte din tabere duşmane. Când Pontius Aquila şi Publius Casca, a căror proastă dispoziţie firească este dublată de certitudinea că Cezar bănuieşte ceva despre planul lor, cer ca asasinatul să se săvârşească mai devreme şi să fie fixat pentru a doua zi, Brutus îi mustră dur.

Nu se pune problema să acționeze înainte de a fi rezolvat cazul lui Marc Antoniu. În Spania, după victoria de la Munda asupra armatelor lui Pompei, Trebonius, Cassius și frații Casca l-au cercetat discret pe al doilea consul și au înțeles că nu va atenta niciodată la viața lui Cezar. Nici vorbă să se alăture cauzei lor. Dar atașamentul lui față de împărat nu-l va îndemna, oare, să-i urmărească și să-i pedepsească pe cei care i-ar face rău acestuia? Brutus refuză să se implice câtă vreme nu are garanția că Antoniu nu-i va urmări imediat ce va fi comisă crima. Are și o speranță secretă: să reușească să-l convingă pe Cicero să li se alăture.

Un alt motiv de dispută: *modus operandi*. Trebuie să profite de o plimbare singuratică a lui Cezar pentru a se arunca asupra lui? Va fi nevoie să se ducă la un spectacol în afara orașului, să-l atace în momentul când traversează podul peste Tibru, să-l arunce peste balustradă și să-l omoare jos? Trebuie să aștepte până la jocurile cu gladiatori, ca să se apropie de el înarmați fără să-i trezească bănuieli și să-l ucidă în mijlocul spectacolului? Trebuie să-l atragă în Senat, unde oricine se poate duce ascunzând un pumnal sub togă, să-l izoleze într-un colț și să-și încheie socotelile?

Dezbaterile sunt aprinse, tensionate, oarecum zadarnice. Fiecare rămâne ferm pe poziția sa. În special în privința datei zilei Z. Până când se aude tunând vocea lui Trebonius, bătrânul camarad al lui Cezar, veteran al războiului cu galii, învingător în asediul de la Marsilia, vârf de lance în represaliile împotriva partizanilor lui Pompei din Spania:

– Ziua încheierii socotelilor nu s-a schimbat: Idele lui Marte!

11 martie, anul 44 înainte de Hristos

Cezar a profitat de ultimele raze de soare ca să se plimbe de-a lungul Tibrului. Cu fața ascunsă sub o glugă largă, pășește pe dalele de piatră fără să fie recunoscut. Nici măcar cei doi cerșetori care

îi cer de pomană nu-l recunosc. Ajuns în fața ruinelor templului etrusc, îi apare înainte fața hirsută a unui bătrân. Poartă o tunică uzată, cenușie, și sandale găurite. În mână, are o cârjă împodobită cu discuri de metal: este unul dintre acei prezicători care încă se mai află în preajma fostelor locuri de cult etrusce. Cezar l-a mai întâlnit și știe cum îl cheamă: Titus Vestricius Spurinna. Cei doi bărbați se studiază câteva secunde înainte ca bătrânul să declare, sentențios: „Ferește-te de Idele lui Marte." Apoi dispare, la fel de repede cum a apărut.

13 martie, anul 44 înainte de Hristos

Sfârșit de după-amiază, acasă la Brutus. O nouă întâlnire a dușmanilor lui Cezar. N-au mai rămas decât trei zile până să treacă la fapte și cazul lui Marc Antoniu tot nu este rezolvat. „Pentru că ne temem de reacția lui când va afla de moartea tiranului, îndrăznesc unii, de ce nu-l eliminăm și pe el? De altfel, oare nu există riscul să pună mâna pe putere și s-o exercite și el în același fel?" Părerea îi aparține lui Cassius Longinus, care, de fapt, repetă ceea ce i-a spus Cicero. Brutus nu este de acord.

– Fie, acceptă Cassius Longinus, dar măcar o să fii de acord cu ce o să spun acum.

Tonul cu care a rostit aceste cuvinte a dus la o liniște totală.

– Te ascultăm, spune Brutus.

– Trebuie avut în vedere riscul de a fi demascați înainte să ne ducem la bun sfârșit misiunea. Or, nu e de dorit să cădem în mâinile lui Cezar și să fim nevoiți să ne umilim în fața lui sau, mai rău, să-i acceptăm iertarea. Am trăit asta o dată și n-aș suporta s-o trăiesc și a doua oară.

– Ce propui?

– Să ne alegem fiecare un tovarăș și să semnăm cu el un pact al sângelui. Dacă suntem descoperiți, ne omorâm unul pe altul.

Fiecare dintre noi își va desemna călăul care va fi, totodată, și victima lui. Murim toți în aceeași clipă și rămășițele noastre pământești vor arăta foarte limpede până unde mergea iubirea noastră de libertate.

Brutus știe de unde vine această idee a lui Cassius Longinus. În Tesalia, cu patru ani înainte, în timpul bătăliei de la Pharsalus, la sfârșitul căreia trupele lui Pompei – din care făcea parte – fuseseră zdrobite de cele ale lui Cezar, un tată și fiul său au făcut acest gest în momentul când aveau să fie luați prizonieri. Cu un an și jumătate mai târziu, în februarie 46, propriul lui socru, Caton din Utica, își luase viața după înfrângerea de la Thapsus, în Africa, a trupelor republicane comandate de Metellus Scipion... care avea să se sinucidă și el după câteva săptămâni. Pentru cei doi bărbați, perspectiva de a i se preda lui Cezar era la fel de odioasă. Brutus înțelesese, era rândul lui să se arate la înălțimea celor care îl combătuseră și îl combăteau pe tiran.

– Îmi doresc ca zeii să ne fie favorabili, dar, dacă decid altfel, Cassius Longinus va fi un excelent tovarăș de drum.

După asta cei doi bărbați și-au schimbat între ei pumnalele și s-au privit îndelung în ochi.

În același moment, Cezar își adună statul-major la Regia. Toată ziua consilierii s-au perindat ca să i se plângă de atmosfera care domnea la Roma de mai multe săptămâni: inscripțiile de pe ziduri, zvonurile despre complot și despre mutarea capitalei la Alexandria se împleteau cu acuzele din ce în ce mai grave împotriva cantității tot mai mici de grâu distribuit sau cu acelea referitoare la încetineala cu care se făceau anumite reforme. I s-a raportat și că mania lui de a dicta scrisori când asista la spectacol lăsa de crezut că acesta nu îl interesa, lucru care irita în cel mai înalt grad. Cum popularitatea lui tindea să scadă, ce soluție era mai bună pentru a o revigora decât o altă victorie militară? Cezar este acum convins de acest lucru: trebuie să plece din nou la război. Foarte repede.

În jurul hărților întinse în biroul mare al lui Cezar stăteau Marc Antoniu, Trebonius, Decimus Brutus și Lepidus. Învingătorul în războiul cu galii, bărbatul cu trei sute de victorii, n-a părut niciodată mai decis. „Învingerea parților, spune el, ne-ar permite să ne exercităm dreptul legitim de răzbunare.": Cu nouă ani în urmă, armata romană suportase una dintre pierderile ei cele mai răsunătoare la Carrhes (actualul Harran turcesc). Sub comanda lui Crassus (cel care nu demult pusese capăt revoltei lui Spartacus), 20 000 de legionari romani fuseseră uciși și 10 000 luați prizonieri. Crassus însuși a fost executat după ce parții i-au turnat aur topit în gură, ca să-și bată joc de lăcomia lui pentru bogăție... Timp de mai multe ceasuri au fost amintite modalități tactice și strategii de campanie. Trupele vor traversa Armenia, Media, Bactria. Marc Antoniu este cel care pune cele mai multe întrebări, ca și cum i-ar aminti întruna lui Cezar că el rămânea cel mai bun ofițer al acestuia. Ceilalți păreau mai distrați, de parcă se gândeau la altceva.

Când Cezar a ridicat ședința, soarele apusese demult.

„Plecăm pe 18 martie. La trei zile după adunarea Senatului care, vă amintesc, este prevăzută pentru poimâine." Nimeni din încăpere n-a uitat.

14 martie, anul 44 înainte de Hristos

Provenit dintr-o mare familie de patricieni, Marcus Aemilius Lepidus este unul dintre cei mai fervenți susținători ai lui Cezar. El este cel pe care împăratul îl desemnase să se ocupe de Senat, la Roma, în timp ce, cu un an în urmă, el alunga în Spania ultimele trupe ale lui Pompei. Pentru a-i mulțumi, primul consul îl numise *magister equitum*[1] și îi promisese postul de mare pontif dacă se

[1] *Magister equitum* este, în timpul Republicii romane, adjunctul unui dictator roman, un fel de șef de stat-major. Începând din secolul I î.Hr., este folosit în armata romană ca titlu onorific. (n.tr.)

întâmpla ca el să dispară prematur. În plus, Lepidus era căsătorit cu Junia Secunda, nimeni alta decât sora vitregă a lui Marcus Junius Brutus, despre care se știe cât este de iubit de Cezar.

Pentru a-l distra pe Cezar, despre care se spune că era obosit, Lepidus organizează o mică petrecere în luxoasa lui vilă situată pe insula Tiberina. Epilepsia făcuse din Cezar un epicurian reținut: bea puțin, abia dacă mânca și evita sărbătorile. Dar îi place acest gen de întâlniri în care comesenii știu să se poarte și discută cu plăcere despre filosofie, ca în seara aceea. Pe la mijlocul mesei, la care participau vreo treizeci de invitați, conversația alunecă spre existența zeilor și a unei lumi de dincolo. „Și tu, Cezar, ce crezi? După părerea ta, care este cea mai bună moarte?" Împăratul n-a auzit dacă întrebarea a fost pusă de Lepidus sau de Decimus Brutus și, privind fix spre orizont, răspunde cu o voce gravă și dură: „Bruscă. Și neașteptată."

15 martie, anul 44 înainte de Hristos

Cezar nu se întorsese de mult timp de la recepția dată de șeful de stat-major, când o furtună violentă s-a dezlănțuit deasupra Romei. Fulgere, tunete, ploaie – o senzație de sfârșit de lume. Brusc, un zgomot îngrozitor. Nu erau decât obloanele de la fereastră care se pocneau de partea exterioară a zidului încăperii, dar Calpurnia, tulburată de un vis, este convinsă că este vorba despre statuia de marmură a lui Cezar care a fost lovită de fulger și s-a spart la picioarele scării mari de la intrare. Țipă, și Cezar se străduiește cât poate s-o liniștească. „Dacă este un vis, plânge ea între două sughițuri, nu anunță nimic bun."

Cezar se trezește la orele 6. A dormit îngrozitor de prost. Între trezirea bruscă a Calpurniei, gemetele ei după ce a adormit la loc, vacarmul furtunii și propriile dureri musculare, mai puternice din cauza umidității, n-a avut parte de odihnă toată noaptea.

Bând cu înghiţituri mici supa din plante aromatice, recapitulează ziua care îl aşteaptă: şedinţa la Senat, apoi adunarea statului-major, ceremonia de la Capitoliu şi, la sfârşitul zilei, cina la un senator. Afară, observă că furtuna din timpul nopţii a smuls numeroase crengi de copaci şi ţigle, răspândite în mii de bucăţi în parcul vilei. În schimb, a curăţat şi a luminat cerul: avantajele vântului. La orizont, niciun nor. Împăratul tocmai îşi îmbracă tunica în dungi purpurii şi toga, când Calpurnia i se alătură în atriu. Ea e mai palidă decât un spectru. „Am văzut în vis statuia ta zdrobită, apoi te-am văzut pe tine, în braţele mele, rănit, murind. Ţi-am mai spus, este un semn rău. Astăzi nu trebuie să ieşi din casă." Cu blândeţe, Cezar ar vrea să scape de ea, dar trebuie să recunoască, *in petto,* că visul acesta rău se adaugă altor semne îngrijorătoare, care s-au înmulţit în ultimele săptămâni: pe lângă cuvintele haruspiciului Spurinna şi acel viţel a cărui inimă era de negăsit, a mai fost şi tableta de bronz descoperită recent în mormântul fondatorului oraşului Capua, care anunţa că „un descendent al familiei Iulia va pieri de mâna apropiaţilor săi", apoi oprirea bruscă şi de neînţeles a cailor închinaţi de Cezar zeilor fluviului Rubicon în momentul când să-l treacă, ori auşelul galben care ţinea în cioc o ramură de măslin, dintr-odată atacat şi făcut bucăţele ieri, în mijlocul curiei, de alte păsări... Totuşi, Cezar s-a făcut că nu ia în serios toate astea. „Ce-ar trebui să fac? îi spune soţiei pe un ton enervat. Să trimit pe cineva în Senat ca să spună că nu voi asista la şedinţa pe care chiar eu am convocat-o pentru că nevastă-mea a visat urât?" Dar Calpurnia o ţine pe-a ei şi, în cele din urmă, rugăminţile ei reuşesc să înmoaie aparenta hotărâre a lui Cezar.

Antistius este însărcinat să se ducă la Senat şi să anunţe că nu va veni. În momentul când acesta îi transmite mesajul lui Cezar senatorului care se ocupa de procesele-verbale, prin apropiere trece Decimus Brutus şi îl aude pe Antistius. „Cum? Asta nu e cu putinţă!", exclamă el năucit. Şi pleacă spre Cezar, nu fără să-i fi

interzis grefierului să înregistreze cererea marelui pontif până când el, Decimus Brutus, se va întoarce.

Cezar îl primeşte pe senator întins pe pat. Cu faţa albă, cu ochii încercănaţi, se strâmbă şi pare că suferă cu adevărat. Dar lui Decimus Brutus nu-i pasă. „Ei, ce, doar n-o să te laşi oprit de visele unei femei! Absenţa ta va fi interpretată ca o insultă faţă de Senatul care te-a copleşit cu onoruri. N-ai decât să vii cu lectica şi măcar să-i saluţi, rugându-i să te ierte; astfel, toată lumea va constata că, într-adevăr, starea nu-ţi permite să participi şi vor aprecia că ai făcut efortul de a te deplasa. Asta va evita zvonurile..." Cezar se ridică: „Ai dreptate." Evitând privirea Calpurniei, încremenită, se aşază într-o lectică şi porunceşte să fie dus la Senat. Îl înconjoară un grup de lictori[1], de portărei[2] şi de secretari. Decimus Brutus, personal, îi deschide drumul, care va fi lung. Roma este un imens şantier plin de schele, lucru care îi obligă să facă numeroase ocoluri. Fără să mai punem la socoteală adunările spontane care se formează la trecerea micului grup, făcându-l să înainteze cu greu până la curia[3] lui Pompei, pe Câmpul lui Marte, unde îşi are sediul Senatul până în momentul când renovarea curiei va fi terminată.

Cezar abia a plecase de acasă, când soseşte un bărbat. Este purtătorul unui mesaj care îl anunţa că în acea zi se pregătea un atentat împotriva lui. Este informat că stăpânul a plecat. În mod prostesc, mesagerul decide să-l aştepte să se întoarcă!

Şi pe drum cineva încearcă să-i transmită consulului un mesaj.

---

[1] Gărzi de corp civile ale magistraţilor romani. Sunt, în general, în număr de şase pentru pretori şi doisprezece pentru consuli. După căderea Republicii vor fi înlocuiţi de garda pretoriană, recrutată dintre soldaţi. (n.a.)

[2] În original termenul este *appariteurs*, „secretari" ai magistraţilor romani, care pot îndeplini mai multe sarcini, printre care şi oficiul de lictor, de scrib, de mesager etc. (n.a.)

[3] Curie (*curia*) desemnează Senatul Romei şi, totodată, principala adunare a oraşelor de provincie şi din Italia, locul lor de întrunire sau un loc de întrunire general. (n.tr.)

Omul care a reuşit să-i strecoare un bilet în mână îl imploră să nu-l dea unui lictor şi să afle imediat ce scrie în el. Salutat şi strigat din toate părţile, Cezar nu are timp să o facă, dar ţine strâns biletul în mâna stângă. La fel ca mesajul trimis acasă, şi acesta este semnat de Artemidor din Cnidos. Prieten de multă vreme cu Cezar, predă scrierea grecească mai multor senatori participanţi la conjuraţie, care s-au lăsat în voia confidenţelor în prezenţa lui. Aflând că asasinatul era programat chiar în acea dimineaţă, în plin Senat, a încercat să-l avertizeze pe primul consul.

E trecut de orele zece când Cezar ajunge în apropierea clădirii. În momentul când coboară din lectică şi porneşte să facă pe jos cei câţiva metri care îl despart de intrare, îl descoperă pe haruspiciul Spurinna. Zâmbeşte ironic: „Ei, bine, astăzi sunt Idele lui Marte şi nu mi s-a întâmplat nimic!" Şi bătrânul îi răspunde, la fel de sigur pe el: „Ziua încă nu s-a terminat."

În capătul treptelor Senatului îl aşteaptă Marc Antoniu. Cei doi consuli se salută, apoi Cezar pătrunde în clădire. În timp ce se pregăteşte să-l urmeze, Antoniu este reţinut de Treboniu, care îl propteşte îndemânatic de un perete exterior şi începe să vorbească, având intenţia clară de a-l împiedica să pătrundă în Senat.

Înăuntru, printre cei nouă sute de senatori prezenţi, toţi înfăşuraţi în togile lor cu margini purpurii, domneşte cea mai mare agitaţie. Enervarea manifestată de cei care consideră întârzierea lui Cezar ca fiind de nesuportat şi umilitoare a lăsat loc curiozităţii. Toată lumea vrea să vadă de aproape dacă este atât de slăbit pe cât pretinde. Agitaţia e mare, dar nu toţi participă la ea. Aşezaţi în cele patru colţuri ale imensei încăperi de marmură albă, dominată de statuia lui Pompei reprezentat ca stăpân al universului, cu un glob în mână, cei douăzeci şi patru de senatori implicaţi în complot sunt nerăbdători. În timp ce aşteaptă să se îndrepte, toţi dintr-odată, spre ţintă, observă tensionaţi, neliniştiţi, până şi cea mai neînsemnată mişcare a lui Cezar. Sunt gata să se omoare unii pe alţii la cel

mai mic gest, la cea mai mică privire suspectă. Brusc, un senator bătrân se apropie de Publius Servilius Casca şi îl interpelează: „Ştiu ce ascunzi: Brutus mi-a dezvăluit..." Toată lumea îşi ţine răsuflarea. „Vrei să te prezinţi pentru postul de magistrat municipal!" Cu un gest discret, Casca vrea să arate că totul merge bine. Ceva mai încolo, cei aflaţi în apropierea lui Cassius şi Brutus sunt cuprinşi de panică în momentul când îl aud pe Popilius Laenas strigându-le: „Vă doresc să reuşiţi, dar nu întârziaţi, căci un asemenea plan nu poate rămâne mult timp secret...", înainte de a se îndrepta cu pas hotărât spre Cezar. Gata, ăsta este sfârşitul! gândeşte Brutus, care le recomandă tovarăşilor săi să se pregătească să moară. Dar Cezar, care discută senin cu Laenas, nu dă dovadă nici de îngrijorare, nici de tulburare, nici de furie. După câteva minute, Laenas sărută mâna consulului şi se îndepărtează. Alerta e şi mai mare. Trebuie să acţioneze. Cimber Tillius, care a fost ales să declanşeze operaţiunea, a înţeles. Cezar abia s-a aşezat pe tronul de aur, că se plasează în faţa lui, cu un aer întunecat. Cezar oftează: de mai multe ori senatorul a venit să implore clemenţă pentru fratele său, alungat din Roma pentru activismul prea virulent.

– Ce te aduce, Cimber? Nu-mi cere din nou să pun capăt exilului fratelui tău, Publius, nu mi-am schimbat părerea în legătură cu asta.

– Cezar, te rog, imploră atunci Cimber, aruncându-se în genunchi.

Ca în trecere, apucă toga imperială şi o trage spre el, cu o mişcare bruscă. Este semnalul, aşa cum a înţeles foarte clar Cezar, care urlă: „Este un atac!" Dar toţi conjuraţii s-au grupat în jurul lui şi formează un fel de arenă pentru scena asasinatului care se pregăteşte. La rândul lui, afară, Treboniu îl ţine cu forţa pe Marc Antoniu, care tot încearcă să intre în Senat.

Iată că se apropie acum Caius Servilius Casca. Poc! Ţâşnind în spatele lui Cezar, îi dă o lovitură violentă de pumnal. Ratată. În loc să i se afunde în gât şi să-i taie aorta sau carotida, lama alunecă pe claviculă şi face o tăietură uşoară în partea de sus a torsului lui

Cezar, care profită şi prinde braţul atacatorului, în care înfige singura armă pe care o are: un stilet. Dar alte lovituri vin deja una după alta: în braţe, în coaste, în spate, în piept. Poc, poc, poc, poc! Cezar nu mai are puterea să se apere, doar să-şi acopere capul cu toga, în speranţa că prietenii îi vor veni în ajutor: toate onorurile cu care i-a copleşit pe cei care însumează trei sferturi din această adunare nu-i folosesc la nimic! Ori s-a înşelat grav, crezând că Senatul era locul din Roma unde era cel mai bine protejat. Poc, poc, poc, poc! Ca prin ceaţă, Cezar îi recunoaşte pe măcelarii care s-au aruncat asupra lui: fraţii Casca, cărora le-a asigurat întreaga carieră politică; Cimber Tillius, pe care tocmai l-a numit proconsul de Bitinia şi Pont; Cassius Longinus, tovarăş credincios, care l-a salvat odinioară din valurile ucigaşe ale unui torent; Lucius Minucius Basilus, general curajos care a fost în toate campaniile din Galia şi împotriva lui Pompei şi pe care l-a acoperit de aur la întoarcerea la Roma... Toţi, nişte nerecunoscători!

– *Kaï sù, téknon!*[1]

Zărindu-şi protejatul, pe Marcus Junius Brutus, pe a cărui mamă a iubit-o atât de mult şi pe care l-a considerat drept propriul său copil, Cezar şi-a amintit limba greacă a copilăriei, cea care le era predată micilor romani în toate marile familii patriciene. „Şi tu, fiul meu!": câtă dezamăgire şi mirare în ultimele cuvinte rostite de Cezar. Dar Brutus nu vrea să audă nimic, nu vrea să înţeleagă nimic. Tot ce îl interesează este să-l lase fără suflare pe tiran, să înroşească podeaua Senatului cu sângele Republicii răzbunate. Cu pumnalul lui ascuţit dă furios a douăzeci şi treia şi ultima lovitură. În abdomen. Pac!

Atacul, de o sălbăticie nemaiîntâlnită, a durat mai multe minute. Trupul este acum nemişcat, chircit la picioarele statuii impunătoare a celui care fusese, în viaţă, cel mai mare rival al lui Cezar. Are

[1] În greaca veche în original, cu sensul „Şi tu, fiule!" (n.tr.)

degetele mâinii stângi crispate în jurul biletului care i-a fost dat pe drumul spre Senat şi pe care nu a avut timp să-l citească – avertismentul lui Artemidor. Afară, un bătrân se îndepărtează, făcând să sune discurile metalice ale bastonului său de haruspiciu. Cât despre conjuraţi, ei îşi urlă bucuria faţă de senatorii şi cetăţenii pe care îi întâlnesc: „Sunteţi liberi, tiranul este mort!" Republica, şi ea, iar curând şi ei, dar încă nu o ştiu.

„Această acţiune a fost îndeplinită cu curajul unui bărbat, dar cu mintea unui copil." Afirmaţia, atât de crudă, atât de corectă, îi aparţine lui Cicero...

BIBLIOGRAFIE

Appien d'Alexandrie: *Les Guerres civiles à Rome* (Războaiele civile la Roma), Les Belles Lettres, 1993.

Luciano Canfora: *Jules César, le dictateur démocrate* (Iulius Cezar, dictatorul democrat), Flammarion, 2001.

Jérôme Carcopino şi Pierre Grimal: *Jules César* (Iulius Cezar), PUF, 1990.

Jérôme Carcopino şi Gustave Bloch: *Histoire romaine* tome II: *La République romaine de 133 avant Jésus-Christ à la mort de César* (Istoria romană, volumul II: Republica romană de la anul 133 înainte de Hristos până la moartea lui Cezar), PUF, 1935.

Dio Cassius: *Histoire romaine, livres XLIII et XLIV* (Istoria romană, cărţile XLIII şi XLIV), Les Belles Lettres, 1994.

Nicolas de Damas: *La Mort de Jules César* (Moartea lui Iulius Cezar), 1865.

Robert Etienne: *Les Ides de Mars: l'assassinat de César ou de la dictature?* (Idele lui Marte: asasinarea lui Cezar sau a dictaturii?), Gallimard, 1973.

— : *Jules César* (Iulius Cezar), Fayard, 1997.

Jean Hubaux: „Sur la mort de Jules César" (Despre moartea lui Iulius Cezar) în *Bulletins de l'Académie royale de Belgique*, seria a 5-a, 43, 1957.

Lucien Jerphagnon: *Histoire de la Rome antique* (Istoria Romei antice), Tallandier, 2002.

Valerio Manfredi: *Les Derniers Jours de Jules César* (Ultimele zile ale lui Iulius Cezar) (roman), Plon, 2011.

Paul M. Martin: *Tuer César!* (Omorâţi-l pe Cezar!), Complexe, 1988.

Christian Meier: *César* (Cezar), Seuil, 1989.

Theodor Mommsen: *Histoire romaine* (Istoria romană), Robert Laffont, col. «Bouquins», 1985.

Plutarh: *Vie de César* (Viaţa lui Cezar), cap. LXVI până la LXXIII, Les Belles Lettres, 2012.

Michel Rambaud: *Autour de César* (În jurul lui Cezar), L'Hermès, 1987.

Joël Schmidt: *Jules César* (Iulius Cezar), Folio Biographie, 2005.

William Shakespeare: *Jules César* (Iulius Cezar), Gallimard, col. «La Pléiade», 1959.

Suetonius: *Les Vies des douze césars*, Les Belles Lettres, 1999; *Viețile celor doisprezece cezari*, Editura Gramar, 2000.

Zvi Yavetz: *César et son image, des limites du charisme en politique* (Cezar și imaginea sa, limitele carismei în politică), Les Belles Lettres, 1990.

FILMOGRAFIE

Julius Caesar (Iulius Cezar), de Joseph L. Mankiewicz, cu Marlon Brando (1953).

Cleopatra, de Joseph L. Mankiewicz, cu Elizabeth Taylor și Richard Burton (1963).

Julius Caesar (Iulius Cezar), de Uli Edel, cu Jeremy Sisto (2002).

Henric al III-lea

Saint-Cloud,
1 august 1589

Călugărul şi „tiranul"

„Uciderea tiranului"

În acea dimineaţă de ianuarie 1589, în timp ce ţine la Paris prima sa slujbă în biserica mathurinilor[1], Jacques Clément, un călugăr burgund de douăzeci şi trei de ani, este însufleţit de o reală dorinţă de a-l ucide pe Henric al III-lea. Un gând cât se poate de necreştinesc pentru un om al Domnului? Cu siguranţă. Dar când, cu câteva săptămâni înainte, la Blois, a poruncit asasinarea a doi prinţi de Lorena – Henric, duce de Guise, şi fratele său, Louis, cardinal de Guise –, suveranul francez n-a părăsit, el însuşi, comunitatea creştină? Prin fapta lui criminală n-a pervertit, oare, demnitatea regală, n-a violat jurământul sfânt şi, ca atare, nu şi-a abandonat hainele de supus al Domnului pe pământ, uns de Domnul, pentru a le îmbrăca pe cele ale unui tiran, pur şi simplu? Asta este ceea ce crede cea mai

[1] Ordinul Preasfintei Treimi şi al Captivilor, cunoscut sub numele de Ordinul Trinitarilor sau Mathurini, este un ordin religios catolic fondat în jurul anului 1194, în Cerfroid, de francezii Saint Jean de Matha şi Saint Félix de Valois, iniţial pentru a-i răscumpăra pe creştinii captivi la mauri. Este cea mai veche instituţie oficială a Bisericii Catolice dedicată slujirii răscumpărării paşnice. (n.tr.)

mare parte a poporului catolic al Franței, inclusiv reprezentanții lui ecleziastici.

Or, mai multe texte din Vechiul Testament, dar și din Aristotel, din Sfântul Pavel, din Sfântul Augustin, din Sfântul Toma din Aquino sau din toți opozanții monarhiei, tot mai mulți în Europa Occidentală de la începutul secolului al XVI-lea[1], oferă numeroase argumente filosofice care legitimează tiranicidul. Pe care îl numesc uneori, cu un eufemism, „justiție providențială." A trecut vremea în care înțeleptul Jean Bodin[2], pentru a alunga piaza rea, propovăduia, în orice împrejurare, indiferent care era „nelegiuirea" comisă de suveran, răbdare și respect pentru originea legitimă a regelui. Pentru a evita, spunea el, rele și mai mari...

Jacques Clément a sosit la Paris de puțin timp. Format la mănăstirea iacobinilor din Sens, la patru leghe de satul său natal, a participat în anii tinereții la procesiuni albe[3], în timpul cărora mii de credincioși se îndreptau, pe jos, spre sanctuarele din nord-estul Franței. În capitala regatului, a venit să-și desăvârșească formația teologică la mănăstirea dominicanilor din strada Saint-Jacques. Doarme singur într-o chilie și nu discută deloc cu tovarășii săi, pe care îi descrie ca fiind „un ușuratic", „un mitocan" și „un tembel

[1] După masacrul de Sfântul Bartolomeu, în noaptea de 23 spre 24 august 1572, în Franța circulă pamflete care denunță monarhia absolută franceză ca fiind o sursă de tiranie. Autorii lor, protestanți (Théodore de Bèze, Hubert Languet, François Hotman...), sunt ridiculizați de englezul William Barclay, care îi numește „monomahi", văzând în ei partizani ai sfârșitului monarhiei. Ei se apără, susținând că nu critică monarhia decât în măsura în care aceasta alunecă spre tiranie. (n.a.)

[2] Filosof, jurist și gânditor care, în cea mai importantă lucrarea a sa *Les Six Livres de la République* (Cele șase cărți ale Republicii), teoretiza mai ales noțiunea de suveranitate politică. Este autorul celebrei formule: „Nu există bogăție, nici forță, există numai oameni." (n.a.)

[3] În 1583, în estul și nordul Franței, drumurile sunt pline de cortegii în care majoritatea participanților sunt îmbrăcați în alb. Astfel, acest fenomen a fost numit „procesiunile albe", amplă mișcare de penitență populară pusă în evidență și studiată de istoricul Denis Crouzet. (n.tr.)

năuc". Dar superiorii săi? Îl consideră neîndemânatic, idiot, prost, stângaci, ridicol. Pe bună dreptate. În miezul iernii aspre din anii 1588-1589, ceea ce vede şi aude Clément pe străzile pariziene nu se poate să nu-l impresioneze. Peste tot, acelaşi strigăte de mânie şi furie. Mai mult decât de orice altceva, poporul parizian a fost scandalizat şi îngrozit de uciderea ducelui de Guise. Seniorul din Lorena, şeful Sfintei Ligi, era considerat ca fiind cel mai curajos apărător înarmat al credinţei catolice, care se opunea trupelor protestante ale bearnezului Henric de Navarra (viitorul Henric al IV-lea). Şi, în această calitate, era venerat în oraşul care făcuse din el prinţul lui... în defavoarea lui Henric al III-lea, pur şi simplu alungat din capitala regală cu câteva luni înainte, în mai 1588, după ziua Baricadelor: era bănuit, nu fără motiv, că vrea să-l desemneze ca succesor pe protestantul de Navarra.

În timp ce tânărul călugăr îşi plimbă silueta în haină neagră pe bulevardul Saint-Michel, i se strecoară în mână pamflete cât se poate de clare. Peste tot aceleaşi ironii şi jigniri. „Sacrilegiu", „sperjur", „simoniac", „Iuda", „pungaş", „sifilitic", „sodomit": aceştia sunt termenii folosiţi acum pentru Henric al III-lea al Franţei, care nu mai este pomenit decât sub numele de „Henric de Valois". Sau sub anagrama sugestivă: „Vilain Hérodes".[1] În discursurile lor, unii preoţi transformaţi în predicatori cer să se termine cu acest „fiu al Satanei". La Sorbona, foarte de curând, s-a decis, în 7 ianuarie, că supuşii regatului erau de-acum înainte dezlegaţi de jurământul de supunere faţă de rege. Aceeaşi Sorbona a mai decis şi să-i şteargă numele din canonul slujbei, înlocuind cuvintele *Pro Rege Nostro* („în numele regelui nostru") cu *Pro Christianis Principibus nostris* („în numele principilor noştri creştini"). Portrete ale lui Henric al III-lea, în primul rând tabloul expus în spatele altarului principal al bisericii Augustinilor, sunt în fiecare zi arse în piaţa publică. Se vând efigii din ceară cu

[1] Anagramă pentru Henric de Valois, cu sensul de „Irod cel rău". (n.tr.)

imaginea lui, pe care trecătorii sunt invitați să le înțepe cu ace, rostind formule pline de dispreț. Parisul e cuprins de furie, Parisul arde de ură contra lui „Henric, cândva regele Franței". Și speră că un bărbat destul de curajos se va ridica pentru a-l face să plătească pe cel care a încălcat religia poporului „în detrimentul religiei catolice".

Clément, s-a spus, și toate mărturiile epocii o atestă, este un tânăr impresionabil. Mișcat de aceste texte de despre care află și care îl compară pe Henric al III-lea cu împărați nebuni, ca Nero, Caligula, Eliogabal, afectat de ironiile cu care îl copleșesc colegii de studii, care consideră permanenta lui agitație drept „ridicolă", începe să viseze: și dacă modestul călugăraș care este el scapă regatul de acest rege nedemn, pe care un anume Jean Boucher l-a descris ca pe „un turc ca mutră, un neamț ca trup, cu mâini de harpie, englez prin ordinul jartierei, cu picioare de polonez și un adevărat diavol ca suflet"? Și dacă, la fel ca Ehud, care l-a înjunghiat pe Eglon, călăul israeliților, sau ca Iudita, care taie capul asirianului Holofern, asediatorul Betuliei, devenea un erou demn de textele biblice și scăpa lumea de „cel mai detestabil tiran care a existat vreodată în Barbaria" (Pierre de L'Estoile)?

În mintea lui, Clément nu se îndoiește de caracterul plin de exorcism al unui astfel de gest. Nu se spune oare că Henric al III-lea ar fi furat una dintre cele două cruci din lemn de la Sainte-Chapelle ca s-o dăruiască Veneției? Nu este aproape sigur că ar fi încheiat un pact cu diavolul, așa cum dovedesc cele două candelabre descoperite la Vincennes și care au picioare de satiri?

Cu toate astea, Henric al III-lea nu a fost întotdeauna considerat ca Anticristul pe care îl descriu fără reținere șefii Ligii și conducătorii catolici incitați de ducesa de Montpensier, sora defuncților, ducele și cardinalul de Guise, și care se plimba lăsând să-i atârne ostentativ la centură o foarfecă de aur, cu care a jurat să-l tundă pe Valois când va fi prizonierul ei – viu sau mort.

Al şaselea dintre cei zece copii ai lui Henric al II-lea, marele persecutor al calvinilor înaintea Domnului, a fot crescut de Maria Stuart, viitoarea regină a Scoţiei, martiră a credinţei catolice şi soţia fratelui său, Francisc. Abia ieşit din adolescenţă, a condus în mod strălucit trupele regale în asaltul oraşului protestant La Rochelle şi s-a luptat cu redutabilul Coligny[1] la Moncontour (octombrie 1569): fiind, la acea epocă, duce de Anjou, arbora pe haine crucea albă a cruciaţilor. A fost, în acelaşi timp, considerat un apărător de necontestat al catolicismului când a intenţionat să facă astfel încât Franţa să se alăture unei ligi creştine din care făceau parte papa, Spania şi Veneţia, pentru a lupta în Mediterana contra turcilor. În 1574, a fost primit în confreria penitenţilor albi[2], din Avignon, după ce a asistat, cu un zâmbet mulţumit pe buze, la execuţia publică a unui lider protestant local. Alte dovezi ale ataşamentului său catolic? El, personal, a creat la Vincennes confreria Notre-Dame-de-Vie-Saine şi a făcut să crească în ultimii ani, ca număr, procesiunile religioase, posturile, flagelările, retragerile şi vizitele la mănăstiri. Asta, cu riscul de a trece drept un om pios – „regele face pe călugărul" îl ironizau supuşii.

Da, dar iată: poruncind uciderea ducelui de Guise, a cărui putere tot mai mare îi submina autoritatea de şef de stat, a anulat toate aceste dovezi de cucernicie oferite de-a lungul anilor poporului catolic al Franţei. De-acum înainte, cei care, până la acel moment, îi recunoşteau fiului preferat al Caterinei de Medici cele mai mari calităţi, nu-i mai văd decât faţa întunecată. Cea a unui rău creştin, a unui ipocrit, a unui trădător. Se răspândesc mii de poveşti, adevărate sau inventate.

[1] Acest amiral al Franţei se converteşte la protestantism după moartea lui Henric al II-lea, care duce la îndepărtarea lui Coligny de la treburile regatului de către familia de Guise. Aliat al prinţului de Condé în 1562, la începutul războiului dintre partida catolică şi partida protestantă, devine repede unul dintre cei mai de temut conducători militari hughenoţi. (n.a.)

[2] Datorită hainelor albe cu glugă, au primit numele de „penitenţii albi". (n.tr.)

Se insistă asupra celui mai neînsemnat amănunt din viaţa lui trecută, care ar lămuri sau ar anunţa presupusa lui trecere de partea taberei anticatolice. Toţi îşi amintesc că, la naştere, a fost numit mai întâi Eduard, ca omagiu adus naşului său, Eduard al VI-lea Tudor – un eretic –, şi că naşa lui a fost Jeanne d'Albret, cea care în viitor se va converti la calvinism. Că a avut de gând, un timp, să se căsătorească cu anglicana Elisabeta a Angliei, pentru a zădărnici ambiţiile Spaniei, catolică până la exces. Că, atunci când era mic, îi smulgea mereu din mână surorii sale, Margareta de Valois, cartea de rugăciuni, bătându-şi joc de papismul ei incorigibil. Că, prin tratatul de pace de la Saint-Germain-en-Laye (1570), le-a acordat protestanţilor libertatea de conştiinţă şi exercitarea religiei lor în patru locuri fortificate („nişte mici Geneve", au tunat atunci extremiştii). Că lăsase de mai multe ori să se înţeleagă că noaptea Sfântului Bartolomeu îl „dezgustase". Că, în timpul predicii rostite în 1537, cu ocazia urcării pe tronul Poloniei, adăugase, la cererea nobililor protestanţi, că „va avea grijă să menţină pacea religioasă". Că îşi manifestase, în repetate rânduri, admiraţia pentru Maximilian al Austriei, „împăratul tolerant", care denunţa frecvent represaliile spaniole în Flandra şi excesele miliţiilor catolice pe teritoriul germanic.

Atacuri cu totul nedrepte. Prins în frământările războaielor religioase care puseseră stăpânire pe Europa Renaşterii, Henric al III-lea trebuia să se orienteze printre clanuri, să se sprijine într-o zi pe forţele catolice, a doua zi pe liderii protestanţi. Încerca să facă politică într-o epocă în care dominau şefii religioşi şi conducătorii militari. Lucid, era conştient de situaţia lui nepotrivită: dorea înfrângerea hughenoţilor temându-se de asta şi se temea de înfrângerea catolicilor, dorind-o.

*

Din 1582, Henric al III-lea a început să se teamă pentru viaţa lui. Chiar dacă, de la Hugo Capet încoace, niciodată vreun rege al

Franței n-a fost asasinat, se teme, se simte amenințat. Își schimbă necontenit reședința. Gata cu vremurile când se plimba fără escortă pe străzile Parisului! După dispariția fratelui său, Francisc, în 1584, se teme ca nu cumva puternica familie Guise să pună la cale să fie ucis. Și-a format o gardă personală de patruzeci și cinci de gentilomi, toți originari din provinciile din Sud. Retribuiți generos, legați de el printr-un jurământ special, cei patruzeci și cinci umblă peste tot prin palatul regal și, din această gardă pretoriană, vor fi aleși asasinii ducelui de Guise. Toate alimentele care ajung pe masa lui sunt gustate înainte; regele n-a uitat de otrăvirea fratelui său mai mare, François d'Alençon, salvat ca prin minune, în 1575. Să fi fost Henric al III-lea paranoic? În februarie 1587, două atentate împotriva persoanei sale au fost dejucate: în același timp, Maria Stuart, văduva fratelui său, Francisc al II-lea, era decapitată – un regicid în toată regula. Câteva săptămâni mai târziu, o conjurație de anvergură fusese descoperită și înăbușită în fașă. În 1588, fusese anulat în ultimul moment un plan de răpire, nu fără ca Henric să fi fost, și de data asta, informat.

Conjurații sunt gata de orice ca să-l înlăture, și el știe asta. Cel mai important motiv: să-l răzbune pe Henric, zis și Cicatrice. Dar, la acest început de an 1589, mai există încă un motiv: tronul regal. Fără îndoială, Henric al III-lea, ultimul Valois, lipsit de moștenitor, l-a desemnat ca succesor pe cumnatul său, Henric de Navarra, în virtutea legilor regatului; este descendent al unuia dintre fiii Sfântului Ludovic și fiul mai mare al familiei de Bourbon. Dar este protestant! Mai rău: este conducătorul militar al Bisericii reformate! Or, niciun prinț care nu este catolic nu ar putea purta coroana regală. Deci, după părea conjuraților, viitorul rege al Franței nu va putea fi decât cardinalul de Bourbon, fiul mai mic al familiei. Un bătrân pe care ei îl vor putea manipula cu ușurință...

În lupta lor împotriva lui Henric al III-lea, dispun de un aliat cu greutate: papa însuși. Îngrozit de asasinarea ducelui, apoi a

cardinalului de Guise (un om al lui Dumnezeu), Sixt al V-lea nu-şi poate ascunde furia împotriva lui Henric al III-lea când află, în primăvara lui 1589, de alianţa lui cu Navarra, pentru a lupta împotriva Ligii. Cu siguranţă, este vorba despre o problemă de politică internă: domnind doar pe un teritoriu din ce în ce mai restrâns (Touraine şi regiunea Blois), regele consideră îndreptăţită, din raţiuni de stat, o unire cu armatele protestante ale Navarrei, pentru a-şi recâştiga legitimitatea pe plan naţional. Şi pentru a apăra ţara de influenţa străină: după tratatul secret de la Joinville (decembrie 1584), familia de Guise nu primise, oare, peste 600 000 de scuzi, ajutor de la Filip al II-lea al Spaniei, foarte fericit să-şi slăbească vecinul cel puternic finanţând o revoltă internă? Dar la Roma viziunea nu este aceeaşi. Întrucât fusese finanţatorul uciderii unui mare prinţ catolic, aliat al conducătorului partidei protestante pe care Sixt al V-lea îl excomunicase deja şi îl înlăturase de la succesiunea la coroana Franţei printr-o bulă privativă, în 1585, Regele Preacreştin este excomunicat, în primăvară.

Henric al III-lea este afectat de decizia papei, dar rămâne convins de propria sa legitimitate. Teologică şi politică. Teologică, pentru că apreciază că numai Dumnezeu are puterea de a-i face să se căiască pe regii „preacreştini" ai Franţei. În rest, Sixt al V-lea însuşi, în 1587, i-a adresat o scrisoare recunoscându-i dreptul de a fi iertat de toate păcatele de către confesorul său. Inclusiv de uciderea unui cardinal. Din 1 ianuarie 1589, după moartea celor doi de Guise, Henric al III-lea i s-a confesat chiar teologului de Blois, Jacques Coulomb, care i-a acordat iertarea. Aşa că a considerat că se conformează legilor Bisericii Catolice.

De altfel, din punct de vedere politic, suveranul este foarte decis să-şi recapete prerogativele puterii regale. Asta înseamnă şi cucerirea capitalei, al cărei reprezentant de necontestat era Henri de Guise. Ştie cât de ostil îi este oraşul încă de anul trecut. Dar ştie şi că numai acolo şi nicăieri în altă parte nu se află sediul autorităţii politice. Luvrul şi

Parlamentul sunt aici. În afara Parisului, nu poate fi cu adevărat rege al Franței. Tot așa gândește și Henric de Navarra: „Ca să-ți recâștigi regatul, trebuie să treci pe podurile Parisului. Cine te va sfătui să treci prin altă parte, nu este un ghid bun." Viitorul Henric al IV-lea își va aminti zicala asta câțiva ani mai târziu și o va aplica în folosul propriu.

În timp ce armatele aliate ale celor doi Henric mărșăluiesc spre capitală, Jacques Clément este pradă unei agitații din ce în ce mai mari. În mai multe rânduri, le comunică teologilor de la Sorbona și superiorilor săi (mai ales lui Edme Bourgoing, starețul iacobinilor) dorința sa de a-l ucide pe Valois. Cu bărbuța lui neagră și privirea exaltată, i-ar plăcea ca toți să înțeleagă cât e de hotărât. Nu e cazul. Nu este luat în serios. Nici măcar când insistă: „Sunt îndemnat de un nu știu ce, care îmi spune: «Du-te și dă acea lovitură!»." Privirile care i se adresează sunt pline de milă. Mai ales când îndrăznește să întrebe cum să facă să reziste vocilor care îl îndrumă și de ce acestea i se adresează lui. „E din cauza lipsei de rugăciune și de credință", îi răspund cu o oarecare indiferență și compasiune învățații care veghează la formarea celor patru sute de iacobini din mănăstire.

Când află de excomunicarea lui Henric al III-lea, Jacques Clément consideră că nimic nu-l mai reține. A renunțat și la ultimele scrupule. Este hotărât: „Regele tiran al Franței" va muri de mâna lui. Oare el va merge în iad? Întrebați asupra urmărilor unui astfel de gest extrem, maeștrii lui subliniază că, dacă un cleric asasinează un tiran, nu comite un păcat capital, ci se află într-o situație neobișnuită. Acum e ceva mai liniștit. Îndeajuns de liniștit pentru a trece la pasul următor, să cumpere o armă dintr-un magazin foarte apropiat: un cuțit de vreo treizeci de centimetri, cu mâner negru și „foarte ascuțit". Prețul? Doi *sous* și șase dinari – o nimica toată. La întoarcerea în chilia lui din mănăstirea iacobinilor, face un amestec în care își cufundă cuțitul de mai multe ori: grăsime de animal, ceapă și ierburi otrăvitoare. Ca șansa să fie de partea lui, decide ca

arma să fie otrăvită. Nu mai rămâne decât să găsească momentul şi ocazia să acţioneze.

La mijlocul lui iulie, în Paris agitaţia creşte: armatele regale şi cele protestante, unite, se apropie în marş forţat de capitală. Clément a înţeles că a venit momentul. Prima etapă a planului său se desfăşoară la Luvru, unde, la fel ca alţi nobili şi burghezi, este închis contele de Brienne, unul dintre puţinii seniori fideli lui Henric al III-lea: Liga doreşte să-i ţină ostatici în caz de nevoie. Viclean, Clément reuşeşte să-l convingă pe Brienne că este de partea lui şi îi expune planul: să iasă înaintea armatelor regale ca să le informeze de situaţia din Paris. Sutana de dominican îi îngăduie să părăsească oraşul, dar are nevoie de un permis ca să ajungă apoi la trupele regale. Brienne îi eliberează permisul: „Vă rugăm şi vă cerem, în numele legii, să-l lăsaţi să treacă în siguranţă şi fără oprelişti, să se întoarcă, să se ducă, să vină şi să poposească, pe fratele Jacques Clément, iacobin născut în oraşul Sens, în Burgundia, acum student în acest oraş, Paris, să se ducă în oraşul Orléans, fără să-l împiedicaţi şi nici să îngăduiţi să întâmpine vreun obstacol" (scris la castelul Luvru, la Paris, în XXIX iulie, 1589, şi semnat Charles de Luxembourg, conte de Brienne).

Două zile mai târziu, pe 31 iulie, Jacques Clément închide pentru ultima oară uşa chiliei mănăstirii din strada Saint-Jacques. Înăuntru, pe singura masă din cameră, a lăsat o bancnotă de cinci scuzi, cerând să fie plătită, în numele lui, datoria: el se duce într-un loc misterios, precizează, de unde nu crede că se va mai întoarce. Apoi, cu inima uşoară, cu valorosul cuţit şi cu nu mai puţin valorosul permis sub sutană, pleacă în direcţia Vaugirard, destinaţia Saint-Cloud, unde s-a instalat Henric al III-lea.

Realizată cu câteva săptămâni înainte, spre furia de nespus a membrilor Ligii, alianţa cu Henric de Navarra este un uriaş motiv de satisfacţie pentru Henric al III-lea. În primul rând, datorită

cuceririlor militare obţinute în câteva săptămâni. Dar nu numai pentru asta. Datorită bearnezului, Valois şi-a regăsit încrederea în sine şi hotărârea. Trăieşte din nou. Supus, loial, aliatul său se comportă curajos şi soarta îi zâmbeşte. *Le* zâmbeşte. Victorioase la începutul verii, la Pithiviers şi Etampes, cele două armate s-au regrupat la Poissy, unde li s-au alăturat elveţienii, cavaleria şi infanteria germană. Trei mii de oameni care să se năpustească asupra Parisului („ca să trimită la dracu' acel frumos oraş", cum se laudă vesel Henric de Navarra): Ajunge!

După ce s-au înţeles în privinţa unei strategii de încercuire, pe 31 iulie cei doi Henric se despart. Navarra ajunge la Meudon, de unde va înainta până în suburbii înainte de asaltul general supra Parisului, prevăzut pentru 2 august. Henric al III-lea îşi instalează cartierul general la Saint-Cloud, în casa lui Jérôme de Gondi, scutier al defunctei Caterina de Medicis, care îi cedase această locuinţă servitorului ei credincios cu vreo zece ani înainte[1]. Aflat deasupra Senei, într-un loc unde aerul este considerat excelent, palatul d'Aulnay, ale cărui clădiri în curs de amenajare sunt dispuse în jurul unei curţi în formă de U, îi permite regelui să observe oraşul trădător „după bunul său plac". S-a instalat în camera de la primul etaj al pavilionului din aripa stângă. Acolo lucrează şi se odihneşte. În acel loc se ajunge acolo printr-o galerie unde stau membrii gărzii sale personale – cei patruzeci şi cinci. De asemenea, într-un colţ al camerei se află o intrare secretă, ca să poată primi, cât se poate de discret, unii vizitatori. Foarte aproape s-au instalat cei mai fideli tovarăşi: şeful justiţiei militare, Richelieu, mai mulţi căpitani ai gărzilor, primul său valet, gentilomii Bellegarde şi Mirepoix.

În acest sfârşit al după-amiezii zilei de 31 iulie, trebuie să-l întâlnească pe procurorul general al Parlamentului Parisului, Jacques de

[1] Astăzi nu se cunoaşte exact amplasarea acestei case, care a dispărut, lăsând locul castelului Saint-Cloud, şi el distrus în parte în timpul războiului franco-prusac din 1870-1871. (n.a.)

La Guesle. Un fidel între fideli, care l-a urmat anul trecut în retragerea sa la Blois. Cu câteva zile înainte, magistratul a obținut de la Henric al III-lea permisiunea de a se duce să vadă dacă locuința sa din Vanves („Le Loreau") nu a fost afectată în timpul lungii sale absențe. Trebuie să se întoarcă în aceeași seară. Însoțit de fratele său, Alexandre, Jacques de La Guesle călărește liniștit, când zărește, cu puțin înainte de Vaugirard, doi soldați din regimentul protestant din Coublans, care merg de-o parte și de alta a unui călugăr iacobin. Ciudată imagine! Este, oare, prizonierul lor? Nu. Intenționează să-l ducă la Saint-Cloud, unde călugărul vrea să-i transmită regelui vești de la aliații săi din Paris. „La cererea primului președinte al Parlamentului, domnul de Harlay", precizează călugărul. Procurorul de La Guesle este neîncrezător: „Se zice că există un călugăr care s-a angajat să-l ucidă pe rege, nu cumva ești chiar tu?", îl întreabă pe Clément. „Da, domnule, sunt un mare criminal", răspunde el pe un ton ironic. La Guesle se amuză. Și îl lasă să urce pe crupa calului, în spatele fratelui său. Direcția – Saint-Cloud.

Ajuns la locuința regelui, procurorul începe să-i pună călugărului mai multe întrebări. Acesta răspunde cu bunăvoință, arătând permisul eliberat de contele de Brienne: „Sire, scrie în permis, mesagerul de față o să vă aducă la cunoștință care este starea supușilor voștri și felul în care sunt tratați, ceea ce totuși nu le-a slăbit voința și mijloacele de a vă face un foarte umil serviciu, și poate mai sunt încă multe altele pe care Majestatea Voastră nu le are în vedere. Se ivește o bună ocazie, asupra căreia veți avea bunăvoința să vă aplecați urechea, implorându-l umil pe Majestatea Voastră să creadă tot ce va spune acest mesager." Dar, adaugă Clément, în legătură cu ocazia respectivă, nu-i poate prezenta împrejurările (locul, ziua) decât regelui în persoană. Guesle îi pune alte două sau trei întrebări, ale căror răspunsuri, până la urmă, îl conving: mâine îi va permite să-l vadă pe Majestatea Sa. De-acum încolo, nu trebuie să se afle nimic despre misiunea lui. Oficial, este un călugăr iacobin în drum spre Orléans, care face o oprire la Saint-Cloud.

Părăsindu-l pe Clément, La Guesle se duce în clădirea principală pentru cină, apoi îi prezintă lui Henric al III-lea cererea vizitatorului. Suveranul acceptă să-l vadă a doua zi dimineață, la orele 7. Oare ar fi procedat altfel dacă ar fi avut în mână documentul pe care secretarul său de stat a omis să i-l transmită, și care îl punea în gardă în legătură cu „doi iacobini cu intenții ucigașe"? Nu se știe. Henric al III-lea știe că Parisul colcăie de călugări care i-au jurat moartea, dar refuză să acorde acestui fapt o importanță exagerată. De mai mulți ani, repetă cu nuanțe cucernic binevoitoare că „prezența unui călugăr îmi face întotdeauna plăcere și vederea lor are același efect asupra sufletului meu ca mângâierea cea mai delicată a trupului." Mai exact, în legătură cu acest Clément și pentru a potoli rezervele celor mai neîncrezători consilieri ai săi, spune: „Dacă îl refuz, se va spune la Paris că nu vreau deloc să-i văd pe preoți."

În timp ce Henric al III-lea se duce la culcare, Jacques Clément este invitat la cină împreună cu servitorii procurorului general. Este bine dispus și destins. Mănâncă bine și nu pare deloc deconcertat când unii, cu un zâmbet sarcastic pe față, fac caz de zvonurile despre unii iacobini care „ar intenționa să-l omoare pe rege". Călugărul răspunde indiferent: „Peste tot există și buni, și răi." După care adaugă, serios, că „nu e nimic de râs în povestea asta."

*

La orele 7, în dimineața zilei de 1 august 1589, Jacques Clément părăsește casa lui Jacques de La Guesle, pentru a se îndrepta spre apartamentele regale ale lui Henric al III-lea. În curtea palatului d'Aulnay îl întâlnește din nou pe procuror, în compania chirurgului regelui, Antoine Portal. În ajun, a pretins că s-a întâlnit cu fiul și cu soția acestuia din urmă, la Paris: încă o ocazie pentru La Guesle ca să verifice dacă spusele călugărului sunt adevărate. Clément trece fără dificultate testul neașteptat. Fără să se zgârcească la amănunte, susține în fața interlocutorului său că l-a văzut pe fiul

acestuia, închis la Bastilia, şi că soţia lui s-a arătat foarte necăjită şi îngrijorată. Impresionat de toate aceste amănunte, Portal nu poate decât să-i mulţumească pentru că i-a dat veşti despre ai săi. Nu mai ştia nimic despre ei, de săptămâni întregi. Marea păcăleală a lui Clément a reuşit perfect.

Ajungând la casa lui Gondi, La Guesle şi Clément sunt invitaţi să aştepte în grădină: Majestatea Sa doarme încă. Cei doi aşteaptă aproape un ceas, fără ca procurorul să se gândească o clipă să-l controleze cu de-amănuntul pe iacobin, care a înlăturat definitiv orice neîncredere a magistratului.

La orele 8, primul valet al lui Henric al III-lea, Pierre Du Halde, este cel care îi anunţă pe cei doi bărbaţi că regele s-a trezit şi că îi va primi. Îi invită să urce scara care duce la camera lui. Pe coridorul de la etaj, cei patru gentilomi gasconi însărcinaţi cu supravegherea locului îl studiază îndelung pe tânărul călugăr. Membri ai celor patruzeci şi cinci, Bernard de Montsérié, François Daupou, Frix de Bas şi Savary de Saint-Pastour reprezintă elita gărzii regale: fac parte din plutonul care l-a asasinat pe ducele de Guise cu şase luni în urmă. Instruiţi să dea dovadă de o vigilenţă vecină cu paranoia, nu li se pare totuşi că Jacques Clément ar avea mutra unui potenţial asasin. Dimpotrivă. În timp ce Jacques de La Guesle îi duce regelui permisul din partea contelui de Brienne şi scrisoarea preşedintelui de Harlay, îşi bat joc de călugăr, care aşteaptă nemişcat în faţa uşii. El nu răspunde nimic. Prudent, îşi pleacă uşor capul, plin de o liniştitoare umilinţă.

Când Pierre Du Halde intră în încăpere, Henric al III-lea stă pe „scaunul pentru necesităţi", îmbrăcat doar într-o cămaşă şi cu încălţările descheiate. Lângă monarh stă marele scutier, Roger II de Bellegarde. După ce a citit ce scrie în hârtiile pe care i le-a dat, suveranul îl invită pe La Guesle să-l introducă pe iacobin în cameră „ca să audă de la el ce are de spus". Încă o dată, nu se poate pune problema să fie acuzat că se teme de oamenii Bisericii...

Jacques Clément intră cu pas liniştit. Imediat, înţelege că va trebui să aştepte momentul potrivit ca să acţioneze. Dacă s-ar arunca asupra lui, cei doi consilieri ai regelui ar forma, cu trupurile lor, o barieră naturală. Ca lovitura să reuşească, trebuie să se apropie cât mai mult posibil. Şi pentru asta are nevoie de un pretext.

„Sire, domnul prim-preşedinte de Harlay e bine, sănătos, şi vă sărută mâinile", declară Clément, înainte de a adăuga, cu voce mai joasă, că doreşte să discute între patru ochi „lucruri secrete". La aceste cuvinte, o uşoară tensiune se aşterne în încăpere. La Guesle îi porunceşte lui Clément să spună ce are de spus cu voce tare, dar călugărul refuză. Brusc agitat, procurorul se instalează ostentativ între vizitator şi monarhul căruia îi aminteşte, cu voce îngrijorată, „avertizările pe care le primiţi în fiecare zi, că unii indivizi de acest fel trebuie să apară ca să vă omoare". Cât se poate de clar, asupra lui Clément tocmai fusese aruncată o mare bănuială, dar acesta, stăpânindu-şi foarte bine nervii, nici nu clipeşte. Liniştit – presupunând că avea cea mai mică suspiciune în legătură cu intenţiile călugărului – Henric al III-lea le face semn lui La Guesle şi Bellegarde să se depărteze puţin. „Apropiaţi-vă", îi spune el lui Clément cu o voce amabilă.

Apoi, totul se desfăşoară foarte repede. În momentul când se apleacă spre urechea dreaptă a regelui, făcându-se că-i vorbeşte cu toată discreţia, călugărul burgund scoate din mâneca hainei cuţitul, înfige lama otrăvită în dreapta pântecelui lui Henric al III-lea şi repede se dă înapoi. Reacţia suveranului este pe cât de bruscă, pe atât de imprevizibilă. Abia dacă a lăsat să-i scape un „Ah, Doamne!" de mirare, că se şi ridică de pe scaun, smulge arma din burtă şi îl loveşte la rândul său pe agresor în piept, apoi în faţă, deasupra sprâncenei stângi, şi strigă: „Ah, ticălosule, m-ai omorât!" Apoi dă drumul cuţitului şi alunecă spre podea, ţinându-şi, cum poate, cu mâinile însângerate, măruntaiele care îi ies din burtă. Scena a durat mai puţin de un minut.

Zgomotele luptei şi ţipetele regelui, ale lui Bellegarde, care repeta disperat „Ah! Iisuse!", au adus în cameră un roi de gărzi şi servitori. În câteva secunde, vreo doisprezece s-au aruncat asupra ucigaşului şi l-au străpuns cu lovituri de sabie, în timp ce alţii îl întindeau pe rege pe pat. Beţi de furie, Montsérié şi ceilalţi patruzeci şi cinci aleargă în grabă, îl apucă pe Clément şi aruncă pe fereastră corpul lipsit de viaţă al acestuia, care se zdrobeşte cu un zgomot înfundat de dalele din curtea casei[1]. În ceea ce-l priveşte, Saint-Pastour se stăpâneşte în ultimul moment să-l lovească pe Jacques de La Guesle: omul care l-a adus în cameră pe autorul regicidului.

Regicid? Nu încă. Henric al III-lea trăieşte şi speră să nu moară. Conştient, îi zâmbeşte nepotului său de şaisprezece ani, Charles, viitorul duce d'Angoulême, care s-a grăbit să ajungă la căpătâiul lui imediat ce a aflat de atentat. În timp ce pe urmele tânărului sosesc chirurgii însărcinaţi să-l panseze pe rege, acesta îi ia mâna lui Charles şi îl linişteşte: „Fiule, nu fi supărat; ticăloşii ăştia au vrut să mă omoare, dar Dumnezeu m-a ferit de răutatea lor: nu se va întâmpla nimic." Nu acelaşi lucru cred şi doctorii, cu toate că unul dintre ei jură contrariul şi îl asigură că, peste zece zile, va putea urca pe cal. În realitate, şansa de supravieţuire era minimă: intestinul era perforat. Spre ceasurile 11, Henric de Navarra se prezintă la căpătâiul lui, transpirat. A călărit fără oprire din suburbia Saint-Germain, de unde intenţiona să lanseze primul atac asupra capitalei. Henric al III-lea i-a întins mâna pe care vărul lui îndepărtat i-a sărutat-o călduros. „Fratele meu, l-a avertizat cu glas blând, dar ferm, monarhul, vezi cum s-au purtat cu mine duşmanii mei şi ai tăi: trebuie să ai grijă să nu-ţi facă acelaşi lucru." Şi i-a spus din nou că el, Henric de Bourbon, este cel pe care îl consideră succesorul său legitim, în situaţia pe care el o consideră total improbabilă, că

[1] Cadavrul lui va fi supus apoi pedepsei sortite, sub Vechiul Regim, celor vinovaţi de regicid: sfârtecarea trupului tras de patru cai, mânaţi în direcţii diferite. (n.a.)

nu ar supraviețui rănilor. În momentul când Henric de Navarra se pregătește să-l părăsească, nu uită, pentru cea din urmă oară, să-și îndemne tovarășul de arme să îmbrățișeze religia catolică.

La începutul după-amiezii, Henric al III-lea se ocupă de politică. Zvonurile nu trebuie lăsate să înflorească și să fie denaturate: dușmanul ar profita de asta. Au fost dictate mai multe scrisori și au fost contrasemnate de secretarul de stat, Louis Potier de Gesvres. Au ca obiect liniștirea prinților, a guvernatorilor și autorităților municipale aliate taberei sale: „În această dimineață, un tânăr iacobin ne-a dat o lovitură de cuțit crezând că ne ucide. Dar Dumnezeu, care îi are în grijă pe ai Săi, și care nu a vrut ca preaumilul Său servitor să-și piardă viața, l-a apărat cu harul Lui sfânt și a împiedicat blestemata faptă, făcând să alunece cuțitul, astfel încât nimic nu se va întâmpla, după cum Îi este voia, și în puține zile, ne va dărui sănătatea dinainte și victoria asupra dușmanilor noștri."

Nici regina Louise, care locuia la Chinon, n-a fost uitată. Ei și numai ei, Henric al III-lea i-a mărturisit că își făcea „necesitățile" când asasinul, camuflat „sub vălul și haina unui călugăr", a intrat în cameră. „Mamye, sper că voi fi foarte bine. Roagă-te lui Dumnezeu pentru mine și nu pleca de acolo", sunt cuvintele care încheie corespondența destinată soției sale.

La sfârșitul zilei, optimismul lui Henric al III-lea a scăzut considerabil. Rănile îl fac să sufere din ce în ce mai mult. Îngrijorarea crește printre apropiați – Charles, nepotul său, ducii de Epernon și de Bellegarde, seniorul de Mirepoix. Cu toate că perforarea intestinului a fost constatată de chirurgi, i s-a făcut o clismă. Îi va fi fatală: lichidul s-a răspândit în tot abdomenul. Curând se va transforma în peritonită. Rămân numai leacurile sufletului. Etienne de Bologne, preotul lui Henric al III-lea, pune să se înalțe în cameră un altar și ține slujba, la sfârșitul căreia suveranul se va spovedi și va primi iertarea păcatelor. În momentul împărtășaniei, ultimul dintre Valois vorbește: „Sfinte Doamne, dacă știi că viața mea va fi de folos

şi bună pentru poporul meu şi statul meu pe care Tu mi l-ai dat în grijă, lasă-mă să mai rămân şi dă-mi zile; dacă nu, Dumnezeul meu, ia-mi trupul şi salvează-mi sufletul şi du-l la Tine în Paradis." În acea clipă, în încăpere, unii nu pot să-şi stăpânească lacrimile.

Puţin înainte de miezul nopţii, suferinţa este de nesuportat. Henric simte că sfârşitul îi este aproape şi îşi cheamă preotul. Zadarnic. Bologne abia se apropie de rege că acesta închide ochii, copleşit de durere. Spre ceasurile două, este stăpânit de o ultimă tresărire şi găseşte puterea să ceară ajutor. Apoi începe să recite din psalmi. „Vă iertaţi şi duşmanii, chiar şi pe cei care v-au pus la cale moartea?", îl întreabă unul dintre camarazi. „Îi iert şi pe ei şi îl rog pe Dumnezeu să binevoiască să le ierte greşelile, aşa cum doresc să le ierte şi pe ale mele", spune Henric al III-lea dintr-o suflare. O ultimă şi scurtă confesiune, de două ori semnul crucii şi apoi sfârşitul.

Sunt orele 3 dimineaţa, pe 2 august 1589. Ultimul Valois tocmai a dispărut, cedându-le Bourbonilor coroana sa pământească.

„*Manet ultima coelo*": asta era deviza preacreştinului Henric al III-lea, asasinat de călugărul Jacques Clément. „Ultima coroană este în Ceruri."

BIBLIOGRAFIE

Charles de Valois, duce d'Angoulême: *Mémoires pour servir à l'histoire des règnes de Henri III et de Henri IV* (Memorii spre servire istoriei domniei lui Henric al III-lea şi celei a lui Henric al IV-lea), Petitot, 1824.

Jacqueline Boucher: *La Cour de Henri III* (Curtea lui Henric al III-lea), Ouest-France, 1986.

Keith Cameron: *Henri III, a Maligned or Malignant King? Aspects of the Satirical Iconography of Henri de Valois* (Henric al III-lea, un rege bârfit sau un rege rău? Aspecte ale iconografiei satirice a lui Henric de Valois), University of Exeter, 1978.

– : *Certificat de plusieurs seigneurs qui assistèrent le roi depuis qu'il fut blessé jusques à sa mort* (Dovada mai multor seniori care au fost alături de rege de când a fost rănit până la moarte), în *Archives curieuses de l'histoire de France depuis Louis XI jusqu'à Louis XVIII* (Arhive speciale ale istoriei Franţei de la Ludovic al XI-lea până la Ludovic al XVIII-lea), vol. 12, Beauvais, Membre de l'Institut historique, 1837.

Pierre Chevallier: *Les Régicides: Clément, Ravaillac, Damiens* (Regicizii: Clément, Ravaillac, Damiens), Fayard, 1989.

– : *Henri III, roi shakespearien* (Henric al III-lea, rege shakespearian), Fayard, 1985.

Monique Cottret: *Tuer le tyran? Le tyrannicide dans l'Europe moderne* (Moarte tiranului? Tiranicidul în Europa modernă), Fayard, 2009.

Denis Crouzet: *Les Guerriers de Dieu. La violence au temps des troubles de Religion* (Războinicii lui Dumnezeu: Violenţa în timpul tulburărilor religioase), Champ Vallon, 1990.

Philippe Erlanger: *Henri III* (Henric al III-lea), Perrin, 1975.

Pierre de L'Estoile: *Registre-journal du règne de Henri III* (Jurnal al domniei lui Henric al III-lea), Droz, 2000.

Franklin Ford: *Le Meurtre politique. Du tyrannicide au terrorisme* (Crima politică. De la tiranicid la terorism), PUF, 1990.

Robert von Friedeburg (dir.): *Murder and Monarchy. Regicide in European History, 1300-1800* (Crima și monarhia. Regicidul în istoria europeană, 1300-1800), Palgrave Macmillan, 2004.

Janine Garrisson: *Les Derniers Valois* (Ultimii Valois), Fayard, 2001.

Arlette Jouanna: *Le Devoir de révolte. La noblesse française et la gestation de l'Etat moderne, 1559-1661* (Datoria revoltei. Nobilimea franceză și nașterea statului modern, 1559-1661), Fayard, 1989.

Arlette Lebigre: *La Révolution des curés, Paris 1588-1594* (Revoluția preoților, Paris 1588-1594), Albin Michel, 1980.

Nicolas Le Roux: *Un régicide au nom de Dieu, l'assassinat d'Henri III* (Un regicid în numele lui Dumnezeu, asasinarea lui Henric al III-lea), Gallimard, 2006.

Paul-Alexis Mellet: *Et de sa bouche sortait un glaive: les monarchomaques au XVIe siècle* (Și din gura lui ieșea o spadă: opozanții monarhilor secolului al XVI-lea) *Actes de la journée d'études tenue à Tours en mai 2003* (Acte ale sesiunii de studii care a avut loc la Tours, în mai 2003), Droz, 2006.

Georges Minois: *Le Couteau et le Poison. L'assassinat politique en Europe (1400-1800)* (Cuțitul și Otrava. Asasinatul politic în Europa «1400-1800»), Fayard, 1997.

Michel Pernot: *Henri III* (Henric al III-lea), Fallois, 2013.

Robert Sauzet (dir.): *Henri III et son temps*, (Henric al III-lea și epoca lui) în *Actes du colloque international du Centre de la Renaissance de Tours* (Acte ale colocviului internațional de la Centrul Renașterii din Tours), octombrie 1989, Vrin, 1992.

Jean-François Solnon: *Henri III* (Henric al III-lea), Perrin, col. «Tempus», 2007.

Jacques-Auguste de Thou: *Histoire universelle depuis 1543 jusqu'en 1607* (Istoria universală, din 1543 până în 1607), Londres, 1734.

Mario Turchetti: *Tyrannie et tyrannicide de l'Antiquité à nos jours* (Tiranie și tiranicid din Antichitate până în zilele noastre) PUF, 2001.

Pierre de Vaissière: *Récits du temps des troubles (XVIe siècle). De quelques Assassins* (Povestiri din vremuri tulburi «secolul al XVI-lea». Despre câțiva asasini), Emile-Paul, 1912.

Alexander Wilkinson: „«Homicides royaux»: The Assassination of the Duc and Cardinal de Guise and the Radicalization of French Public Opinion" («Asasinate regale»: Asasinarea ducelui şi cardinalului de Guise şi radicalizarea opiniei publice franceze), în *French History*, vol. XVIII, nr. 2, 2004.

Maximilien de Robespierre

Paris,
28 iulie 1794

Asasinul asasinat

„Am omorât un om pentru a salva 100 000"

Pe 17 iulie 1793, Marie-Anne Charlotte de Corday d'Armont, zisă Charlotte Corday, descendentă directă a lui Pierre Corneille, este condamnată la ghilotină pentru că l-a asasinat cu o lovitură de pumnal pe Jean-Paul Marat în cadă, cu patru luni înainte. Fraza pe care a strigat-o la Tribunalul Revoluționar pentru a-și justifica gestul nu este una oarecare. Trimite direct la o frază rostită, în data de 21 ianuarie, anul precedent, de către Maximilien de Robespierre, cu câteva ore înainte de execuția lui Ludovic al XVI-lea.

Trebuie că îndrăzneala Charlottei Corday, împreună cu gestul ei, i-au declanșat furia și tristețea celui care, la treizeci și cinci de ani, va face parte, peste câteva zile, din cei doisprezece membri ai Comitetului Salvării Publice, organul instituțional care conduce Franța de la căderea regimului regal: Marat era unul dintre prietenii lui apropiați. Cu toate astea, nu face nimic. Dimpotrivă. Celor care cereau depunerea în Panteon a rămășitelor pământești ale celui care a fost intransigentul director al ziarului *L'Ami du peuple*, neobositul

artizan al cauzei revoluționare, bardul neobosit al războiului dus până la capăt împotriva dușmanilor uniți ai Franței, Robespierre li se opune cu un refuz absolut. „Onorurile pumnalului îmi sunt rezervate și mie. Prioritatea nu a fost determinată decât de întâmplare", scrâșnește el trist în fața apropiaților săi uluiți. Nicio îndoială: este gelos pe martiriul lui Marat! Și se visează, la rândul lui, căzând sub loviturile contrarevoluționarilor.

După un an, pe 3 prairial[1] al anului II (22 mai 1794), Robespierre ratează la mustață ocazia de a-și vedea dorința împlinită. De mai multe zile, un oarecare Henri Admirat, în vârstă de cincizeci de ani, fost servitor al șambelanului împăratului Austriei, încearcă să-l omoare. Înțeles cu o fostă iubită, Marie-Suzanne de La Martinière, joacă jocuri de noroc într-o dugheană de băuturi spirtoase din apropiere de Tuileries, unde își are sediul Adunarea Națională, pândind momentul când va apărea obiectivul. Are în permanență asupra lui un pistol și puțin praf de pușcă – de proastă calitate. Motivele nu sunt foarte clare: între dorința de a-și impresiona frumoasa, nevoia de a se bucura de un sfert de ceas de celebritate, sentimentul tulbure că scăpa Franța de un monstru – de câteva luni, Robespierre are tot mai multe inițiative care aruncă țara într-o vâltoare sângeroasă.

În seara aceea, Admirat se întoarce din nou acasă, fără să fi făcut nimic la vânătoare. În imobilul unde locuiește, în strada Favart, trăiește Jean-Marie Collot d'Herbois. Actor și dramaturg, omul a fost și el ales în Convenție. La fel ca Robespierre, aparține și el extremei stângi, de partea montaniarzilor. La Lyon, cu câteva luni înainte, alături de sălbaticul Fouché, a împușcat sute de bărbați, femei și copii greu de convins de binefacerile Revoluției. Beat, obosit, frustrat de prea multe zile de pândă zadarnică, Admirat decide să-și verse amărăciunea pe vecin. Arma nu se descarcă, el este arestat. În Convenție, situația este prezentată poetic: un polițist patriot, pe

[1] A noua lună în calendarul republican francez. (n.tr.)

nume Geoffroy, ar fi trecut pe acolo în momentul atentatului şi, cu preţul vieţii sale, ar fi salvat un reprezentant al poporului ameninţat de un complot contrarevoluţionar, în care Admirat n-ar fi fost decât unul dintre numeroşii ucigaşi plătiţi. În zilele care urmează, într-adevăr, peste cincizeci de presupuşi contrarevoluţionari sunt aruncaţi în închisoare, judecaţi pentru atentat la siguranţa Republicii şi condamnaţi la moarte. În iunie, îmbrăcaţi în cămaşa roşie a asasinilor şi otrăvitorilor, Admirat şi alţi presupuşi membri ai complotului sunt executaţi. Printre ei şi Cécile Renault. Această tânără analfabetă, fiica unui modest negustor de produse de papetărie din cartier, ştia că Robespierre locuia, din vara anului 1791, pe strada Saint-Honoré, la numărul 366, deasupra atelierului unui tâmplar, Maurice Duplay, şeful în vârstă de cincizeci de ani al unei familii devotate trup şi suflet Incoruptibilului: el însuşi, fost cetăţean activ al temutului cartier des Piques[1], iacobin fervent şi curând membru al Tribunalului Revoluţionar, soţia lui (care îl numeşte pe Maximilien „salvatorul"), nepotul, devenit secretar credincios al lui Robespierre după ce şi-a pierdut un picior în 1792, la Valmy, fiul şi cele patru fiice, Elisabeth, Sophie, Victoire şi Eléonore, îndrăgostite nebuneşte de celebrul lor musafir. În fiecare dimineaţă, Robespierre găsea flori din grădină pe birou, jaboul şi manşetele perfect călcate, mici gustări delicioase de luat cu el la lungile şedinţe ale Adunării... Din pură coincidenţă, a doua zi după ce Admirat trăsese asupra lui Collot d'Herbois, fără să ştie nimic despre acest atentat, Cécile Renault se duce în strada Saint-Honoré şi cere să-l vadă pe marele om. Cea care i-a deschis uşa a fost una dintre fiicele lui Duplay, care i-a cerut, neîncrezătoare, să ridice cârpa care acoperea coşul. În interior se aflau două cuţite...

Dacă acest dublu eveniment i-a crescut, de parcă mai era nevoie, prestigiul lui Robespierre în faţa familiei Duplay, dar şi în faţa

[1] În timpul Revoluţiei franceze, Section des Piques (Cartierul Suliţelor) era un departament revoluţionar din Paris. (n.tr.)

Convenției și a unei părți a poporului francez, împricinatul l-a primit fără entuziasm. În zilele care au urmat, pare derutat. Deprimat, chiar. Petrece ceasuri întregi în cămăruța lui cu tavanul scund, culcat în patul de nuc acoperit cu o cuvertură de damasc albastră cu flori albe, cusută dintr-o rochie a coanei Duplay, ori așezat pe un scaun de nuiele în fața mesei pe care se îngrămădesc discursurile, decretele și condamnările care trebuie semnate. Când prietenii vin să-l vadă, nici măcar nu se ostenește să poarte celebra lui jiletcă deschisă la culoare, pantalonii negri, ciorapii albi, mânecile din dantelă și pantofii de lac cu catarame de argint. Amicilor li se pare lipsit de forță, nervos, obosit, cu trupul scuturat de gesturi bruște, cu ochii afectați de un clipit „permanent și supărător". Observă că nici măcar nu se obosește să-și dea părul pe spate și să-și bombeze pieptul când se ridică, obicei dobândit în adolescență, în încercarea de a face să nu se observe cât de mic era de statură. Tuturor le ține discursuri macabre, în care evocă viitoarea lui dispariție. Toată lumea îi vrea pielea, repetă el fără încetare: regaliștii, bineînțeles, dar și revoluționarii de toate orientările. Moderații, la fel ca extremiștii. Chiar în clubul iacobinilor, pe care l-a fondat, prezidat și curățat de elementele moderate, și care se află foarte aproape, la numărul 328 de pe strada Saint-Honoré, crede că ghicește prezența dușmanilor decișI să-l piardă.

Pe 26 mai, iese în sfârșit din izolare – și din depresie. S-a gândit bine. Dacă vrea să scape de moarte, trebuie să lovească el primul. Și cu putere. În fața Convenției, prezintă o figură decisă. „Sunt înconjurat de asasini", le comunică aleșilor, înainte de a-și reafirma încrederea în violența salutară în combaterea adversarilor libertății. „Vom insemna cu sângele nostru drumul nemuririi", sunt ultimele cuvinte ale intervenției lui, care anunță o nouă radicalizare a Revoluției.

Numai Dumnezeu știe cât sânge a curs deja și cât sânge a făcut el să curgă de când conduce Comitetul Salvării Publice, împreună cu Saint-Just și Couthon. Și nu numai sânge albastru, așa cum

era cel al Mariei-Antoaneta sau al lui Philippe Egalité[1], executați în toamna precedentă. În aceste ultime luni, la fel ca girondinii cu un an înainte, zeci de foști tovarăși de luptă au fost și ei victime ale nebuniei lui ucigașe: hebertiștii[2] extremiști în martie, Danton și partizanii lui o lună mai târziu, și chiar Desmoulins, prietenul lui din copilărie, care îl alesese să-i fie naș fiului său, Horace, și îl fusese martor la căsătorie. Pentru fiecare val de masacre, Robespierre găsise o justificare de netăgăduit: primii, prin extremismul lor, amenințau să deturneze Revoluția; ceilalți, prin moderație, să o încetinească; ultimul, prin viciul lui, s-o corupă. În toate cazurile, Robespierre nu căuta decât să-și păstreze puterea. Prin teroare: „Nu este suficient să înăbuși o facțiune, trebuie să le zdrobești pe toate, trebuie s-o ataci pe cea care încă există cu aceeași furie pe care am arătat-o, zdrobind-o pe cealaltă." Îmbătat de acțiune, Robespierre era la fel de îmbătat de propriile sale cuvinte.

După ce a ordonat, la Nantes, înecarea în masă a insurgenților din Vendée și a încurajat masacrarea celor din Lyon, a făcut curățenie în Comună; a poruncit centralizarea Terorii la Paris, desființând Tribunalele Revoluționare din provincie, mai greu de controlat; a lăsat să fie desființată armata revoluționară, prea apropiată de comandanții ei, adesea ostili Terorii; a adoptat legi care prevedeau uciderea pe loc a celor care le-ar încălca. Burghezia, ai cărei reprezentanți aleși își aveau sediul Convenției în Plaine și Marais, se temea de el. Sanculoții se temeau și ei de el. Tuturor le era frică de această „ființă invidioasă, haină, răzbunătoare, care nu-și putea potoli setea decât cu sângele camarazilor săi" (Fouché). În afară de câțiva curajoși, ca Barère sau Carnot, care, nemulțumiți de devierea

[1] Louis Philippe d'Orléans a fost membru al unei ramuri inferioare a Casei de Bourbon, dinastia care domnea în Franța. A susținut activ Revoluția franceză și a adoptat numele de Philippe **Égalité**; a fost ghilotinat în timpul Regimului Terorii. (n.tr.)

[2] Nume dat în Franța partizanilor lui Jacques Hebert, șef al facțiunii ultrarevoluționare, care a exercitat o influență decisivă asupra Comunei din Paris. (n.tr.)

spre dictatură a lui Robespierre, Couthon şi Saint-Just, au avut îndrăzneala să le transmită un avertisment: „Triumviri, veţi dispărea!", demn de ultimii apărători ai Republicii romane.

Cum, oare, băieţelul orfan de mamă de la şase ani, care croşeta dantelă, construia mici biserici şi creştea porumbei şi vrăbii în satul natal din Arras, a putut deveni acest bărbat însetat de sânge? Cum, oare, avocatul de provincie, dandy, partizan al abolirii pedepsei cu moartea şi care nu putea vedea cum se taie un pui, s-a transformat, doi ani mai târziu, într-un călău exterminator? Oare fiindcă că nu era conştient de efectele discursurilor sale? Fiindcă nu pusese niciodată piciorul în acele oraşe de provincie care urmau să fie distruse din ordinul lui, pentru că nici n-a fost la război, nici n-a văzut de aproape un eşafod şi n-a auzit şuierul tăişului călăului, nu avea măsura reală a ceea ce ridica în slăvi? Aceasta este sentimentul uneia dintre contemporanele lui, englezoaica Helena Maria Williams: „Robespierre mi s-a părut una dintre acele fiinţe mistice, îndepărtate de natura noastră, al cărei destin este să se arate în această lume fără un model sau un succesor şi să dispară, lăsând în urma sa o dâră de sânge. Inima lui nu era legată de a nimănui altcuiva. Sufletul lui sălbatic era blindat de egoism. Trimitea oamenii la eşafod cu aceeaşi indiferenţă cu care ar fi măturat un mic obstacol care îi stătea în cale."

*

La începutul lunii iunie a anului 1794, Robespierre şi-a regăsit toată energia care îl părăsise după zvonurile sau încercările reale de asasinat împotriva lui. În fiecare dimineaţă, de cum se crapă de ziuă, se duce la Palais-Egalité[1] de la Tuileries (fostul pavilion Flora), unde se află Comitetul Salvării Publice. La orele 7 poate fi văzut

[1] În timpul revoluţiei, Philippe d'Orléans devine cunoscut ca *Philippe Égalité* şi domneşte la *Palais de l'Égalité*, nume pe care l-a purtat în timpul celei mai dure etape a Revoluţiei franceze. (n.tr.)

aşezat la birou, citind cu nesaţ corespondenţa de peste noapte; la orele 10 se duce la adunarea zilnică a Comitetului, care durează adesea mai mult de trei ceasuri, apoi se duce la Convenţia de după-amiază, pentru a participa la discuţiile de pe ordinea de zi; la orele 20 se întoarce la Comitet, pe care rareori îl părăseşte înainte de orele 2 dimineaţa. La întoarcere, face uneori un ocol pe la clubul iacobinilor; înainte de a se duce la culcare, notează într-un carnet (păstrat până în ziua de azi) punctele pe care să le cerceteze a doua zi: „trădători de denunţat", „demascarea feţiunii" etc.

Pe 8 iunie, cu toată bucuria de viaţă şi plăcerea de a ucide regăsite, îi cere prietenului său, pictorul Jacques Louis David, ales în Convenţie, să organizeze o sărbătoare a Fiinţei supreme. Robespierre gândeşte evenimentul ca pe o demonstraţie de forţă. Vrea să-şi impresioneze adversarii, să le aducă aminte cine este şeful. Este programată o defilare de la Tuileries până la Champ-de-Mars. În fruntea membrilor Convenţiei, toţi cu haine albastru-deschis şi încinşi cu centura tricoloră, aşa cum le-a cerut David, Maximilien merge singur, îmbrăcat în haină albastru-închis, cu un buchet prins la piept şi un altul, mare, în mână. Străluceşte. În faţa statuii Înţelepciunii, ridicată pe Champ-de-Mars, dă foc unor manechine care simbolizează ateismul, ambiţia, egoismul şi falsa modestie. Pierdut în propriul vis, nu vede rânjetul batjocoritor şi caustic al parizienilor aliniaţi pe trotuare; pentru o religie care pretinde că nu este religie, consideră că ritualurile sunt mult mai complicate decât cele ale religiei creştine – sentiment împărtăşit de Benjamin Constant, pentru care Robespierre a fost „cel mai stupid dintre tiranii noştri care, fabricând o religie, s-a crezut egal cu Mahomed", care a intenţionat, pur şi simplu, să instaureze o „dictatură îngrijorătoare", în propriul său folos. Două zile mai târziu, Robespierre aprobă o lege iniţiată de prietenul său, Couthon. Tribunalul Revoluţionar are acum puteri nelimitate, cu proceduri şi organizare modificate. Obiectivele sale reale sunt din nou precizate. Fără ambiguitate: „Termenul-limită

pentru pedepsirea dușmanilor patriei nu trebuie să fie decât timpul necesar pentru a fi descoperiți: nu este atât vorba despre pedepsirea lor, cât despre anihilarea lor." „Dușmanii patriei?" Dacă ar fi să credem articolul VI, sunt fără număr „cei care vor să restaureze monarhia", „să desconsidere Convenția Națională", „să corupă moravurile", „să împiedice consolidarea Republicii"... Fără să fie uitați cei „care răspândesc știri false"! Sau cei „care provoacă descurajare"! Una peste alta, toată lumea este suspectă. „Dacă această lege trece, oftează membrul Convenției, Ruamps, nu ne rămâne decât să ne tragem un glonț în cap." Legea trece: este începutul Marii Terori. De-acum înainte, două sute de capete vor fi tăiate în fiecare săptămână. Așa trebuie, consideră demiurgul Robespierre, pentru a prinde viață acel popor virtuos, fără vicii sau slăbiciuni, pe care vrea să-l vadă născându-se și crescând.

Dar în jurul lui apar primii critici. Unii observă, cu amărăciune, că atunci când cere exterminarea celor imorali folosește aceiași termeni pe care îi foloseau inchizitorii de odinioară, care se străduiau să scape lumea de eretici. Încep să apară întrebările. Nu merge, oare, prea departe? Mania persecuției nu-l duce la confiscarea înțeleptelor principii ale Revoluției pentru a-și regla propriile conturi? Este părerea mai multor deputați – foști prieteni ai lui Danton care, cu greu, scăpaseră nebuniei lui ucigașe, dar și montaniarzi. „Dacă îi lăsăm pe Robespierre și pe Saint-Just s-o facă, nu va mai rămâne din Franța decât o tebaidă cu vreo douăzeci de călugări trapiști politici", strecoară unul dintre ei vecinului din Adunarea Generală după ce l-a auzit pe Robespierre justificând a mia oară Teroarea prin una dintre formulele retorice care îi plac atât de mult: „Revoluția trebuie să învingă prin distrugerea ambelor părți" (1 iulie 1794).

Până și cei mai convinși dintre revoluționari au priceput că Robespierre a devenit, prin comportamentul lui nevrotic, un dușman al cauzei pe care pretinde că o susține – cauza lor. Dar cum să facă să-l dea jos de pe piedestal? Cum să-l scoată din structurile

Revoluției, fără să-i trezească neîncrederea și fără să-i stârnească furia? Cum să-i conteste atotputernicia tiranică, fără să fie acuzați, în cel mai bun caz, de slăbirea Republicii, iar în cel mai rău caz, că au devenit aliați sinceri ai Albilor[1]. Cu prudență, se organizează în jurul lui Barère. Deputat și membru al Comitetului Salvării Publice, al cărui raportor este, specialist în probleme de diplomație, a făcut multă vreme parte din aripa revoluționară dură, cu toate că e desemnat prin alegeri în Plaine. Dar Marea Teroare care a debutat la începutul lui iunie îl sperie. În entuziasmul ei dezlănțuit, Republica a devenit un moloh: „Nu avem decât o singură dorință, cea a salvării noastre. O să ne trimitem la ghilotină vecinul, pentru că vecinul nu ne-a trimis la ghilotină pe noi", va recunoaște el, mulți ani mai târziu.

Celor care îi împărtășesc temerile, Barère le propune să-i vâneze greșelile lui Robespierre, erorile tactice și simptomele flagrante de paranoia, apoi să le aducă la cunoștința celor din jurul lui. Pe ocolite, își invită apropiații sau colegii să-și pună întrebări în legătură cu una sau alta dintre deciziile Comitetului Salvării Publice. Să-i îndemne pe cei care se îndoiesc evident de sănătatea mintală a lui Maximilien să spună ceea ce gândesc. Să-i urmărească pe cei care se declară decepționați, frustrați, sătui, îngrijorați, cerându-le să fie pregătiți. Pe zi ce trece, această mică armată de umbre devine tot mai mare. Sunt semnalate adeziuni spectaculoase. Așa cum este cea a lui Collot d'Herbois, despre care se pretinde că ar fi condus jafurile din Lyon în timpul represiunii și care se teme că Incoruptibilul îi va cere capul; și, mai ales, adeziunea lui Fouquier-Tinville. Adică, nici mai mult nici mai puțin, decât președintele Tribunalului Revoluționar, acuzatorul public al Charlottei Corday, al girondinilor, al Mariei-Antoaneta, al lui Danton și al hebertiștilor! De

[1] Între anii 1793 și 1796, oponenții Revoluției de la sud de Loara sunt implicați în unul dintre cele mai mari războaie civile pe care le-a cunoscut Franța: războiul din Vendée. „Albi" contra „Albaștri", regaliști contra republicani. (n.tr.)

când Robespierre a cerut revocarea sa ca urmare a afacerii Théot[1], a început să discute cu Barère. Şi se declară gata să ajute la debarcarea „tiranului".

Robespierre nu este nici surd, nici orb. Furia care creşte împotriva lui, frica pe care o răspândeşte până şi în rândul celor mai loiali susţinători, le vede, le aude, le regretă. Nu suportă fizic această agitaţie periculoasă. La jumătatea lunii iunie, părăseşte Parisul timp de trei săptămâni. Acestea îi vor fi fatale: Barère le va folosi ca să reuşească să-i adune pe toţi cei care, la fel ca el, visează la mai multă cumpătare în procesul revoluţionar. Absent din Comitetul Salvării Publice, Robespierre apare doar de câteva ori la clubul iacobinilor. Refugiat la ţară, evită orice luptă, orice confruntare. Între două plimbări prin pădurea din Montmorency, citeşte *Paul şi Virginia*, scrierile naturalistului Gessner, pe cele ale abatelui itinerant antisclavagist Raynal – în lipsa rapoartelor poliţiei şi a dărilor de seamă ale turnătorilor, care îi plăceau atât de mult. Îşi încearcă puţin pistolul, ca şi cum s-ar fi pregătit de un duel. Robespierre împotriva restului lumii... În atitudinea lui există o incontestabilă latură tactică. Lipsa naşte dorinţa, gândeşte el: întoarcerea la treburi nu va putea fi decât una triumfală. De asemenea, există în el o reală oboseală şi depresia aceea fără leac, care revine imediat ce apare o nemulţumire.

Întors la Paris, le ţine iacobinilor, pe 19 iulie, prima zi din luna termidor după calendarul revoluţionar, un discurs ciudat. Un amestec de amărăciune şi vanitate, cu nuanţe antice. Se compară cu Cato din Utica, model de virtute republicană, care i s-a opus lui

[1] Catherine Théot, o nebună care se dădea drept mama lui Hrisos, nu înceta să repete că Robespierre era Mesia. Duşmanii din Convenţie au văzut în asta o ocazie de a-i găsi un punct vulnerabil lui Robespierre, aşa că femeia a fost convocată în faţa Tribunalului Revoluţionar ca să spună dacă ideea i-a venit ei înseşi, sau mai degrabă Maximilien era cel care o îndemnase să facă aceste declaraţii. Capcana era una grosolană şi Robespierre i-a cerut prietenului său, Fouquier-Tinville, să renunţe să o audieze şi să îngroape dosarul. Fouquier-Tinville refuză, spre furia imensă a fostului său prieten. (n.a.)

Cezar, ale cărui ambiții dictatoriale le-a denunțat și care a preferat să se sinucidă decât să „supraviețuiască libertății". Robespierre se gândește: oare, să se sinucidă? Nu se poate ști, nu vrea să vadă pe nimeni și trăiește retras împreună cu câinele lui, Brount, un dog danez pe care l-a adus de la Arras cu câteva luni în urmă.

Pe 25 iulie, un deputat alungat de la iacobini îi cere lui Robespierre să vină și să dea explicații în legătură cu rolul pe care l-a jucat în surghiunirea lui. Maximilien ar putea să refuze, dar acceptă. După ce a auzit că Lazare Carnot și-a retras tunurile din Paris (ca să lase loc contrarevoluționarilor care se organizează?) și că girondinii închiși ar fi fost vizitați de membrii Comitetului de Siguranță Generală, rival al Comitetului Salvării Publice, simte că lațul se strânge. Trebuie, cu orice preț, să preia conducerea. Convocarea lui va fi pretextul. Noaptea, scrie cincizeci de pagini ale unui discurs-fluviu, cu aspect de testament. Textul va fi pentru el modalitatea de a aprecia ce a rămas din capacitatea lui de intimidare și din puterea lui de fascinare asupra acelor oameni pe care îi putea trimite pe toți – au uitat, oare, asta? – la moarte cu o simplă trăsătură de condei în josul unei pagini? Are încredere în puterea cuvântului său, convins că frazele tăioase pe care le-a pregătit vor fi suficiente ca să potolească furtuna care îl amenință.

*

Când Robespierre se instalează în banca lui, printre montaniarzi, agitația pune stăpânire pe Adunare. Cu câteva clipe înainte, Barère a anunțat, triumfător, înfrângerea orașului Anvers: un drapel luat de la dușman și purtat sub braț de un soldat stătea mărturie. Ce contrast între fața strălucitoare a oratorului meridional și aceea, cenușie, a avocatului din nord: amândoi bărbații au aproape aceeași vârstă, dar Maximilien are trăsăturile unui bătrân. Poartă o haină albastră și ochelari verzi, care nu i se potrivesc și îi accentuează paloarea tenului. Când se apropie de tribună, are totuși grijă să nu lase să i

se ghicească sentimentele în toată profunzimea lor. Nici ura, nici furia. Va vorbi, aşa cum a prevăzut, ca un om al legii – ceea ce şi este. Capul drept, privirea fixă, vocea puternică, îşi începe discursul mirându-se de persecuţia căreia i-a căzut victimă. Retras din societate de mai multe săptămâni, aminteşte el, nu are nicio influenţă asupra oamenilor şi evenimentelor şi nu poate fi tras la răspundere şi făcut vinovat pentru excesele de care se pare că este acuzat. Cu atât mai puţin că se poartă ca un tiran! Ce tiran ar fi acela care se ţine atât de departe de treburile guvernării? Cu o voce catifelată, le aminteşte celor din Plaine, pe care îi are în faţă, în mijlocul sălii, că a salvat şaptezeci şi trei de girondini. Dar, încet, încet, înclinaţia din fire învinge şi iată că enumeră miile de comploturi care se pun la cale împotriva lui şi îi denunţă pe trădătorii partidului aflaţi în străinătate, care stau ascunşi în umbră. Chemând la o revoluţie permanentă, curând îi descrie pe monştrii care ameninţă Republica: seamănă ca două picături de apă cu Barère, Carnot şi Fouquier-Tinville...

– Numiţi-i pe cei pe care îi acuzaţi!, strigă, dintr-odată, o voce necunoscută.

– Ah! Nu îndrăznesc să-i numesc în clipa asta şi în acest loc; nu mă pot hotărî să sfâşii cu totul vălul! răspunde Robespierre, după care strigă furios „contrarevoluţia se află în administraţia finanţelor. [...] Cine sunt administratorii supremi ai finanţelor noastre? Brissotini[1], deputaţi din Feuillants[2], aristocraţi şi escroci cunoscuţi: aceştia sunt partizani ai lui Cambon, Mallarmé, Ramel". Şi îşi încheie discursul cu un nou apel la curăţarea Comitetului Salvării Publice, viciat din interior.

---

[1] Membru al unui partid care îl are drept lider pe Jacques Pierre Brissot, conducător al girondinilor. (n.tr.)

[2] Club des Feuillants a fost o grupare politică apărută în timpul Revoluţiei franceze, în 16 iulie 1791, când iacobinii de stânga s-au despărţit în moderaţi (Feuillants), care au căutat să păstreze poziţia regelui, şi radicali (iacobini), care doreau să facă presiuni pentru continuarea acţiunii democratice directe în vederea răsturnării lui Ludovic al XVI-lea. (n.tr.)

Aplauze prudente salută discursul – mai ales din partea stângii. În timp ce se întoarce la locul său, cu aer mulțumit, toți se privesc, se supraveghează, se spionează. Dacă se abțin să-l felicite pe Robespierre, riscă să fie denunțați și, poate chiar mâine, condamnați; dar o aclamare zgomotoasă poate face ca lucrurile să se termine la fel de rău, dacă vântul își schimbă direcția... Un anume Lecointre sparge atmosfera neutră și propune Convenției să voteze impresia făcută de discurs. În mod ciudat, Barère susține propunerea. Couthon, din scaunul său rulant[1], insistă și propune ca admirabilul text să fie apoi trimis în toate comunele Franței. Robespierre a câștigat, se pare. Dar, nu! Un bărbat se ridică și protestează. Este Cambon.

– Înainte de a fi dezonorat, o să vorbesc Franței, susține el, poetic. Contestă acuzațiile pronunțate împotriva lui. Oare nu el a fost cel care, de ani de zile, acționează împotriva brokerilor și speculanților și a făcut totul pentru a-i apăra pe micii rentieri?

– A venit vremea să spunem tot adevărul: un singur om a paralizat voința Convenției Naționale, acest om este tocmai cel care a ținut acest discurs: este Robespierre.

Îndrăzneala lui dezleagă limbile, fricile și voințele. Se aplaudă – Barère, primul. Robespierre își reia atacurile, enervat de această opoziție neașteptată în rândurile unei Adunări pe care de obicei o stăpânea, dar Cambon se apără pas cu pas, bazându-se pe cifre. Știe că deja a întrecut măsura și că duelul la care îl provoacă pe Maximilien va face categoric o victimă: de ce să nu atace în forță? Zguduit, mirat, Maximilien sfârșește prin a se așeza din nou, având încredere în votul Adunării – oare n-a acționat el, întotdeauna, ca un legalist scrupulos? Câteva minute mai târziu, verdictul a fost dat: discursul nu va fi nici tipărit, nici distribuit. Deputații au refuzat să supună la vot propunerea lui Couthon. Robespierre se albește la față.

[1] O boală a articulațiilor îl împiedica, de mai mulți ani, să-și folosească picioarele. (n.a.)

– Sunt pierdut, îi şopteşte lui Couthon înainte de a părăsi sala pentru a se alătura iacobinilor.

În faţa prietenilor săi, îşi recitеşte discursul: de data asta este aclamat. Este o ocazie cât se poate de bună ca să-şi mobilizeze trupele pentru cele câteva ceasuri care vor urma şi pe care le consideră decisive. Dramatizează situaţia:

– Este testamentul meu dinaintea morţii [...]. Dacă trebuie să beau cucuta, mă veţi vedea împăcat.

David, care a pictat moartea lui Socrate în 1787, nu se poate împiedica să-şi manifeste susţinerea şi strigă pe un ton nu mai puţin dramatic:

– Dacă e să bei cucută, o s-o beau şi eu împreună cu tine. (În cele din urmă, Robespierre nu va bea cucuta, iar a doua zi David nu va mai fi prin preajmă...)

Atmosfera era încinsă, fiecare simţea că viitorul Revoluţiei şi al său era pe cale să se joace. Collot d'Herbois, care zăcea uitat acolo, este alungat din sală şi abia reuşeşte să scape fără să fie linşat. La miezul nopţii, Robespierre pleacă din nou, liniştit. Iacobinii, dar şi garda naţională, căreia trebuie să i se împartă arme, Comuna şi Tribunalul Revoluţionar îl asigură de susţinerea lor. Plănuia să se întoarcă a doua zi la Convenţie şi s-o determine să încline din nou de partea lui, denunţându-i pe cei care i se opun. Este bătălia finală.

În timp ce Maximilien se întoarce să se culce la familia Duplay, Saint-Just îşi pregăteşte discursul de susţinere într-un colţ al sălii de adunare a Comitetului Salvării Publice. Principalul său scop va fi să demonstreze că nu Robespierre este cel care acţionează ca un dictator, ci chiar Carnot, Barère şi Collot d'Herbois, acei trădători ai cauzei revoluţionare. Saint-Just pune punct textului abia în zori. L-a umplut de figuri de stil, de care este foarte mândru: „Robespierre, un tiran care îşi impune părerea? Un dictator al puterii de convingere? Ei, cine vă împiedică pe voi, ceilalţi, să încercaţi să fiţi convingători?"

În momentul în care părăsește casa Duplay, în dimineața zilei de 27 iulie 1794, Robespierre este calm. În fața gazdelor sale, care mărturisesc că tremură pentru el de când vechii aliați l-au părăsit, vrea să fie încurajator: „grupul montaniarzilor este corupt, dar Convenția, în general, este bună și mă va asculta." Oare a devenit cinic și orb în privința asta? A uitat că marea masă a Convenției despre care vorbește este alcătuită dintr-o dreaptă și un centru care, de șase luni încoace, nu a încetat să-și trimită principalii conducători la eșafod?

La prânz, ședința este deschisă. Veste proastă pentru Robespierre: cel care prezidează este Collot d'Herbois. Saint-Just este primul care ia cuvântul: nu va dura decât câteva secunde. Atât timp cât să rostească trei fraze: „Nu fac parte din nicio facțiune. Le voi combate pe toate. Nu vor dispărea niciodată decât prin instituțiile care vor fi garant, care vor stabili limita autorității și vor face să se plece pentru totdeauna mândria omenească sub jugul libertății publice." Discursul, plin de elemente de jargon, este huiduit și Saint-Just pierde șirul, amuțește din cauza reacției deputaților, care nici măcar nu-i mai dau atenție și se atacă reciproc, încercând să afle cine este adevăratul vinovat pentru Marea Teroare gata să însângereze țara. Robespierre, care cunoaște mișcările Adunării așa cum un călăreț le cunoaște pe cele ale calului său, se folosește de acest moment de instabilitate ca să intervină. Ajunge cu pași mari la tribuna lăsată goală de umbra lui Saint-Just și se lansează într-o lingușeală în toată regula la adresa celor din Plaine și Marais. Și, totuși, din rândurile lor au fost declanșate cele mai veninoase atacuri: „Jos! Jos tiranul!" Descumpănit, se întoarce spre grupul montaniarzilor: „Vouă, oameni cinstiți, mă adresez, și nu tâlharilor." Răspuns imediat: „Tu vorbești despre cinste, sceleratule? Ea cere să fii pedepsit!" Un anume Louchet prinde curaj și cere arestarea lui Robespierre. Propunerea este urmată de liniște, apoi se fac auzite câteva șoapte aprobatoare, urmate de un tunet de aplauze. Strigătele „Ticăloșii!" și „Bandiții!" pe care le aruncă, plin de răutate, seamănă cu niște

baloane de săpun, care se sparg înainte de a-şi atinge ţinta. E ca şi cum Adunarea se eliberează de o greutate, uimită de propria îndrăzneală. Oameni din Plaine, Marais şi Montagne, duşmani până mai ieri, se înţeleg astăzi ca să urle aceleaşi strigăte: „Arestarea!" „Acuzarea!". Se supune la vot: este plebiscit. Decretul pentru arestarea lui Robespierre, Couthon, Saint-Just şi a altor şapte dintre „complicii" lor este votat în unanimitate. „Trăiască Republica!", „Trăiască libertatea!" – se aude din tribune. Deputatul Fréron oftează: „Cât de greu este să dobori un tiran!"

Robespierre ştie ce înseamnă acest vot. Este încremenit. Va fi, oare, cu putinţă ca Adunarea să-l condamne pe el, Incoruptibilul, membrul ales al Comitetului Salvării Publice, constructorul neobosit al Republicii, la aceeaşi pedeapsă aplicată, cu două zile înainte, poetului contrarevoluţionar André Chénier, care o ridica în slăvi pe Charlotte Corday şi îşi bătea joc tocmai de patriotismul robespierrist („susţinătorii lui: cinstea, taverna şi ajutorarea nebunilor")? Nemişcat, mut, abia dacă îl aude pe fratele lui, Augustin, prieten şi protector al cuceritorului Toulonului, un anume Bonaparte, pretinzând eroic aceeaşi pedeapsă cu a lui. Nici Couthon nu răspunde. „Eu, să urc pe tron?!" – spune el arătându-şi picioarele atrofiate unui deputat care îl acuză că ar fi vrut „din cadavrele noastre să-şi facă trepte ca să urce pe tron".

*

La orele 17, Robespierre părăseşte Convenţia, încadrat de jandarmii care îl duc la Comitetul Salvării Publice. Ce au de gând cu el? După ce a luat cina împreună cu alţi deputaţi arestaţi, printre care fratele său, Couthon şi Saint-Just, este dus singur la palatul Luxembourg. Gardianul refuză să deschidă porţile şi, până la urmă, şeful decăzut al revoluţionarilor se trezeşte la primăria districtului, pe Île de la Cité, quai des Orfèvres, foarte aproape de Conciergerie. De acolo poate auzi tumultul care urcă din piaţa Grève, în

fața Primăriei, la câteva sute de metri distanță, pe partea cealaltă a unui braț al Senei. De la anunțarea arestării lui, sute de sanculoți și de membri ai gărzii naționale s-au adunat în locul unde era sediul Comunei din Paris. Sunt înarmați, hotărâți, gata să se îndrepte spre Tuileries și gata să-i facă să plătească pe membrii Convenției și pe trădătorii din Comitetul Salvării Publice. Așezați pe cele douăzeci de tunuri instalate în fața Primăriei sau cocoțați pe lăzile cu praf de pușcă scoase în grabă din pivnițe, agitând Declarația drepturilor omului („când guvernul încalcă drepturile poporului, revoluția este pentru popor cea mai sfântă și absolut necesară dintre datorii"), i-au întâmpinat deja pe Augustin de Robespierre și pe ceilalți patru prizonieri, eliberați de jandarmii care s-au alăturat Comunei. Nu mai lipsește decât Maximilien, va urma insurecția.

La orele 20, Robespierre este, la rândul lui, eliberat de temniceri. Este poftit să se alăture Comunei, care nu-l mai așteaptă decât pe el pentru a da asaltul. Or, el refuză să se miște. Nu se vede conducător al revoltei? Teamă? Inconștiență? Aroganță? Naivitate? Ceea ce Convenția a desfăcut, Convenția va face la loc, le argumentează el celor care îl îndeamnă să traverseze Sena. Legea este de partea lui și nu se pune problema s-o arunce în ridicol și să fie de partea celor care îl acuză exact de faptul că a încălcat legea. Tribunalul Revoluționar, unde contează încă pe prieteni, va reuși să-l grațieze.

Nehotărârea lui îi este favorabilă lui Barère, a cărui prezență de spirit se combină cu simțul politic. Imediat ce își dă seama de scrupulele lui Robespierre, înțelege ce profit poate trage de pe urma lor și cum să le întoarcă în favoarea lui: impune votarea unui decret prin care Convenția stabilește că eliberarea deputaților în acea după-amiază de către comunarzi și de gărzile naționale s-a făcut în afara cadrului legislativ. Ca urmare: vor fi arestați din nou, nu vor avea dreptul la niciun proces și vor fi imediat executați. Conform legii...

De-acum înainte, Robespierre nu mai are de ales. Nu poate decât să se ducă la Primărie. Dar este miezul nopții, este prea târziu.

Cufundată în întuneric, piața Grève este aproape goală și tăcută. Mulțimea care, cu patru ore în urmă, înfierbântată la maximum, se declara gata să restaureze prin forță autoritatea acelui Torquemada al Terorii, se împrăștiase în timpul serii. Obosit, dezamăgit, trist: spre orele 20 umblă un zvon care pretinde că la domiciliul lui Maximilien s-a găsit un sigiliu regal cu floarea de crin și că intenționa s-o ia de nevastă pe fiica lui Capet, prizonieră în închisoarea Temple! Aflând acest lucru, mulți au părăsit locurile și locuitorii modești din foburgul Saint-Marceau, aflați pe drum pentru a-l susține, fac cale întoarsă. În seara aceea, la Paris nimeni nu voia să moară pentru Robespierre. Mâhnit, sfârșit, lipsit de orice voință, se instalează într-un birou din Primărie, la primul etaj. Sunt orele două dimineața.

Léonard Bourdon este un deputat cam ridicol, angajat de Adunare să mobilizeze cartierele burgheze ostile lui Robespierre. Spre seară, a reușit – aproape ca prin minune – să alcătuiască o mică trupă, care numără câțiva luptători războinici și multe peruci pudrate. La Tuileries, dă nas în nas cu o coloană de adepți ai lui Robespierre, trimiși de Comună în cercetare. Lupta promite să fie una inegală, dar nu are loc. Nici tiruri, nici lovituri; fiecare își vede de drum. Eroii sunt obosiți. Încurajat ce ceea ce pare o victorie, Bourdon decide să înainteze în teritoriul inamic, până la podul Nôtre-Dame. Celor mai curajoși le cere să se despartă, s-o ia spre piața Grève și să se ducă să vadă ce se petrece la Primărie, în inima vulcanului revoluționar.

Printre bărbații care acceptă misiunea figurează și un jandarm de nouăsprezece ani: Charles-André Merda[1]. Păr blond, chip de înger, spirit hotărât. Cu doi ani înainte, acest fiu de negustor a reușit, în pofida vârstei fragede, să intre în efemera gardă

[1] Joc de cuvinte în limba franceză, unde *merde* are sensul de fecale. (n.tr.)

constituțională a regelui, considerată ca o trupă de elită. A intrat apoi în jandarmerie, unde n-a fost scutit de jigniri: când nu-și băteau joc de numele lui, îl porecleau „veto", cu trimitere la lunile petrecute de el în serviciul lui Ludovic „Capet" care, în primăvara lui 1792, ca să nu ratifice deciziile contrare convingerilor lui, își flutura inutil dreptul de veto. Pentru a se face acceptat și pentru a-i fi uitat trecutul vinovat și numele ridicol, Merda știe că trebuie să facă mai mult decât ceilalți și să dovedească un curaj peste medie. Acesta este motivul pentru care nu a stat pe gânduri și s-a oferit voluntar să se infiltreze în primărie.

În acel moment sunt orele 3 dimineața și coridoarele birourilor din clădire sunt pline de adepți ai lui Robespierre, ale căror fețe luminate de torțe dovedesc că oboseala nu le tocise încă decizia de a se bate. Celei mai neînsemnate priviri neîncrezătoare pe care o întâlnește, Merda îi lansează un puternic „Trăiască Robespierre!", ceea ce este destul ca să o liniștească. La baza scării care duce în sala Egalității unde, i s-a spus, se odihnește marele om, s-a oprit. Trebuie o parolă. Unul dintre jandarmii care îl însoțesc o cunoaște, așa cum cunoaște și ordinea încăperilor de la etaj și locul exact unde se află Robespierre. „Ordin secret", declară Merda cu o voce sigură, cu mâna pe sabie, aproape în poziție reglementară. Interlocutorul este impresionat. Uită chiar să-l percheziționeze. Îi lasă să treacă, pe el și pe oamenii lui: cu siguranță, sunt recruți noi, care vin să-și dovedească loialitatea față de Incoruptibil... În capătul scării, se îndreaptă fără să ezite spre sala Consiliului, pe care o traversează împingând câțiva sanchiloți, nedumeriți de apariția bruscă a acestui grup de jandarmi neanunțați. Bate la ușa secretariatului și o deschide fără să aștepte răspuns. Încăperea este plină de mai multe zeci de bărbați, majoritatea în picioare, dar el nu-l vede decât pe unul, așezat pe un fotoliu, cu un aer ciudat de senin: Robespierre. Din câțiva pași hotărâți se află aproape în fața lui, privindu-l din semiprofil. Maximilien, care se pregătea să semneze un ultim apel

al Comunei către secțiile pariziene de sanchiloți ce încă nu-și aleseseră tabăra, stă aplecat, cu cotul stâng pe genunchi, cu capul proptit în mâna stângă. Cu un gest iute, Merda scoate pistolul ascuns în cămașă și îl îndreaptă spre inima lui Maximilien. Când glonțul pleacă, acesta, din reflex, lasă și mai mult capul în jos: în loc să i se înfigă în piept, glonțul îi smulge partea stângă a maxilarului inferior – și un urlet.

Minutele care urmează sunt un adevărat haos. Philippe François Joseph Le Bas, unul dintre deputații aflați de partea lui Robespierre și care a fost eliberat de Comună, fost președinte al clubului iacobinilor și soțul uneia dintre fiicele lui Duplay, a înțeles imediat situația: scoate un pistol și se împușcă înainte ca jandarmii intrați în urma lui Merda să aibă timp să intervină. Augustin de Robespierre își scoate pantofii, încalecă balconul de deasupra pieței Grève și se aruncă în gol: nu reușește decât să-și rupă un picior și este arestat, la fel ca Saint-Just care, năucit, n-a opus nicio rezistență. Cât despre Couthon, el fuge pe o scară cufundată în întuneric, dus de un sanchilot. La lumina unei lumânări, un grenadir trage în direcția lor, sanchilotul este atins, se prăbușește și se rostogolește pe scară împreună cu Couthon, care zace la picioarele scării, inconștient, cu craniul zdrobit, dar viu. Este ridicat și luat de-acolo, târât de picioare. În urma lui rămâne o dâră lată de sânge.

*

Calvarul lui Robespierre va dura în jur de cincisprezece ore. Este mai întâi dus la Tuileries, unde este întins pe o masă mare din lemn, acoperită cu un covor verde, în sala de audiențe a Comitetului Salvării Publice. Poartă o haină de un albastru precum cerul, niște pantaloni din nanghin și ciorapi albi din bumbac. Cămașa albă este înroșită. Gâfâie. Chipul îi este galben. I s-a pus sub cap, în loc de pernă, o cutie de pâine pentru armată. Din când în când, deschide ochii și își șterge partea de jos a feței, strâmbă, cu o punguță din

piele. De deasupra, bărbați înarmați îl privesc batjocoritor: nu are un aer chiar rău individul acesta, despre care se pretinde că, până mai ieri, avea drept de viață și de moarte asupra francezilor. Loviturile și rânjetele curg. „Ia te uită, Majestatea Sa și-a pierdut glasul?" Pe la orele 6, doi chirurgi vin să-i examineze rana. I se smulg doi dinți, i se pune o bandă între nas și bărbie („diadema Majestății Sale"), se pune un lighean cu apă curată lângă el și adio. Supliciul poate continua.

Când se luminează de ziuă, este condus la spitalul Humanité (lângă Primărie), la chirurgul Dasault. Trebuie îngrijit mai bine: în fața călăului care îl așteaptă în seara aceea trebuie să fie într-o stare care să permită să fie pedepsit. Etapa următoare: Conciergerie, unde își întâlnește fratele și pe Couthon, aflat în pragul morții, la fel ca el. La mijlocul după-amiezii, este scos din celulă ca să fie dus într-o cameră unde îl așteaptă judecătorii Tribunalului Revoluționar, printre care se află Fouquier-Tinville. Trebuie să-i recunoască identitatea și să-i confirme solemn condamnarea la moarte. Totul nu durează decât două minute. Incapabil să vorbească, susținând cu mâna stângă partea de jos a maxilarului care amenință mereu să cadă, are exact timp cât să zărească trupul lui Couthon, lungit pe o brancardă, neînsuflețit. El nu va muri singur.

Pe străzile în plină agitație ale Parisului, îndoiala cuprinde mulțimea: în ziare au citit că Robespierre fusese arestat, dar nu se spunea nimic despre eventuala sa execuție. Și dacă era amnistiat? Sau eliberat?

La orele 6, toți pierde-vară care se preumblau pe lângă Conciergerie sunt liniștiți: mai multe căruțe tocmai ies din palat, încărcate fiind cu condamnați iluștri. Robespierre și tovarășii lui sunt legați de zăbrelele căruțelor, cu trupurile scuturate de nenumărate zgâlțâieli. Convoiul traversează podul Change, merge de-a lungul cheiului Mégisserie, face la dreapta pe strada Monnaie, apoi se afundă pe strada Saint-Honoré. Pe trotuare sunt îngrămădiți mii

de parizieni nedumeriți, fascinați, încântați la ideea de a-l vedea pe tiran alăturându-se victimelor lui. Cu fața acoperită de o cârpă plină de sânge, cu ochii pe jumătate închiși, ca drogat, vederea lui Maximilien îngrozește. „La ghilotină!", „La moarte!": cei care mai ieri tremurau la simpla evocare a numelui lui Robespierre și îi salutau măreția, se eliberau de frică. În fața casei Duplay, mânjită cu sânge de animal, căruța se oprește și niște femei cu rochii foarte decoltate, sub pretextul că este iulie, interpretează un macabru dans al bucuriei.

Iată, în sfârșit, piața Revoluției, înnegrită de lume. În mijlocul ei tronează ghilotina și cel care o manevrează, Charles-Henri Sanson, care deja, în aceste locuri, a scurtat viața a vreo mie de cetățeni, și nu dintre cei mai lipsiți de importanță – Ludovic al XVI-lea, Maria-Antoaneta, Charlotte Corday, Philippe d'Orléans, Danton, Malesherbes... Primul care urcă pe eșafod în această zi de 28 iulie 1794 se numește Adrien-Nicolas Gobeau, un comunard de douăzeci și șase de ani. Robespierre este al zecelea dintre cei douăzeci și doi de condamnați invitați să-și pună capul sub cuțitul mașinii infernale puse la punct de mecanicul Tobias Schmidt după ce deputatul din starea a treia, Joseph Ignace Guillotin, a cerut să fie votat, în septembrie 1791, un articol din Codul penal care stipula că „orice condamnat la moarte va avea capul tăiat[1]".

Când Sanson i-a smuls fără menajamente bandajul care îi acoperea maxilarul, Robespierre nu și-a putut stăpâni un țipăt de durere. Din rana deschisă se scurge pe haina albastră un val de sânge stacojiu.

---

[1] Medic și profesor de anatomie, francmason filantrop, Guillotin dorea să armonizeze și să umanizeze reprimarea criminalității și să instituie o reală egalitate între cetățeni în fața legii penale, promițându-le o soartă asemănătoare. Decapitarea era, așa cum vedea el lucrurile, mijlocul cel mai rapid și mai puțin dureros de a-i executa pe condamnații la moarte. „Cu mașina mea o să fac să vă sară capul cât ai clipi din ochi și nu veți suferi deloc", argumenta el în fața deputaților, pentru a-i convinge de faptul că propunerea lui era întemeiată. (n.a.)

Câteva secunde mai târziu, capul lui s-a alăturat, în fundul unui coş, capetelor lui Couthon, Saint-Just şi celui al fratelui său, Augustin. În celălalt capăt al pieţei al cărei nume îl purtase pe cel al lui Ludovic al XV-lea, poporul, nerecunoscător, cântă deja:

Lui Robespierre, deputat,
Cinstea toţi i-au lăudat.
Dar nefiind de fel gelos,
Capul i-a căzut pe jos.
Un scelerat
Ce pe noi ne-a asasinat.

BIBLIOGRAFIE

Frédéric Armand: *Les Bourreaux en France* (Călăii în Franța), Perrin, 2012.

Jean Artarit: *Robespierre*, CNRS, 2009.

Bronislaw Baczko: *Comment sortir de la Terreur. Thermidor et la Révolution*, Gallimard, 1989; (*Ieșirea din Teroare: Termidor și revoluția*, Editura Humanitas, 1993)

Pierre Bessand-Massenet: *Robespierre, l'homme et l'idée* (Robespierre, omul și ideea), Fallois, 2001.

Pierre-Alexandre Bourson: *Robespierre ou le Délire décapité* (Robespierre sau Delirul decapitat), Buchet-Chastel, 1993.

Françoise Brunel: *Thermidor, la chute de Robespierre* (Termidor, căderea lui Robespierre), Complexe, 1989.

Laurent Dingli: *Robespierre*, Flammarion, 2004.

Jean-Philippe Domecq: *Robespierre, derniers temps* (Robespierre, ultima perioadă), Folio Histoire, 2011.

Jean-François Fayard: *Les 100 jours de Robespierre* (Cele 100 de zile ale lui Robespierre), Grancher, 2005.

François Furet și Mona Ozouf (dir.): *Dictionnaire critique de la Révolution Française* (Dicționar critic al Revoluției franceze), Flammarion, col. «Champs», 2007.

Max Gallo: *L'Homme Robespierre, histoire d'une solitude* (Robespierre omul, povestea unei singurătăți), Perrin, col. «Tempus», 2008.

Patrice Gueniffey: *La Politique de la Terreur. Essai sur la violence révolutionnaire 1789-1794* (Politica Terorii. Eseu asupra violenței revoluționare, 1789-1794), Fayard, 2000.

—: *Histoires de la Révolution et de l'Empire* (Povestiri despre Revoluție și Imperiu), Perrin, col. «Tempus», 2011.

Marcel Jullian: *Louis et Maximilien, deux visages de la France* (Ludovic și Maximilien, două chipuri ale Franței), Perrin, 1998.

Sergio Luzzatto: *Bonbon Robespierre, la Terreur à visage humain* (Blândul Robespierre, Teroarea cu față umană), Arléa, 2010.

Jean Massin: *Robespierre*, Alinéa, 1988.

Jules Michelet: *Histoire de la Révolution française* (Istoria Revoluției franceze), Gallimard, 1962.

Cécile Obligi: *Robespierre, la probité révoltante* (Robespierre, cinstea revoltătoare), Belin, 2012.

Edgar Quinet: *La Révolution* (Revoluția), 2 vol., Belin, 2009.

Charlotte Robespierre: *Mémoires* (Memorii), prezentate de Jean-Clément Martin, Nouveau Monde, 2006.

Robespierre entre vertu et terreur, les plus beaux discours de Robespierre (Robespierre între virtute și teroare, cele mai frumoase discursuri ale lui Robespierre) prezentate de Slavoj Žižek, Stock, 2008.

Joël Schmidt: *Robespierre*, Folio Biographies, 2011.

Gérard Walter: *Maximilien de Robespierre*, Gallimard, 1989.

Abraham Lincoln

Washington,
14 aprilie 1865

Sudul este răzbunat

La Washington, în acea vineri de 14 aprilie 1865, puțin peste orele 11, Abraham Lincoln, al șaisprezecelea președinte al Statelor Unite ale Americii, se așază la masa de stejar în jurul căreia stau principalii miniștri și cei mai importanți membri ai cabinetului său. Singurul care lipsește este secretarul de Stat al Trezoreriei, William Seward, imobilizat în casă, cu un umăr dislocat și maxilarul rupt în urma unui grav accident de trăsură. Situat în aripa de sus a Casei Albe, biroul șefului statului este o încăpere spațioasă, pătrată, prin ferestrele căreia se pot zări undele leneșe ale Potomacului și colinele din Maryland, colonia fondată în 1632, în onoarea Henriettei-Marie, fiica regelui Henric al IV-lea, și destinată să-i primească pe catolicii persecutați în statele protestante din Europa. Sub privirea severă a lui Andrew Jackson, fost președinte și erou al războaielor cu indienii, al cărui portret se află deasupra unui șemineu mare, guvernul a fost reunit pentru a examina viitorul statelor din Sud. Războiul de Secesiune tocmai s-a încheiat. Armata celor unsprezece state confederate a fost învinsă definitiv pe 2 aprilie. Capitala, Richmond, s-a predat a doua zi, generalul Lee a trimis scrisoarea oficială de capitulare și se așteaptă dintr-un minut într-altul ca

generalul Sherman să anunțe că o va obține pe aceea a unui alt șef militar sudist, generalul Johnston.

Este un moment de bucurie în tot orașul, care „strălucește orbitor de parcă bolta cerească ar fi coborât pe pământ" (*The Evening Star*), dar nu aici și nu acum. Epuizat după patru ani de război, uriașul Lincoln (1,93 metri) care, până de curând, părea să nu-și fi pierdut nimic din impresionanta forță fizică dobândită, ca adolescent, pe câmpurile de grâu din Indiana, pare a fi doar propria lui umbră. Are cincizeci și șase de ani, dar arată cu zece ani mai bătrân. Adus de spate, cu ochii umflați și încercănați, cu fața trasă, barba încărunțită, fruntea plină de riduri la fel de adânci ca niște brazde, cu tenul ca ceara, plutește în haina neagră – în ultimele luni a slăbit șaisprezece kilograme. Afișează în permanență un aer sever și a devenit o adevărată performanță să reușești să-i smulgi un zâmbet. Fără îndoială, este mândru că a ajutat aproape patru milioane de sclavi să devină oameni liberi („dacă nici sclavia nu este un rău, atunci nimic nu este un rău", obișnuia să spună). Fără îndoială, se bucură să știe că, de la proclamația de emancipare din 1863, casa Decatur, aflată la distanță de o stradă, nu mai este locul de vânzare la licitație a negrilor. Dar prețul plătit este mare – războiul a costat trezoreria 12 miliarde de dolari, iar națiunea își plânge cei 600 000 de copii. Și viitorul este nesigur. Trebuie distruși trădătorii din Sud, așa cum cer membrii radicali ai Partidului Republican, sau trebuie să dea dovadă de clemență, cu riscul de a descumpăni partea abolițională a partidului, în numele căruia tocmai a fost reales – cu greu – pentru al doilea mandat? În realitate, alegerea era făcută. Pragmatic, consideră că Sudul trebuie să participe la reconstrucție. O dorință care corespunde simțului măsurii, la care rareori a renunțat în cariera lui. Chiar dacă uneori se arată nehotărât. Nimeni n-a uitat că, la începutul Războiului de Secesiune, atunci când prinții de Orléans veniseră să-și ofere serviciile federaților, în primul moment refuzase să-i primească în mod oficial, de teama de a nu supăra

guvernul imperial francez, care era totuşi de partea duşmanilor lui din Sud.

Umanistul Lincoln a crescut citind Biblia şi scrierile lui Esop, dar a cunoscut viaţa în mijlocul naturii, pe câmpiile virgine din Vest, unde solidaritatea, iertarea şi izbăvirea nu sunt cuvinte goale: este foarte decis să le întindă o mână adversarilor de mai ieri. Cu atât mai mult cu cât pe aceşti războinici, cu care a luptat şi pe care adesea i-a omagiat – la Gettysburg, mai ales, unde a participat la îngroparea tuturor victimelor bătăliei sângeroase din iulie 1863 –, când nu-i admiră, îi respectă. În aceeaşi dimineaţă, la micul dejun, când fiul său, Robert, ca să glumească, i-a oferit un portret al generalului Lee, Lincoln a făcut acest comentariu uimitor: „Frumos chip: sunt foarte mulţumit că războiul s-a terminat."

Da, războiul chiar s-a terminat şi acum el va trebui să facă să domnească pacea.

În deschiderea acestei şedinţe ministeriale, care va dura aproape trei ore, Lincoln nu se poate abţine să nu povestească visul pe care l-a avut în noaptea dinainte. „Are legătură cu obiectul muncii tale, spune el întorcându-se spre bătrânul Gedeon Welles, secretarul de stat de la Marină. Se făcea că mă aflam pe un fel de ambarcaţiune şi mă îndreptam în viteză spre un ţărm necunoscut." Apoi, continuă cu o jovialitate puţin forţată: „Am avut acelaşi vis înainte de Sumter şi de Bull Run, de Antietam, Gettysburg, Stone River, Vicksburg şi Wilmington... " „Stone River n-a fost o victorie, intervine atunci generalul Grant, care nu s-a temut niciodată să-i spună lui Lincoln adevărul în faţă, chiar dacă acesta este preşedinte. *Şi nu mi se pare că bătălia asta a avut cine ştie ce rezultate.* Încă nişte bătălii ca asta şi vom fi terminaţi..." Preşedintele este de acord, dar susţine că totuşi genul acesta de vis a precedat adesea veşti importante. Or, nu aşteaptă chiar astăzi unele – şi chiar bune! – de la generalul Sherman ?

Dacă Abraham Lincoln insistă atât asupra acestui vis, pe care vrea să-l considere o prevestire bună, o face mai ales pentru a uita un altul, care îl bântuie de aproape o lună. Un vis sau mai degrabă un coşmar pe care nu l-a împărtăşit decât soţiei sale şi bătrânului său prieten, Ward Hill Lamon, şeful postului de jandarmi din districtul Columbia. Şi, în plus: trebuie că este foarte apăsător, îngrijorător, dacă pe faţa lui Lincoln se citeşte atâta melancolie. „Aşteptam misive importante şi aţipisem, povestea preşedintele cu voce monotonă. În jurul meu era o tăcere ca de moarte. Apoi am auzit nişte hohote înăbuşite şi am crezut că mă dădusem jos din pat şi coborâsem la parter. Mergeam din cameră în cameră, dar nu vedeam pe nimeni, deşi continuam să aud aceleaşi strigăte de deznădejde. Lumina era aprinsă, dar unde erau oamenii care plângeau ca şi cum era gata-gata să li se rupă inima? În cele din urmă am ajuns în salonul dinspre răsărit, unde mă aştepta o surpriză îngrozitoare. În faţa mea se afla un catafalc pe care odihnea un corp în haine de înmormântare. De jur-împrejur, soldaţii făceau de gardă şi o mulţime de oameni priveau cu tristeţe trupul care avea faţa acoperită, în timp ce alţii plângeau. «Cine a murit la Casa Albă?», îl întreb eu pe unul dintre soldaţi. «Preşedintele, răspunde el. A fost asasinat.»"

Din acea zi, Lamon, care crede în semnele cereşti, îşi spune convins că Lincoln va fi asasinat. E gata să doarmă uneori în faţa uşii camerei lui, ca să-l apere în caz de atac. Nu este singurul care se teme pentru viaţa preşedintelui. La Richmond, unde s-au dus a doua zi după căderea mândrei capitale a Sudului, toţi consilierii lui şi familia tremurau, temându-se să nu vadă ţâşnind dintre ruinele încă fumegânde ale oraşului învins câteva uniforme cenuşii disperate. Numai el părea să ia totul în derâdere. „Dacă sunt asasinat, o să mor o sigură dată; dar să trăiesc cu frica fără de sfârşit a unui atentat înseamnă să mor de nenumărate ori": din ziua când pusese piciorul în Washington, Lincoln hotărâse ca asta să fie deviza lui. Era a doua zi după ce fusese ales şi trebuia să se ducă în capitala Uniunii

incognito, schimbând de mai multe ori trenul, căci se descoperise că o bandă de tâlhari de drumul mare din Baltimore plănuise să-l asasineze pe drum. Coborând din tren, pe 23 februarie 1861, fusese întâmpinat de detectivul care dejucase complotul. Imediat, i-a propus să-i poarte în continuare de grijă. Lincoln acceptase, apoi, ceva mai târziu, l-a recrutat în serviciile secrete ale Uniunii în timpul Războiului Civil. Bărbatul, în vârstă de vreo patruzeci de ani, se numea Allan Pinkerton și agenția lui de detectivi va deveni, pentru mult timp, cea mai cunoscută din Statele Unite.

*

În momentul când Lincoln își povestește, la Casa Albă, visele avute în timpul nopții, foarte aproape de acolo, pe trotuarul estic, plin de noroi, de pe 10th Street, între străzile E și F, îngrămădit între restaurantul Ferguson și Star Saloon al lui Peter Taltavul, teatrul Ford este cuprins de o agitație neobișnuită. În seara asta se joacă ultimul spectacol cu piesa *Vărul nostru din America*. În fiecare an, în Vinerea Mare a săptămânii de Paști, bisericile din Washington se umplu și sălile de teatru se golesc, mai sigur decât dacă ar fi la mijloc o alertă cu bombă, iar Henry Clay Ford își făcea cu atât mai puține iluzii în privința încasărilor în această zi de 14 aprilie, când concurentul lui, Grover, promitea o seară de gală în prezența „Părintelui Victoriei", generalul Grant. Or, la orele 10.30, un mesager de la Casa Albă a poposit în biroul lui ca să spună că președintele Lincoln, generalul Grant și soțiile lor s-au decis, în cele din urmă, ca în seara asta să vină la teatrul Ford, ca s-o aplaude pe marea Laura Keene în ultima ei reprezentație și să asculte noul cântec patriotic anunțat în program. Ce noroc!

La fel ca toată lumea, Ford știe că președintelui îi place Shakespeare. În timpul războiului, era singura distracție pe care și-o permitea: să vadă piesele marelui Will. Pe cât posibil cu Edwin Forrest pe scenă, dar nu obligatoriu: „Mă interesează mai puțin

dacă Shakespeare este jucat bine sau prost, repetă adesea Lincoln - la el este suficientă gândirea". De unde surpriza și bucuria bătrânului Ford, când a aflat că familia prezidențială va veni să asiste la o piesă atât de puțin shakespeariană cum este această comedie burlescă și bulevardieră, scrisă în urmă cu câțiva ani de Tom Taylor. Ford nu se poate împiedica să-și împărtășească bucuria și entuziasmul vizitatorului care tocmai intră în biroul lui pentru a-și recupera corespondența, așa cum face când este în trecere prin capitală: John Wilkes Booth.

Bărbatul, în vârstă de douăzeci și șase de ani, este un obișnuit al casei. Fiul unui mare actor în piesele lui Shakespeare, care fusese la vremea lui un rival al marelui Edmund Kean, însoțit de cei doi frați, actori și ei, joacă de mai mulți ani, cu mare succes, și, luna trecută, încă se afla pe afișul lui Ford, jucând în *Apostatul*, de Shiel. Apreciat mai mult pentru energia lui decât pentru dicție, adesea îndoielnică, a încântat deja publicul din Baltimore, Philadelphia, Boston și New York. Și pe cel din numeroase orașe din Sud. Rolul preferat? Brutus din *Iulius Cezar*, de Shakespeare... Un ziar local din acea vreme îl prezintă ca având „de la natură avantajul unei ținute frumoase, al unei voci pline și armonioase, al cărui ambitus rar întâlnit îi permite să aibă inflexiuni variate, și al unui chip care impresionează publicul. Ochii exprimă blândețe, ură, răutate, plăcere și durere cu tot atâta perfecțiune ca vorbele pe care le rostește și expresivitatea cu care o face. În trecerea de la un sentiment la altul, diferența produce un efect care entuziasmează publicul". Unul dintre colegii săi actori, fără să-i nege orgoliul și narcisismul, susține că „atunci când trăia emoții, ochii lui deveneau adevărate bijuterii vii". În ultima vreme, a lăsat totuși de-o parte cariera promițătoare, din cauza bronhiilor sale sensibile. A profitat de ocazie ca să facă speculații profitabile pe piața de petrol; în 1864, a ieșit mai bogat cu câteva zeci de mii de dolari. Are reputația că este consumator de alcool și de femei și deasupra lui plutește o aură de violență. Într-o zi, la teatrul Wallach

din New York, îmbrăcat cu tunica lui Richard al III-lea, i-a dat un brânci unui actor, care a încheiat scena în fosa orchestrei. Altădată, o tânără actriță, Henriette Irving, a încercat să-l înjunghie la Madison (Indiana), înainte de a întoarce arma spre pieptul ei.

De asemenea, Booth este dominat de o obsesie: să-l ucidă pe Abraham Lincoln. Motivele sunt recente – au apărut de pe o zi pe alta, după realegerea președintelui la Casa Albă – și confuze. Printr-un asemenea gest, visează să atingă celebritatea pe care talentul lui de actor nu i-a permis s-o cucerească, dar mai ales să pună capăt anomaliei născute la sfârșitul Războiului de Secesiune: Sudul Statelor Unite, pe care și-l imaginează populat de cetățeni eleganți și cultivați, este obligat să se supună unui țărănoi din Nord, lipsit de clasă și de educație. Decizia lui este pe măsura rușinii care îl stăpânește: de teama de a fi desfigurat, în timpul celor patru ani de război nu a avut niciodată îndrăzneala să lupte în armata Sudului.

Așadar, gândește Booth, peste câteva ore dușmanul lui personal va fi aici. În loja prezidențială a teatrului Ford. Teatrul *lui*. O astfel de ocazie nu se va mai ivi. Va trebui să acționeze chiar astăzi. Nu va fi pentru prima dată. În ianuarie, pusese la cale o răpire în același loc. Plănuia să-l lege pe Lincoln în loja lui, după ce ar fi întrerupt alimentarea cu gaz de iluminat în sală. Apoi l-ar fi dus pe scenă și l-ar fi condus, călare, până la Richmond, capitala sudistă. Acolo ar fi negociat să-l elibereze în schimbul prizonierilor din armata confederată. Dar în seara aceea, cu toate că prezența lui fusese anunțată în presă, Lincoln nu a mai venit. Două luni mai târziu, pe 20 martie, Booth a pus din nou la cale o răpire: cu câțiva complici, în stilul bandiților la drumul mare de altădată, se gândise să-i oprească trăsura, să-l lichideze pe vizitiu și să ia hamurile cailor. Nici atunci Lincoln nu s-a mai arătat. Din fericire pentru actor: președintele nu se mai deplasa în afara Casei Albe fără un grup de călăreți din Ohio. Booth și amicii lui ar fi fost, fără îndoială, arestați sau uciși chiar înainte de a se putea apropia de țintă.

Fără să lase să se vadă nimic din agitația care îl stăpânea, Booth părăsește biroul lui Ford și ajunge în sală cu gândul să pună la punct planul care ar putea face din el adevăratul eliberator al Americii: omul care a scăpat țara de Lincoln. Din holul sălii, care are 1 700 de locuri – scaune cu șezutul din trestie, cu spătarul drept, separate de două travee –, o scară dublă ducea la primul balcon, unde se aflau lojele. Era, de fapt, vorba despre avanscena care se înălța deasupra lojelor de la parter. Două dintre ele, 7 și 8, în dreapta scenei, alcătuiau loja prezidențială. Un perete subțire din lemn le separă, dar este scos când vine președintele și este folosită numai ușa de la loja 7. Închisă cu cheia, dă spre un mic coridor și o ușă albă, în fața căreia, în timpul reprezentației, se instalează de obicei o gardă de corp, cu fața spre balcon. Între balustrada lojei și scenă abia dacă sunt mai mult de trei metri. De cealaltă parte a scenei, mai în spate, se află camera verde. Acolo așteaptă actorii, înainte de a intra. Pe peretele din spate al acestei cămăruțe este o ușă care dă direct în spatele teatrului, pe Baptist Alley, o străduță slab luminată cu o torță.

Booth se instalează în lojă și asistă la repetiția pentru *Vărul nostru din America*. Știe replicile piesei pe dinafară. În timp ce le pronunță mecanic, în același timp cu actorii, se gândește. Dacă reușește să pătrundă în lojă și să-l omoare pe Lincoln, îi va fi imposibil să fugă prin balcon, printre spectatorii cu siguranță speriați. Să treacă pe scenă pare mai ușor: în *Macbeth*, sare de pe un balcon mult mai înalt. Apoi, va fi destul să traverseze scena, să ajungă în camera verde și să părăsească teatrul pe străduța din spate, unde îl va aștepta un cal. Singurul lucru obligatoriu: să acționeze în momentul când pe scenă nu e multă lume. La asta se gândea când își dă seama că actorii se pregătesc să joace scena 2 din actul III al piesei: momentul când distinsa doamnă Mountchessington, care intenționează să-și mărite fiica, Augusta, cu un american bădăran, dar bogat, Asa Trenchard, află că acesta nu este deloc bogat. Pe bătrâna englezoaică o cuprinde furia. „Îmi dau seama că habar n-aveți de manierele

bunei societăţii şi asta este singura scuză pentru impertinenţa de care v-aţi făcut vinovat." Şi părăseşte scena, mânioasă, în timp ce bietul Asa, cu accentul lui de ţărănoi, murmură în spatele ei: „Cum, eu, eu nu cunosc manierele înaltei societăţi? Dar sunt convins că ştiu destul cât să-ţi spun verde-n faţă ce gândesc despre dumneata, bătrânica mea! Pui de târfă bătrână, care tragi pe sfoară bărbaţii!" Replica asta declanşează mereu mare veselie în public, îşi aminteşte brusc Booth. Şi, în momentul acesta, în scenă nu se află decât o singură persoană. Este momentul ideal să acţioneze. Booth calculează repede: dacă piesa începe aşa cum este prevăzut, la orele 20, scena asta va avea loc la orele 22.15. Atunci va intra el în istorie.

*

Puţin după orele 14, Lincoln îşi conduce soţia la dejun. Cu câteva minute înainte, generalul Grant i-a adus la cunoştinţă că nu va putea onora invitaţia la teatru: trebuie să se ducă la Philadelphia să-şi vadă copiii. Preşedintele este iritat, căci Mary Todd Lincoln nu este o personalitate comodă şi se teme de reacţia ei atunci când îi va da vestea: va vedea în asta un afront sau se va împăca cu ideea? Cu zece ani mai tânără, extravagantă (în ultimele luni şi-a cumpărat peste trei sute de perechi de mănuşi!), imprevizibilă (l-a calificat într-o zi pe Grant drept „măcelar"), o iubeşte din toată inima, dar n-a găsit niciodată puterea să se opună dominaţiei ei nebuneşti asupra familiei. Mai ales de la moartea fiului lor, Willie, care a lăsat-o de neconsolat. Pe punctul de a cădea pradă spiritismului. Anturajul lui Lincoln a supranumit-o „vrăjitoarea". Preşedintele însuşi îi spune „Mamă". Într-o zi, când un furnizor s-a plâns de ea, Lincoln i-a pus omului mâna pe umăr şi i-a şoptit: „Va trebui să îndurăţi cincisprezece minute ceea ce eu am suportat vreme de cincisprezece ani..."

De fapt, „Mama" va accepta refuzul familiei Grant cu un zâmbet. Soţul ei nu ştie, dar, în urmă cu câteva zile, s-a certat violent cu generalul. Absenţa lor nu va stârni în ea decât uşurare şi indiferenţă. De

altfel, îl informează că a invitat un alt cuplu: pe fiica lui Ira Harris, senator de New York, şi pe logodnicul ei, maiorul Rathbone. Lincoln acceptă fără un cuvânt. Puţin îi pasă. Pentru el, seara va fi doar o pauză în noua mare acţiune politică pe care se pregăteşte s-o pună în aplicare: să reuşească reunificarea şi să dea viaţă Uniunii prin intermediul reconstrucţiei, aşa cum a proclamat cu trei zile înainte, în timpul unui discurs spontan, rostit de la o fereastră a Casei Albe. În seara aceea, în faţa unei mări de oameni, la lăsarea serii, apăruse la fereastră, cu o lumânare într-o mână, cu discursul în cealaltă, promiţând să ierte Sudul şi visând cu voce tare să-i vadă într-o zi pe „cei mai inteligenţi negri care au slujit sub drapelul nostru" devenind, la rândul lor, alegători. În primele rânduri ale mulţimii se aflau John Wilkes Booth şi prietenul lui, Lewis Paine, un fost soldat confederat cam tâmpit, care îl venera pe actor. „Dumnezeule, se sufocase Booth auzindu-l pe Lincoln, o să-i lase pe negri să voteze!" Îngrozit, preferase să părăsească locul nu fără să-i jure complicelui că Lincoln tocmai ce-şi ţinuse, fără îndoială, ultimul discurs. „O să-l pedepsesc eu pentru asta."

Ca să-şi ţină promisiunea, Booth trebuie să se gândească la toate. Complicii pe care şi i-a ales nu strălucesc deloc prin iniţiativă şi inteligenţă: în afară de Paine, au acceptat să-l urmeze doi prieteni din copilărie, din Sud, acum în pribegie – Michael O'Laughlin şi Samuel Arnold –, un căruţaş beţiv – George A. Atzerodt –, un ucenic de farmacie abia ieşit din adolescenţă – David Herold – şi John Surratt, a cărui mamă ţine pensiunea unde conjuraţii se întâlnesc uneori. Creştină habotnică, numeşte Washingtonul „oraşul ocupat". Toată după-amiaza zilei de 14 aprilie, actorul împarte fiecăruia roluri pentru seara ce va urma, apoi, la apus, se întoarce ca să pregătească personal, cu mare grijă, scena crimei la teatrul Ford. Are la dispoziţie mai puţin de opt ore.

Pe loc, îi duce pe toţi tehnicienii teatrului la salonul lui Taltavul şi le dă de băut tuturor. Apoi, pretextând că are de făcut nişte

cumpărături, se întoarce în teatru şi urcă până la loja prezidenţială. Acolo, taie o scândură destinată să blocheze uşa care separă balconul de coridorul care dă spre lojă. Imediat ce va înjunghia garda de pază din faţa uşii, îşi spune el, nimeni nu va putea pătrunde după el pe coridor. Apoi încearcă să deschidă uşile de la lojile 7 şi 8. Nicio dificultate, nu sunt încuiate cu cheia: broaştele sunt stricate şi, cu siguranţă, nu vor fi reparate până seara. Un obstacol mai puţin de evitat: norocul este de partea lui. Găureşte apoi panoul uşii de la intrarea în lojă cu ajutorul unui mic sfredel cu mâner de lemn; datorită acestei găuri invizibile, va putea supraveghea poziţia preşedintelui în timpul spectacolului şi va reuşi să intre în lojă la momentul potrivit. Booth adună rumeguşul căzut pe jos, îl strecoară într-o batistă, se ridică, ajunge la balcon, se asigură pentru ultima dată că nu l-a văzut nimeni şi iese prin spatele teatrului, în Baptist Alley, unde îl aşteaptă iapa bălţată pe care a închiriat-o pentru o zi. Îi mai rămân ceva mai mult de patru ore până să ucidă.

*

La orele 19, după ce a mâncat în fugă o masă rece cu familia, Lincoln pleacă să lucreze la birou. În mod ciudat, tot Crokk este cel care este de gardă pe coridor: Parker ar fi trebuit să-l înlocuiască de un timp, dar a întârziat. Întrucât a fost prins de mai multe ori că încalcă regulile poliţiei – a fost acuzat că a adus injurii unei femei, a insultat un superior şi a uitat să facă rondul –, Parker este, fără îndoială, cel mai puţin demn de încredere din poliţia municipală a oraşului Washington. Totuşi, el este însărcinat să-i însoţească la teatru pe preşedinte şi pe soţia sa. Şi să-i apere. „Eşti înarmat?" îl întreabă Crook când Parker catadicseşte, în cele din urmă, să apară. „Da.", răspunde poliţistul bătându-şi buzunarul, cu aerul că lucrul e de la sine înţeles. Apoi, zărindu-l pe Lincoln în momentul când primeşte în biroul lui un vizitator, îi urează bună seara. „Adio, Crook.", îi răspunde în mod ciudat preşedintele care, de obicei, răspunde cu un mai puţin solemn „Bună seara, Crook "...

Vizitatorul este Schuyler Colfax, președintele Camerei Reprezentanților. Vrea să știe dacă Lincoln intenționează să convoace Congresul în sesiune extraordinară în vara asta, ca să discute planul de reconstrucție a Sudului, pe care Casa Albă se pregătește să-l elaboreze. Președintele scutură din cap. Ușurat, Colfax îl anunță că astfel va putea organiza călătoria lui în Munții Stâncoși și în California. La aceste cuvinte, Lincoln zâmbește: să călătorească, nu a făcut decât asta în prima parte a vieții. Kentucky, unde s-a născut într-o noapte de iarnă din 1809; Indiana, unde tatăl lui construise cabana din butuci de șaisprezece pe șaisprezece picioare, în care și-a petrecut copilăria; Ohio și Mississippi, pe care le traversa la douăzeci de ani coborând marile fluvii pe *flat-boats* care îl duceau, pentru zece dolari pe lună, până la New Orleans, unde avea ocazia să vadă cu ochii lui realitatea și grozăvia sclaviei; Illinois, unde, ajuns *rail-splitter*, tăia țăruși care foloseau la delimitarea granițelor proprietăților fermierilor bogați, înainte de a-și începe studiile de drept, de a deveni avocat la Springfield și de a intra în politică, el, fiul unui analfabet și nepotul unui pionier ucis cu sălbăticie de indieni, și al cărui prenume îl purta... Îi mărturisește interlocutorului său că, după al doilea mandat, intenționează să se întoarcă la Chicago și să înceapă să lucreze, din nou, în cabinetul său de avocatură. Pur și simplu.

După discuția cu Colfax, Lincoln avea prevăzut să-l primească pe George Ashmun, un fost membru al Congresului, care făcuse mult pentru învestirea lui în fruntea Partidului Republican, în 1860, dar doamna Lincoln a decis altfel. „Vrei să întârziem?", îi spune soțului, din pragul biroului unde tocmai a apărut. Poartă o rochie albă, decoltată, o pălăriuță cu flori roz și mănuși de mătase. Evident, este gata și nu va aștepta nicio secundă în plus. Cu un aer dezolat, Lincoln îl asigură pe Ashmun, venit să apere cauza unuia dintre clienții săi, că-l va primi mâine, și lasă un biet pe birou: „Lăsați-i să intre pe domnul Ashmun și pe prietenul său la orele nouă, mâine, 14 aprilie 1865, A. Lincoln." Acestea vor fi ultimele cuvinte scrise de mâna lui.

Booth se pregăteşte şi el. Chiar înainte de cină, le-a dat complicilor ultimele indicaţii. Celor care îl vor ajuta în fuga lui şi celor pe care i-a însărcinat să lovească, şi ei, personalităţi de stat urâte şi detestate: Lewis Paine, care trebuie să se ducă la bătrânul Seward şi să-l omoare în patul lui de suferinţă, şi Atzerodt, care trebuie să-l elimine pe vicepreşedintele Johnson la palatul Kirkwood House. Avusese în vedere să-l omoare şi pe Stanton, secretarul de Stat din timpul Războiului (un fel de Carnot american), dar până la urmă a renunţat. În camera 228 a hotelului National, Booth îşi verifică pentru ultima dată arma: un pistol Derringer de calibru 44, cu percuţie şi încărcare prin gura ţevii. Nu este vorba despre o armă de război, ci de o armă mică, de mână, cu ţeavă scurtă, uşor de ascuns, foarte dragă trişorilor la masa de joc. În interior are un glonţ rotund, de douăzeci şi opt de grame. Alegerea unui pistol în locul unui revolver este riscantă, deoarece este o armă mai puţin fiabilă – în 1835, nebunul care a vrut să-l asasineze pe preşedintele Jackson eşuase pentru că i se blocase arma. În afară de asta, nu trage decât un glonţ şi e nevoie de cel puţin treizeci de secunde ca să-l reîncarci. Dacă Booth ratează lovitura, puţin probabil să mai aibă o a doua şansă. Dar actorul nu vrea numai să-l omoare pe Lincoln. Vrea să trăiască marea emoţie şi să cunoască gloria. Vrea ca posteritatea să se încline în faţa curajului său şi a gestului său eroic.

Se dotează şi cu un cuţit de vânătoare Rio Grande: pe el contează ca să scape de garda de corp postată în faţa lojii prezidenţiale. Pe el a gravat „tărâmul libertăţii/patria curajoşilor" şi „libertate/independenţă".

O ultimă privire în camera unde îşi lasă bagajul şi valiza, apoi, cu pălăria de fetru pe cap, îmbrăcat cu o tunică şi nişte pantaloni închişi la culoare, cu cizmele de călărie cu pinteni în picioare, coboară până în holul de la intrarea hotelului şi se proţăpeşte în faţa recepţionerului.

– Vă duceţi la teatru în seara asta? îl întreabă el.

– Nu m-am gândit, răspunde angajatul.

– Ar trebui, îi şopteşte Booth. Va merita deranjul.

Şi Booth părăseşte localul cu un pas hotărât. Din reflex, a băgat o mână în buzunar, unde se află mica lui busolă. Este obiectul cel mai valoros pe care îl are: indică sudul.

*

Când Abraham şi Mary Todd Lincoln coboară din trăsură în faţa teatrului Ford, piesa începuse deja. Urmat de maiorul Rathbone şi de domnişoara Harris, cuplul prezidenţial urcă scara care duce la loja lui, în faţa celor 1 675 de spectatori care se ridică şi aplaudă furtunos. Pe scenă, Laura Keene strigă un potrivit „îi salutăm pe preşedintele şi pe prima doamnă a Statelor Unite ale Americii" şi sugerează orchestrei că e momentul să cânte: pe notele melodiei *Hail to the Chief*, preşedintele se instalează în fotoliul său. În spate, într-un colţ al lojei, înapoia perdelelor, nu poate fi văzut decât de câţiva spectatori. Sculpturile care împodobesc faţada avanscenei sunt învelite în steaguri mari, cu stele. Chiar sub lojă au fost atârnate un steag militar şi portretul preşedintelui Washington.

Spectacolul se reia şi, în curând, Lincoln ia delicat mâna primei doamne şi o ţine pe braţul fotoliului său. „Ce va spune domnişoara Harris, văzându-mă aşa, lipită de tine", îi şopteşte „Mama", făcând pe îngrijorata. „Nu va spune absolut nimic", răspunde preşedintele, cu ochii aţintiţi asupra scenei, cu un uşor zâmbet pe buze.

Sunt orele 22 când începe actul al doilea din *Vărul nostru din America*. După ce şi-a lăsat iapa în grija unui maşinist (John „Alună") şi a băut un ultim whisky la Taltavul, John Wilkes Booth se întoarce la teatrul Ford şi urcă până la galerie, la etaj. O ia pe lângă perete şi se apropie de uşa albă unde trebuie să fie garda de corp prezidenţială şi se opreşte, stupefiat: scaunul este gol. Parker, fidel reputaţiei sale de neserios, a considerat că pe preşedinte nu-l ameninţa niciun pericol. Piesa se dovedea deosebit de plicticoasă, aşa că a plecat să bea o bere într-un bar.

Booth se lipește cu spatele de ușa albă și aruncă un ochi în sală. Privirea i se încrucișează cu aceea a mai multor spectatori, dintre care unii par să-l recunoască, dar nu insistă: pe scenă, doamna Mountchessington tocmai afla că viitorul său ginere nu era milionar și sala hohotea de râs văzându-i mutra dezamăgită. Booth profită de moment, ca să pătrundă pe coridorul care ducea la lojă. Înfige bara de lemn în gaura pe care a făcut-o în perete după-amiază: nimeni nu mai poate intra după el. Între Lincoln și el nu mai este acum decât o ușă cu două canaturi, care nu este încuiată cu cheia. Își lipește ochiul de găurica pe care a făcut-o adineauri, ca să verifice dacă așezarea locurilor este chiar cea pe care a prevăzut-o. Așa este. Fotoliul lui Lincoln se află chiar în extrema stângă a lojii, lipit de perete. Foarte aproape de ușă, soția lui, pe care o ține de mână, asemenea unui adolescent, este în dreapta lui, pe un scaun din lemn, cu șezutul din trestie. Ceva mai departe: un cuplu de tineri, necunoscut. Booth trage piedica pistolului Derringer și o fixează în poziție de tragere, apoi pune mâna pe mânerul din porțelan.

„Îmi dau seama că habar n-aveți de manierele bunei societăți și asta este singura scuză pentru impertinența de care v-ați făcut vinovat..."

Booth împinge ușurel ușa lojii, care se deschide spre interior. Pe scenă, Harry Hawk este acum singur. „Cum, eu, eu nu cunosc manierele bunei societăți? Dar sunt convins că știu destul cât să vă spun verde-n față ce gândesc despre dumneata, bătrânica mea!"

Continuând să rostească în sinea lui replica spusă de Trenchard, Booth pătrunde fără zgomot în lojă. Nimeni nu l-a văzut, nici nu l-a auzit intrând. Se apropie la câțiva centimetri în spatele lui Lincoln care a dat drumul mâinii soției.

„Pui de târfă bătrână, care tragi pe sfoară bărbații!"

Sala izbucnește în râs. În afară de Lincoln, aplecat puțin spre stânga, cu o mână pe balustrada lojei. Un glonț tocmai îi intră în cap. Tras sub urechea stângă, i-a străpuns creierul până la ochiul

drept, în spatele căruia a rămas înţepenit. Capul i-a căzut în faţă, ca şi cum ar fi adormit, cu bărbia în piept. Şi-a pierdut cunoştinţa.

Mai mulţi spectatori au auzit zgomotul detunăturii, dar numai unul singur a înţeles că era vorba despre o împuşcătură: maiorul Rathbone, obişnuit cu armele. Imediat s-a ridicat, privind în direcţia lui Lincoln, şi a întâlnit ochii de nebun ai ucigaşului, care nu îi lasă timp să reacţioneze şi se aruncă asupra lui, cu cuţitul în mână. Rathbone evită lovitura îndreptată spre pieptul său şi o primeşte în braţ. De unde ţâşneşte sângele. Abandonându-şi adversarul, Booth înaintează spre faţa lojii şi strigă în direcţia publicului: „*Sic semper tyrannis!*" „Astfel sfârşesc tiranii." Este expresia atribuită lui Brutus când l-a înjunghiat pe Iulius Cezar. Este şi deviza Virginiei, stat secesionist. Şi un vers din imnul statului Maryland, locul în care asasinul a văzut lumina zilei.

Booth ştie că efectul de surpriză şi de uluire nu va dura. Încalecă marginea lojii, chiar deasupra locului unde a fost agăţat portretul lui Washington şi, cu spatele la sală, se lasă să alunece spre orchestră, după care sare spre spate. Atunci, unul dintre pinteni se agaţă – ce simbol! – în drapelul Uniunii, iar saltul se transformă în cădere. Aterizează rău şi piciorul stâng primeşte cu un trosnet toată greutatea corpului. Repede, se îndreaptă şi, în faţa lui Harry Hawk, năucit, priveşte din nou publicul, care se întreabă dacă nu cumva această apariţie face parte din piesă. El ştie, este ultima dată când face pe actorul. Nu se pune problema să-şi rateze ieşirea. Trebuie să fie la înălţimea regiei, care este grandioasă: un bărbat în redingotă neagră – el –, fluturând un cuţit a cărui lamă scânteiază în lumina becurilor cu gaz, strigă cu un aer de nebun: „Sudul este răzbunat!", după care traversează şchiopătând scena de pe care Harry Hawk, prudent, a preferat să fugă. Din loja prezidenţială ajunge în acelaşi moment un urlet: doamna Lincoln tocmai a descoperit să soţul ei nu doarme. Nu mai mişcă deloc. Joseph B. Stewart, un colos aşezat în primul rând a înţeles şi el: trece peste orchestră, se caţără pe

scenă şi se aruncă în urmărirea lui, urlând: „Opriţi-l pe acel bărbat!" Dar actorul a ajuns deja la uşa teatrului, care dă în Baptist Alley. Trădare; iapa nu se află la locul stabilit. Va sfârşi, oare, ca Richard al III-lea, călăreţ abandonat pe teritoriul duşman? Nu, „Alună" este de cealaltă parte a străzii, ţinând frâiele animalului. Booth îl alungă cu violenţă, pune piciorul drept în scăriţă şi se culcă pe iapa pe care o face să plece în galop în direcţia Nine Street, tocmai când Stewart iese din teatru. Prea târziu.

În acest timp, în sală domneşte cea mai mare agitaţie. Un stup în care albinele tocmai au aflat că regina lor a murit. Spectatorii au urcat şi ei pe scenă, urlând: „Prindeţi-l!", „Smulgeţi-i inima!", „Prindeţi-l!". Laura Keene îi imploră să-şi păstreze calmul. Un bărbat o împinge şi propune să i se dea foc teatrului care n-a ştiut să-l apere pe preşedinte. În culise, Harry Hawk plânge ca un copil. Afară, un bărbat care urlă „Bine lucrat", abia dacă scapă, ca prin urechile acului, să nu fie linşat.

În lojă, cu braţul sângerând, maiorul Rathbone încearcă să preia controlul. După ce a descoperit şi a scos scândura care bara intrarea în coridorul care ducea la lojă, lasă să intre un bărbat scund, cu mustaţă şi favoriţi, care zice că este doctor: doctorul Charles Leale, un chirurg militar în permisie. Are douăzeci şi trei de ani. Cu ajutorul soldaţilor îl întinde pe Lincoln pe jos: acesta abia dacă mai respiră. Cu ajutorul unui briceag, tânărul medic taie mantaua brodată cu mătase de la Book Brothers. Descoperă rana la nivelul cefei, plină de sânge. Nu există un orificiu în partea opusă rănii: glonţul a rămas în creier. Chiar în spatele ochiului drept. Leziunea cerebrală nu lasă nicio îndoială. „Nu va supravieţui", le şopteşte încetişor celorlalţi medici care i s-au alăturat lângă rănit. Doi soldaţi l-au auzit. Îşi scot caschetele.

Se decide evacuarea celor aflaţi în teatru. Patru bărbaţi din Bateria C a Regimentului de artilerie din Pennsylvania îl transportă pe Lincoln de cealaltă parte a străzii, unde o gardă de onoare, tăcută şi îngrijorată, s-a format sub luna care a reuşit să străpungă ceaţa.

La numărul 453 de pe Ten Street locuieşte William Petersen. Acolo îl duc pe Lincoln, în cămăruţa închiriată de proprietar unui soldat din Regimentul 13 de infanterie din Massachusetts. Patul pe care este întins trupul este prea scurt: trebuie pus în diagonală. Are deja picioarele reci. Pulsul este foarte slab: patruzeci şi patru de bătăi pe minut. Priveghiul va dura opt ore.

Informat despre eveniment, Stanton este, la început, convins că este vorba despre un vast complot organizat de Sud, care lansează o operaţiune de teroare în capitală: secretarul de stat al Trezoreriei nu a fost, oare, şi el victima unei tentative de asasinat? Intuiţia pare să i se confirme, când liniile telegrafice ale reţelei comerciale sunt întrerupte (de fapt, după cum se va afla în cursul nopţii, a fost vorba despre un simplu scurtcircuit). De asemenea, nu trimite imediat poliţia pe urmele lui Booth, din obsesia lui de a împiedica alte atentate... Împreună cu complicii săi, Booth continuă să călărească spre sud: trebuie să meargă repede, astfel încât vestea crimei sale să nu-l ajungă din urmă. Imediat ce telegraful îşi revine, directorul de la Grover, la rândul lui, trimite un mesaj pe adresa proprietarului teatrului, la New York: „Preşedintele Lincoln a fost asasinat în seara asta, la teatrul Ford. STOP. Mulţumesc lui Dumnezeu, nu la noi."

În zorii zilei de 15 aprilie, generalul medic Barnes, care i-a urmat doctorului Leale, constată că ochiul drept al preşedintelui s-a înnegrit. Gemete lungi îi scapă din gură. Agonia a început. La orele şapte douăzeci şi două de minute şi zece secunde, după ceasul lui Barnes, pieptul lui Lincoln s-a lăsat pentru ultima dată. Barnes îşi lipeşte urechea de el, se ridică, scoate din buzunarul vestei doi dolari de argint şi îi aşază pe ochii primului preşedinte american mort asasinat. „Acum a trecut în eternitate", anunţă Stanton, indiferent la ţipetele doamnei Lincoln, care aţipise în momentul când soţul îşi dădea ultima suflare. „Oh, de ce nu mi-aţi spus că era pe moarte!", repetă ea, cu o privire rătăcită.

Pe Pennsylvania Avenue, s-au instalat o mulțime de negri năuciți, plânși, nemișcați sub ploaie. În depărtare se aude zgomotul unui tun: va răsuna la fiecare jumătate de oră, toată ziua. Pe peronul de la Casa Albă, micul Tad Lincoln, de doisprezece ani, ridică ochii spre secretarul de Stat de la Marină, care tocmai i-a dat îngrozitoarea veste: „Domnule Welles, cine l-a ucis pe tatăl meu?"

John Wilkes Booth este hăituit timp de două săptămâni de sute de polițiști și de soldați. Refugiat într-o fermă din Virginia, este ucis când încearcă să fugă din hambarul căruia armata i-a dat foc. Patru dintre complici – presupuși sau reali – sunt condamnați de tribunalul militar și spânzurați pe 7 iulie 1865: Paine, Herold, Atzerodt și doamna Surratt, prima femeie executată în Statele Unite.

Maiorul Rathbone își va pierde mințile și își va împușca logodnica, după care va fi internat în azil.

Mary Todd Lincoln se va cufunda și ea în demență.

Harrietei Beecher, autoarea cărții *Coliba unchiului Tom*, Lincoln îi spusese într-o zi: „Indiferent care va fi sfârșitul războiului, am impresia că nu voi trăi mult timp după aceea."

BIBLIOGRAFIE

Farid Ameur: *La Guerre de Sécession*, (Războiul de Secesiune) PUF, col. „Que sais-je?", 2004.

Achille Arnaud: *Abraham Lincoln, sa naissance, sa vie, sa mort*, (Abraham Lincoln, naşterea, viaţa, moartea) Charlieu frères et Huillery, 1865.

Jim Bishop: *Le jour où Lincoln fut assassiné* (Ziua când Abraham Lincoln a fost asasinat), Buchet-Chastel, 1956.

John Wilkes Booth: *Confession de John Wilkes Booth, assassin du président Lincoln* (Mărturisirea lui John Wilkes Booth, asasinul preşedintelui Lincoln), publicată după manuscrisul original, 1865.

Asia Booth Clarke: *The Unlocked Book, a Memoir of John Wilkes Booth by his Sister* (O carte deschisă, o biografie a lui Wilkes Booth scrisă de sora lui), G.P. Putnam Sons, 1938.

Félix Bungener: *Lincoln, sa vie, son œuvre et sa mort* (Lincoln, viaţa, opera şi moartea sa), Georges Bridel editor, 1865.

Michael Burlingame: *Abraham Lincoln: a Life* (Abraham Lincoln: o viaţă), Johns Hopkins University Press, 2008.

Catherine Clinton: *Mrs Lincoln: a Life* (Doamna Lincoln: o viaţă), Harper, 2009.

Jean Daridan: *Abraham Lincoln*, Julliard, 1962.

Dominique Del-Boca: *Abraham Lincoln*, La Pensée universelle, 1982.

David Miller DeWitt: *The Assassination of Abraham Lincoln and Its Expiation* (Asasinarea lui Abraham Lincoln şi pedepsirea ei), Macmillan, 1909.

David Herbert Donald: *Lincoln*, Simon & Schuster, 1999.

Doris Kearns Goodwin: *Abraham Lincoln: l'homme qui rêva l'Amérique* (Abraham Lincoln: omul care a visat America), Michel Lafon, 2013.

Dion Haco: *J. Wilkes Booth, The Assassinator of President Lincoln* (J. Wilkes Booth, asasinul preşedintelui Lincoln), T.R. Dawley, 1865 (primul roman despre asasinarea lui Lincoln, publicat la numai o lună după eveniment, NDA!)

William Hanchett: *The Lincoln Murder Conspiracies* (Conspiraţii pentru uciderea lui Lincoln), University of Illinois, 1983.

Terry L. Jones: *Historical Dictionary of the Civil War* (Dicţionar istoric al Războiului Civil), The Scarecrow Press, 2 vol., 2002.

Alphonse Jouault: *Abraham Lincoln, sa jeunesse et sa vie politique, histoire de l'abolition de l'esclavage aux Etats-Unis* (Abraham Lincoln, tinereţea şi viaţa sa politică, istoria abolirii sclaviei în Statele Unite), Hachette, 1875.

André Kaspi: *La Guerre de Sécession. Les Etats désunis* (Războiul de Secesiune. Statele dezbinate), Gallimard, col. „Découvertes", 1992.

Michael Kauffman: *American Brutus: John Wilkes Booth and the Lincoln Conspiracies* (Un Brutus american: John Wilkes Booth şi conspiraţiile împotriva lui Lincoln), Random House, 2004.

Stanley Kimmel: *The Mad Booths of Maryland* (Nebunul Booths din Maryland), Bobbs-Merrill, 1940.

Robert Lacourt-Gayet: *Histoire des Etats-Unis* (Istoria Statelor Unite), Fayard, 1976.

Auguste Laugel: „Le Président Lincoln" (Preşedintele Lincoln), în *Revue des Deux Mondes*, mai 1865, pp. 476-513.

Earl Schenk Miers şi Charles Mercy Powell: *Lincoln Day by Day* (Lincoln zi după zi), Lincoln sesquicentennial commission, 1960.

Honore Morrow: „Lincoln's Last Day" (Ultima zi a lui Lincoln), în *Cosmopolitan magazine*, februarie 1930.

Stephen B. Oates: *Lincoln*, Fayard, 1984.

Philippe d'Orléans, comte de Paris: *Voyage en Amérique*, présenté par Farid Ameur (Călătorie în America, prezentată de Farid Ameur), Perrin/Fondation Saint Louis, 2011.

James McPherson: *La Guerre de Sécession (1861-1865)* (Războiul de Secesiune: 1861-1865), Robert Laffont, 1991.

Benn Pittman: *The Assassination of President Lincoln and the Trial of the Conspirators* (Asasinarea preşedintelui Lincoln şi procesul conspiratorilor), Wilstach & Baldwin, 1865.

Carl Sandburg: *Abraham Lincoln: The War Years* (Abraham Lincoln: Anii războiului), Harcourt Brace & Co., 1939, vol. 4, pp. 246-413.

Edward Steers Jr.: *The Trial: the Assassination of President Lincoln and the Trial of the Conspirators* (Procesul: Asasinarea președintelui Lincoln și procesul conspiratorilor), University Press of Kentucky, 2003.

— : *Blood on the Moon: The Assassination of Abraham Lincoln* (Lună însângerată: asasinarea lui Abraham Lincoln), University Press of Kentucky, 2001.

James L. Swanson: *Chasse à l'homme: la traque de l'assassin d'Abraham Lincoln* (Vânătoare de oameni: hăituirea asasinului lui Abraham Lincoln), Albin Michel, 2007.

Benjamin P. Thomas: *Abraham Lincoln*, Calmann-Lévy, 1955.

Emory M. Thomas: *The Confederate Nation, 1861-1865* (Națiunea confederată, 1861-1865), Harper & Row, 1979.

Larry Tremblay: *Abraham Lincoln va au théâtre* (Abraham Lincoln merge la teatru), Lansman editor, 2008.

Gore Vidal: *Lincoln*, Galaade éditions, 2001.

Bernard Vincent: *Lincoln, l'homme qui sauva les Etats-Unis* (Lincoln, omul care a salvat Statele Unite), L'Archipel, 2009.

Ronald Cedric White: *A. Lincoln: a Biography* (A. Lincoln: o biografie), Random House, 2009.

Brand Whitlock: *Abraham Lincoln*, Payot, 1920.

FILMOGRAFIE

Abraham Lincoln, de D.W. Griffith, cu Walter Houston (1930).

The prisoner of Shark Island (Prizonierul de pe Insula Rechinilor), de John Ford (1936).

Lincoln, de Peter W. Kunhardt, cu Jason Robards (miniserie TV, 1992).

Lincoln, de Steven Spielberg, cu Daniel Day-Lewis (2013).

Maximilian de Habsburg

Querétaro (Mexic),
19 iunie 1867

Împăratul de mucava

„În sfârșit, acum suntem liberi!"

În acea zi de 5 februarie 1867, din spatele jaluzelelor de la ferestrele închise ale palatului său, cu un sombrero alb pe cap și o mantie cenușie pe umeri, Maximilian de Austria urmărește defilarea tristă a trupelor imperiale franceze care părăsesc definitiv Mexicul. În fruntea celor 26.000 de oameni aflați în drum spre Orizaba, apoi spre Franța lui Napoleon al III-lea, sunt generalul de Castelnau și mareșalul Bazaine[1]. Cu numai o zi în urmă, șeful corpului expediționar francez l-a invitat pe Majestatea Sa să părăsească și el pământul Mexicului, care, în mod categoric, se dovedise de neîmblânzit. Moștenitorul lui Carol Quintul a refuzat. Dorea să se conformeze proclamației adresate poporului mexican (decembrie 1866), la sfârșitul căreia se declara „hotărât să continue opera de refacere pe care i-ați încredințat-o compatriotului vostru".

[1] După ce a participat, ca tânăr legionar, la pacificarea Algeriei sub Ludovic-Filip, Bazaine a luptat eroic în timpul războaielor din Crimeea și Italia. În 1863, Napoleon al III-lea l-a trimis în Mexic, în fruntea unei divizii de infanterie a corpului expediționar, iar apoi, după un an, l-a numit comandant-șef. (n.a.)

Căci, da, Maximilian de Habsburg, fratele împăratului Franz Josef, este mexican. Dacă Napoleon al III-lea, care, cu patru ani în urmă, l-a instalat pe acest tron exotic, a sfârşit prin a renunţa la ceea ce ministrul său numise, imprudent, „măreaţa lui gândire despre domnie", cu atât mai rău pentru împăratul francez. Şi cu atât mai bine pentru el! Cu timpul, tensiunile acumulate între el, Bazaine şi statul său major (pe care Maximilian îl acuza mai ales că cheltuieşte fără măsură), sfârşiseră prin a-l convinge că va guverna mai bine fără ei. Atitudinea lui curajoasă contrastează cu reputaţia şi cu imaginea pe care o oferă despre el dagherotipurile vremii: un bărbat cu ochi albaştri şi nas subţire, al cărui chip frumos, cu fruntea bombată, este împodobit cu favoriţi spectaculoşi, blonzi, după moda austriacă. Bărbia înainte. Atitudinea, în general, una de intelectual. Nimic dintr-un războinic. Şi, totuşi!

Pe data de 13 februarie 1867, Bazaine, ajuns în portul Veracruz, îşi reiterează propunea. Informat de noua debandadă din trupele imperiale de la Zacatecas, îi propune lui Maximilian să-l aştepte înainte de a se îmbarca spre Franţa. Din punct de vedere militar, apreciază că situaţia acestuia este inacceptabilă în faţa furiei şi hotărârii trupelor republicane ale lui Juárez, care coboară din nordul ţării ca nişte coloane de insecte ucigaşe. La rândul lor, câţiva comandanţi ai armatei americane sunt foarte decişi să aplice doctrina preşedintelui Monroe („America este a americanilor") şi să-i alunge de pe continent pe intruşii europeni: în 1864, la Washington, a fost votată o rezoluţie care refuză să recunoască crearea, în Mexic, a unei monarhii europene.

Bazaine ştie şi că împăratul este slăbit din cauza crizelor cronice de dizenterie şi chinuit de îngrijorare. Sănătatea împărătesei Charlotte este cauza. Plecată în Europa în vara trecută, ca să-i convingă pe Napoleon al III-lea şi pe papa să continue să susţină tronul eroicului său soţ, a eşuat în misiunea ei. De atunci, are simptome de nebunie. Stau mărturie scrisorile, din ce în ce mai de neînţeles,

pe care Maximilian le primește de la ea: evocând trecerea ei pe la Tuileries, scrie că „un important rezultat al prezenței mele aici este că s-a descoperit vinul" *(sic!)*. Deceniile care vor urma (va muri în 1927!) nu vor face decât să confirme acest trist diagnostic.

În octombrie, toată lumea a crezut că Maximilian își venise în fire atunci când îi anunța pe cei din jur că pleca din Mexico spre Orizaba. O fregată austriacă, *Dandolo*, ancorase în apropiere: cu siguranță, intenționa să se îmbarce pe ea. Dar nu: după câteva zile se întorcea în Capitală, mai hotărât ca niciodată să rămână. Oare fratele lui, Franz Josef, nu-i amintise, între timp, că titlul lui de împărat în America nu va fi recunoscut pe continentul european unde, pe deasupra, nu va avea nici dreptul de a face politică? Oare mama lui, severa arhiducesă Sofia, nu-l făcuse să înțeleagă că și-ar compromite onoarea de membru al casei de Habsburg dacă ar abdica? Sau voise el, prin acest gest îndrăzneț, să scape de statutul lui de plăsmuire a lui Napoleon al III-lea, care, după ce i-a oferit o coroană – otrăvită –, îl poftea acum să o abandoneze? Indiferent care a fost adevăratul motiv, poziția lui nu se schimbase: va rămâne.

Așadar, chiar pe 13 februarie, după ce i-a răspuns lui Bazaine că este „mai puțin hotărât ca oricând să dea curs propunerii lui", Maximilian decide să ajungă în orașul Querétaro, în nord-vestul Mexicului: în acest loc antic, situat la aproape 2 000 de metri altitudine, vrea să adune 9 000 de oameni și 41 de piese de artilerie și să nu lase în capitală decât 5 000 de oameni. Împreună cu trupele care încă se mai află la Puebla, dispune, pe întreg teritoriul american, de 17 000 de soldați, dintre care 400 sunt ofițeri de cavalerie și 200 infanteriști austrieci. Plus cei 600 de francezi care nu l-au urmat pe Bazaine. În schimb, dușmanul poate conta pe 60 000 de oameni hotărâți.

Situat la 50 de leghe de Mexico, Querétaro se află pe drumul pentru diligențe, la ieșirea din Sierra Gorda, în apropierea unor munți nu foarte înalți, care pot servi drept refugiu. Ca să ajungă acolo,

trebuie s-o ia pe principala arteră comercială a țării, care duce în ținuturile cele mai bogate. La marginea drumului, femei, purtându-și copiii în spinare și cărând pe cap un coș plin cu pepeni roșii, rodii și portocale, privesc cu indiferență cum trec trupele imperiale.

După cinci zile de mers fără niciun incident, se zăresc porțile fortificate ale orașului Querétaro. Și Maximilian își amintește...

*

Era în vara anului 1864, cu trei ani înainte. Pe 15 august, de Sfântul Napoleon, organizase un imens banchet la San Juan del Rio, în onoarea trupelor franceze și a împăratului lor. Apoi pornise mai departe. De mai multe săptămâni, Maximilian parcurgea, singur sau aproape singur, câmpiile și platourile mexicane pentru a cunoaște mai bine țara care, după ce fusese proprietatea împăratului Montezuma, apoi supusă de conchistadorul Cortes, devenise a lui. Ajuns la Querétaro, se mirase de lipsa unui episcop în regiune, atâta timp cât numeroase sate indiene din jur nu erau botezate. Pe loc, le ordonase preoților din împrejurimi să facă botezuri în masă, oferindu-se să le fie naș tuturor acestor noi credincioși.

Maximilian credea atunci sincer în șansa lui de a transforma acest pământ, cufundat de decenii în haos și război civil: cincizeci și cinci de guverne, din 1851, două sute cincizeci de lovituri de stat în șaizeci de ani! Obiectivul lui? Să instaureze un stat pacificat și prosper, catolic și liberal, latin și modern.

Când Napoleon al III-lea îl invitase să devină împărat al mexicanilor, Maximilian, prudent, nu a spus da imediat. Știa că Mexicul fusese guvernat în anii trecuți de un indian zapotec, Benito Juárez, care naționalizase bunurile ecleziastice, îl alungase pe Dumnezeu din școli și din administrație și suspendase plata datoriei publice externe. Motive care, sub dubla presiune a soției sale spaniole, Eugénie, îngrozită de suferințele catolicilor mexicani, și a fratelui

său vitreg, ducele de Morny, care era interesat de afacere[1], l-au determinat pe Napoleon al III-lea să intervină. În iunie 1863, trupele engleze, spaniole și franceze fuseseră trimise în Mexic ca să restabilească o oarecare ordine. Înnămolit în propriul război civil, puternicul și mândrul vecin din nord era, în acel moment, în imposibilitate de a reacționa. Pentru moment: toată lumea știa că Statele Unite, în foamea lor imperialistă, nu vor pierde ocazia ca, după nord (Alaska) și vest (California), să pornească într-o zi și spre sud...

Pe 10 iunie 1863, generalul Forey intrase în Mexic. A fost instituit un guvern provizoriu. Repede și-a pus în practică dorința de a instaura o monarhie constituțională. Și a declarat că „pentru a pune bazele acestui tron nu poate fi ales un suveran dintre fiii patriei, întrucât cele mai importante calități pentru un monarh sunt acelea care nu pot fi improvizate" și că „printre prinții care strălucesc atât prin splendoarea unei nașteri ilustre, cât și prin splendoarea calităților personale, arhiducele Ferdinand-Maximilian de Austria este desemnat să fie ales de națiune pentru a-i guverna destinele, ca unul dintre cele mai alese vlăstare ale familiei regale, atât prin calitățile personale, educația distinsă, inteligența superioară, cât și prin aptitudinea de a guverna."

Maximilian avea cu puțin peste treizeci de ani. Ambițios, dar de o prudență combinată cu o oarecare nehotărâre, care îi va fi reproșată mai târziu, dotat cu un corp vânjos, dar lipsit de nerv, primise propunerea cu circumspecție. Să-și părăsească liniștitul, dar plicticosul palat din Miramar, care se înălța deasupra golfului Adriaticii din Triest, de ce nu? Dar nu în orice condiții. Or, știa că rebelul

[1] Printre datoriile pe care guvernul revoluționar mexican refuza să le onoreze figurau cele 75 de milioane de franci împrumutați de președintele conservator destituit, Miramón, de la un bancher elvețian pe nume Jecker. Morny negociase garanția de a obține 30% din suma pe care acesta o va recupera dacă Franța și alte țări europene îl alungau pe Juárez de la putere. Fratele vitreg al împăratului reușise, de fapt, să includă datoria lui Jecker în cadrul activelor guvernului francez! (n.a.)

Juárez nu depusese armele și întreținea o atmosferă revoluționară în numeroasele regiuni ale țării care îi împărtășeau cauza. În aprilie, la Camerone, nu obținuse el, oare, o victorie memorabilă în fața Legiunii străine, în pofida eroismului celor 60 de bărbați ai căpitanului Danjou care au luptat împotriva celor 2 000 de soldați ai săi? Ca atare, Maximilian răspunsese că va studia propunerea atunci când va fi obținut asigurarea că invitația de a veni să domnească pe pământ mexican fusese ratificată de întreaga țară. Trimis de fratele lui, Franz Josef, ca vicerege guvernator al regatului lombardo-venețian, bunăvoința lui era, cu siguranță, apreciată de italieni: măcar nu auzise recent de la vreun conducător venețian: „Nu cerem ca Austria să devină mai umană, cerem să plece." Nu se punea problema să se audă sub soarele mexican; „Nu cerem un împărat liberal, noi nu vrem împărat deloc..."

Napoleon al III-lea l-a numit atunci pe generalul Bazaine în fruntea unei armate de 47 000 de oameni, primind întăriri la fața locului de la miile de soldați aliați ai generalilor Marquez și Mejía, ca să pacifice teritoriul. Și să-i convingă pe localnici că un vlăstar al casei de Habsburg ar putea să le aducă pacea, pâinea și, poate, libertatea. Diplomat abil, împăratul francezilor spera în același timp să se împace cu Franz Josef, pe care îl alungase din Italia în 1859, și să-i facă pe plac electoratului său catolic, contrariat de când lăsase impresia că l-a abandonat pe papa la bunul plac al tânărului regat unificat, născut în 1860.

Pe 3 octombrie 1863, Maximilian primea la Miramar o misiune mexicană. Scena a fost imortalizată într-un tablou al lui Cesare dell'Acqua: sub un candelabru, Maximilian, într-un frac colorat, cu nasturi de aur și guler de catifea, se confruntă cu cinci interlocutori în haină neagră sau redingotă, cu plastron negru. Unul dintre ei anunță voința națiunii americane de a-l vedea acceptând tronul. După ce le-a spus vizitatorilor cât consideră de „măgulitor pentru Casa de Habsburg că privirile compatrioților voștri s-au întors spre

familia lui Carol Quintul imediat ce a fost rostit cuvântul monarhie", Maximilian le-a amintit că „monarhia nu va fi instaurată în Mexic pe o bază legitimă şi pe deplin solidă decât dacă întreaga naţiune, exprimându-şi voinţa, aprobă voinţa capitalei". Dar adaugă, „dacă Providenţa m-a chemat la înalta misiune civilizatoare legată de această coroană, vă declar, încă de pe acum, domnilor, ferma hotărâre de a urma exemplul salutar al Împăratului, fratele meu, deschizând ţării, printr-un regim constituţional, calea largă a progresului bazat pe ordine şi morală, şi de a pecetlui, prin jurământul meu, imediat ce vastul teritoriu va fi pacificat, pactul fundamental cu naţiunea."

Şase luni mai târziu, în pofida avertismentelor unora şi altora – saloanele pariziene îl poreclesc „arhi-dus"[1], în timp ce văduva lui Ludovic-Filip, regina Maria-Amelia, îl asigură: „te vor asasina" –, el îşi face bagajele. Nu fără să fi format un corp de voluntari austrieci alcătuit din trei batalioane de infanterie, două regimente de cavalerie, două baterii de artilerie de munte şi două companii de cercetaşi. În total: 250 de ofiţeri şi 7 300 de oameni. Plus cei 20 000 de belgieni (soţia sa, Charlotte, este fiica regelui Leopold I) şi cele câteva sute de soldaţi francezi (trupe auxiliare din Africa de Nord şi legionari). Fapt este că Maximilian conta ca, în ziua când francezii vor părăsi Mexicul, să dispună de propriile trupe, aşa cum prevedea convenţia de la Miramar, din aprilie 1864.

Pe 25 mai 1864, cuplul debarcase la Veracruz pe o căldură umedă şi o atmosferă ciudată şi neliniştitoare. În ajun, un vânt turbat culcase la pământ arcurile de triumf. Străzile erau pustii. Trenul care îi ducea în capitală se oprise la Loma Alta şi călătoria a trebuit să se termine în diligenţă, sub o furtună dezlănţuită: patruzeci şi cinci de persoane din suită, cinci sute de bagaje, zeci de prefecţi cu

[1] Joc de cuvinte în limba franceză: *arhiduc* (arhiduce) şi *arhi-dupe*, unde cuvântul *dupe* are sensul de păcălit, înşelat, dus cu vorba. (n.tr.)

mănuşi albe, funcţionari panicaţi, şambelani în uniformă şi indieni în veşminte tradiţionale. Din fericire, defilarea în capitală a fost o reuşită. Şi instalarea în castelul Chapultepec („castelul lăcustei"), o încântare. Oare acest Schönbrunn al Mexicului, construit în secolul al XVIII-lea pentru a servi drept a doua reşedinţă a viceregilor Noii Spanii, chiar avea o „panoramă care o întrecea pe aceea a golfului Napoli", aşa cum spunea Charlotte?

*

Deci, trei ani mai târziu, Maximilian se întoarce la Querétaro. Dar nu mai este acelaşi om. Iată-l în toiul luptelor! Mai mult: în fruntea lor. Nu mai era vorba, ca în primele zile ale domniei, să se ocupe de organizarea Curţii, de împărţirea sarcinilor servitorilor sau de citirea minuţioasă a celor şase sute de pagini care alcătuiesc volumul cu ceremonialul folosit la palat, a cărui publicare a fost primul lui act oficial pe tărâm mexican... De-acum înainte, Majestatea Sa pleacă la război. În cele din urmă, şi-a lăsat toate batalioanele austriece la Mexico, unde generalul Marquez a fost trimis să adune trupe noi. Din ordinele lui, apărătorii oraşului Querétaro, aproape toţi mexicani, resping cu vitejie, zi după zi, timp de două luni, asaltul republicanilor. Querétaro este un fel de căldare, aşa cum este şi Diên Biên Phu: de pe terasele celor mai înalte case din oraş se pot observa trupele duşmane coborând colinele din jur. O vedere deosebit de demoralizantă, împotriva căreia împăratul luptă mergând în fiecare zi pe jos, pe străduţele oraşului, în costum naţional mexican. Ca şi cum bonomia lui uşor forţată şi aerul liniştit pe care îl arborează le-ar putea reda trupelor loialiste speranţa şi energia.

Încercările de contraofensivă au eşuat toate şi speranţa de a-l vedea pe Marquez întorcându-se cu întăriri este definitiv spulberată. Epidemiile de tifos vin una după alta. Dezertările sunt tot mai multe. Nu mai rămân decât 9 000 de oameni valizi şi 39 de tunuri care funcţionează; înfrângerea este aproape. După ce şi-a consultat

statul-major, Maximilian optează pentru o soluție. I se oferă două posibilități: să li se alăture indienilor din Sierra Gorda, al căror general, don Tomás Mejía, este un cacic[1], sau să se întoarcă la Mexico.

În noaptea de 14 spre 15 mai, s-a decis ca operațiunea să se deruleze a doua zi. Maximilian pleacă să se odihnească pe la ceasurile unu dimineața, dar este trezit înainte de ivirea zorilor. Ca urmare a unei trădări, este informat, trupele republicane au intrat în oraș și unii chiar s-au instalat în mănăstirea La Cruz, unde se află el. Trebuie să fugă. Însoțit de generalul Castillo și de prințul de Salm-Salm, un ofițer prusac intrat în serviciul lui după ce a luptat înainte în Războiul de Secesiune, se grăbește să iasă în stradă. Și dă nas în nas cu doi ofițeri ai armatei lui Juárez. În mod ciudat, cei doi nu-l arestează. „*Que passen, son paisanos*", le strigă oamenilor lor înarmați; „Lăsați-i să treacă, sunt țărani." Și împăratul își continuă drumul până la Cerro de la Campana („colina cu clopote"), la vest de orașul adormit, deasupra teatrului Iturbide (astăzi teatrul Republicii). În vârful colinei, Maximilian își numără trupele. Generalul Mejía este acolo, dar nu Miramón. Plecat să caute oameni, a fost surprins de o patrulă dușmană. A încasat un glonț în cap: i-a intrat prin obraz și i-a ieșit prin ureche. E în viață, dar a dispărut. Calul lui Maximilian a fost adus: vrea să fugă? Noblețea obligă: împăratul refuză, „un Habsburg nu pleacă aruncându-și pușca".

Cerro este acum total încercuit. Clopotele mănăstirii La Cruz sună și trâmbițele trupelor republicane răsună: fără îndoială, e semnalul victoriei. Maximilian urcă pe cal, încadrat de prințul de Salm-Salm și de Castillo. Arborând un stindard alb, coboară colina în direcția liniei întâi a armatei lui Juárez, aflată la jumătatea pantei. „Majestatea Voastră este prizonierul meu", îi strigă generalul Corona. „Doresc să fiu condus la generalul Escobedo", replică

[1] Căpetenie a unui trib din Caraibe, din America Centrală sau din America de Sud. (n.tr.)

Maximilian. Lui îi dă sabia de ofiţer de marină, curbată, cu mâner de aramă şi şagrin. Cât despre Mejía, el distruge mânerul armei sale şi îl aruncă în direcţia lui Escobedo, păstrând în mână lama sabiei, „ruptă, dar neatinsă". În raportul său, Escobedo notează că, după un asediu de şaptezeci de zile, oamenii lui au capturat 357 de ofiţeri, dintre care 15 generali şi 20 de colonei.

*

Printr-o cruntă ironie, Maximilian este închis la Mănăstirea Capucinilor, aceeaşi unde îşi instalase cartierul general. Din grădina de flori din curte se înalţă o scară, care dă într-un coridor lung, În capăt, o sală spaţioasă, boltită şi amenajată ca închisoare. Lateral, se înşiră una după alta mai multe încăperi minuscule, de şase picioare pe patru, cu uşile deschise – fostele chilii ale capucinilor. Înăuntru: Maximilian, Miramón, Mejía. În chilia pavată cu gresie a împăratului se află un pat de campanie, un dulap de lemn, două mese, un fotoliu desfundat, patru scaune de fier.

Maximilian nu se gândeşte că va muri. Dovadă, telegrama pe care i-o trimite, pe 27 mai, lui Juárez: „Vreau să vă vorbesc pe teme serioase şi de mare importanţă pentru ţară. Cum sunteţi un prieten inimos, sper că nu-mi veţi refuza o întrevedere. Sunt gata să vin eu în întâmpinarea voastră, în pofida neplăcerilor provocate de boala mea." Juárez nici măcar nu se osteneşte să-i răspundă.

Relativa seninătate a lui Maximilian se spulberă când va fi trimis în faţa tribunalului militar. De la prietenii săi, care vin să-l viziteze, află că atmosfera generală din oraş nu pledează deloc în favoarea unui proces echitabil. Din toată ţara curg bărbaţi şi femei (indieni, azteci, metişi, creoli...) dornici să asiste la sfârşitul împăratului care vine din Răsărit. La toate colţurile de stradă, sub plopii mari din parcul Alameda, se formează grupuri care discută, dar pe care le împrăştie paşnic soldaţii republicani. În Querétaro domneşte un fel de aer de sărbătoare, de corrida. Se spun poveşti în care se râde

de moartea generalului Mendez, capturat când s-a refugiat sub o podea, împușcat în spate, cu un trabuc în gură. Poporul vrea sânge. Sânge regal. Imperial. Ca o lovitură de pumn dată acelei Europe arogante, care a crezut că ar putea înjosi Mexicul aducându-l la rangul de colonie.

La începutul lui iunie, Agnès, prințesă de Salm-Salm, pune la cale un plan de evadare. Sunt mituiți câțiva gardieni, dar împăratul amână. Refuză să fugă fără tovarășii lui închiși. Discuțiile sunt interminabile, zvonul ajunge la urechile autorităților, care întăresc supravegherea. Maximilian nu va evada. În zilele care urmează, moralul său scade considerabil. Între două crize dureroase de dizenterie, rămâne ca năuc în fotoliul vechi, îmbrăcat cu o jachetă uzată și o cămașă fără guler fals. Uneori, notează niște fraze pe o bucată de hârtie: testamentul său.

Pe 13 iunie, o sută de oameni se instalează în jurul mănăstirii. Este ziua procesului și există temerea unei tentative de fugă sau a unui contraatac al adepților lui Maximilian – ca și cum aceștia ar exista! Se aud strigăte și persiflări, acuzații sunt conduși în caleașcă până la teatrul Iturbide, foarte aproape. Înăuntru, o gloată surescitată se îngrămădește la parter și pe cele trei balcoane ale sălii. Aceasta este decorată ca pentru o gală: pe fiecare perete un simbol sau un drapel al Mexicului republican. Bolnav și mai ales refuzând să se prezinte în fața unui tribunal popular pe care îl consideră ilegal și nelegitim, Maximilian rămâne în închisoare: va fi judecat în contumacie. Mai mulți avocați de prestigiu din Mexic îl apără cu înflăcărare, implorând „în numele civilizației și al istoriei [...] să fie iertat", Regina Angliei i-a cerut grațierea; miniștrii Prusiei, ai Austriei, ai Belgiei și Italiei, precum și fostul consul al Franței s-au deplasat să ceară și ei clemență tribunalului prezidat de locotenent-colonelul Planto Sanchez, un bărbat cu ochi duri și mustață mândră; Washingtonul i-a cerut ministrului său pe lângă Republica Mexic să se întâlnească cu Juárez, dar, în mod ciudat, sus-numitul

ministru, aflat atunci la New Orleans, s-a îmbolnăvit și nu a fost desemnat nimeni care să-l înlocuiască...

După două zile de proces, se dă sentința. Din șapte juraţi, trei au votat moartea și trei exilul. Președintele tribunalului s-a alăturat votului celor dintâi: „condamnat pentru crime contra națiunii, a drepturilor omului și a păcii publice", Maximilian va fi executat prin aplicarea legii din 23 ianuarie 1862. Și „pentru că astfel cere siguranța publică", își dă importanță Juárez, la picioarele căruia câteva femei din San Luis, în doliu, au venit să i se arunce - în zadar. Cel care și-a ales, în francmasonerie, numele conspirativ Wilhelm Tell, vrea să fie împușcat prințul germanic purtând același nume de familie cu acela al suveranului executorilor judecătorești contra cărora s-au ridicat țăranii elvețieni în secolul al XIV-lea, conduși de faimosul lor arcaș. Condamnarea este aceeași pentru generalii Mejía și Miramón. În alte tribunale, însărcinate să pedepsească ofițeri și funcționari imperiali, condamnările sunt mai blânde și merg până la pedepse cu închisoarea de câțiva ani și libertate supravegheată.

Când află ce îl așteaptă, Maximilian se instalează la birou și ia pana ca să-i scrie preaiubitei sale Charlotte. („Aștept moartea ca pe un înger al eliberării. Voi cădea cu glorie, ca un soldat, ca un rege învins.") Va fi ultima scrisoare pe care i-o va trimite. A doua zi, i se va anunța moartea împărătesei – o veste despre care nu se va ști niciodată dacă era sau nu falsă. De atunci, n-a mai avut decât o dorință: ca inima lui să fie îngropată „alături de cea a sărmanei mele soții". În acest timp, avocații lui și prietenii asaltează puterea cu scopul de a-i obține iertarea. Exilat la Guernesey, republicanul Victor Hugo, în mod uimitor, va trimite și el o misivă impresionantă: Juárez o va primi prea târziu.

Duminică, 16 iunie, un pluton de soldați pătrunde în celula lui, în timp ce clopotele mănăstirii încep să răsune. Se aude, de foarte aproape, bubuitul lugubru al unei tobe. „Veți fi împușcat la orele 3",

il anunță cei trei oameni. Maximilian semnează câteva scrisori, își ia adio de la cei din jur și îi dă verigheta doctorului Basch, implorându-l să-i spună mamei sale că „mi-am făcut datoria de soldat și mor ca un creștin". Părintele Soria vine să-i asculte ultima spovedanie, apoi se ține o slujbă. Așteptarea începe. Se prelungește. Bate de orele 3, minutele continuă să se scurgă într-o tăcere copleșitoare. La orele 4, colonelul Palacios aduce o telegramă de la Juárez: execuția este amânată cu trei zile. Este tot ce a putut obține prințesa de Salm-Salm din partea comandantului indian.

Cele șaptezeci și două de ore care au urmat seamănă cu cele dinainte. Strania monotonie care domnește pe coridorul morții, care își ascunde adevărata față, este tulburată doar de o scrisoare pe care o primește Mejía: având în vedere că aparține rasei indiene, i se propune să fie iertat. Răspunsul lui don Tomás, soldat remarcabil cum este, decorat cu Legiunea de Onoare în 1865 și cu Vulturul american în anul următor, spune totul în câteva cuvinte: „Vreau să mor alături de împărat." Acesta, la rândul lui, nu a încetat să vrea să salveze viața tovarășilor săi. Este și sensul ultimei telegrame pe care i-o trimite lui Juárez: „Sincer convins să nimic solid nu se poate construi pe un pământ udat cu sânge și agitat de zguduiri violente, vă implor, în cel mai solemn mod și cu o sinceritate pe care mi-o dau ultimele momente care îmi mai rămân de trăit, să nu faceți să curgă alt sânge decât al meu." Niciun răspuns.

Pe 18 iunie, Maximilian se culcă pe la orele 21, după ce a semnat din nou câteva scrisori și a citit timp de o oră. La ceasurile 3, este în picioare și îmbracă un costum negru. Își pune pe cap pălăria de fetru alb și în jurul gâtului Lâna de Aur. La lumina lumânărilor, primește din nou ultima împărtășanie din partea părintelui Soria, atât de tulburat, încât leșină când intră în încăpere. Îi este servită o ultimă masă: pui, pâine, un pahar de vin. Afară, tobele au început din nou să bată. La orele 6 și 30, colonelul Palacios vine să ia prizonierii. Trei birje îi așteaptă în fața mănăstirii. Au numerele 3, 10

şi 16. Cu copilul în braţe, soţia lui Mejía se agaţă de roţile trăsurii care îl duce pe general spre soarta lui. Cad amândoi, greu, pe pavaj. Înconjurat de călăreţi cu chipuri dure, cortegiul ajunge la colina Clopotelor, la poalele căreia se opreşte, într-o tăcere grăitoare. Credinciosului său bucătar ungur, Maximilian îi întinde pălăria şi îi strigă, în limba lui: „Du-i-o mamei mele şi spune-i că ultimul meu gând a fost la ea." În mâna stângă a păstrat un mic crucifix.

Cei trei bărbaţi sunt conduşi spre un zid de cărămidă, ridicat în grabă chiar pe locul unde s-au predat, cu câteva zile înainte. Trei preoţi vin să îngenuncheze în faţa lor şi le dau iertarea. După ce i-a lăsat crucifixul părintelui Soria, Maximilian cheamă şapte soldaţi din plutonul de execuţie şi îi oferă fiecăruia dintre ei câte o monedă de aur, implorându-i să ţintească în inimă: se teme că, rănit la cap, mama lui n-o să-l poată recunoaşte. Bărbaţii iau poziţie la aproape un metru de cei trei condamnaţi. Nici vorbă ca ţintele să fie ratate. În tabloul pe care l-a făcut câteva luni mai târziu, (*Execuţia lui Maximilian*, inspirat din *Tres de Mayo* al lui Goya), pictorul francez Edouard Manet îl prezintă pe împărat strecurându-şi mâna în cea a unuia dintre cei doi tovarăşi ai săi. În spatele lor, oraşul se trezeşte încet.

Colonelul Palacios ridică sabia. Fostul împărat al Mexicului strigă: „*Que mi sangre sea la última que se derrame en sacrificio a la patria; y si fuese necesario el de algunos de sus hijos, que sea para el bien de la nación, y nunca en traición de ella.*" („Fie ca sângele meu să fie ultimul vărsat pentru fericirea patriei; şi dacă fiii săi îl vor vărsa pe al lor, fie să curgă spre binele naţiunii, dar niciodată să n-o trădeze.") Vocea nu i-a tremurat. Şapte împuşcături răsună. Trupul lui Maximilian se prăbuşeşte la pământ. Un zâmbet batjocoritor i se întinde pe faţă, mâna stângă este agăţată de un nasture al hainei. Încă se mişcă. La un gest al lui Palacios, unul dintre soldaţi se apropie şi îi dă lovitura de graţie, în acea zi de 19 iunie, celui care fusese arhiduce de Austria, prinţ de Ungaria şi de Boemia, conte de

Habsburg, prinț de Lorena și împărat al Mexicului. Clopotele bisericii din Querétaro încep să bată, răsunând puternic. Urale răzbunătoare de „Trăiască Republica!" se ridică din toate colțurile străzii.

Trupul lui Maximilian este dus la mănăstirea Capucinilor, ca să fie îmbălsămat în prezența doctorului Basch și a fotografului său personal, François Aubert, care imortalizează scena[1]. Câțiva medici, lipsiți de scrupule, îi taie părul: îl vor vinde cu 80 de dolari șuvița. De asemenea, i se fură și o parte din haine. Palacios aruncă o ultimă privire asupra cadavrului imperial. „Iată opera Franței", rânjește el. La Londra, *Times*, nu va spune altceva: „Moartea arhiducelui este o pată pe onoarea francezilor." Adevărat? În ceea ce-l privește, câteva luni mai târziu, Georges Clemenceau va aprecia, cu legendarul său simț al măsurii, că „a-l compătimi pe lup, înseamnă să comiți o crimă împotriva oilor. Acela voia să comită o adevărată crimă: cei pe care voia să-i ucidă l-au ucis, sunt încântat de asta. Nevasta lui este nebună: nimic mai drept."

Un epitaf înfiorător, care are meritul de a spune lucrurilor pe nume: Maximilian nu a fost executat, ci realmente omorât. Asasinat. Pentru republicanul Juárez era singura modalitate de a cimenta unitatea care lua naștere în rândurile națiunii mexicane.

Șapte luni mai târziu, pe 20 ianuarie 1868, sicriul lui Maximilian a fost coborât în cripta Capucinilor, la Viena, unde odihnesc cei din casa de Habsburg încă din 1633. I se vor alătura, în următoarea jumătate de secol, cumnata Elisabeta, zisă Sissi, și nepotul, arhiducele Franz Ferdinand. Alți doi Habsburgi asasinați.

---

[1] Va fotografia și cămașa plină de sânge a lui Maximilian, precum și locul unde a fost împușcat. (n.a.)

BIBLIOGRAFIE

Samuel Basch (Dr): *Maximilien au Mexique. Souvenirs de son médecin particulier* (Maximilian al Mexicului. Amintiri ale medicului său personal), Albert Savine, 1889.

Marthe Bibesco: *Charlotte et Maximilien, les amants chimériques* (Charlotte şi Maximilian, amanţii imaginari), Gallimard, 1937.

André Castelot: *Maximilien et Charlotte du Mexique: la tragédie de l'ambition* (Maximilian şi Charlotte ai Mexicului: tragedia orgoliului), Perrin, 1977.

Henriette Chandet: *Maximilien et Charlotte* (Maximilian şi Charlotte), Perrin, 1964.

Félix Constantin, prinţ de Salm-Salm: *Mon journal au Mexique en 1867: incluant les derniers jours de l'empereur Maximilien avec des pages du journal de la princesse Salm-Salm* (Jurnalul meu în Mexic în 1867: inclusiv ultimele zile ale împăratului Maximilian, cu câteva pagini din jurnalul prinţesei de Salm-Salm), L'Harmattan, 2012.

Alain Gouttman: *La Guerre du Mexique* (Războiul Mexicului), Perrin, col. „Tempus", 2011.

Michel de Grèce: *L'Impératrice des adieux* (Împărăteasa despărţirilor), Plon, 1998.

Brian R. Hamnet: *Histoire du Mexique* (Istoria Mexicului), Perrin, 2009.

Alfred Jackson Hanna şi Kathryn Abbey Hanna: *Napoleon III and Mexico. American Triumph over Monarchy* (Napoleon al III-lea şi Mexicul. Triumful american asupra monarhiei), University of North Carolina Press, 1971.

Albert Hans: *Querétaro, souvenirs d'un officier de l'empereur* (Querétaro, amintirile unui ofiţer al împăratului), Dentu, 1869.

Bertita Leonarz de Harding: *Maximilien, empereur du Mexique* (Maximilian împăratul Mexicului), Payot, 1935.

Charles d'Héricault: *Maximilien et le Mexique: histoire des derniers mois de l'Empire mexicain*, (Maximilian şi Mexicul: istoria ultimelor luni ale Imperiului mexican) Garnier frères, 1869.

J. d'Hertault, viconte de Beaufort: *Maximilien I-er, empereur du Mexique* (Maximilian I, împăratul Mexicului), Bayard, 1904.

Mia Kerckvoorde: *Charlotte, la passion et la fatalité* (Charlotte, pasiune și fatalitate), Duculot, 1981.

Janine Lambotte: *Charlotte et Maximilien, l'empire des archidupes* (Charlotte și Maximilian, imperiul *arhi-dușilor*), Labor/RTBF, 1993.

Jean-François Lecaillon: *Napoléon III et le Mexique. Les illusions d'un grand Dessein* (Napoleon al III-lea și Mexicul. Iluziile unei intenții măreție), L'Harmattan, 1994.

Ernest Louet: *La Vérité sur l'expédition du Mexique* (Adevărul despre expediția în Mexic), Ollendorf, 1889-1890.

Maximilien, empereur du Mexique, sa vie, sa mort, son procès, détails intimes et inédits (Maximilian, împăratul Mexicului, viața, moartea, procesul, amănunte intime și necunoscute), Lebigré-Duquesne, 1867.

Maximilien d'Autriche au Mexique, 1862-1867, d'après les souvenirs de Sara Yorke Stevenson (Maximilian al Austriei, 1862-1867, după amintirile Sarei Yorke Stevenson), L'Harmattan, 2010.

Robin McKown: *The Execution of Maximilian* (Execuția lui Maximilian), Watts, 1973.

Philip McMath: *Lost Kingdoms, a Novel* (Regatele pierdute, un roman), Phoenix International, 2007.

Daniel Meyran (dir.): *Maximilien et le Mexique (1864-1867): histoire et littérature, de l'Empire aux «Nouvelles de l'Empire»* (Maximilian și Mexicul (1864-1867): istorie și literatură, de la Imperiu la „Romanele Imperiului"), Presses de l'Université de Perpignan, 1992.

Paul Morand: *La Dame blanche des Habsbourg*, Robert Laffont, 1963; *Doamna în Alb a Habsburgilor*, Editura Compania, 2001.

Dominique Paoli: *L'Impératrice Charlotte, le soleil noir de la mélancolie* (Împărăteasa Charlotte, soarele negru al melancoliei), Perrin, 2008.

Jasper Ridley: *Maximilian and Juárez* (Maximilian și Juárez), Constable, 1993.

Faucher de Saint-Maurice: *Notes pour servir à l'histoire de l'empereur Maximilien...* (Note pentru istoria împăratului Maximilian...), A. Coté, 1889.

Alexandru al II-lea

Sankt-Petersburg, 1 martie 1881[1]

Vânarea ţarului

Până în acea dimineaţă, şederea lui la Paris s-a desfăşurat cum nu se poate mai bine. Invitat, alături de cei mai mari monarhi europeni, să-şi petreacă primele zile ale lunii iunie, anul 1867, în capitala franceză, cu ocazia Expoziţiei universale, Alexandru al II-lea a avut parte de cea mai mare atenţie din partea lui Napoleon al III-lea. Preocupat să asigure o alianţă cu Rusia în eventualitatea (şi perspectiva) unui conflict împotriva Prusiei lui Bismarck, împăratul francezilor acceptase chiar ca ţarul să locuiască la Elysée. La fel ca Alexandru I – unchiul lui – cu o jumătate de secol înainte, după ce cazacii lui, învingători ai lui Napoleon I – unchiul gazdei sale -, au defilat pe Champs-Elysées...

În fiecare seară primea o invitaţie: la teatru, la operă, la bal. În timpul unui astfel de bal l-a întâlnit Théophile Gautier. Spre deosebire de Flaubert, care îi scrisese lui George Sand că a descoperit în el un „ţărănoi", autorul *Căpitanului Fracasse* îi făcuse lui Alexandru al II-lea un portret entuziast, aproape de îndrăgostit, găsind că are „trăsături uimitor de regulate, de-ai zice că sunt sculptate. O frunte

[1] Data de 1 martie este cea din calendarul iulian, care era încă în vigoare în Rusia la acea vreme. Corespunde datei de 13 martie din calendarul gregorian. (n.a.)

înaltă şi nobilă. [...] O expresie plăcută şi blândă. [...] Ochi mari, albaştri [...], o gură al cărei contur aminteşte de statuile greceşti".

Scriitorul francez exagera puţin. Ţarul era încă, fără îndoială, un bărbat frumos şi numeroşii ani de viaţă militară (mai ales în Caucazul aspru) pe care o dusese odinioară, i-au îngăduit să-şi formeze un corp de atlet – şi o reputaţie de seducător. Dar acum se apropia de cincizeci de ani şi frumoasa lui barbă roşcată nu mai era decât o amintire, pe cât de fericită, pe atât îndepărtată. Se ghicea că făcea eforturi ca să se ţină drept. Se observa că privirea i se pierdea uneori într-o îngrijorătoare melancolie. La fel ca ţara lui, părea un colos cu picioarele de lut.

Tratat politic cu multă atenţie în timpul şederii, Alexandru al II-lea avea un alt motiv de satisfacţie că se află la Paris: prezenţa Ecaterinei Mihailovna Dolgorukova (Caterina Dolgoruki). În fiecare seară reuşea să-şi întâlnească, în mare discreţie, amanta instalată într-o casă foarte aproape de Elysée, pe strada Basse-du-Rempart. Hotărâse că, dacă ţarina Maria Alexandrovna, foarte bolnavă deja, dispărea prematur, se va căsători cu acea tânără, mai mică decât el cu treizeci de ani. Indiferent ce s-ar bârfi la curte.

Şi apoi urmase plimbarea aceea în grădina Tuileries şi femeia ciudată – o ţigancă –, care îi citise în palmă. „De şase ori viaţa voastră nu va atârna decât de un fir de păr, îl anunţase ea pe un ton sinistru. Cea de-a şaptea oară o să vă fie fatală."

Alexandru refuzase să dea importanţă acestor cuvinte. dar la venirea serii nu se putuse împiedica să se gândească la faptul că, dacă ea spunea adevărul, nu-i mai rămâneau în mânecă mai mult de cinci jokeri. Cu un an în urmă, când se întorcea de la o plimbare de-a lungul Nevei, trecând prin mulţimea obişnuită, o împuşcătură se trăsese în direcţia lui în momentul când se pregătea să urce în trăsură. Autorul era un oarecare Karakozov, membru al „Infernului", facţiunea cea mai radicală a unei societăţi revoluţionare numite Zemlia i Volia (Pământ şi Libertate). În momentul când Karakozov

trăsese, un tânăr de douăzeci de ani îi împinsese braţul. Salvatorul lui, un anume Komissarov, era un ţăran originar din Kostroma: la fel ca Susanin[1], care, la sfârşitul Timpurilor tulburi[2], l-a salvat de invadatorii lituanieni şi polonezi pe Mihail Romanov, fondatorul dinastiei. Era greu să nu vezi în asta un semn din partea Cerului.

Era pentru prima oară în istoria Rusiei când se atenta public la viaţa ţarului. Alexandru al II-lea ţinuse să-l interogheze personal pe vinovat. Un străin, categoric: cine, în Rusia modernă şi liberală pe care el se străduia s-o construiască de la începutul domniei, l-ar fi putut urî până într-atât încât să-l omoare? „Eşti polonez?", îl întrebase pe Karakozov, sigur de răspuns. „Nu, sunt rus sadea", replicase bărbatul, fără cel mai mic accent. Derutat, ţarul îl întrebase atunci care fusese motivul. „Pentru că aţi promis poporului să-i daţi pământ şi n-aţi făcut-o." Alexandru al II-lea fusese uimit, descoperind că, hotărât lucru, lumea era foarte nerecunoscătoare. Dar n-a vrut să lase să i se vadă consternarea. La întoarcerea la palat, s-a prefăcut că tratează evenimentul cu filosofie. Fiului său, Alexandru, i-a strigat un bucuros: „Ţie nu ţi-a venit încă rândul!". Iar miniştrilor, un ironic: „Dacă sunt atacat, înseamnă că sunt încă bun la ceva." În ce-l priveşte, chiar cu câteva zile înainte de a fi executat

[1] Ivan Susanin a fost un ţăran rus care, deoarece a refuzat să spună spune unde se afla ţarul Mihail, pe care polonezii şi lituanienii căutau să-l omoare, a fost torturat până la moarte. Mihail a fost încoronat ca ţar, a condus Rusia timp de 32 de ani şi a fondat dinastia Romanov. Susanin a fost promovat oficial ca erou naţional, martir al Timpurilor tulburi ale secolului al XVII-lea, simbol al devoţiunii ţăranilor ruşi faţă de ţar şi comemorat în poezii şi opere, treptat ajungând personaj de legendă. Conform legendei populare, Susanin i-ar fi condus pe soldaţii din trupele poloneze pe un drum greşit, făcându-i să se afunde adânc în pădurea rusă, după care nu s-a mai auzit nimic despre ei. (n.red.)

[2] După moartea ultimului ţar din dinastia Rurik, Fiodor I, Rusia se cufundase în cincisprezece ani de tulburări, alimentate de lipsa unei puteri centrale legitime şi de apariţia mai multor pretendenţi la tron. Numai în 1613 şi odată cu venirea la tron a lui Mihail Romanov, ţara şi-a putut regăsi o stabilitate politică durabilă. (n.a.)

pentru fapta sa, Karakozov avertizase: „Moartea mea va servi drept exemplu şi imbold."

Să ne întoarcem la Paris. În acea zi de 6 iunie 1867, când încerca să uite sumbra prorocire a ţigăncii din Tuileries, Alexandru îşi trimite fiii, marii duci Alexandru şi Vladimir, la hipodromul din Longchamp, ca să asiste la o trecere în revistă a armatei: 60 000 de soldaţi îşi fac exerciţiile militare în faţa a 200 000 de spectatori entuziasmaţi. La întoarcere, Napoleon al III-lea o invită pe împărăteasa Eugenia să-l însoţească pe regele Prusiei şi îi propune lui Alexandru al II-lea să urce în trăsura lui deschisă, ca să se întoarcă la Elysée, traversând pădurea Boulogne. Aclamaţi de mulţime, flancaţi de doi scutieri francezi, niciunul dintre cei doi suverani nu-l văd ţâşnind, în dreptul cascadei mari, unde drumul se îngustează, pe bărbatul înarmat care va trage de două ori în direcţia lor – scenă imortalizată de Carpeaux într-un tablou expus la muzeul Orsay. Pe hainele se vede sânge, dar nu este al lor: unul dintre cai, rănit la bot, i-a stropit când s-a scuturat, pufnind. Teroristul este repede prins şi salvat cu greu de la linşaj de către plutoanele Cent-Gardes[1] şi de gărzile Parisului.

De data asta, bărbatul era chiar polonez. Un tânăr emigrant, pe nume Berezowski. Aşa cum povesteşte *Le Petit Journal* în ediţiile din zilele următoare, şi-a cumpărat arma, un pistol cu care se putea trage de două ori la rând, de la un armurier de pe bulevardul Sevastopol. Nouă franci. O armă de proastă calitate. Când a apăsat a doua oară pe trăgaci, ţeava a explodat. Şi-a pierdut un deget.

La cererea lui Napoleon al III-lea, ca să facă impresie bună şi să nu lase să se creadă că îi este frică, Alexandru al II-lea nu părăseşte Franţa în aceeaşi zi şi îşi continuă vizita oficială, ca şi cum nimic,

[1] Escadronul celor o sută de gărzi, numit şi O sută de gărzi călare, era un escadron de cavalerie de elită al celui de-al Doilea Imperiu, care răspundea, în primul rând, de protejarea împăratului Napoleon al III-lea. La fel, şi paza din interiorul Palatului Tuileries. (n.tr.)

sau aproape nimic, nu s-ar fi întâmplat: slujbă de mulţumire la strălucitor de noua catedrală Alexandre-Nevski, din strada Daru; bal la ambasada Rusiei; vizită la muzeul Carnavalet; cină la Hôtel de Ville; plimbare la castelul din Versailles. Dar îi era imposibil să nu se gândească mereu la sinistrele previziuni ale ţigăncii din Tuileries. Şi la acea zi ciudată când a fost uns ţar al tuturor ruşilor.

Era la sfârşitul lunii august şi Moscova se sufoca de căldură. De la primele sclipiri ale zorilor, o mulţime imensă se adunase în piaţa catedralelor Kremlinului: de două sute de ani, ţarul, dacă guverna de la Sankt Petersburg, era încoronat aici, chiar în inima oraşului, care avea de patruzeci de ori patruzeci de biserici. La orele 7, fuseseră trase douăzeci şi una de lovituri de tun, anunţând sosirea lui Alexandru pe peronul de onoare al palatului din Kremlin. Purta uniforma de general, ca pentru a preveni lumea că, a doua zi după dezastruosul război din Crimeea (peste 150 000 de morţi şi numeroase teritorii cedate duşmanului), va şti să redea, în viitor, prestigiul militar al Rusiei. Şi aşa se va şi întâmpla: pacificarea Caucazului după o prestigioasă victorie împotriva imamului Şamil, cucerirea Siberiei răsăritene, unde se va naşte curând „regina Estului", Vladivostok-ul, înaintarea în inima unei Asii Centrale prost păzite de englezi, toate vor încorona gloria unei domnii la fel de celebre prin reformele politice, de o amploare fără precedent.

În acea dimineaţă, împărăteasa, Maria Alexandrovna, fostă prinţesă protestantă de Darmstadt-Hesse convertită la ortodoxie, etala ostentativ aerul cel mai serios în rochia de brocart alb. Cu părul pieptănat pe spate, cu bucle prinse în şuviţe căzându-i pe umeri, palidă dar mândră, trăia cea mai frumoasă zi din viaţa ei: fusese cât pe ce ca soţul ei, în căutarea unei viitoare soţii, s-o aleagă pe regina Victoria în timpul turneului ei pe la curţile europene, când avea douăzeci de ani. Nebună după el, viitoarea „bunică a Europei", reuşise chiar, după plecarea din Londra, să primească de la el un

câine, Kazbek, de care nu se va despărți niciodată, nici după căsătoria ei cu prințul Albert de Saxa-Cobourg și Gotha. După ce a salutat mulțimea adunată în piața Kremlinului, cuplul imperial se îndreptase pe jos spre catedrala Adormirii Maicii Domnului. Pentru a-i apăra de soare, doi foști ofițeri, care serviseră sub Nicolae I, tatăl lui Alexandru, purtau un imens baldachin auriu împodobit cu pene. Alții, mergând înaintea lor, duceau niște perne pe care fuseseră așezate însemnele puterii: cele două coroane, sceptrul, cele două mantii sacre, spada, stindardul și colanul ordinului Sfântului Andrei. Întâmpinați fiind, în casa Domnului, de către mitropolitul Filaret, Alexandru și Maria Alexandrovna se așezaseră la locul lor, într-o umezeală sufocantă. Atmosfera apăsătoare, tensiunea și oboseala începuseră deja să macine organismele: totul arăta că se pregătea o dramă. Cel din cauza căruia se va întâmpla se numea Gotchakov. Guvernator al Poloniei, acest general de șaizeci de ani, care participase la campaniile împotriva lui Napoleon, alesese să țină perna mică pe care odihnea globul de aur, emblema Imperiului. Copleșit de căldură, alunecase din scaun, lăsând să cadă globul, care săltase cu mare zgomot pe dalele catedralei. Alexandru glumise cu glas tare. Dar zâmbea crispat. Câteva clipe mai târziu, țarina era în genunchi în fața lui și el îi punea pe cap corona imperială, pe care o doamnă de companie i-o prinsese apoi în păr cu agrafe de diamant. Ghinion. În momentul când împărăteasa se ridicase la bubuitul tunurilor care făcea să tremure zidurile bisericii, coroana căzuse și ea pe jos. „E semn că n-o voi purta mult timp", îi strecurase ea, cu fals amuzament, mareșalului Ivan Tolstoi, așezat lângă ea.

Alexandru al II-lea nu dăduse vreo atenție tuturor celor care, în acea zi, lăsaseră să se înțeleagă că respectivele întâmplări anunțau nenorociri inevitabile. Timp de zece ani domnise într-o oarecare deplinătate. Autocrat liberal, a făcut tot mai multe gesturi de relaxare a puterii, cerute de prietenii săi luminați și francmasoni, care îl avertizau că „legea este mai presus de monarh". Aplaudat de Pușkin,

le permisese decembriştilor[1] să se întoarcă din exilul siberian şi să se stabilească în vestul Rusiei şi în Caucaz: în 1825 ei au fost cei care era cât pe ce să-l răstoarne pe tatăl său. Mai mult: în pofida avertismentelor lui Josef de Maistre – „a-i da libertate ţăranului rus înseamnă să-i dai vin unui om care nu a băut niciodată alcool: asta îi va suci minţile" –, a poruncit desfiinţarea iobăgiei, stare a cărei grozăvie au descris-o Nicolai Gogol în *Suflete moarte* şi Ivan Turgheniev în *Povestirile unui vânător*. Datorită lui Alexandru al II-lea, din februarie 1861, 23 de milioane de iobagi nu le mai aparţineau stăpânilor lor şi puteau acum să aibă şi ei o bucată de pământ.

Dacă până atunci niciun ţar nu îndrăznise să facă un asemenea gest, acest lucru s-a întâmplat adesea mai degrabă din indiferenţă sau cruzime, decât din teamă: mulţi suverani plătiseră cu viaţa încercarea de a restrânge prerogativele aristocraţiei teritoriale ruse. Petru al III-lea şi Pavel I, de exemplu. „Guvernarea rusă este o monarhie absolută temperată de asasinat", rezumase ironic Nicolai Turgheniev, fratele scriitorului, condamnat la moarte în contumacie pentru că participase la complotul din decembrie 1825.

Desfiinţarea iobăgiei (cu patru ani înainte de abolirea sclaviei în Statele Unite) fusese salutată chiar de unul dintre teoreticienii anarhismului, Piotr Kropotkin. Doi ani mai târziu, Alexandru al II-lea a interzis biciul ca instrument de flagelare, însemnarea cu fierul roşu şi unele pedepse prevăzute încă în unele legi. În timpul domniei sale, înfiinţase apoi *zemstvo*, adunările locale alese şi accesibile tuturor claselor sociale, nu numai nobilimii – dar şi universităţile,

[1] În decembrie 1825, trei mii de rebeli, conduşi de prinţul Serghei Trubeţkoi, au încercat să ia cu asalt Palatul de Iarnă pentru a atrage garda imperială de partea lor şi a-i impune viitorului împărat, marele duce Nicolae I, o constituţie şi unele reforme. Lovitura de stat a eşuat, în cele din urmă, şi o represiune îngrozitoare s-a abătut asupra puciştilor, mulţi dintre ei fiind deportaţi în Siberia. La Curte, evenimentul a stârnit mai puţin furia decât ironia, la fel ca prinţesei Rostopcina: „La Paris, cizmarii, firește, se răscoală ca să le ia locul seniorilor; la noi, nobilii sunt cei care fac revoluţie; cu siguranţă vor să înveţe cizmărie." (n.a.)

democratizate şi ele în privinţa primirii studenţilor. În sfârşit, în 1864, fusese pus în aplicare un cod judiciar care prevedea egalitatea între cetăţeni. În câţiva ani, Alexandru al II-lea făcuse ca Rusia să treacă de la Evul Mediu la începutul secolului XX, oferind libertate şi demnitate milioanelor de şerbi, dând drepturi zecilor de milioane de cetăţeni de rangul doi, favorizând libertatea de exprimare în presă, îmblânzind legile împotriva evreilor promulgate de tatăl său. Dar, nenorocire a celor care aduc lumina: faptele sale au stârnit decepţia unora, pentru care orice ar fi făcut nu era niciodată îndeajuns, şi îngrijorarea altora, pentru care totul era deja prea mult.

*

După atentatul de la Paris, la întoarcerea în Rusia, Alexandru cere rapoarte complete şi exacte despre activităţile celor decişi să destabilizeze monarhia. Cine sunt? Câţi sunt? Ce pretind exact? Cine îi finanţează sau îi susţine? Pot să treacă din nou la fapte? Chiar dacă nu spune, ţarul are acum, bine înfiptă în cap, îngrozitoarea prevestire a ţigăncii din Tuileries.

Poliţia secretă rusă a fost înfiinţată de Nicolae I, după revolta decembristă. Poartă numele de Secţia a Treia şi are drept scop „să strângă laţul în jurul gâtului Rusiei", cu ajutorul reţelei de informatori răspândiţi în întreaga ţară şi însărcinaţi să prevină eventualele comploturi. De un an, Alexandru al II-lea i-a dat puteri mai mari şi l-a numit în fruntea ei pe Piotr Şuvalov. Un conservator, partizan al unei linii dure. Supranumit „Petru al IV-lea", are aproape tot atâta putere cât prim-ministrul. El este cel care, în 1866, l-a îndemnat pe împărat să ordone în grabă executarea lui Karakozov: „Dacă Majestatea Sa poate ierta, ca un creştin ce este, nu poate ierta ca suveran." El este cel care, astăzi, îl va lumina pe ţar în privinţa mişcării revoluţionare pe cale de a se naşte.

Această mişcare, îl informează el, se sprijină în primul rând pe studenţi. Conducătorii ei sunt deseori copii de preoţi sau de

aristocraţi. Se revendică, la fel ca Bazarov, eroul romanului lui Turgheniev *Părinţi şi copii*, din nihilism, care îndeamnă la răsturnarea valorilor tradiţionale. Figurile tutelare ale nihiliştilor sunt trei: Herzen, Bakunin şi Cernîevski.

Herzen este conducătorul lor, ca teoretician. Stabilit în Elveţia, apoi la Londra, unde a fondat ziarul *Kolkol* („care bate clopotul conservatorismului"), nu are decât dispreţ pentru revoluţiile burgheze din 1848 şi scrie texte voit poetice: „Barbaria senilă va fi înlocuită de barbaria tinereţii, plină de forţă incoerentă. O vigoare sălbatică şi cinstită va invada pieptul tânăr al popoarelor tinere şi atunci va începe un nou ciclu de evenimente şi un nou volum al istoriei universale."

În ceea ce-l priveşte, Bakunin este prototipul militantului revoluţionar. Peste tot unde se ridică o baricadă – în Franţa, în Prusia, în Ungaria, în Rusia – este acolo, gata să se lupte cu susţinătorii regimurilor burgheze, fie ele monarhice sau republicane. Arestat de mai multe ori de poliţia ţarului, a fost amnistiat în 1861 şi trimis în Siberia, de unde a fugit pentru a ajunge în America, apoi la Londra, unde îşi publică textele anarhist-colectiviste.

Cât despre Cernîevski, acest „Robespierre al literelor", cum îngrozit spune însuşi Turgheniev, nu există niciun tânăr rus revoltat care să nu-i fi citit romanul *Ce-i de făcut?* – al cărui titlu îl va prelua Lenin, patruzeci de ani mai târziu, ca să-şi expună propriile teze. Eroina lui, Vera, poartă părul scurt şi haine de băiat şi dă asigurări: „Aş putea deveni independentă muncind" – personalitatea ei va incita multe femei să se angajeze în lupta revoluţionară. Eroul din *Ce-i de făcut?*, Rakhmetov, este arhetipul nihilistului: un ascet a cărui viaţă este dedicată unui singur scop: revoluţia.

Fugind de politica represivă lansată de Şuvalov, mulţi studenţi revoluţionari pleacă în străinătate. La Londra, sorb cuvintele elveţianului Weitling, care propovăduieşte înfiinţarea unei armate de criminali cu scopul de a instaura comunismul, „acest spectru care bântuie Europa", după spusele filosofului german Karl Marx, stabilit

şi el la Londra. Îi frecventează şi pe Engels, şi pe Bakunin. Dar cel mai de temut dintre ei rămâne Serghei Netchaiev. În Elveţia, unde s-a exilat după ce a scăpat ca prin urechile acului să fie închis în fortăreaţa Sfântul Petru şi Pavel, pune la punct structurile militare ale unei mişcări politice comuniste noi: este decretată supravegherea reciprocă a membrilor, este încurajată delaţiunea, se cere supunerea oarbă faţă de structură. În *Catehism revoluţionar*, îndeamnă la regicid şi le cere trupelor sale să omoare cât mai mulţi duşmani ai cauzei populare. Extremismul lui îi îngrozeşte chiar şi pe camarazii săi. Mai ales după ce l-au văzut executându-l pe unul dintre membrii propriei mişcări, Răzbunarea poporului, care îi contesta autoritatea – eveniment pe care îl va descrie Dostoievski în romanul *Posedaţii* (titlu tradus uneori prin: *Demonii*). Deşi cândva victimă a represiunii ţariste şi scăpat cu greu de execuţie, scriitorul îi judecă aspru pe ucenicii revoluţionari care vor să doboare imperiul: „Revoluţia franceză a fost adusă, după Corneille şi Voltaire, de Mirabeau, Bonaparte, Danton, enciclopedişti. Noi nu avem decât expropriatori, asasini, atentatori cu bombe, literaţi stupizi, studenţi care nu şi-au terminat facultatea, avocaţi fără procese, artişti fără talent, savanţi ignoranţi. Oameni care au planuri mari, dar talente puţine."

Până la mijlocul anilor 1870, în ţară domneşte un calm relativ. Înăsprirea regimului a dat roade. Rusia se îndreaptă încet, dar sigur, spre capitalism. Apar noii îmbogăţiţi şi succesele armatelor în Asia Centrală fac să se mai uite de mizeria zilnică. Cei mai idealişti nihilişti se leagănă în iluzii. Convinşi că, fără susţinere populară, acţiunea lor de contestare a structurilor imperiale este destinată eşecului, decid „să se îndrepte spre popor" şi bântuie satele ruseşti ca să lumineze ţărănimea ignorantă. Când nu sunt întâmpinaţi cu pietre, sunt primiţi cu indiferenţă: sătenii îi tratează ca pe nişte provocatori aflaţi în solda poliţiei. Eşecul „populiştilor" marchează sfârşitul mişcării reformiste. Făcând referire la sloganul „Ce trebuie să i

se dea poporului? Pământ şi libertate", facţiunea cea mai radicală a nihiliştilor fondează mişcarea Pământ şi Libertate. Obiectivul: exproprierea nobililor, împărţirea tuturor pământurilor ţăranilor şi desfiinţarea monarhiei. Asasinatul politic este acceptat, dacă este urmare a unui act de nedreptate. Este declarat războiul dintre comunişti şi ţar. Pe 6 decembrie 1876, pentru prima dată în Rusia, la Sankt Petersburg, lângă catedrala Sfânta Fecioară Maria din Kazan, un steag roşu flutură deasupra unei mulţimi de manifestanţi.

De la Palatul lui de Iarnă, Alexandru al II-lea vede cum mersul istoriei se accelerează şi începe să se întrebe dacă laţul nu începe să se strângă acum în jurul gâtului său. Într-o zi, este anunţat că guvernatorul oraşului Sankt Petersburg, generalul Trepov, a încasat un glonţ în pântece, tras de o tânără cât se poate de nobilă – Vera Zasulici, pe care justiţia, în mod ciudat, o va achita, lucru care n-a făcut decât să înzecească hotărârea prietenilor săi. Săptămâna următoare, nişte telegrame venite din Europa de Vest îl informează despre tentativele de asasinare îndreptate împotriva împăratului Germaniei, a regelui Italiei şi a regelui Spaniei. Nu există dimineaţă în care presa să nu semnaleze tentative de crimă asupra judecătorilor, a procurorilor, a şefilor de poliţie, a directorilor de închisoare. În august 1878, noul director al Secţiei a Treia, generalul Mezenţev, este cel înjunghiat de moarte, cu câteva săptămâni înainte de înmormântarea guvernatorului oraşului Harkov, prinţul Kropotkin, vărul teoreticianului anarhist. Ţara este stăpânită de teroare. Şi familia imperială, de frică. Pe bună dreptate!

*

Pe data de 14 aprilie 1879, ţarul tocmai îşi termină plimbarea pe lângă palat când vede apropiindu-se de el un bărbat de vreo treizeci de ani, cu aspect de funcţionar, purtând pe cap o şapcă. Individul îl priveşte fix, într-un mod atât de intens şi de ciudat, încât Alexandru al II-lea, tulburat, după ce a trecut de el, se întoarce: în faţa lui are

acum un bărbat care, în prelungirea brațului, are o armă. Individul trage, dar ratează ținta. Alexandru începe să alerge în zigzag, ca să evite focurile care urmează, în timp ce căpitanul Koch, șeful gărzii imperiale, se aruncă pe urmele teroristului, pe care reușește să-l secere cu sabia, în timp ce aleargă. Bărbatul a avut timp să tragă de cinci ori. Și să rateze, de tot atâtea ori, ținta. În momentul când este capturat, Soloviev – acesta este numele lui – încearcă să înghită o capsulă cu cianură, dar este răsuflată: va supraviețui. Două luni. Timpul pentru a fi judecat și condamnat la spânzurătoare. Trei atentate și nicio zgârietură: lui Alexandru îi vine greu să nu creadă în steaua lui. Adică în ocrotirea divină. Imediat ce își revine din spaimă, aleargă la biserică, unde se ține o altă slujbă de mulțumire. Toate clopotele din oraș salută noua minune. De-acum înainte, de fiecare dată când bat clopotele în oraș, toți portarii de pe bulevardul Nevski se întreabă în glumă: „Încă o ratare?" Atacul lui Alexander Soloviev, fost adept al populismului, care a optat pentru calea violenței, a deschis o nouă perioadă de înăsprire polițienească și judiciară. În teritoriu sunt numiți șase guvernatori generali, toți cu puteri extraordinare (la Moscova, Sankt Petersburg, Odessa, Harkov, Kiev și Varșovia). Țara este în stare de asediu. Oricine este acuzat de crimă politică poate fi judecat fără anchetă prealabilă și executat. Ciclul infernal violență-represiune-răzbunare a început. „Teroarea este ceva înspăimântător, afirmă adversarii regimului. Un singur lucru este și mai înspăimântător: să suporți violența fără să te revolți."

Viața de zi cu zi a lui Alexandru al II-lea este, și ea, dată peste cap. Nu mai are dreptul să iasă din palate pe jos și trebuie să se deplaseze cu o caleașcă escortată de cazaci călare. Îngrijorat pentru amanta lui și cei patru copii pe care i i-a dăruit (Gheorghi, Olga, Boris și Caterina, în vârstă de numai un an), și-a instalat a doua familie în Palatul de Iarnă, la câțiva metri de camera țarinei, din ce în ce mai bolnavă. Așa se întâmplă când ciudățenia se combină cu extraordinarul...

La sfârşitul anului 1879, toată lumea ia trenul spre Crimeea (în afară de ţarină, plecată să-şi îngrijească suferinţa şi melancolia sub soarele de la Cannes). La Livadia, un sat în apropiere de Ialta, Alexandru al II-lea a pus să se construiască, în urmă cu câţiva ani, un palat[1]. În timp ce familia imperială se odihneşte, duşmanii se organizează. O generaţie şi mai hotărâtă şi-a făcut apariţia. Militanţii cei mai violenţi au părăsit societatea Pământ şi Libertate şi au creat o structură disidentă, Narodnaia Volia („Voinţa poporului"), alcătuită după modelul visat odinioară de demonul Neceaev. În cadrul ei s-a constituit un comitet executiv de vreo douăzeci de membri, care au jurat (sau mai bine zis au votat) moartea împăratului. Şi care îşi vor ţine promisiunea. Printre ei se află Sofia Perovskaia, descendentă a unui comandant-şef (hatman) al cazacilor din Ucraina. Fiica guvernatorului din Sankt Petersburg, este o adevărată *passionaria*[2] a revoluţiei, logodită cu fiul unui iobag, pe nume Jeliabov. El a fost însărcinat cu cea mai glorioasă misiune: să lege firele explozibilului care trebuie să se declanşeze la trecerea trenului imperial la bariera din Rogoja, lângă Moscova, la întoarcerea din Crimeea. Pentru comitetul executiv vremea acţiunii individuale şi a pistolului prea puţin sigur a trecut: terorismul trebuie să se doteze cu cele mai eficiente mijloace, cele mai spectaculoase, cele mai ucigaşe. Dinamita este unul dintre ele şi nu dintre cele mai neînsemnate. Combinată cu nitroglicerina, inventată în 1864 de Alfred Nobel, este pe cale de a deveni arma preferată a revoluţionarilor de la sfârşitul secolului al XIX-lea.

Când merge cu trenul, ţarul are obiceiul să urce în vagonul patru al garniturii, întotdeauna precedată de o primă garnitură, care trece

[1] În acest palat s-au întâlnit, în februarie 1945, Stalin, ţarul roşu, Roosevelt şi Churchill, ca să decidă împărţirea Europei după război. (n.a.)

[2] *Passionaria*: femeie pasionată de o cauză, de o idee şi al cărei exemplu şi elocvenţă acţionează asupra mulţimilor. Este supranumele dat lui Dolores Ibárruri Gómez (1895-1989), om politic spaniol, lider al mişcării comuniste. (n.red.)

cu o jumătate de oră înainte, în care se află bagajele familiei imperiale şi ale Curţii. Când a doua garnitură, împodobită cu însemnele Rusiei, ajunge la nivelul barierei de la Rogoja, Sofia Perovskaia declanşează, aşa cum s-a prevăzut, încărcătura explozivă pusă în apropierea şinelor. Vagonul ţarului saltă mai mulţi metri şi cade la loc, pe terasamentul făcut bucăţi. Dar Alexandru al II-lea este nevătămat. Din cauza avarierii unei locomotive la Harkov, Majestatea Sa, grăbită să se întoarcă la Sankt Petersburg, a schimbat ordinea garniturilor. Neştiind acest lucru, teroriştii au lăsat să treacă garnitura în care se afla el şi au distrus numai o parte din garderoba şi vesela imperială.

Când află că, prin minune, tocmai a scăpat încă o dată, acum ţarul nu a mai avut inima să glumească. Este livid, şi o îngrijorare ascunsă îi umbreşte faţa. Îl obsedează îngrozitorul sentiment că-l urmăreşte moartea, aşa cum îl obsedează şi vocea bătrânei ţigănci din Paris. Dacă a numărat bine, a ars deja patru jokeri. „Dar ce au nenorociţii ăştia cu mine? De ce mă hărţuiesc ca pe o fiară sălbatică?" La această îndreptăţită îngrijorare se adaugă şi aceea de a vedea viaţa părăsind, puţin câte puţin, trupul împărătesei, care agonizează lent pe Coasta de Azur. Fără îndoială, nu o mai iubeşte de mult, fără îndoială, n-a mai găsit bucurie şi mângâiere decât la Caterina, căreia, în cei douăzeci şi cinci de ani de când durează legătura lor, i-a scris 4 000 de scrisori, dar moartea asta care îi dă târcoale este o sursă în plus de îngrijorare.

Dacă este un loc unde Alexandru (i s-a spus adesea) se consideră în siguranţă, este chiar între zidurile groase ale Palatului de Iarnă. Şi, totuşi. De mai multe luni, un muncitor pe nume Halturin pregăteşte acolo cel mai îndrăzneţ dintre atentate. Angajat ca tâmplar după ce a fost remarcat pe iahtul ţarului pentru zelul şi priceperea lui, acest activist al Voinţei Poporului, observând că n-a fost niciodată controlat la intrarea în palat, aduce în fiecare zi câteva sute de

grame de dinamită, pe care le cară în geanta de lucru. La începutul anului 1880, a reuşit să adune şapte livre de dinamită (adică 115 kilograme!). E vremea să treacă la acţiune. Pune încărcătura explozivă într-o debara aflată deasupra sufrageriei. Între cele două etaje, se află corpul de gardă, unde locuiesc zeci de soldaţi. Cine va plânge după ei? Pe 5 februarie 1880, la sfârşitul după-amiezii, tâmplarul Batişkov (numele său de împrumut) îşi duce colegii să bea un pahar în afara palatului, apoi dispare discret din cârciumă şi se întoarce în debaraua din reşedinţa imperială. Leagă firele de dinamită şi începe numărătoarea inversă. Explozia trebuie să aibă loc la orele 6, când va începe cina la care se adună Alexandru al II-lea, cumnatul lui, Alexandru de Hessa, şi fiul său, prinţul de Bulgaria. Părăsind palatul, Halturin se întâlneşte cu Jeliabov, tovarăşul Sofiei Petrovskaia: „Totul este gata", îl linişteşte el. Doar un minut mai târziu, o explozie extraordinară face să tremure zidurile şi ferestrele locuinţelor din cartier, în timp ce Palatul de Iarnă ia foc. Misiune îndeplinită? Nu! Blocat pentru un timp de un viscol, trenul fratelui ţarinei a sosit cu întârziere. Când s-a produs explozia, ţarul se pregătea să-şi întâmpine musafirii într-o încăpere din apropierea sufrageriei. Împărăteasa rămăsese în camera ei. Dacă, într-adevăr, cei şaizeci şi şapte de soldaţi din regimentul din Finlanda, prezenţi în sala corpului de gardă, au fost sfârtecaţi de explozie, Alexandru al II-lea, încă o dată – a cincea oară – a scăpat de la moarte. În depărtare, clopotele bisericilor sărbătoresc acest nou miracol. Dar răsună a moarte.

*

Ce-i de făcut? De data asta, instanţele guvernamentale sunt cele care se întreabă. „Trăim vremurile Terorii", tună fratele împăratului, marele duce Constantin Nicolaevici. Fără îndoială, dar cum să ripostezi? Cât despre ei, conservatorii se întorc la luciditatea lui Nicolae I: „Înclinându-se în faţa primelor pretenţii ale Revoluţiei franceze, Ludovic al XVI-lea a eşuat în cele mai sfinte îndatoriri ale

sale și Dumnezeu l-a pedepsit." Din punctul lor de vedere, perioada concesiilor a durat destul, pune în pericol monarhia și represiunea trebuie aplicată cu cea mai mare hotărâre. În schimb, liberalii pledează pentru o continuare a reformelor, care, satisfăcând anumite revendicări ale poporului, să anuleze pretențiile nebunești ale mișcărilor teroriste și să le izoleze de popor.

La început, Alexandru al II-lea pare să le dea dreptate celor dintâi, instituind o Comisie supremă de coordonare, care să lupte împotriva revoltei. În fruntea ei, dotat cu puteri dictatoriale, generalul conte armean Loris-Melikov. Orice, dar nu un delicat. Erou al războaielor din Caucaz și al războiului ruso-turc din 1877-1878, sub pielea lupului se ascunde totuși un mielușel. Îi propune țarului să umple închisorile și să desființeze ziarele moderate, dar să accelereze reformele, să facă mai permisive legile, să dizolve Secțiunea a Treia și să liberalizeze presa. Mai mult: îl înlocuiește pe Dimitri Tolstoi, ministrul atât de detestat al Instrucțiunii publice, cu un liberal, și ordonă ca universitățile să se bucure de mai multă libertate și autonomie: „Cu el, e sărbătoare în fiecare zi", va conchide un student. Asta nu-l împiedică pe un alt student ca, într-o dimineață, să tragă în el. Două gloanțe, de la mică distanță. Proiectilele se turtesc de pielea groasă a bătrânului soldat, care, profitând de deruta agresorului, îl apucă și-l trântește la pământ. Arta diplomației și curaj fizic: Loris-Melikov devine favoritul țării. Atentatele încetează, sărbătorile care însoțesc inaugurarea statuii lui Pușkin nu dau loc niciunui incident, nici căsătoria țarului cu Caterina Dolgoruki, la două luni după moartea țarinei. În iulie 1880, imperiul pare salvat. Moderații aveau dreptate: singura modalitate de a salva monahia era chiar limitarea atributelor ei.

Încurajat de calmul care domnește în țară, Loris-Melikov, acum ministru de Interne, îi sugerează țarului să meargă mai departe cu reformele. În timpul verii anului 1880, pe care o petrec împreună la Livadia, îl îndeamnă chiar să pună capăt regimului autocrat;

amintește de ideea unei Constituții; propune ca reprezentanții aleși ai orașelor și unele *zemstvo* să participe la elaborarea legilor, ca în majoritatea țărilor vest-europene. După întoarcerea la Sankt Petersburg, Alexandru al II-lea este decis să-i urmeze sfaturile.

Dar revoluționarii nu au depus armele. Sigur, capcana țaristă represiune-liberalizare i-a derutat și i-a descurajat pe mulți, înfrânând înflăcărarea unor amatori de regicid. De un an sau doi, rândurile Voinței Poporului s-au rărit. Dar activitățile nu au încetat. În august 1880, atentatul programat la Sankt Petersburg n-a eșuat decât din cauza diletantismului vinovat al unuia dintre teroriști: când a ajuns la fața locului, era în întârziere și caleașca imperială tocmai trecuse podul de piatră sub care era plasată încărcătura de dinamită. O bombă pusă în gara din Lozovaia și destinată să facă să sară în aer trenul imperial la întoarcerea de la Livadia a fost găsită, printr-o minune, chiar în dimineața atentatului.

În timpul iernii 1880-1881, nucleul dur al Voinței Poporului pune la cale un nou act ucigaș. Condus de Alexander Mihailkov și de Nicolai Kibalcici, pentru care mânuirea nitroglicerinei nu era un secret, grupul se reunește clandestin într-o clădire din strada Iamsakaia. Un apartament de șapte camere, unde intră și ies ruși, bărbați și femei, cei mai decișii să termine cu țarul: „cumplitul" Jeliabov și tovarășa sa, Sofia Petrovskaia, valorosul Nicolai Kletocinikov, infiltrat în structurile polițienești imperiale, Vera Figner, o altă *passionaria*, și Alexander Barannikov. El este cel care a ales să închirieze acest apartament, care are numărul 10, pentru că în față, pe același palier, la numărul 11, locuiește și lucrează un scriitor care este frecvent vizitat: astfel, plecările și venirile camarazilor vor părea mai puțin suspecte. Scriitorul nu este altul decât Feodor Dostoievski! Care va muri pe 28 ianuarie 1881, fără să fi știut vreodată că demonii din romanul lui erau chiar vecinii săi.

În fiecare zi, anumiți observatori sunt însărcinați să noteze deplasările și obiceiurile țarului. Constatare: Alexandru al II-lea nu

merge decât cu trăsura și cu escortă serioasă și își schimbă frecvent traseul și orele. Singura ieșire constantă este cea de duminica dimineața. După liturghie, se duce la Mihailovsky Manej, ca să asiste la parada Gărzii. În funcție de săptămână, alternează două trasee: de-a lungul canalului Caterina sau pe Nevski Prospect. Ca atare, în ziua Z vor trebui să se acționeze pe amândouă traseele.

În lunile ianuarie și februarie 1881, o istovitoare muncă de săpături subterane se desfășoară pornind de la o casă din Malaia Sadovaia, care dă în Nevski Prospect. Obiectivul este să îngroape o mină în mijlocul bulevardului, cu scopul ca trăsura să sară în aer când trece pe deasupra. Apoi, este prevăzut ca patru tovarăși să termine munca lansând ei înșiși bombe asupra a ceea ce mai rămâne din tiran și din escorta lui de cazaci. În caz de dublu eșec, întotdeauna posibil, Jeliabov va sări pe treapta trăsurii și îl va înjunghia pe Alexandru al II-lea. Și dacă este ales canalul Caterina? Aceiași oameni vor fi preveniți la timp de Sofia Perovskaia, așezată într-un loc strategic la intersecția dintre cele două trasee, în strada Inginerilor. E treaba lor să arunce bombele pe rând, fără să aștepte explozia unei mine.

După arestarea lui Mihalkov și, mai ales, a lui Jeliabov, pe 27 februarie, îngrijorarea pune stăpânire pe grup. Și dacă, torturați, recunosc ceva? Trebuie acționat fără întârziere. Într-o duminică după-amiază, bombele sunt pregătite, iar oamenii, la fel.

*

Pe 1 martie 1881, Alexandru al II-lea asistă la liturghie în capela personală de la palat. În ajun, și-a pus semnătura pe un document care prevedea convocarea comisiilor legislative la care, pentru prima dată, vor participa membri ai *zemstve*-lor și municipalităților: premisele elaborării unei Constituții. În pofida tuturor pericolelor pe care i le aduce la cunoștință Loris-Melikov, se duce cu inima ușoară la Mihailovsky Manej, unde îl așteaptă toate personalitățile din corpul diplomatic. Noua țarină, Caterina, pradă unei presimțiri rele, îi

cere să se întoarcă pe canalul care îi poartă numele. El acceptă. „O să trec să-mi salut verișoara, pe marea ducesă Caterina, la palatul Mihail, apoi vom merge să ne plimbăm la Palatul de Vară", îi promite el, înainte de a o părăsi – nu fără s-o binecuvânteze pentru ultima oară...

Sunt aproape ceasurile 14 când părăsește palatul Mihail și o ia pe cheiul canalului Caterina, Sofia Petrovskaia a înțeles de mult că trăsura imperială și cei șapte cazaci din Yerek care o înconjoară nu o vor lua pe Nevski Prospect. A fluturat batista, astfel încât ce patru care trebuie să arunce bombe să se așeze de-a lungul pasajului care desparte grilajul palatului Mihail și canalul, aflate la zece pași distanță: Nicolai Rusakov, de nouăsprezece ani, Ignati Grinevițki, de douăzeci și patru de ani, Ivan Emelianov, și el student, și Timotei Mihailov. Acesta din urmă, muncitor, trebuie să acționeze primul pentru a-i da evenimentului întreaga sa dimensiune „populară", „proletară". Numai că individul s-a volatilizat. Speriat de gestul pe care trebuia să-l săvârșească, a preferat să fugă. Așadar, cel care va acționa primul va fi Rusakov. În jurul lui nu este multă lume: un tânăr patisier cu coșul de prăjituri, câțiva polițiști, niște familii care se plimbă fără griji, un grup de cadeți din Marină în poziție de drepți. Sofia Petrovskaia a trecut podul Kazan și observă, de pe celălalt mal al canalului, scena care urmează. La adăpost.

Înfășurat în mantaua-i neagră, Rusakov iese în fața trăsurii care înaintează încet. Ține în mâini un pachet alb: o cutie de bomboane Landrin. O aruncă sub copitele cailor. Explozia este asurzitoare. Și ucigașă. În ceața fumului care, puțin câte puțin, se risipește, se disting corpuri însângerate întinse pe pământul acoperit de zăpadă; micul patisier, doi cazaci, polițiști și trecători. Și țarul? Nicio zgârietură. Bomba a explodat la câteva secunde după ce a fost aruncată și a spulberat doar partea din față a trăsurii. Așa cum prezisese țiganca, a șasea oară viața lui Alexandru al II-lea a atârnat de un fir de păr, dar supraviețuit.

Strada este stăpânită de cea mai mare confuzie. Mai multe femei țipă, câțiva copii plâng, niște bărbați sunt pe moarte. Cheiul canalului Caterina a devenit o tablă de șah roșu cu alb. De peste tot sosesc voluntari, gata să le vină în ajutor răniților. Și să-l linșeze pe criminal. Rusakov, odată fapta comisă, încearcă să părăsească locurile, urlând „Arestați-l, arestați-l!", și continuă să alerge pe urmele unui vinovat imaginar. Dar toată lumea l-a văzut aruncând proiectilul ucigaș. Ca un simbol, un muncitor este cel care îi oprește goana, făcându-l să se împiedice, folosind o rangă. Pus la pământ, zece brațe îl apucă și îl imobilizează. Sub manta sunt găsite un pumnal și un pistol. Când este lăsat să ridice ochii, îl vede, spre marea lui mirare, pe țar în persoană, care se apropie de el. În pofida rugăminților fierbinți ale colonelului Dvorjițki, șeful poliției care îl însoțea în sania lui în momentul atentatului, suveranul, deși traumatizat, a refuzat să se întoarcă imediat la palat. „Mulțumită lui Dumnezeu, nu sunt rănit", a strigat el, înainte de a se îndrepta spre locul unde era arestat Rusakov. Alături, credincioșii cazaci își purtau caii de frâu, nu foarte liniștiți: și dacă apărea un alt terorist?

Alexandru al II-lea este acum față în față cu Rusakov. Un tânăr palid, cu fața aspră, cu privirea înflăcărată, pe cap cu o căciulă de lutru, de culoare închisă. „Țarul este rănit?" întreabă un ofițer care nu l-a recunoscut pe împărat. „Mulțumită lui Dumnezeu, nu sunt rănit, repetă acesta. Și Rusakov îl privește fix pe țar, rânjind: „Nu e puțin cam prea devreme pentru a-i mulțumi lui Dumnezeu?" Avertismentul este clar, dar țarul nu-l aude. Sfidând încă o dată moartea, cere să vadă de aproape craterul pe care l-a făcut bomba și răniții. Nu va ajunge niciodată la destinație. În stânga lui, ascuns după grilajul canalului, Grinievțki apare brusc, se învârtește și azvârle la picioarele lui un pachet. O altă bombă.

Explozia îl aruncă pe Alexandru pe pavajul înzăpezit. Întins la pământ, sprijinit în cotul drept, observă năucit valurile de sânge care se scurg din trupul lui mutilat. Picioarele îi sunt rupte, fața

acoperită de vânătăi. Cioburi de sticlă îi sunt înfipte în obraji, în pleoape, în frunte. Ochiul stâng este practic închis. „Duceți-mă la palat. Și acolo, să mor...", imploră cu un geamăt. Corpul este depus în sania lui Dvorjițki. Printre salvatori se află și Emelianov, al treilea terorist. Gata să-și declanșeze propria bombă. Dar starea țarului nu-i stârnește nicio îngrijorare: va muri în câteva minute – la fel ca asasinul lui, ucis în explozia mașinăriei sale infernale. Acolo unde îl duce sania trasă de Barbar, calul confiscat de la Voința Poporului după arestarea mai multor membri ai săi. Cu câțiva ani în urmă, animalul îi ajutase pe tovarășii Barannikov și Kravcinski să fugă, după ce îl uciseseră pe șeful Secțiunii a Treia, Mezențev, în fața casei lui, în mijlocul Sankt Petersburgului. Astăzi – ce ironie a sorții! – același Barbar îl poartă pe țarul în agonie spre sicriul său de marmură și aur: Palatul de Iarnă.

Alexandru al II-lea este dus în cabinetul său de lucru și întins pe un pat improvizat, aflat în mijlocul încăperii. În jurul trupului nemișcat, sfâșiat îngrozitor, au luat loc Caterina, marele duce Mihail, arhiepiscopul Bajanov, duhovnicul familiei, și cei doi viitori împărați, Alexandru al III-lea, fiul său, și Nicolae al II-lea, nepotul lui. Acesta din urmă, în vârstă de doisprezece ani, poartă un costum de marinar și își ține patinele în mână. Primii pași de țarevici îi va face în sânge – cel al bunicului său. Ca o presimțire, din nou...

La orele 15.35, doctorul Botkin anunță: „Majestatea Sa, împăratul, nu mai este". Așa cum a prezis bătrâna țigancă din grădina Tuileries, cu paisprezece ani în urmă, al șaptelea atentat împotriva lui Alexandru i-a fost fatal. Toți membrii familiei imperiale sunt în genunchi, în afară de Caterina, care, într-o criză de isterie, se aruncă pe trupul împăratului, urlând. La intrarea în cameră, Loris-Melikov își face cruce. Omul „dictaturii inimii" știe că Rusia nu l-a pierdut numai pe țarul Alexandru al II-lea. „Iată, Constituția dumitale! îi strigă cu un aer dușmănos un consilier al împăratului, la sosirea lui.

A doua zi, după ce i-a strâns pe cei apropiați, noul țar, Alexandru al III-lea, decide să renunțe la planul tatălui său de a transforma Consiliul Imperiului în Constituție și monarhia autocratică în regim reprezentativ. Visul unui imperiu liberal tocmai s-a stins.

În jurnalul său, tânărul atașat al ambasadei franceze la Sankt Petersburg, Maurice Paléologue, scrie: „Priviți acest martir! A fost un mare țar și merita un destin mai iertător. [...] Și-a iubit poporul, a avut o grijă deosebită pentru cei umili, oprimați. Chiar în dimineața morții sale lucra la o reformă care angaja Rusia irevocabil pe drumul modernității: acordarea unei Constituții parlamentare. Atunci, nihiliștii l-au omorât!... Eliberatorul negrilor americani, Lincoln, a fost și el asasinat... Ah! Cât de periculos este să fii eliberator!"

BIBLIOGRAFIE

Assassinat de l'empereur de Russie Alexandre II (Asasinarea împăratului Rusiei, Alexandru al II-lea), Imprimerie de l'Ouest, 1881.

„Assassinat du tzar" (Asasinarea ţarului), în *Le Figaro*, 14, 15, 16 şi 17 martie 1881.

Wladimir Berelowitch: *Le Grand Siècle russe: d'Alexandre I er à Nicolas II* (Marele secol rus: de la Alexandru I la Nicolae al II-lea), Gallimard, 2005.

J.M.J. Bouillat: *Alexandre II, empereur de Russie* (Alexandru al II-lea, împăratul Rusiei), 1897.

Jean Bourdeau: *Le Socialisme allemand et le nihilisme russe* (Socialismul german şi nihilismul rus), Félix Alcan editor, 1892.

René Cannac: *Aux sources de la révolution russe: Netchaïev, du nihilisme au terrorisme* (La izvoarele revoluţiei ruse: Neciaev, de la nihilism la terorism), Payot, 1961.

Hélène Carrère d'Encausse: *Alexandre II, le printemps de la Russie*, Fayard, 2008; *Alexandru al II-lea, primăvara Rusiei*, Editura ARTEMIS, 2009.

Vera Nikolaevna Figner: *Mémoires d'une révolutionnaire* (Memoriile unei revoluţionare), Denoël, 1973.

Constantin de Grunwald: *Le Tsar Alexandre II et son temps* (Ţarul Alexandru al II-lea şi epoca lui), Berger-Levrault, 1963.

Madeleine Kahn: *Alexandre II, la légende du tsar libérateur* (Alexandru al II-lea, legenda ţarului eliberator), Atlantica, 2009.

N. Kosma: *La Russie et l'oeuvre d'Alexandre II, Alexandre III* (Rusia şi opera lui Alexandru al II-lea, Alexandru al III-lea), E. Leroux, 1882.

Anatole Leroy-Beaulieu: „L'Empereur Alexandre II et la mission du nouveau tsar" (Împăratul Alexandru al II-lea şi misiunea noului ţar), în *Revue des Deux Mondes*, martie-aprilie 1881.

Martin McCauley: *The Emergence of The Modern Russian State* (Apariţia statului rus modern), Macmillan, 1988.

„La Mort du Czar" (Moartea ţarului), în *Le Petit Journal*, 16 şi 17 martie 1881.

Walter G. Moss: *Russia in the Age of Alexander II, Tolstoy and Dostoevsky* (Rusia în epoca lui Alexandru al II-lea, Tolstoi şi Dostoievski), Anthem Press, 2002.

Maurice Paléologue: *Le Roman tragique de l'empereur Alexandre II* (Romanul tragic al împăratului Alexandru al II-lea), Plon-Nourrit et Cie, 1923.

Robert Philippot: *Histoire de la Russie*, tome 2, *La Modernisation inachevée, 1855-1900* (Istoria Rusiei, vol. II, Modernizarea neterminată 1855-1900), Hatier université, 1974.

Georgÿ Tchoulkov: *Les Derniers Tsars autocrates* (Ultimii ţari autocraţi), Payot, 1928.

Timothée Trimm: „Attentat contre l'empereur de Russie" (Atentat împotriva împăratului Rusiei) şi „L'assassin de l'empereur de Russie" (Asasinul împăratului Rusiei), în *Le Petit Journal*, 7 şi 8 iunie 1867.

Henri Troyat: *Alexandre II* (Alexandru al II-lea), Flammarion, 1990.

Franco Venturi: *Les Intellectuels, le Peuple et la Révolution. Histoire du populisme russe au XIXe siècle* (Intelectualii, poporul şi Revoluţia. Istoria populismului rus în secolul al XIX-lea), Gallimard, 1972.

Claudia Verhoeven: *The Odd Man Karakozov: Imperial Russia, Modernity and the Birth of Terrorism* (Bătrânul Karakozov: Rusia imperială, modernitatea şi naşterea terorismului), Ithaca, 2009.

Fredric S. Zuckerman: *The Tsarist Secret Police in Russian Society, 1880-1917* (Poliţia secretă ţaristă în societatea rusă, 1880-1917), Macmillan, 1996.

Elisabeta de Austria, zisă Sissi

Geneva,
10 septembrie 1898

Blestemata şi posedatul

Este vară şi, de câteva zile, Luigi Lucheni nu mai este acelaşi om. Ceva s-a schimbat la acest muncitor italian de douăzeci şi cinci de ani, sosit la începutul lunii mai a anului 1898 la Lausanne. Fizic, şi-a păstrat aceeaşi faţă colţuroasă, acelaşi păr negru, scurt, aceleaşi tâmple dezgolite, aceeaşi mustaţă blondă. Dar privirea i s-a făcut mai întunecată, faţa mai palidă. Mai presus de orice, băiatul vorbăreţ, vesel şi mereu lăudăros, care însufleţea serile pensiunii cam ponosite a domnului Pozzo, din strada Mercerie, numărul 17, nu-şi mai descleştează dinţii. Aşadar, unde a dispărut sufletul frumos care fredona în fiecare seară *O Sole Mio* la urechea îngăduitoare a Ninei Zahler, locatară a aceleiaşi pensiuni, ale cărei farmece îi permit să plătească, lunar, chiria? Ce s-a întâmplat cu tânărul cu atitudine de negustor ambulant parizian, care repeta cui voia să-l asculte etapele vieţii sale, demne de scrierile lui Hugo?

Cert este că Luigi Lucheni nu mai avea chef să râdă sau să se distreze. A devenit serios. A îmbrăţişat cauza anarhistă. Ceea ce era până atunci pentru el un neclar principiu ideologic, care îi folosea la exprimarea sentimentului de nedreptate care îl stăpânea, devenise raţiunea lui de a trăi. De a muri. De a ucide. Precum compatriotul

său, Caserio, asasinul președintelui Republicii, Sadi Carnot, cu patru ani înainte, la Lyon. La fel ca Passanante și Acciarito care, amândoi, au încercat în zadar să-l trimită *ad patres* pe regele Italiei, Humbert I – prima oară în 1878, iar a doua oară în urmă cu doar câteva luni.

Odată hotărât, nu-i mai rămâne decât să-și găsească victima: unul dintre puternicii acestei lumi, unul dintre cei care îi persecută fără scrupule pe muncitori. Un rege sau un împărat ar fi ideal pentru această treabă. Adesea, când vin să onoreze cu prezența lor una sau alta dintre localitățile elvețiene, ziarele burgheze locale anunță faptul de nenumărate ori, încântate. Acum le va răsfoi cu atenție.

La câteva sute de kilometri la răsărit de acel loc, Marie-Valérie de Habsburg, fiica Elisabetei și a lui Franz Josef, cuplul imperial austro-ungar, nu reușește să-și ascundă tulburarea și îngrijorarea. După ce a primit vizita mamei sale, care se odihnește la Bad Ischl, notează în jurnalul ei: „Profunda tristețe care o stăpânea odinioară pe mama n-o mai părăsește. Pentru ea nu există nici cea mai mică rază de soare, fie ea și una efemeră; totul este întunecat, lipsit de orice speranță. Speranța și bucuria sunt două cuvinte pe care mama le-a șters pentru totdeauna din viața ei, ne spune ea."

Elisabeta de Austria, zisă Sissi, este cu adevărat nefericită. De mult timp. Dacă nu se îmbracă zilnic în negru decât după moartea tragică a fiului său, arhiducele Rudolf, la Mayerling, în 1889, poară doliu după iluziile și libertatea ei încă din prima zi în care a intrat în palatul imperial Schönbrunn. Se întâmpla în urmă cu patruzeci și patru de ani. Trecuse de-acum un secol.

Sissi n-ar fi trebuit niciodată să fie împărătească. Onoarea asta îi era rezervată surorii ei mai mari, Elena. Dar Franz Josef pune tocmai pe ea ochii lui albaștri, într-o zi de vară din anul 1853, când i-au fost prezentate, la Bad Ischl, cele două verișoare ale sale, fiicele ducelui Maximilian Josef de Bavaria (zis „Max"), capul ramurii

mai tinere a casei de Wittelsbach. Chiar cu această adolescentă de cincisprezece ani și jumătate, înaltă (1,72 metri) și suplă (45 de centimetri în talie), prințul de douăzeci și trei de ani va dansa cotilionul în seara aceea, după ce îi oferise un buchet de flori. În cele din urmă, chiar ea este cea pe care o va cere în căsătorie și o va lua de soție, pe 24 aprilie 1854, în capitala austriacă gătită de sărbătoare. După numai două luni, tânăra scria un poem care începea așa: „Oh, dacă nu mi-aș fi părăsit drumul,/ Ce spre libertate mă purta./ Oh, dacă pe drumul măreției/ Din deșertăciune nu m-aș fi rătăcit!/ Acum, într-o temniță m-am trezit,/Cu mâinile în lanțuri."

Până la șaisprezece ani, cea care domnește acum peste patruzeci de milioane de supuși și peste cel mai mare imperiu din Europa crescuse în pădurile bavareze printre căprioare, câini și cai, cărora le împărtășise primele taine ale inimii; scria atunci, la fel ca tatăl ei și străbunul Ludovic I de Bavaria, poeme naive în care cânta iubirea, natura și frumosul; și mai ales jura oricui voia s-o asculte că va rămâne credincioasă până la moarte unei filosofii simple, plină de bucuria de a trăi. Or, abia ieșită din copilărie, a fost aruncată la curtea cea mai rigidă a Europei moderne, unde fiecare gest, fiecare cuvânt, fiecare pas se supunea protocolului plicticos al vechii monarhii spaniole. Austera capitală austriacă, pe care o descoperise măritându-se cu un prinț totuși fermecător, nu semăna deloc cu satul vesel din zona München-ului din anii lipsiți de griji. Și soacra ei, care îi era și mătușă, nu avea decât puține lucruri în comun cu blânda Ludovika, mama ei. De altfel, bătoasa arhiducesă Sofia nu era poreclită, oare, „singurul bărbat de la Hofburg"? Între cele două femei nu va exista niciodată, și nici nu putea exista o înțelegere afectuoasă.

De cum s-a instalat la Viena, Sissi a încercat să-și impună legea, regulile, capriciile. Se străduia să facă reverența cât mai prost posibil, să respecte regulile numai când îi aminteau de codurile și ierarhiile pe care le învățase, să ceară bere la masă, să mănânce prânzul în pat, să dispară când era nevoie de ea și să apară când

prezența ei nu era nici necesară și nici dorită. Când soțul ei, împăratul, lucra, ea invita neîncetat la palat profesori de gimnastică, de limba greacă, de yoga, de scrimă sau de sărituri cu calul, coafeze, maseuze, vagabonzi, țigani, copii abandonați, animale (câini, pisici, papagali...). Cu riscul de a-l deranja, de a-l șoca, chiar de a-l umili pe Franz Josef, critica în public stângăcia administrativă a monarhiei și a unor miniștri. Veselia și fantezia ei o exasperau pe Sofia și pe cei mai conservatori dintre consilierii împăratului (într-o zi, i-au strecurat pe sub ușă un bilet foarte clar: „Doamnă, v-am ales să ne dați fii, nu sfaturi"), dar îl amuzau pe Franz Josef, a cărui răbdare față de soția lui se dovedea mereu la înălțimea iubirii nebune pe care i-o purta. Chiar și atunci când ea a fost cuprinsă de o pasiune plină de adorație pentru Heinrich Heine, evreu liberal, poet rebel, prieten cu Karl Marx. Farmecul și aparenta ei frivolitate slujeau uneori interesele politice ale împăratului: în Italia și în Ungaria, două teritorii ostile, de exemplu. Compromisul din 1867[1], care a legat mai strâns Budapesta de conducerea afacerilor imperiale, a fost atât rezultatul unui act politic gândit – reorientarea imperiului spre Balcani, odată ce fusese alungat din Italia, în 1859, și din Germania, în 1866, după înfrângerea de la Sadowa, care văzuse Prusia lui Bismarck detronându-l ca putere regională dominantă –, cât și o manifestare a voinței lui Sissi (aproape un capriciu), îndrăgostită de Ungaria, de poporul ei, de câmpiile, de obiceiurile, de dansurile, de viorile și de scriitorii ei... Încoronarea cuplului ca rege și regină ai Ungariei, în timpul unei mise compuse de Franz Liszt, a dezlănțuit entuziasmul locuitorilor Budapestei. Apropiată a vechiului revoluționar Andrássy[2], Sissi învață limba maghiară și își botează

[1] „Compromisul" din februarie 1867, prin care s-a fondat monarhia dualistă austro-ungară, promulgat de împăratul Franz Josef și o delegație maghiară condusă de Ferenc Deák. (n.tr.)

[2] Contele Gyula Andrássy fusese unul dintre liderii revoluției din martie 1848, în timpul căreia se ceruseră reforme liberale și plecarea Habsburgilor. Fusese înecată

fiica Valerie, în amintirea numelui roman al regiunii care înconjura Budapesta în Antichitate (Valeria) și va cere ca doamnele de companie să fie din Transleithania[1]. Fără îndoială, legendara ostilitate a poporului maghiar față de Viena nu era străină de pasiunea pe care Sissi o manifesta pentru acesta, cu fiecare ocazie.

Cu un temperament oarecum înclinat spre anarhism și, cu siguranță, republican, fără îndoială că Sissi nu era potrivită cu monarhia, pe care ea însăși o califica drept o „fosilă a splendorilor trecute". Și-a găsit repede un scop. Preocupată să nu-l încurce pe dragul ei Franz în treburile lui, și-a ales repede ocupații potrivite cu iubirea ei pentru natură și spațiile vaste: echitația („Mă simt mai fericită printre cai decât la Curte") și călătoriile („Nu trebuie să-ți consumi cele mai frumoase clipe ale vieții între ziduri"). Două metode de a fugi de Viena, de obligațiile de regină, de acea lume calculată și sinistră pe care o disprețuia și o detesta.

*

Să călătorească și să fugă, asta a făcut toată viața Luigi Lucheni. Este italian, dar e născut în Franța. Aflând că slujnica lui era însărcinată cu el, burghezul din Parma care o angajase pe mama lui la Albareto o trimisese la Paris, să aducă pe lume acolo rodul iubirii lor nelegitime. Așadar, Luigi s-a născut într-o dimineață de aprilie a anului 1873 în capitala franceză, la spitalul Saint-Antoine. După câteva zile, bebelușul cu ochi cenușiu-verzui era înregistrat sub numărul 45229, copil abandonat, în registrul copiilor ajutați de primăria arondismentului al XII-lea din Paris. Trimis înapoi, în Italia, aruncat de la o familie la alta, crește în sânul diferitelor familii de

în sânge, iar Andrássy, condamnat la moarte în contumacie, a fost nevoit să se exileze pentru câțiva ani la Paris, înainte de a fi amnistiat, în 1857. (n.a.)

[1] Sub acest nume este desemnată, după 1867, partea maghiară a Imperiului austro-ungar: cea care se află la est și la sud de râul Leitha. (n.a.)

Thénardieri[1] de peste Alpi. Lipsit de afecțiune, are, în loc de culcuș, doi saci aruncați la gura unui șemineu și o droaie de purici pe corpul de copil. La școală toți îi spun *bastardo*, iar el crede că este o poreclă. La doisprezece ani, doarme printre șobolanii dintr-un hambar ce îi aparține preotului care îi dă de lucru. La treisprezece ani, cerșește și fură ca să supraviețuiască. Înainte de optsprezece ani, bate drumurile Italiei, ale Elveției, Austriei, Ungariei unde își vinde forța brațelor și vitalitatea: nu are decât 1,62 metri, dar este îndesat și muncitor. Într-o zi a anului 1894, o zărește pe împărăteasa Elisabeta plimbându-se printr-un parc. Nu-i va uita ținuta, chiar dacă are fața ascunsă după un evantai la fel de negru ca părul și rochia lungă. În acel moment, Lucheni are douăzeci de ani. E muncitor la căile ferate, dar s-a săturat. Speră la o altă viață. Se angajează în armata italiană la Parma. Este însărcinat să aibă grijă de cai, ceea ce-i place foarte mult – și nu este singurul lucru pe care îl are în comun cu viitoarea lui victimă.

În 1896, pleacă în Abisinia, la numai câteva săptămâni după bătălia de la Adwa, în cursul căreia împăratul Menelik a zdrobit și umilit trupele italiene. În nisipurile Africii, Lucheni se poartă exemplar și este decorat. La întoarcerea la Napoli, în octombrie 1897, este lăudat de comandanții lui ca fiind soldatul cel mai bun din escadronul său. Îi sunt apreciate calitățile de călăreț. La sfârșitul celor trei ani și jumătate de serviciu militar, reintegrarea în viața civilă nu este ușoară. În trei rânduri cere un post de gardian la închisoare: în trei rânduri este refuzat. Supărarea lui este enormă. În cele din urmă, este angajat de fostul lui căpitan, prințul de Aragona. Dar nu vede cu ochi buni diferența de statut social dintre ei și, în martie 1898, ca să demisioneze, folosește ca pretext refuzul unei permisii de ieșire. Începe o nouă viață de rătăciri. Dincolo de frontierele italiene: a hotărât să-și părăsească patria nerecunoscătoare

[1] Trimitere la ticăloșii soți Thénardier din romanul lui Victor Hugo, *Mizerabilii*. (n.tr.)

la fel ca odinioară Scipio Africanul, obligat să se exileze în pofida serviciilor pe care le făcuse Romei. Direcția: Confederația elvetică, atât de primitoare pentru revoluționarii de la sfârșitul secolului al XIX-lea. În momentul când trece de strâmtoarea Marele Saint-Bernard, în mai 1898, Lucheni descrie într-un carnet, în câteva cuvinte succinte, otrava anarhistă care curge acum în vinele lui.

„Vreau să-mi răzbun viața", va deveni curând fraza lui favorită pe noul pământ de adopție.

Elveția este și locul unde plănuiește Sissi să se ducă, peste câteva săptămâni. Doctorul ei tocmai i-a descoperit ușoare probleme cardiace și o nouă cură la malul lacului Leman n-ar avea de ce să-i facă rău. Nu va fi prima ședere la Caux, pe înălțimile din Montreux. Nici prima ei escapadă departe de Viena. De aproape patru ani, bate în lung și-n lat Europa, pe unde își plimbă melancolia și neurastenia. O viață rătăcitoare călare, pe jos, cu trenul sau pe apă – ca și cum mișcările mării le-ar fi potolit pe cele ale sufletului ei. *Miramar*, iahtul ei de 1 800 tone, o dusese deja la Madera, la Palermo, la Tunis, în Anglia, la Lisabona, la Cintra, la Napoli, la Triest, în Rodos, la Nisa, în Egipt, la Mallorca. În Corfu, unde îl așteaptă, în fiecare zi dată de bunul Dumnezeu, pe profesorul de greacă, Christomanos, îndrăgostit nebunește de ea, a pus să se construiască o vilă de pe balconul căreia recită patetic versurile ei preferate din Homer, atunci când nu se miră în public să vadă că aici bărbații sunt așezați pe măgar, în timp ce femeile îi urmează pe jos.

A început că călătorească singură din 1860, când i s-au descoperit simptomele unei tuberculoze. S-a considerat că o cură pe vreo insulă din Adriatica sau Mediterana va fi un bun mijloc de a-și îngrijii trupul bolnav și sufletul trist. „Împărăteasa singurătății" (Maurice Barrès) a prins repede gustul („Sunt un pescăruș de nicăieri/ Nicio plajă nu e patria mea,/ De niciun loc nu mă atașez,/ Zbor din val în val"), care avea, în plus, avantajul de a-i permite

să observe cu atenție regimurile exotice pe care se îndemna să le urmeze: e greu să păstrezi greutatea unei balerine – patruzeci și șase de kilograme – când cinele oficiale numără patruzeci și opt de feluri... Pasiunea ei pentru cai a fost mult timp un pretext pentru călătorii: ani întregi va participa la mai multe vânători lunare în Marea Britanie – la Easton Weston, la Belvoir Castle, la Melton Mowbray, la Summerhill... Își obosea acolo animalele, precum și tovarășii, asumându-și riscuri în timpul curselor, sărind peste cele mai periculoase obstacole, terminând ziua cu mâinile pline de sânge și cu hainele sfâșiate în urma nenumăratelor căzături. În 1880, la patruzeci și trei de ani, doctorii îi cer să înceteze să se mai joace cu viața și sănătatea ei: circulația proastă a sângelui, artroza și sciatica îi interziceau să mai umble călare. A renunțat la cai și la grajduri și, cu aceeași pasiune, s-a implicat într-o nouă activitate fizică: mersul pe jos. O nouă descărcare fizică a suferințelor interioare.

Căci, da, Sissi a fost un suflet foarte chinuit. La limita nebuniei, cronic depresivă, bavareza și-a jucat viața ca în *montagnes russes*, trecând de la crize de entuziasm exagerat la angoase bolnăvicioase inexplicabile. Obsesia ei pentru regimuri pe cât de nebunești, pe atât de diferite era un simptom. Și nu a fost singurul. Într-o zi, a anunțat că, din acel moment, își va face măști de frumusețe din fructe roșii, a doua zi că nu va mai face decât băi în ulei de măsline cald. În fiecare dimineață petrecea cel puțin o oră pieptănându-se sau cerând să-i fie aranjat minunatul păr castaniu-roșcat, atât de lung încât nu o dată copiii și-au șters picioarele de el trecând prin spatele scaunului. Când trăiau: înainte de Rudolf, Sissi pierduse deja o fiică, Sofia, în vârstă de doi ani și jumătate.

Chinul mintal al lui Sissi ar fi fost, oare, la fel de insuportabil fără nenumăratele nenorociri care s-au abătut asupra ei după ce s-a stabilit la Viena? Adică dispariția tragică a surorii sale, Maria, ducesă de Alençon, moartă arsă de vie în timpul incendiului din Bazar de la Charité, la Paris, în 1897, sau cea a vărului său, Ludovic al II-lea de Bavaria, cu care împărtășea aceeași hipersensibilitate și

aceeaşi dragoste pentru poezie, pentru Wagner, Bavaria şi cai, mort înecat după ce a încercat să fugă din azilul de lângă München unde fusese închis. Trebuie adăugate şi decesele premature: cel al cumnatului ei, Maximilian de Thurn und Taxis, soţul surorii sale Elena, cel al cumnatei ei, ducesa Sofia de Bavaria, al verişoarei, arhiducesa Mathilda, şi al nepotului, Maximilian de Thurn und Taxis, al fratele său, Maximilian-Emmanuel în Bavaria... Fără să uităm, firește, moartea brutală a fiului său, Rudolf, care s-a sinucis împreună cu amanta în 1889, şi executarea cumnatului Maximilian, vremelnic împărat al Mexicului, împuşcat în urmă cu treizeci de ani de indienii mexicani conduşi de Juárez. Fără îndoială, la acest sfârşit de secol al XIX-lea, Habsburgii sunt o familie blestemată.

La Salvan, apoi la Lausanne, unde s-a instalat cu bocceaua lui modestă, Luigi Lucheni se străduieşte, aşa cum a promis, să arunce uneori un ochi pe ziarele burgheze care îi cad în mână, dar preferă acele ziare revoluţionare, care se vând la ieşirea din atelierele de la Lausanne. Unele erau tipărite în Italia, altele în Franţa, şi numele lor sunt un fel de programe: *Il Socialista, L'Agitatore, Avanti, Le Libertaire, L'Egalité*. Pe parcursul coloanelor, sunt condamnaţi patronii şi exploatatorii clasei muncitoare şi este denunţat rasismul grosolan care se manifestă împotriva muncitorilor italieni, aşa cum este el. Caricaturizaţi frecvent ca vagabonzi murdari şi hoţi, supranumiţi „macaronari" sau „crispis" au parte de ce mai profund dispreţ al claselor sociale superioare. Cu asta îşi hrăneşte ura şi hotărârea. Mai ales după evenimentele de la jumătatea lunii iulie. Atunci când au început o grevă la Geneva, dulgheri şi tâmplari organizaţi de militanţi anarhişti s-au luptat cu un batalion de jandarmi mobilizaţi de Consiliul cantonal. Unul dintre ei a primit un glonţ tras de un anarhist italian. Opinia publică a luat foc. I-a acuzat pe străini că vor să destabilizeze ţara. Un cerc de întâlniri italian a fost interzis, presupuşii agitatori au fost expulzaţi.

Lucheni a urmărit, zi de zi, mersul evenimentelor. De altfel, şi-a petrecut toată vara anului 1898 desăvârşindu-şi educaţia anarhistă. Nu foarte impresionat de proza teoretică a lui Marx şi a emulilor acestuia, vibrează la relatările acţiunilor lui Ravachol. Participă la şedinţele şi mitingurile roşilor, bea cu alţi tineri revoluţionari. Într-o zi, aude un deputat socialist elveţian că le ia apărarea muncitorilor parchetari din Lausanne aflaţi în grevă şi îi incită să treacă la acţiune: „În loc să daţi ajutoare tovarăşilor voştri, puneţi mâna pe dinamită." Auzind aceste cuvinte, ochii lui strălucesc cu o nouă intensitate şi visează la destinul acelor eroi din Sankt-Petersburg care au aruncat bomba sub roţile trăsurii tiranului Alexandru al II-lea. Pe 18 august, este controlat de poliţie după un stupid accident de muncă, în cursul căruia s-a rănit la arătătorul mâinii drepte. În geanta lui, este descoperit un carnet, unde erau copiate cântece anarhiste şi era desenat un ciomag. Va fi arestat şi condus la graniţă? Nu, este pur şi simplu înregistrat ca un smintit inofensiv. Îşi poate relua activităţile. Unui prieten din Napoli îi scrie entuziasmat că „ideea anarhistă face aici progrese uimitoare"; tovarăşului de cameră, Sartori, îi mărturiseşte: „Mi-ar plăcea grozav să omor pe cineva, dar ar trebui să fie un personaj foarte cunoscut, ca să se vorbească despre asta în ziare!" După câteva zile, se duce la Vevey cu proxenetul iubitei lui, Nina Zahler. Imediat, încearcă să cumpere un pumnal, dar nu are în buzunar decât şapte franci şi nu găseşte unul mai ieftin de zece franci. Întors la Lausanne, porneşte în căutarea unei arme. Până la urmă, cumpără o pilă cu trei muchii: o pilă pe care speră, la nevoie, s-o ascută şi căreia prietenul lui, tâmplarul Martinelli, să-i pună mâner. În curând, arma este gata, nu-i mai rămâne decât să-şi găsească victima. Şi locul.

*

– Majestatea Voastră nu trebuie să meargă la Geneva.

– De ce?

– Pentru că acolo sunt, se pare, mulţi descreieraţi.

Elisabeta ridică din umeri. Discuția s-a încheiat. Nici de data asta doamna de companie nu va avea ultimul cuvânt.

Contesa Irma Sztáray von Sztára und Nagy-Mihály este în slujba Majestății Sale de șapte ani. Firește, este unguroaică. În primele luni de domnie a lui Sissi, arhiducesa Sofia reușise să-i impună nurorii sale doamne de onoare care erau austriece pur-sânge, care îi raportau conștiincios adevăratei lor stăpâne cele mai mărunte fapte și gesturi ale tinerei suverane. Aceasta reușise totuși să obțină repede de la Franz Josef permisiunea să și le aleagă singură. Vor fi, deci, unguroaice. După Ida Ferenczy, care a rămas alături de ea treizeci și doi de ani, și Maria Festetics, Irma Sztáray a fost angajată în 1891. Fusese prevenită: fanatică a mersului pe jos, împărăteasa dorea o doamnă de companie cu o bună condiție fizică. Dar care să îndure și orice încercare, sensibilitatea exagerată a Majestății Sale putând să se manifeste uneori prin accese de furie zgomotoase și isterice.

Încă de la primele călătorii în care a însoțit-o pe Sissi, Irma Sztáray a reușit să cunoască dimensiunea personalității baroce a stăpânei sale. După ce a ajuns cu vaporul, apoi cu trenul, în orașul Marsilia, a fost invitată să facă un pelerinaj pe jos de la gară până la Notre-Dame-de-la-Garde, înainte de a se întoarce să ia prânzul într-o cârciumă a marinarilor din port, botezată „Antricotul în sânge". Traversează apoi Mediterana ca să ajungă în Alger, unde petrec câteva ore, singure prin bazaruri, cumpărând diferite obiecte și haine tradiționale.

Cu totul devotată lui Sissi, Irma nu se mulțumește s-o însoțească doar ca persoană fizică în plimbările și călătoriile ei. Este confidenta ei, doamna ei de încredere, prietena ei. Împărăteasa, care tocmai își sărbătorea discret cei șaizeci de ani, i-a mărturisit, fără rușine și complexe, temerile, angoasele și melancolia ei. Și sentimentul că Moartea o urmărește îndeaproape dintotdeauna. Din acea zi de

toamnă a anului 1855, când unul dintre caii echipajului a început să muşte când a ieşit din Schönbrunn, l-a aruncat din trăsură pe vizitiu şi a început o cursă nebună pe mai multe sute de metri înainte de a fi oprit de o altă trăsură – era însărcinată în trei luni. După acel sejur la Triest, unde intrarea ei în Primărie a fost precedată de un incendiu suspect în faţa clădirii, în timp ce, câteva ore mai târziu, un candelabru se desprindea de pe acoperişul vaporului pe care se pregătea să urce. După deraierea inexplicabilă a trenului în care era, la Frankfurt, în 1889...

Pe 30 august, cele două femei se cazează la Grand Hôtel din Caux, unde Sissi mai fusese la tratament de mai multe ori. Înălţat deasupra malului răsăritean al lacului Leman, locul este foarte departe de Geneva şi de străzile ei agitate. Împărătesei îi place. Aerul este curat şi are vecini discreţi, care se prefac să nu cunoască adevărata identitate a acestei „contese de Hohenems", care ocupă mai multe apartamente din hotel. La sfârşitul după-amiezii, Sissi admiră din balcon lăstărişul, când privirea îi este atrasă de o sclipire albă. Treptat, silueta se materializează în aceea a unei femei care o priveşte fix, fără să clipească. Sissi îi cere să plece, dar ea nu se mişcă. Întorcându-se în cameră, cheamă servitorii şi conducerea hotelului ca s-o alunge pe intrusă. Împrejurimile sunt răscolite: nici urmă de femeie. Când i se comunică asta, Sissi are un zâmbet ciudat şi trist, pe care i-l va explica imediat Irmei. De câteva secole, printre Habsburgi circulă o legendă: imediat ce o nenorocire se pregăteşte să lovească mortal un membru al familiei, acesta vede apărând o fantomă în rochie albă. Ar fi apărut, chiar înainte de moartea lor, în faţa lui Carol Quintul, a Mariei-Tereza, a arhiducelui Anton, a ducelui de Reichstadt (Vulturaşul, nepotul împăratului Francisc I), a lui Maximilian şi a lui Rudolf. Sissi, căreia i se întâmplă să comunice cu fiul său în şedinţe de spiritism, nu poate rămâne indiferentă la acest gen de superstiţii: i-a sunat ceasul, conchide ea. De data asta, Irma este cea care ridică din umeri.

„O bucată de Paradis, pe care zeii par s-o fi uitat pe pământ, ca să le dea exemplu altor popoare." Astfel descrie Luigi Lucheni Geneva, unde ajunge pe 5 septembrie, după ce pleacă pe furiș din pensiunea de la Lausanne și părăsește șantierul poștei, unde fusese angajat ca zidar. În urmă cu câteva zile, a citit într-un ziar că prințul Henri d'Orléans locuia la Geneva, la tatăl lui, ducele de Chartres. Victima ideală, gândește el. Cât timp și-a organizat călătoria, moștenitorul tronului Franței a părăsit deja orașul, dar Lucheni a decis să facă totuși un drum până acolo. Instinctul îi spune că va avea mai multe șanse de a găsi un cap încoronat pe care să-l asasineze aici, aproape de granița franceză, decât în capitala Elveției germanice. Lucheni își ascultă întotdeauna instinctul.

După două zile, trebuie să accepte evidența: nu există mai mulți monarhi sau pretendenți la tron în preajma jetului de apă al arteziei nei de la Eaux-Vives decât în cantonul Vaud. În dimineața zilei de 7 septembrie, fără treabă, mofluz, se îmbarcă spre Evian, la jumătatea drumului între Geneva și Montreux. Răsfoind revista *Evian-Programme*, dă peste lista personalităților prezente în oraș în ultimele zile. Niciun prinț, niciun duce de semnalat. Doar „niște aristocrați, cardinali care predică sărăcia și vin la Evian". Suficient ca să-i alimenteze furia, desigur, dar sunt niște pești prea mici pentru el.

La întoarcerea la Geneva, Lucheni se duce la pensiunea doamnei Seydoux, pe strada Enfer, la numărul 8. La cei cincizeci de ani ai ei, aceasta nu dă mare atenție clientelei, căreia îi oferă camere mobilate la preț redus: în realitate, niște paturi pe un coridor amenajat, pe care le închiriază cu 30 până la 40 de centime pe noapte. Lucheni este însoțit de un prieten, italian, la fel ca el. Doamnei Seydoux nu-i place deloc specia asta de mincinoși, dar acceptă să le închirieze un pat pentru amândoi: totuși, trebuie să aibă din ce să trăiască.

A doua zi, vineri, 9 septembrie, Luigi Lucheni bate străzile orașului. Oficial, caută de lucru. De fapt, pândește chiar și cea mai mică informație despre prezența în împrejurimi a unei potențiale

ţinte. În apropierea hotelului Beau-Rivage, pe cheiul Mont-Blanc, îi ajunge la urechi un zvon răspândit de un vizitiu şi de un angajat al instituţiei: împărăteasa Austriei ar fi închiriat un apartament ca să-şi petreacă noaptea în hotelul de lux unde stă, în acest moment, şi marea actriţă franceză Sarah Bernhardt.

„A venit momentul", gândeşte anarhistul italian.

*

După ce a refuzat de mai multe ori invitaţia, Elisabeta a acceptat să vină să ia prânzul la prietena ei, Iulia de Rothschild. Baroana austriacă este măritată cu vărul german al tatălui ei, şeful ramurii napolitane a casei Rothschild şi fost bancher al regelui Celor două Sicilii, adică soţul surorii lui Sissi, Maria. Locuieşte de cealaltă parte a lacului, lângă Geneva, în castelul Pregny, construit ca să găzduiască imensa ei colecţie de artă. Sissi intenţiona să petreacă acolo jumătate de zi, apoi, în noaptea de 9 spre 10, să rămână la Geneva, apoi să ia vaporul spre Territet, ca să ajungă la hotelul ei, la altitudine, la Caux. A cerut să i se rezerve, sub un nume fals, apartamentele 34-36 ale hotelului Beau-Rivage.

Masa, care se desfăşoară în sunetul melodioaselor cântece italiene, este o încântare: tarte *à l'impériale*, păstrăvi de lac, muşchi de vită cu legume, pui de potârniche cu sos alb, îngheţată *à la hongroise*, marchiză cu ciocolată. Uitând de regulile alimentare draconice, Sissi mănâncă cu poftă şi îşi permite chiar şi o cupă de şampanie rece. Uşoara furie care o stăpânea la venire este deja uitată – baroana de Rothschild, în pofida dorinţei de discreţie a musafirei sale, înălţase culorile imperiale în vârful stâlpului înfipt în grădină. După masă, împărăteasa vizitează castelul-muzeu unde se află colecţiile spectaculoase de mobilă antică şi de tapiserii de Gobelin. Parcul găzduieşte colivii exotice, acvarii uriaşe şi sere cu orhidee rare. La plecare, Sissi semnează în cartea de aur a locului, dar refuză, aşa cum obişnuieşte de zece ani, să fie fotografiată. Aşa cum refuză şi să se

urce pe iahtul familiei Rothschild, *Gitana II*, ca să se întoarcă direct la Territet. Noaptea următoare o va petrece la Geneva.

Pe apele liniştite ale lacului Leman, Sissi este melancolică. Credincioasei sale Irma îi mărturiseşte că i se întâmplă adesea să se gândească la moarte. Şi că îi este frică. „Nu urmează apoi pacea, fericirea?" îi sugerează doamna de onoare, crescută în credinţa creştină. „De unde ştii?, îi replică sec stăpâna. Nu s-a întors încă niciun călător."

Pe la orele 6, „contesa de Hohenems" se instalează la hotel Beau-Rivage. Camera dă spre lac şi salonul ocupă un colţ al clădirii luxoase construite între anii 1862 şi 1865. O oră mai târziu, cele două femei se plimbă pe bulevardul Teatrului, apoi se opresc la o îngheţată. La Dimier, Sissi cumpără o măsuţă pe care vrea să i-o ofere drept cadou de Crăciun fiicei sale, Maria-Valeria. Întoarcerea la hotel e foarte dificilă: o pană de electricitate a cufundat oraşul în întuneric şi le este foarte greu să găsească drumul.

În ciuda perdelelor groase care îi acoperă ferestrele, Sissi doarme prost. Camera este scăldată într-o lumină albă: cea a lunii. Şi totuşi, sâmbăta asta, 10 septembrie, se trezeşte bine dispusă. La sfârşitul dimineţii, însoţită de Irma, se duce la magazinul de muzică Bäcker, unde cumpără cilindri pentru fonograf cu bucăţi muzicale cântate de orchestra Adelinei Patti, celebră pentru interpretarea ariilor de operă. Lui Sissi îi plac în mod deosebit *Carmen*, de Bizet, *Rigoletto*, şi mai ales *Tannhäuser*, care îi aminteşte de vărul dispărut, Ludovic al II-lea. Pentru cei mici cumpără şi o flaşnetă Ariston, cu discuri de carton perforate, care funcţionează cu ajutorul unei manivele, şi douăzeci şi patru de cilindri cu melodii pentru copii.

Deşi presată de timp, împărăteasa ţine să se îmbrace înainte de a ajunge la vaporul pe care bagajele au fost deja îmbarcate de un valet, sub privirea atentă a lui Lucheni. Când Irma intră în camera stăpânei sale, ca să o îndemne să se grăbească, o găseşte instalată confortabil, gata să bea un pahar de lapte din pocalul de argint.

O dojenește cu blândețe și cele două femei pornesc la drum spre debarcader. Sunt orele 13.30, plecarea vasului *Geneva* este prevăzută peste zece minute, cum tocmai amintește clopotul vaporului. Dar lui Sissi pare să nu-i pese că ajunge cu întârziere. Pe trotuarul care se întinde pe malul lacului, merge încet, apărată de pălăria neagră. Este foarte cald, dar, în primul rând, vrea să admire castanii în floare care mărginesc drumul. Exact la câțiva metri în fața ei, o siluetă se deplasează grăbit de la un copac la altul, înaintând în zigzag în direcția lor („pe furiș, ca o felină", va spune mai târziu un martor la scenă). Bărbatul, scund, este îmbrăcat ca un muncitor. Chiar în momentul când se întâlnește cu cele două femei, în fața hotelului de la Paix, se strecoară sub umbrela împărătesei, ca și cum ar fi fost în căutarea unui strop de umbră și, după ce-i aruncă o privire iute, ca să se asigure de identitatea ei, o lovește cu pumnul în dreptul inimii, după care o ia la fugă, aruncând ceva pe jos. Fără un strigăt, Sissi cade pe spate. Un bărbat se grăbește s-o ajute să se ridice. Datorită părului, capul nu i s-a izbit direct de pământ și se ridică fără prea mare dificultate. Conștientă, dar mai palidă ca de obicei, își aranjează părul cu câteva gesturi îndemânatice și își scutură fusta.

– Cum vă simțiți Majestatea Voastră, sunteți rănită? o întreabă Irma, șocată.

– Nu, nu am nimic, răspunde Sissi, care își invită doamna de onoare să continue drumul spre debarcader.

– Trebuie să fi fost un bandit care voia să-mi fure ceasul, nu?

Abia dacă au străbătut câțiva metri, că portarul de la Beau-Rivage le prinde din urmă. După ce le-a invitat să se întoarcă la hotel (refuzat amabil de Sissi), le informează că individul a fost arestat.

*

Când, pe rue des Alpes, l-a văzut pe individ ieșind de pe chei, „țopăind ca un greier", evident alergând, din reflex, un acar curajos de la căile ferate a întins brațul. Oprit din scurt, Lucheni n-a mai avut timp să-și reia fuga: alte șase brațe solide l-au țintuit deja

la pământ. Cei patru bărbați nu știau de ce l-au oprit pe individ, dar erau siguri că n-au făcut-o degeaba. Chir el pare să confirme: „Duceți-mă la poliție, am ucis", le strigă plin de îngâmfare. În drum spre palatul de justiție, unde îl duc jandarmul Kayser și brigadierul Lacroix, fredonează vesel refrene care vorbesc despre proprietari și preoți care trebuie spânzurați, despre lupta de clasă, despre dreptatea socială și curățarea omenirii. Predat unui jandarm, este percheziționat: sunt găsite asupra lui un livret militar, însoțit de o diplomă a decorației care atestă excelenta lui purtare în armata italiană, dar și un imn anarhist (*Abbasso le frontiere!*; „Jos cu frontierele"), citate din Caseiro, asasinul președintelui francez Sadi Carnot, un abonament la *L'Agitatore*, articole tăiate din ziare, lista străinilor aflați la Evian. I se cere să precizeze exact ce a făcut.

– Am lovit o femeie, nu regret decât un lucru, că nu am omorât-o.

– Ai rănit-o cu un cuțit?

– Nu, cu o pilă și, în general, când ești atins cu asta, crăpi.

– De ce ai făcut-o?

– Mi-am făcut datoria. Trebuie ca toți aroganții să dispară, am vrut să fac un gest împotriva bogaților, împotriva celor sus-puși.

Jandarmii din Geneva au un vinovat, dar în acel moment nu au arma (le va fi adusă peste două ore, de portarul de la numărul 3, din rue des Alpes, care va găsi în fața ușii pila aruncată de Luchieni în fuga lui); și, mai ales, nu cunosc victima.

Sissi și doamna ei de onoare au ajuns la balustrada cheiului pe care vaporul *Le Genève* se pregătește să-l părăsească. Irma o susține pe stăpâna sa, care pare din ce în ce mai slăbită. Tenul îi este acum livid. „Majestatea Voastră suferă?" „Cred că mă doare puțin în piept, dar nu sunt sigură", răspunde împărăteasa, dar o ia totuși pe pasarelă, cu un pas care se vrea vioi. Însă abia a dacă a pășit pe ea, că se agață de brațul Irmei, după care leșină. Vaporul a început deja să se depărteze de chei.

Elisabeta este condusă pe punte, la aer. La câțiva metri de acolo, o trupă de țigani cântă niște ceardașuri ungurești, după care de obicei este înnebunită. Așezată pe o bancă plină de perne de catifea, își recapătă treptat cunoștința. La căpătâiul ei se află acum căpitanul, Henri Roux, o fostă infirmieră, doamna Dardelle, care i-a cerut Irmei să taie cu o forfecuță șireturile de la corsetul Majestății Sale, și o soră de caritate, care îi trece delicat pe frunte o batistă înmuiată în apă de colonie. I se strecoară în gură o bucățică de zahăr. Înviorată, se așază și, îngrijorată, aruncă o privire întrebătoare celor câtorva persoane care o înconjoară: „Ce mi s-a întâmplat?" Apoi, leșină din nou.

Acum îngrijorarea a cedat locul agitației. De data asta, Irma îndrăznește să scoată panglicile corsajului de mătase și să desfacă nasturii bluzei împărătesei. În fața ochilor uluiți apare un triunghi minuscul de sânge uscat, chiar deasupra sânului stâng, în jurul căruia se întinde o pată brună, cât o monedă. Imediat, îi ordonă căpitanului să se întoarcă la Geneva: femeia care se află în fața lui tocmai a fost asasinată, îi strigă, înainte de a-i dezvălui identitatea: „Este împărăteasa Austriei, regina Ungariei și a Boemiei!"

Vaporul abia ieșise din radă și se afla în acel moment în dreptul satului Sécheron. Dă înapoi și se îndreaptă spre debarcaderul Pâquis, foarte aproape de hotelul Beau-Rivage. Pasagerii sunt muți de emoție și de îngrijorare. La ordinele căpitanului, este improvizată o brancardă din rame, funii și materialul unei pânze mari. Sissi este așezată pe ea, tot inconștientă. Peste trupul slab i s-a pus un palton negru.

După acostare, șase marinari o transportă până la hotel. Un al șaptelea urmează brancarda pe o parte, cu o umbrelă albă în mână, ca apere de razele fierbinți ale soarelui fața imperială, golită de sânge. Unul dintre brațe îi atârnă inert. Cineva îl apucă și îl întinde de-a lungul corpului, pe targă.

După ce este dusă în apartamentul de la Beau-Rivage, Sissi este consultată de doctorul Golay, a cărui expresie trădează îngrozitoarea

convingere. „Există vreo speranță?" întreabă totuși Irma. „Niciuna, doamnă", răspunde bărbatul, care a constatat că arma a pătruns mai mult de 2 centimetri în plămânul stâng, a rupt o coastă și a străpuns ventriculul stâng al inimii. Directoarea hotelului începe să-i fricționeze îndelung corpul răcit, un al doilea doctor face o incizie în încheietura dreaptă (nu iese nicio picătură de sânge), un preot îi dă ultima împărtășanie la orele 14.30.

Zece minute mai târziu, este constatată moartea clinică. Irma, care îi închide ochii întredeschiși, face semnul crucii și îi pune niște mătănii în mâinile pe care i le încrucișează pe piept. Apoi, în timp ce infirmiera aprinde în cameră patru lumânări, ea scrie o telegramă cu destinația Viena: „Majestatea Sa împărăteasa a fost grav rănită. Vă rog anunțați cu menajamente pe împărat". O privește pentru ultima oară pe stăpâna sa, gândindu-se din nou la ce i-a spus împărăteasa în ajun: „Aș vrea ca sufletul meu să zboare spre cer printr-o gaură foarte mică, făcută în inimă."

BIBLIOGRAFIE

Claude Bertin (dir.): *Les Grands Procès de l'histoire*, vol. XXIV: *Lucheni-Sarajevo* (Marile procese ale istoriei, vol. XXIV: Lucheni-Sarajevo), Editions François Beauval, 1971.

Erika Bestenreiner: *Sissi, ses frères et soeur* (Sissi, fraţii şi sora ei), Pygmalion, 2004.

Jean-Paul Bled: *François-Josef*, Perrin, col. «Tempus», 2011; *Franz Josef*, Editura Trei, 2002.

Raymond Chevrier: *Sissi, vie et destin d'Elisabeth d'Autriche* (Sissi, viaţa şi destinul Elisabetei de Austria), Minerva, 1987, (album ilustrat).

Constantin Christomanos: *Elisabeth de Bavière, pages de journal* (Elisabeta de Bavaria, pagini de jurnal), Mercure de France, 1986.

Catherine Clément: *Sissi, l'impératrice anarchiste* (Sissi, împărăteasa anarhistă), Gallimard, col. «Découvertes», 1992.

Egon César, conte de Corti: *Elisabeth d'Autriche* (Elisabeta de Austria), Payot, 1982.

Philippe Delorme: *Les Rois assassinés* (Regii asasinaţi), Bartillat, col. «Omnia», 2009.

Marie-Thérèse Denet-Sinsirt: *Sissi doublement assassinée* (Sissi, de două ori asasinată), Gilles Gallas éditeur, 2008.

Jean des Cars: *Sissi, impératrice d'Autriche*, Perrin, col. «Tempus», 2005; *Sissi împărăteasa Austriei*, Editura Corint, 2016.

Youssouf Fehmi: *Affaire Lucheni (1898-1910)* (Afacerea Lucheni «1898-1910»), editată pe cheltuiala autorului, Paris, 1912.

Brigitte Hamann: *Elisabeth d'Autriche*, Fayard, 1985; *Elisabeth împărăteasa fără voie*, Editura Vivaldi, 2006.

Le Journal poétique de Sissi (Jurnalul poetic al lui Sissi), éditions du Félin, 1998.

Paul-Louis Ladame şi Emmanuel Regis: *Le Régicide Lucheni* (Regicidul Lucheni), A. Maloine éditeur, 1907.

Jacques de La Faye: *Elisabeth de Bavière, impératrice-reine d'Autriche-Hongrie* (Elisabeta de Bavaria, împărăteasa-regină a Austro-Ungariei), Emile-Paul frères éditeurs, 1913.

Luigi Lucheni: *Mémoires de l'assassin de Sissi* (Memoriile asasinului lui Sissi), Le Cherche Midi, 1998.

Paul Morand: *La Dame blanche des Habsbourg* (Doamna în Alb a Habsburgilor), Robert Laffont, 1963.

Maurice Paléologue: *Elisabeth, impératrice d'Autriche* (Elisabeta, împărăteasa Austriei), Plon, 1939.

Carlo Scharding: *La Tragédie d'Elisabeth, des inédits qui dévoilent le mystère de Sissi* (Tragedia Elisabetei, lucrări inedite care dezvăluie misterul lui Sissi), M. Muller, 1979.

Irma Sztáray: *Mes années avec Sissi* (Anii mei alături de Sissi), Payot, 2007.

FILMOGRAFIE

L'Aigle à deux têtes (Vulturul cu două capete), de Jean Cocteau (1948).

Ludwig ou le Crépuscule des dieux (Ludwig sau Amurgul zeilor), de Luchino Visconti (1972).

Franz Ferdinand de Austria

Sarajevo,
28 iunie 1914

Ultima zi a Europei

Miljacka este un râu liniştit, care traversează Sarajevo de la est la vest. Pe malul drept, la nord, se întinde oraşul vechi, cu imensul lui bazar, străduţele întortocheate, magazinele de gogoşi mari cât roata carului, casele scunde deasupra cărora se înalţă zeci de moschei, construite începând din secolul al XV-lea, imediat ce oraşul a fost cucerit de otomani. De cealaltă parte a râului Miljacka, unde un muezin melancolic aminteşte în fiecare dimineaţă că Allah e mare şi Mahomed este profetul lui, cheiul Appel se întinde de-a lungul râului pe mai multe sute de metri. La fel de drept ca austerele bulevarde ale oraşelor austriece, lat de vreo treizeci de metri, mărginit de două trotuare pe care pot merge trei oameni deodată, leagă gara din Sarajevo de Primărie.

În dimineaţa zilei de 28 iunie 1914, şapte bărbaţi, în vârstă de şaptesprezece până la douăzeci şi opt de ani, stau înşiraţi pe cheiul Appel. Ceaţa care învăluie locurile la primele ore din zori s-a risipit de tot şi chiar a început să se încălzească. Este puţin trecut de orele 10. La fel ca mulţimea agitată prin mijlocul căreia s-au strecurat, cei şapte bărbaţi aşteaptă, cu emoţie crescândă, cortegiul de maşini care îi poartă pe arhiducele Franz Ferdinand de Habsburg, nepotul

împăratului Franz Josef şi moştenitorul prezumptiv al coroanei austro-ungare, pe soţia sa, Sofia Chotek, ducesă de Hohenberg, pe primarul musulman al oraşului, Fehim Effendi Čurčić, pe guvernatorul Bosniei-Herţegovina, Oskar Potiorek, şi pe vreo zece alţi demnitari austrieci, civili şi militari. După ce a inspectat cazărmile militare ale Armatelor imperiale a 15-a şi a 16-a, arhiducele a fost invitat de autorităţile locale să petreacă la Sarajevo câteva ore înainte de a se întoarce în Austria. Trebuie să vină cu trenul de la Bad Ilidža, o staţiune termală foarte apropiată, unde şi-a petrecut noaptea. Fără doar şi poate, maşinile oficiale au părăsit gara şi curând vor trece prin faţa celor şapte conspiratori. Toţi sunt sârbi; naţionalişti, anarhişti sau socialişti-revoluţionari; înarmaţi, cu excepţia unuia dintre ei, cu revolvere şi grenade mici cu percuţie; şi decişi să-l ucidă pe Franz Ferdinand.

Muhamed Mehmedbašić, de douăzeci şi opt de ani, şi Vaso Čubrilović, de şaptesprezece ani, sunt postaţi în faţa cafenelei Mostar, la umbra impunătoarei clădiri care găzduieşte Banca Austro-Ungariei. În faţa lor, pe partea însorită a cheiului, stă Nedeljko Čabrinović, de nouăsprezece ani şi jumătate.

Ceva mai departe, pe mijlocul podului Ćumurija, în apropiere de celebra patiserie al lui Duro Vlajnić, stă nemişcat, alb ca varul, Cvetko Popović, de optsprezece ani. La câţiva metri de el se află Danilo Ilić, de douăzeci şi trei de ani. El, creierul complotului, este acolo pe post de observator şi nu are armă asupra lui.

La peste o sută de metri mai departe, în colţul dintre chei şi podul Latin, se află Gavrilo Princip, care, peste două săptămâni, va împlini douăzeci de ani.

Ultimul conspirator, Trifko Grabež, de optsprezece ani şi jumătate, este instalat în centrul podului Imperial care trece peste Miljacka în apropiere de Primărie.

Nu există un plan de acţiune precis. Fiecare dintre cei şapte bărbaţi – cinci minori şi doi adulţi – este capabil să treacă la acţiune şi

se simte gata să o facă. Toți au depus același jurământ: să-l omoare pe tiran și să cinstească astfel memoria martirului Bogdan Žerajić, căzut la douăzeci și trei de ani pe același chei, cu patru ani înainte – tot într-o zi de iunie.

Erou al tuturor tinerilor sârbi din Bosnia, Bogdan Žerajić făcea parte dintr-o familie cu nouă copii, originară din Mostar, unde singura organizație de tineret acceptată de autoritățile austriece era Congregația Sfânta-Maria, condusă de preotul iezuit Anton Puntigam, un apropiat al lui Franz Ferdinand. După ce a renunțat, în ultimul moment, să-l ucidă pe împăratul Franz Josef, în vârstă de optzeci de ani, aflat în vizită în orașul său natal, Žerajić a decis să-l elimine pe guvernatorul Bosniei, care era pe atunci generalul Marijan Varešanin, în ziua inaugurării noului Parlament bosniac, Sabor-ul, pe 15 iunie 1910. În momentul când mașina lui Varešanin a ajuns pe podul Latin, a tras de patru ori asupra lui, ratând cu puțin de fiecare dată. De ciudă și de furie, ca demn urmaș al acelui student german cântat de Schiller care, după ce a omorât un spion rus, în 1819, și-a înfipt pumnalul în inimă, Žerajić își rezervase pentru sine al cincilea glonț. Varešanin care ieșea atunci din mașină, a dat o lovitură de picior cadavrului lui tratându-l de prost, apoi a plecat, cu un zâmbet disprețuitor pe buze. Studentul sârb avea asupra lui o insignă roșie înconjurată cu negru, cu un bărbat cu o seceră în mijloc: o reproducere după coperta de la *Istoria revoluției franceze*, a teoreticianului anarhist rus Kropotkin.

După sinuciderea lui, în mediile naționaliste sârbe, dar și în mediile socialist-revoluționare a început să circule o broșură. Semnată de Vladimir Gaćinović, teoretician al opoziției față de austrieci, avea titlul *Moartea unui erou*. Se putea citi în ea mai ales că, „Bosnia este vie, încă n-a murit/ În zadar i-ați îngropat trupul/ În lanțuri încă, mai aruncă scântei/ N-a venit vremea pentru rugăciunile morților/ [...] Mâine se vor ridica mii de brațe curajoase/ Acest foc de armă n-a fost decât primul mesaj/ Paștele gloriei, după Golgota".

Cei şapte tineri înşiraţi pe cheiul Appel citiseră cu toţii cartea lui Gaćinović şi venerau numele lui Žerajić. În ajun, trei dintre ei chiar s-au dus să pună o floare la crucea mică din lemn, înfiptă în grabă în locul unde trupul lui fusese îngropat, în cimitirul Sfântul Mark din Sarajevo. Printre ei era şi Gavrilo Princip, care chiar a aruncat pe mormânt puţin din pământul sfânt adus de la Belgrad, capitala regatului Serbiei, despre care Žerajić visa să fie şi capitala unei Bosnii eliberate de ocupantul austriac.

În 1914, Balcanii sunt butoiul cu pulbere al Europei. În această regiune s-au reîmpărţit toate hărţile diplomatice de după tratatul de la Berlin (1878). Slăbirea Imperiului Otoman, alungat de pe continent în 1912-1913, la sfârşitul celor două războaie balcanice; creşterea iredentismului naţionalist (sârb, bulgar, român, maghiar, croat); dorinţele rivale ale imperiilor rus, german şi austriac: toate se luptă să facă din această regiune epicentrul unui viitor conflict internaţional. Toată lumea se preface că se teme de acest conflict, dar toţi se pregătesc pentru el. S-au format două coaliţii, care îşi promit ca, în caz de agresiune, să-şi acorde reciproc protecţie. Pe de-o parte, Tripla Alianţă, care însumează Germania, Austro-Ungaria şi regatul Italiei; de cealaltă parte Tripla Înţelegere (1907), grupând Franţa, Regatul Unit şi Rusia. Au fost semnate acorduri bilaterale cu naţiunile prietene, între Franţa şi Serbia şi între Rusia şi Serbia, de exemplu. Dacă Belgradul este atacat de una din ţările membre ale Triplei Alianţe, Parisul şi Moscova vor interveni. De asemenea, cu siguranţă, Londra.

„Bosnia este lacrima Serbiei." După opinia poeţilor, precum şi după aceea a clasei politice aflate la putere la Belgrad, această regiune din Balcani, populată în proporţie de 43% de sârbi şi în proporţie de 23% de musulmani[1], nu ar trebui să aparţină Austriei.

[1] Urmaşi ai ereticilor bogomili sau ai sârbilor convertiţi la islam ca să scape de persecuţiile îndreptate împotriva creştinilor de către paşalele din partea locului. (n.a.)

Precum a decretat geograful sârb Jovan Cvijić, „așa cum arată baza de necontestat a principiului naționalităților, esența și deci inima unui popor nu poate fi cedată unui stat străin: exact asta înseamnă Bosnia și Herțegovina pentru poporul sârb. Cele două provincii nu sunt pentru Serbia și poporul sârb numai cea ce sunt Alsacia și Lorena pentru francezi, Trente și Triest pentru italieni, Alpii austrieci pentru Germania, dar și ce sunt regiunea Moscovei pentru ruși, părțile cele mai pure din Germania și din Franța pentru germani și francezi, adică părțile care întrupează cel mai bine rasa germană și cea franceză". De la Congresul de la Berlin (1878) până la 1908, Bosnia s-a aflat sub suzeranitate otomană, dar era administrată deja de Viena. Profitând de haosul care a urmat revoluției de palat a Junilor Turci de la Istanbul, Viena decide s-o anexeze, pur și simplu, în octombrie 1908. Motivul: de la instalarea dinastiei Karađorđević pe tronul sârb, în 1903, Belgradul și Serbia exercită o atracție din ce în ce mai mare asupra popoarelor slave care populează părțile sudice ale Imperiului. La fel cum exercitau Torino și Piemontul, cu jumătate de secol înainte, asupra altor regiuni din Italia. Se știe unde a dus asta: Italia a devenit independentă, Bourbonii și Habsburgii au fost alungați din peninsulă. Așa ceva nu se va mai întâmpla, s-a jurat la Viena, unde s-a încercat – sub pedeapsa cu moartea – să se cucerească în est ce s-a pierdut în vest din momentul cuceririi independenței de către Italia și al apariției celui de Al Doilea Reich. Cu toată ostilitatea Rusiei și în pofida câtorva încăierări, anexarea decurge fără probleme. Europa închide ochii și Belgradul, lipsit de o reală susținere din partea aliatului rus și de mijloace militare suficiente, acceptă faptul. Oficial.

La două zile după anexarea Bosniei de către Austria, se înființează la Belgrad mișcarea Narodna Odbrana (Apărarea națională). Obiectivul ei: lansarea unei reforme intelectuale și morale a sârbilor, pentru a-i pregăti pentru un război împotriva Austriei, care urmărește să (re)cucerească Bosnia, cândva parte integrantă a Imperiului Sârb medieval. Se creează o rețea în toată țara. Sunt înființate

filiere, cu scopul de a face astfel încât oamenii și armele să poată trece frontiera și să se pregătească de o insurecție. Apărarea națională, în ciuda fanfaronadei sale, nu este totuși un grup militarizat, ci, înainte de toate, o asociație culturală. Nu este și cazul mișcării Ujedinjenje ili Smrt (Unire sau Moarte). Creată, în 1911, de către un sârb din Novi Pazar, Bogdan Radenković, această mișcare, cunoscută și sub numele de Crna Ruka (Mâna Neagră) propovăduiește pe față o acțiune violentă. Revendicându-se din carbonarii italieni[1], imită organizarea, valorile și metodele acestora: solidaritate, tăcere, acțiune clandestină. Mâna Neagră publică un ziar cu titlul explicit, *Pijemon* (Piemont), și cei care doreau să facă parte din ea trebuiau să îndeplinească nu mai puțin de trei sute de ritualuri, într-o încăpere cufundată în întuneric, în fața unei mese pe care erau așezate o lumânare, un crucifix, un revolver și un craniu. Emblema era foarte explicită: un pumn strâns, ținând un drapel fluturând, pe care se aflau un craniu și două oase încrucișate deasupra unei spade, a unei bombe și a unei fiole cu otravă. Jurământul de credință rostit de noii adepți are, de departe, un parfum de romantism revoluționar: „Jur pe soarele care îmi dă lumină, pe pământul care mă hrănește, în fața lui Dumnezeu, pe sângele strămoșilor mei, pe onoarea și pe viața mea..." La conducere se află șapte membri: civili și militari. Șeful lor este carismaticul colonel Dragutin Dimitrijević, zis Apis (fără îndoială, ținând cont de fizicul lui impunător, numele face trimitere la taurul care păzește tărâmul morților în mitologia egipteană). Chiar dacă nu are încă patruzeci de ani, Dimitrijević a trecut prin multe. În 1903, el era cel care conducea grupul militar care a răsturnat dinastia rivală casei Karađorđević, casa Obrenović, nu fără să fi jurat că se sinucide dacă dă greș. Cuplul regal, acuzat

[1] Membri ai unei societăți secrete create la începutul secolului al XIX-lea care cerea răsturnarea, prin metode violente, a monarhilor austrieci din fruntea statelor mici din Italia de Nord și crearea unității italiene sub flamura republicană. Din 1830, Mazzini este principalul lor lider. (n.a.)

mai ales de complicitate cu Viena, fusese, din ordinul lui, omorât şi aruncat pe fereastra palatului, stârnind oroarea cancelariilor occidentale – şi admiraţia tinerilor sârbi pentru Apis. De atunci, bărbatul a avansat. Naţionalist sârb care visează la o unire a slavilor din Sud (yugo-slavi[1]) pornind de la Skopje, din Macedonia otomană, până la Laibach (Ljubljana), în Slovenia austriacă; francmason care poartă o cruce ortodoxă atârnată de gât şi, în dreptul inimii, tatuate, un trandafir şi o spadă; intrigant fără pereche pe coridoarele liniştite ale adunărilor din Belgrad, spunând că este gata să se ducă să-i omoare cu mâna lui pe şefii statelor vecine care nu-l plac, Apis cultivă contradicţiile. Carismatic, este temut de toţi şi venerat de oamenii lui. Guvernul sârb, ca să nu-şi facă din el un duşman, l-a numit în fruntea serviciilor secrete.

În Bosnia, respectatul său omolog nu este altul decât autorul cărţii care îi aduce un omagiu tânărului Bogdan Žerajić... Dar Vladimir Gaćinović este atât membru al Apărării naţionale, cât şi al asociaţiei sârbe care, în Bosnia, întreţine flacăra rezistenţei împotriva austriecilor: Tânăra Bosnie. Alcătuită, în proporţie de 90%, din studenţi şi liceeni, este mai puţin o mişcare naţionalistă sârbă în sensul propriu, cât o regrupare a tuturor oamenilor de bine, decişi să distrugă sistemul feudal şi colonial austriac şi să-i unească, sub acelaşi drapel, pe toţi salvii din sud. Sârbi, croaţi şi musulmani, ostili ocupaţiei „suabe"[2], militează în spirit anarho-manzzinian, amestecând cu plăcere socialismul revoluţionar, patriotismul „yugoslav", simbolismul şi romantismul. Printre ei se află şi scriitorul Ivo Andrić, viitor laureat al Premiului Nobel pentru literatură (traduce poemele lui Walt Whitman în ziarul oficial al Tinerei Bosnii). Cei mai radicali dintre ei se fac că uită de păcatele şi activităţile care i-ar putea deturna de la îndeplinirea misiunii lor. Prietenului său

[1] Cuvântul sârb *yug*, înseamnă *sud*. (n.a.)

[2] *Suabia* (în germană Schwaben) este numele unui teritoriu întins, situat mai ales în sud-vestul Germaniei, în landurile Baden-Württemberg şi Bavaria. (n.tr.)

Lev Troţki, Gaćinović îi scrie într-o zi că „regula în organizaţia noastră este să te abţii de la a face dragoste şi de la băutură". Mai mult sau mai puţin exact.

Tânăra Bosnie, Apărarea naţională şi Mâna Neagră, chiar dacă au interese care uneori se întrepătrund, sunt trei structuri distincte. Cu toate că le priveşte cu oarecare simpatie, guvernul sârb nu le acordă nicio susţinere materială sau logistică. Din caza ambiţiilor lui politice care le provoacă teamă, Apis le inspiră cea mai mare neîncredere prim-ministrului Nikola Pašić şi regelui Petru I, a cărui privire se întoarce mai puţin spre vest – Bosnia – decât spre sud – Macedonia şi Kosovo. Eliberate de sub jugul turcesc în 1913, aceste regiuni, care sunt leagănul splendidei civilizaţii sârbe din Evul Mediu, au nevoie să fie reconstruite. Recucerirea oraşului Sarajevo va mai aştepta. Doar dacă, într-o bună dimineaţă, nu se ridică un bărbat hotărât ca, prin sacrificiul său, să pună capăt „ocupaţiei"!

*

Gavrilo Princip s-a născut pe 13 iulie 1894 în cătunul Gornji Obljaj, din valea Grahovo Polje, în Bosnia vestică. Satul se află la poalele muntelui Dinara, care desparte Bosnia de Dalmaţia şi de Adriatica. În secolul al XVI-lea, în această zonă de deal îşi stabiliseră Habsburgii graniţa militară (*krajina*, în sârbă) cu Imperiul Otoman. S-au stabilit acolo mii de familii sârbe ortodoxe, care au fugit din faţa înaintării turcilor în vechea Serbie, formând, în acelaşi timp, un scut uman şi o rezervă de trupe pentru Viena, în caz de atac otoman. Între aceste familii era şi familia Čeka (cuvânt care înseamnă „sentinelă" în sârbă). Unul dintre ei, pe nume Todor, este un uriaş alcoolic, bătăuş şi iute la mânie. Legenda familiei spune că, într-o zi de Sfântul Ion, şi-a îmboldit calul şi s-a dus într-un sat catolic, fluturându-şi sabia deasupra capului. A răpit-o pe cea mai frumoasă fată din sat şi a luat-o la el timp de câteva săptămâni. Impresionaţi de talia lui de uriaş, de curajul, de nebunia şi de costumul lui

colorat, dar şi de frica pe care o stârnea, beii musulmani locali au decis să-l poreclească „princip" – prinţul. Nu i-a displăcut: de acum înainte familia Čeka va pretinde să i se spună Princip.

În casa din lemn, cu acoperiş mare din şiţă neagră, unde Maria Princip aduce pe lume cel de al patrulea copil al ei (doi au murit deja şi, dintre următorii cinci, numai unul singur, Nikola, va supravieţui), secolul al XIX-lea, al revoluţiei industriale, n-a ajuns niciodată. Acolo încă se trăieşte ca în Evul Mediu, aşa cum o dovedeşte puţinul şi austerul mobilier pus pe jos, direct pe pământul bătătorit. Interiorul locuinţei este întunecos: uşi înguste şi joase, nicio fereastră, un cuptor bun şi la încălzit, şi la iluminat. Când Maria naşte, soţul ei, Petar, ţăran care face uneori oficiul de poştaş, munceşte la câmp împreună cu fiul lui mai mare, Jovo, de şase ani. Îşi aduce copilul pe lume singură. Bebeluşul este mic de tot, tuşeşte fără încetare: se tem să nu moară. Un preot este chemat să-l boteze repede. Când Maria îi spune că doreşte să-l numească Spiro, ca pe fratele ei mort, preotul refuză. În ziua aceea de 13 iulie este Sfântul Arhanghel Gavril şi se va numi Gavrilo. Părintele Bilbija este un fel de văr balcanic al fratelui Jean des Entommeures, personajul lui Rabelais: cântăreşte un chintal, în 1876 a activat în rândul insurgenţilor sârbi din Bosnia împotriva turcilor şi a fost desemnat şef militar al regiunii de către locuitorii văii: imposibil să i te opui. Aşadar, micuţul se va numi Gavrilo – dar ce anume va trebui să vestească oare[1]?

În pofida unei sănătăţi delicate, copilul a crescut fără probleme. La fel ca toţi copiii sârbi, se hrăneşte cu legendele populare, locale

[1] În momentul înscrierii lui în registrele parohiale s-a făcut o greşeală, şi un funcţionar neatent, nepriceput sau beat va nota că s-a născut pe 13 iunie 1894. Datorită acestui fapt, Princip a scăpat ca prin urechile acului să fie condamnat la moarte la sfârşitul procesului său, în octombrie 1914. Dacă s-ar fi născut cu adevărat la acea dată, ar fi avut mai mult de douăzeci de ani în ziua asasinării lui Franz Ferdinand şi, deci, ar fi fost pasibil de pedeapsa capitală. Până la urmă, avocaţii lui vor aduce dovada că era născut pe 13 iulie 1894 şi că era minor în momentul evenimentelor, ceea ce i-a permis că scape, ca prin urechile acului, de spânzurătoare. (n.a.)

şi ale familiei. Bunicul lui îi povesteşte că a luptat împotriva turcilor în 1876, eveniment care i-a smuls acel strigăt de groază lui Victor Hugo, când a aflat de amploarea represiunii împotriva sârbilor. „Este asasinat un popor". În cele din urmă, sârbii au fost victorioşi, dar au nimerit între Scila şi Caribda. Congresul de la Berlin (1878) a aprobat plecarea turcilor... şi venirea austriecilor. Într-o duminică după-amiază a anului 1881, bătrânul Princip a fost omorât pe când vâna raţe. Accident sau răzbunare a invadatorilor? În sat, toată lumea înclina pentru cea de-a doua ipoteză.

Cu nişte ochi albaştri luminoşi, cu părul creţ, emotiv, Gavrilo este un băiat singuratic, care dă de foarte timpuriu semne de precocitate. La cinci ani, numără până la o mie; la şase ani, ştie să scrie cu amândouă mâinile. Tatăl lui vrea să-l ia cu el la câmp, dar mama reuşeşte să-l convingă să-l înscrie la şcoală. Rămâne la şcoală de la nouă până la treisprezece ani, protejat de la distanţă de fratele mai mare, Jovo. După ce a părăsit casa părintească, plecând la Hadžići, localitate aflată la 20 de kilometri vest de Sarajevo, Jovo pune pe picioare propria afacere de transport de lemn şi se pregăteşte să cumpere o fabricuţă de cherestea. Le trimite mereu bani părinţilor ca să plătească studiile lui Gavro şi Nikola, pe care doreşte cu ardoare să-i vadă scăpaţi de sclavia care este viaţa ţăranilor din Bosnia austriacă. Într-o zi a anului 1907, află că şcoala militară din Sarajevo caută copii de paisprezece ani, sănătoşi, ca să devină cadeţi: studiile, mâncarea şi locuinţa sunt plătite în totalitate. Princip tatăl înhamă caii şi îl duce pe Gavro până la Hadžići. După trei zile de drum, ajung în micul orăşel. Este prima călătorie a lui Gavrilo în afara iubitei sale văi şi abia îşi poate ascunde teama la vederea turcilor pe care îi întâlneşte pe stradă; refuză chiar să doarmă într-un han ţinut de unul dintre ei, îmbrăcat în costumul tradiţional. A doua zi după sosirea lor, într-un magazin de cămăşi şi pantaloni, Petar Princip este certat de un negustor, prieten de familie, că-şi trimite fiul la o şcoală „care formează tineri să devină asupritori ai poporului sârb"!

Derutat, înainte de a porni la drum pe calul lui costeliv spre soarta sa de iobag, îi cere lui Jovo să-şi înscrie fratele mai mic la şcoala de comerţ din Sarajevo.

Şcoala de comerţ din Sarajevo nu are internat. Jovo trebuie să-i găsească lui Gavrilo o locuinţă. Află de o fostă spălătoreasă, văduvă, Stoja Ilić, care pune la dispoziţie camere pentru câteva coroane. Lungă şi îngustă, casa Ilić, care, după şapte ani, va servi ca ultim refugiu pentru asasinii arhiducelui, se află pe o străduţă liniştită, departe de centrul oraşului Sarajevo: *oprkanj ulica*. În capătul acestei alei înguste, se înalţă minaretul alb al unei moschei construite în urmă cu patru secole. Spoită gălbui, cu un acoperiş ieşit în afară, casa are o faţadă scundă şi lată, împodobită cu două ferestre mari, cu bolţi masive. O scară de lemn exterioară duce la un etaj separat, unde se află faimoasele încăperi pe care Stoja Ilić le închiriază, lucru care i-a permis să renunţe la istovitoarea muncă de spălătoreasă. Are şi o mică grădină, înconjurată de ziduri, în mijlocul căreia tronează un cireş.

Gavrilo va împărţi camera cu fiul proprietăresei, Danilo Ilić. În vârstă de şaptesprezece ani, este înalt, impunător şi poartă o cravată neagră „Ca să-mi amintească de moarte". Toate astea îl impresionează pe micul ţăran din Gornji Obljaj, cu patru ani mai mic, şi Ilić îşi dă seama imediat. Foarte repede devine mentorul lui şi micul lui maestru intelectual, care îl pune să citească operele gânditorilor socialişti sau revoluţionari pe care, uneori, i-a tradus chiar el (Gorki şi Bakunin, mai ales). Deja absolvent al şcolii de comerţ unde Gavrilo este înscris, îşi schimbă locul de muncă în fiecare săptămână; este, rând pe rând, portar la un teatru, angajat la o bancă, ceasornicar, agricultor, agent comunal, acrobat, vânzător de ziare etc. Niciuna dintre aceste activităţi nu-i place: înainte de toate, este un intelectual. Nu-l pasionează decât să scrie articole pentru *Zvono* (*Clopotul*), organ de presă al tinerilor revoluţionari naţionalişti sârbi. Până la urmă, va pleca în curând la Foča, unde i s-a promis

un post de institutor. Cu o constituție delicată, suferind de ulcer de stomac, își va privi cu tristețe și amar tovarășii plecând să lupte, în 1912, alături de gherilele sârbe angajate în primul război balcanic împotriva turcilor. Apoi va călători puțin prin Elveția, unde va face cunoștință cu revoluționarii ruși, și se va întoarce să trăiască la mama lui, scriind pentru *Clopotul*. În acel moment, Princip va fi el însuși plecat de mult timp din Sarajevo, dar fără să piardă vreodată contactul cu băiatul care îl inițiase în viață și care acum făcea parte din mișcarea Mâna Neagră.

După câteva luni de ședere la familia Ilić, Gavrilo Princip pleacă să se stabilească la Hadžići, la fratele lui, care nu mai poate asigura plata chiriei pentru el. În fiecare zi face drumul dus-întors între cele două orașe. Îmbrăcat ca un orășean, cu pălărie la modă, cu mustața mijind, are vocea aspră a tuberculoșilor și gesturile bruște ale unui adolescent pe care restul lumii îl enervează. Din cauza acestui obicei, ceilalți au început să-l poreclească Gavro sau Gavrica (micul Gavrilo) în loc de Gavroche, ca pe tânărul erou revoluționar al lui Victor Hugo, pe care îl venerează... Seara își petrece timpul citind (Alexandre Dumas, Walter Scott) sau scriind poeme, iar unul dintre ele, intitulat *Zorii*, va fi publicat într-o revistă literară sârbă, *Zâna bosniacă*. După trei ani de studii la comerț, se înscrie la un liceu din Tuzla, unde se fac pregătiri pentru medicină sau drept. Locul este mai ales un refugiu pentru elevii radicali, unde își va șlefui încă puțin gândirea revoluționară. Întâlnește acolo un băiat de treisprezece ani, Vaso Čubrilović, a cărui înflăcărare anti-austriacă îl fascinează. Înainte de întoarcerea la Sarajevo, în toamna anului 1910, își ia adio de la Vaso, cu convingerea că se vor regăsi și, într-o zi, vor lupta împreună.

Înscris la liceul din capitala bosniacă, se întâlnește cu noii colegi în cafenelele orașului, unde strălucește la biliard. Printre ei, Nedeljko Čabrinović. Născut în 1895, într-o familie cu nouă copii, este fiul unui cârciumar local celebru, care întreține relații cu lumea

puterii municipale austriece. Un uriaș de două sute de kilograme, care își maltrata în mod regulat fiul și refuza să-i plătească studiile. Nedeljko îl urăște, cu atât mai mult cu cât prietenii lui socialiști sau naționaliști sârbi par să-l evite sau să fugă de el, considerându-l pe tatăl lui drept un turnător. Până și lui îi este greu să nu le dea dreptate.

La paisprezece ani, Čabrinović a devenit ucenic lăcătuș, rotar, apoi tipograf într-o tipografie sârbă din Sarajevo. Socialist convins, era tot timpul cu nasul în scrierile anarhiștilor ruși și în *Manifestul Partidului Comunist*. Când îl cunoaște pe Gavrilo, tatăl lui tocmai îl alungase din casă după ce l-a prins citind *Ce-i de făcut?*, a lui Cernîșevski, cartea de căpătâi a asasinilor țarului Alexandru al II-lea. Caracterizându-se drept un anarho-sindicalist, este în legătură strânsă cu militanții Tinerei Bosnii care îi împărtășesc idealul: doborârea monarhiei austriece. Gavrilo și Nedeljko se împrietenesc repede, fac schimb de cărți în care subliniază fiecare pasajele preferate, împărtășind aceeași pasiune pentru cartea lui William Morris, *News from Nowhere* (Știri de nicăieri).

Gavro se îndrăgostește de sora lui Nedeljko, Vukosava, cu trei ani mai mică decât el. O ajută să-l descopere pe Oscar Wilde. În 1912, după ce a participat la o grevă a tipografilor, Čabrinović îl găzduiește pe liderul lor sindical, anarhistul Stevan Obilić. Suspectat că a vrut să dea foc mașinilor, este arestat pentru trei zile, apoi, după ce a refuzat să dea numele liderului mișcării, este alungat din Sarajevo. „Îți dai seama, îi șoptește el lui Gavrilo, în timp ce un polițist austriac îl escortează până la Trebinje, sunt alungat din orașul meu natal de un străin!" Cei doi prieteni își promit să se întâlnească din nou, la Belgrad. Curând.

Educația lui Gavrilo Princip la liceul din Sarajevo este o catastrofă. Cursurile îl plictisesc, nu-l interesează decât lectura și acțiunea. La fel ca tovarășii lui săraci, prost hrăniți și neîngrijiți, uită de suferințe implicându-se în politică și violență. Aflat în prima linie

a manifestărilor anti-habsburgice, este arestat de mai multe ori. Se vorbește despre el ca despre un *stuha*, o ființă instabilă. Absențele repetate de la ore îi aduc mustrări tot mai dese. Într-o zi de primăvară a anului 1912, este convocat. Regulamentul liceului este clar: elevii ale căror note sunt mediocre nu mai pot beneficia de bursă. Este exclus. Ce să facă? Să-și anunțe familia? Cu toate eforturile și sacrificiile pe care fratele lui le-a făcut pentru el, recunoașterea situației i-ar frânge inima. Fără să pună la socoteală că-l vor obliga, cu siguranță, să se întoarcă în sat și să se alăture mulțimii de iobagi din care făcea parte tatăl său. Nici vorbă! Nu rămâne decât o singură scăpare. Să se ducă la Belgrad. În dimineața plecării, merge la cimitirul Sfântul Mark din Sarajevo, în zona unde erau înmormântați sinucigașii, și jură pe mormântul plin de flori al lui Bogdan Žerajić că-i va răzbuna moartea. Apoi, cu o boccea amărâtă pe umăr, părăsește orașul pe jos pentru o călătorie singuratică de 300 de kilometri. După ce a trecut de frontieră, nu va uita să îngenuncheze și să sărute pământul făgăduinței, pământul sârb.

*

„Belgradul lasă întotdeauna impresia că este în alertă, ca o tabără militară. [...] Străzile sunt pline de oameni mobilizați sau pe punctul de a fi, concentrați asupra unui singur obiectiv: să se războiască cu turcii." Orașul pe care îl descoperă Princip la sosirea lui, în mijlocul verii anului 1912, era corect descris de Trotki. Din toată țara vin în valuri țărani, care se angajează în armata sârbă sau în grupările de voluntari (*comitadjis*) chemați, împreună cu aliații lor din Liga Balcanică (Bulgaria, Grecia, Muntenegru), să-i alunge pe turci din sud-estul Europei. Efervescența asta exaltă. Vrea și el să participe. Cu atât mai mult cu cât primele săptămâni în capitală au fost groaznice. Fără bani, fără prieteni, trăiește ca un boschetar, cerșește ca să mănânce, doarme în lăzile de gunoi sau în cotețele pentru câini. Angajându-se la voluntarii maiorului Vojin Tankosić,

crede că dă o dublă lovitură: nu numai că va scăpa de viața mizerabilă, dar va lupta alături de frații lui sârbi împotriva ocupantului. Astăzi în Kosovo și în Macedonia și mâine, poate, desigur, în Bosnia natală. Cruntă îi va fi dezamăgirea! La cartierul general al voluntarilor este respins. Un metru șaizeci, tuberculos: prea scund, prea slab. Pentru că nu reușește, se duce la Prokuplje, unde staționează trupele lui Tankosić, care îl primește personal. Verdictul este același. Pentru acest condotier din Balcani, care, într-o zi, nu a stat pe gânduri să le ceară oamenilor săi să sară în Sava de pe un pod de cincisprezece metri înălțime, ca să-și dea seama dacă sunt dispuși să i se supună, nu se pune problema să recruteze pitici bolnavi. Lui Gavro nu-i mai rămâne decât să-și roadă zăbala și să vibreze prin procură la campaniile victorioase ale tovarășilor săi: după ce a fost recucerit Kosovo, leagănul Serbiei, aflat sub dominație otomană din 1389, armata și auxiliarii sârbi îi resping pe bulgari în vara lui 1913 (Al Doilea Război Balcanic) și se fac stăpâni pe Macedonia de Nord. Turcia este alungată din Europa balcanică. Nu mai rămâne decât să facă la fel și cu Austria.

Timp de aproape doi ani, deși înscris din nou la un liceu, Gavrilo Princip va petrece mult timp în cafenelele din centrul vechi al orașului Belgrad – Păstruga de aur, Coroana verde, Cafeneaua Teatrului, America. Nu bea niciodată, dar vorbește mult. Activitatea principală constă în a îndrepta lumea, împreună cu tovarășii săi de nefericire. Unii dintre ei, cum este Čabrinović, pe care l-a regăsit, așa cum își promiseseră, îl găzduiesc gratis și îi împrumută bani. Cheltuiește regulat ca să cumpere ziare cum ar fi *Comuna* sau *Zorile* (în care se laudă dreptul la rezistență individuală, care poate ajunge până la uciderea tiranului) sau cărți: poemele romanticului prinț episcop din Muntenegru, Njegoš-Petrović, care vorbește despre „revoluția permanentă", cele ale lui Sima Pandurović – idolul său –, ale lui Momčilo Nastasijević sau... ale lui Nietzsche. Cum întâlnește un elev pe care nu-l cunoaște, îi recită poemul său preferat,

extras din prologul la *Die Fröhliche Wissenshaft* (Știința voioasă): „Da! Din ce mă trag știu bine!/ Foc nepotolit e-n mine/ Și mă mistui în văpăi./ Tot ce-apuc se schimbă-n pară,/ Ce slobod e scrumul doară:/ Cert, sunt numai vâlvătăi!"[1] În primele zile ale anului 1914, Princip se visează scânteia care aprinde. Dar ce?

Chiar fără un ban, Princip și ceilalți sârbi din Bosnia „exilați" își fac o datorie de onoare din a se îmbrăca oarecum ca niște dandy, în stil european: costum cu vestă, pălărie, cravată. Adesea, își schimbă hainele între ei. De-acum, cei mai buni prieteni ai lui Gavrilo sunt Čabrinović și Trifko Grabež. Puțin mai tânăr decât el, cel din urmă, student la medicină, fiu al unui preot ortodox, este născut la Pale, un oraș din care a fost expulzat de autoritățile austriece pentru că a pălmuit un profesor care își bătea joc de el, după ce l-a auzit spunând că-și făcea griji pentru țara sa. Le plăcea să asculte împreună poveștile eroice ale celor care au participat la războaiele balcanice, așa cum era Đuro Sarac, fost seminarist devenit garda de corp a maiorului Tankosić, pe care Princip l-a întâlnit în celulele austriece din Sarajevo, și pe cele ale lui Milan Ciganović. În vârstă de douăzeci și opt de ani, acest alt apropiat al lui Tankosić, originar din Bosnia vestică, primise medalia pentru curaj și trezea admirația interlocutorilor. Convins că, într-o zi, Serbia va trebui să recucerească prin forță teritoriile firești din Bosnia, este însărcinat să descopere viitori recruți pentru trupele de voluntari ale lui Tankosić.

Cât despre Čabrinović, cu toate că rămâne fidel convingerilor sale anarhiste, este din ce în ce mai încântat de compania naționaliștilor sârbi care umpleau cafenelele Belgradului pe care el le frecventa. Spiritul de camaraderie și de solidaritate care domnește între ei îi place. Spre deosebire de locurile pe care le frecventa la Sarajevo, aici, departe de tatăl său, nimeni nu-l suspectează că este spion austriac.

[1] Friedrich Nietzsche, *Știința voioasă* (*La gaya scienza*), Traducere de Simion Dănilă, Editura Humanitas, București, 2013.

Chiar i s-a propus să se alăture asociației Apărarea națională. Îndrumătorii săi i-au sugerat să lase baltă cartea lui Maupassant care îi ieșea din buzunar și să învețe mai degrabă cântece patriotice sârbe. De asemenea, i se dau 15 dinari ca să se ducă la Sarajevo și să aducă informații despre atmosfera care domnește acolo. La început, a păstrat banii ca să cumpere cărțile lui Zola și Kropotkin, apoi a plecat în Bosnia și, pe urmă, s-a întors la Belgrad mai supărat ca niciodată pe părinții săi, care îi arseseră toate cărțile „subversive" și se arătau din ce în ce mai îngăduitori cu puterea austriacă.

Într-o dimineață din aprilie 1914, Čabrinović primește la locul de muncă o scrisoare anonimă. Timbrul lipit pe plic poartă efigia împăratului Franz Josef. Înăuntru se află un articol decupat dintr-un ziar sârb, *Pokret* (Mișcarea) care anunță venirea la Sarajevo a moștenitorului tronului austriac, Franz Ferdinand de Habsburg, inspector general al armatelor imperiale din vara lui 1913. Peste câteva săptămâni, trebuie să conducă impresionantele manevre militare din Bosnia. Peste textul articolului, de-a curmezișul, a fost adăugat un cuvânt scris de mână: „Salutări".

În timpul pauzei de prânz, trage o fugă până la Coroana verde și îi arată articolul lui Gavrilo, care îi dă întâlnire seara, ca să vorbească despre asta în liniște. La lăsarea serii, cei doi bărbați se întâlnesc în parcul plin de copaci din Obilićev Vijenac, foarte aproape de hotel Palace. Princip n-are nicio idee despre identitatea celui care i-a trimis prietenului său articolul, dar i se pare mult mai important să se gândească la cât de valoroasă este această informație. Viena se sufocă de furie, vrea să facă o demonstrație de forță militară, dar mai ales să umilească Serbia alegând sfârșitul lunii ca să organizeze mari manevre militare: este momentul când toți sârbii sărbătoresc, într-un singur gând, bătălia de la Kosovo[1]. Alegerea

[1] Pe 28 iunie 1389, în ziua de Sfântul Vitus (Vidovdan), o bătălie eroică s-a dat între armatele austriece și cele otomane pe câmpia Mierlei, în inima ținutului Kosovo, leagănul istoric al civilizației sârbe. Numeroși prinți și cavaleri sârbi au dat dovadă

acestei perioade, cu mare semnificație simbolică, nu poate fi întâmplătoare, iar în privința provocării nu încape nicio îndoială. Violenței nu i se poate răspunde decât prin violență, spune dur Princip, care îi propune lui Čabrinović să-l ajute să-l omoare pe Franz Ferdinand. Nici mai mult, nici mai puțin. Nedeljko îl privește în tăcere câteva secunde și constată nu numai că Gavrilo este serios, dar și că ideea este bine gândită și nu rezultatul unui impuls de moment. Siguranța tovarășului său îl impresionează, îl convinge, îl seduce. Acceptă. Strângând mâna lui Princip, Čabrinović nu se poate împiedica să creadă că, omorându-l pe nepotul împăratului, îl va răni și pe tatăl său, atât de disprețuit. Cei doi bărbați merg apoi să-l găsească pe Trifko Grabež, la Păstruga de aur, ca să-l invite să li se alăture. Acesta acceptă cu entuziasm „să-l primească pe Majestatea Sa la Sarajevo așa cum se cuvine". Troica este completă.

Să-l omoare pe Franz Ferdinand, dar cum? Gavrilo se duce să-l vadă pe Milan Ciganović, care continuă să caute voluntari care să se pregătească de luptă și îi destăinuie planul. „Avem nevoie de bombe", precizează el, adăugând în același timp că îi trebuie și pistoale, dar presupune că reușește să le găsească singur. Ciganović le aduce totul la cunoștință și șefilor săi, Tankosić și Dimitrijević, care se străduiesc să-și ascundă scepticismul. Chiar înarmați prin propriile puteri, nu văd cum cei trei adolescenți fără experiență vor putea păcăli securitatea arhiducelui la Sarajevo. Dar bunăvoința nu trebuie descurajată: bombe, li se vor da. Pistoale, la fel, cei trei băieți li se păreau prea lipsiți de posibilități ca să și le poată procura. Cu o condiție: ca măcar unul dintre ei să se prezinte în fața maiorului Tankosić, astfel încât acesta să-și dea seama cât este de hotărât.

Princip își amintește încă de scena petrecută cu doi ani înainte, când Tankosić îi refuzase intrarea în rândurile *comitadjis*;

---

de eroism și, în cinstea lor, a fost scris un poem epic cântat de cei mai mari poeți și scriitori ai secolelor următoare. După mai bine de zece secole de ocupație, Kosovo este eliberat în 1913, după Primul Război Balcanic. Ziua de 28 iunie marchează, așadar, pentru toți sârbi, prima aniversare a recuceririi acestui teritoriu sfânt. (n.a.)

Čabrinović are un comportament irațional, supărător; cel care este desemnat pentru întâlnire este Grabež. Întrevederea are loc în biroul maiorului. Dialogul este scurt și direct.

– Sunteți implicat? întreabă subofițerul.

– Da.

– Sunteți hotărât?

– Da, sunt.

– Știți să trageți cu pistolul?

– Nu.

– Știți să țineți în mână un pistol?

– Nu.

Atitudinea cinstită a tânărului îi place lui Tankosić, care îi întinde o armă: „Învățați s-o folosiți pe câmpul de trageri." Împreună, Ciganović, Grabež și Princip se vor duce în fiecare zi, timp de mai multe săptămâni, în parcul din Košutnjak, pentru ședințe de trageri intensive asupra unui stejar bătrân, al cărui trunchi avea forma unui bărbat. Gavro se dovedește cel mai bun. De șase ori din zece nimerește ținta de la două sute de metri, de opt ori din opt de la șase metri. Rezultate care se repetă chiar și când aleargă! În cele din urmă, alungați după câteva zile de un paznic, cei doi tineri continuă să se antreneze la petrecerile de la bâlciuri sau în parcul Topčider unde, în 1868, prințul Mihailo Obrenović fusese chiar el doborât de un nebun. Čabrinović nu vine niciodată; este tot timpul reținut la muncă. Nu contează: el va arunca o bombă.

De mai multe luni, Gavrilo poartă o corespondență codificată cu cel care l-a primit, abia adolescent fiind, în cămăruța lui mobilată din Sarajevo: Danilo Ilić. Întors să locuiască împreună cu mama sa, i-a mărturisit fostului camarad că i-ar plăcea să treacă și el la acțiune, cu ocazia venirii lui Franz Ferdinand în orașul său. În a doua jumătate a lunii aprilie, Princip îi scrie prietenului său că are deja armele necesare și îi cere să pună pe picioare, la Sarajevo, un grup de trei oameni. Sigur. Independent. Hotărât. Ilić promite: când Gavro va ajunge la Sarajevo, grupul va fi pregătit.

*

Pe 27 mai 1914, Ciganović le aduce celor trei sârbi armele promise: patru Browning fabricate în Belgia şi vândute oficial la Belgrad de societatea Firma Doucet şi patru bombe de tip ofensiv. De dimensiunea grenadelor de mână, dreptunghiulare, provin de la fabrica din Kragujevac, marele oraş industrial din sudul ţării. Deasupra lor se află o capsulă, care trebuie scoasă înainte de a lovi detonatorul de un element dur. Din acea clipă, mai rămân douăsprezece secunde până la explozie. Ideal este deci să arunci bomba asupra ţintei după zece secunde. Nu înainte.

Ciganović le dă şi 150 de dinari, un plan pe care sunt indicate posturile de control şi de jandarmerie care trebuie evitate de-a lungul graniţei sârbo-bosniace şi un plic cu iniţialele lui, pe care să-l arate bărbatului pe care îl vor întâlni la Šabac şi care îi va ajuta să treacă clandestin frontiera – căpitanul Rade Popović. Le reaminteşte că operaţiunea lor este neoficială şi că nimeni din rândurile guvernului sârb nu a fost informat: dacă sunt arestaţi, guvernul va nega că are cunoştinţă de misiunea lor. „Vom reuşi", susţine Princip, după care adăugă că se va sinucide după ce l-a omorât pe tiran. „Asta e bine", îi răspunde Ciganović.

Transformarea lui Princip de la sosirea lui la Belgrad, cu doi ani înainte, i-a impresionat pe toţi cei pe care i-a frecventat între 1912 şi 1914. Ţăranul necioplit din Bosnia i-a cedat locul unui tânăr al cărui fizic debil lasă totuşi să se ghicească energia şi curajul. De curând, într-o cafenea, din neglijenţă, a dat drumul unei glume care a marcat spiritele. Cufundat în lectura unui ziar, brusc a strigat: „Ţarul Rusiei a fost asasinat!" Apoi, după o scurtă tăcere, adaugă: „Glumeam, voiam pur şi simplu să văd ce fel de revoluţionari sunteţi şi cum reacţionaţi." În aceeaşi epocă, o fotografie celebră îl arată pe o bancă din parcul Kalemegdan – plămânul verde al Belgradului –, aşezat alături Grabež şi de Sarac, paza de corp a lui

Tankosić. Faţa dură şi trasă poartă urmele anilor de lipsuri: o mustăcioară de dandy de oraş; pălărie de fetru uşor dată pe spate; picior peste picior: omul lasă impresia unei hotărâri puţin obişnuite. Mai ales, spre deosebire de alte fotografii ale lui, nu ţine o carte în mână. Realmente, a venit timpul acţiunii.

Momentul plecării a fost stabilit pentru sărbătoarea de Înălţare. În zorii zilei de 28 mai, Princip, Grabež şi Čabrinović se îmbarcă pe vasul cu aburi care, urcând pe Sava, îi va duce până la Šabac, la 50 kilometri în vest. Pe ponton, Sarac şi un alt membru al Mâinii Negre îi privesc depărtându-se în ceaţă. Adio, Belgrad!

Foarte repede, ies la iveală primele probleme. Cu toate sfaturile de a păstra discreţia şi tăcerea, Čabrinović, peste măsură de agitat, nu încetează să stea de vorbă cu oamenii pe care îi întâlneşte pe coridoarele şi pe puntea navei. Inclusiv cu nişte jandarmi! Inconştienţa lui frizează iresponsabilitatea. Introduce în conversaţii tot mai multe insinuări, scrie şi trimite cărţi poştale în care povesteşte că se pregăteşte să înfăptuiască lucruri măreţe. Princip îl urmăreşte îndeaproape în timpul întregii călătorii, foarte decis să scape de el dacă nu se potoleşte.

La Šabac, se întâlnesc cu Rade Popović, care îi trimite la Loznica, la colegul său, căpitanul Joca Prvanović, însărcinat să-i „conducă acolo unde ştiţi". Cele douăzeci şi patru de ore pe care le petrec la Loznica, în aşteptarea contrabandiştilor care să-i treacă Drina, le folosesc pentru reorganizare. Între două şedinţe de tir în sălciile care mărginesc râul, Princip îi cere lui Čabrinović să-i dea armele lui şi să treacă singur graniţa la Zvornik, fără să se ascundă. Oficial, ca să încurce urmele, dar Čabrinović ştie că, de fapt, este vorba despre o pedeapsă. Episodul îi confirmă sentimentul că va trebui să facă mai mult pentru a-şi dovedi valoarea.

În ultima noapte din mai, în timpul unei furtuni apocaliptice, Princip şi Grabež trec în Bosnia. Îi aşteaptă mai multe zile de mers istovitor, pe întuneric, prin mlaştini, prin păduri dese şi

neprimitoare, pe vânt, temându-se de poliție, de jandarmi și de informatori. Mănâncă te miri ce, putând să conteze, ici și colo, doar pe generozitatea țăranilor adepți ai Apărării naționale[1]. Trec prin Čengić, Trvono, Priboj, Tobut și ajung devreme, pe 4 iunie, la Tuzla. După ce, ca să nu stârnească bănuieli, și-au spălat în râul Jala hainele care erau într-o stare jalnică, își lasă armele la un anume Mišo Jovanović. Notabilitate locală, dincolo de orice bănuială. Membru al conducerii unei mari bănci regionale și al consiliului Bisericii ortodoxe, proprietar al unui cinematograf, acest simpatizant al cauzei este cam speriat de ideea de a ascunde bombele și pistoalele acasă la el, dar Princip îl ajută să înțeleagă că nu este vorba de o cerere, ci de un ordin. În câteva zile va veni cineva să le ia. Să stea liniștit. Grabež și Princip se duc apoi să-l întâlnească pe Čabrinović în gară și, împreună, urcă în primul tren spre Sarajevo, unde ajung câteva ore mai târziu. În sfârșit!

Toți cei trei bărbați au făcut închisoare la Sarajevo cu câțiva ani înainte. Știu că sunt înregistrați de poliția locală și se despart imediat. Grabež se duce la Pale, la familie, și Čabrinović, cu toate că nu-i convine, se întoarce să locuiască împreună cu părinții (pe strada Franz Josef!), pe care nu i-a mai văzut de un an. Spre marea lui furie, tatăl se grăbește să-l înregistreze la poliție încă de a doua zi. Princip se întoarce să se stabilească la mama Ilić: generoasa femeie acceptă să-l găzduiască pe gratis și chiar îi împrumută 20 de coroane, ca să-și poată cumpăra cărțile atât de dragi. O veste bună nu vine niciodată singură: Danilo îl anunță că și-a îndeplinit misiunea. A doua echipă de ucigași este pregătită.

Cel mai în vârstă din această troică locală se numește Muhamed Mehmedbašić. Acest „sârb de religie musulmană", în vârstă de douăzeci și șapte de ani, se afla, la începutul anului 1914, în Franța,

[1] În timpul procesului conspiratorilor, în octombrie 1914, mai mulți dintre ei vor fi judecați și condamnați la pedepse cu închisoarea pentru complicitate. (n.a.)

într-o braserie din Toulouse, Le Bibent, aflată în piața Capitoliului, celebră pentru berea la halbă și identitatea unuia dintre clienții ei, care obișnuiește să scrie editorialele pentru *La Dépêche*: Jean Jaurès. La inițiativa lui Vladimir Gaćinović, în acea zi avea loc o adunare secretă a Mâinii Negre. La încheierea ei, se hotărâse ca Potiorek, guvernatorul Bosniei, să fie asasinat și că Mehmedbašić va avea onoarea să ducă la bun sfârșit această crimă eliberatoare. Norocosul ales plecase cu trenul spre Marsilia, apoi în Italia, cu un pumnal otrăvit în bagaje. Anunțul unui control făcut de jandarmi pasagerilor îl îngrozește și, de frică să nu fie arestat, aruncă arma pe fereastra toaletei. Supărat, se întoarce în satul natal din Herțegovina, Stolac, cumpără un pistol și revine la Sarajevo, în așteptarea ocaziei de a-și pune planul în aplicare. După o lungă discuție avută la Mostar, Ilić îl convinge să renunțe în favoarea unui alt plan, mai ambițios, mai măreț. Mehmedbašić acceptă imediat.

Ceilalți doi recruți sunt liceeni din Tânăra Bosnie. Primul este o mai „veche" cunoștință a lui Princip: Vaso Čubrilović, de șaptesprezece ani. S-au cunoscut la Tuzla, de unde Vaso a fost expulzat de autoritățile municipale după ce și-a părăsit clasa în momentul când elevii trebuiau să cânte imnul austriac. I-a precizat lui Ilić că se simțea pregătit să-l omoare pe Franz Ferdinand, dar că nu dorea nici să știe cine erau complicii și nici ca aceștia să știe cine era el. A sugerat totuși ideea de a se apela la unul dintre colegii lui, Cvetko Popović, de șaisprezece ani, orfan de mamă, militant naționalist închis în urmă cu un an de către austrieci și dornic să răzbune ceea ce consideră că a fost o nedreptate.

Cele două grupe fiind formate, rămâne problema armelor lăsate la Tuzla. Cum să le recupereze? Ilić acceptă să se ocupe el de asta. Pe 14 iunie, ia trenul spre orășelul aflat la 80 de kilometri nord de Sarajevo. Ca să fie recunoscut de Jovanović, a convenit că va ține în mână un pachet de țigări Stefanija. Dar, ajungând la gară, brusc îl cuprinde teama că a fost urmărit și rătăcește toată ziua prin oraș.

Jovanović, la rândul lui, foarte mulţumit să scape de povară, a pus sacul de zahăr în care erau bombele şi pistoalele într-un colţ ascuns al sălii de aşteptare a gării, l-a acoperit cu o manta şi a plecat fără să mai aştepte. La sfârşitul după-amiezii, Ilić se hotărăşte, în cele din urmă, să se întoarcă la gară, descoperă pachetul, răstoarnă conţinutul într-un sac mare Gladstone, negru, şi, după un ocol prin Marindvor, ca să încurce pistele, se întoarce la Sarajevo noaptea. Gavrilo doarme iepureşte şi îşi aude prietenul îndesând ceva sub pat, dând deoparte teancurile de cărţi ale revoluţionarilor ruşi, pe care le citeşte cu nesaţ ca să-şi dea curaj. Acum nu mai rămâne decât să aştepte victima.

*

Dacă ar fi fost mai bine informaţi în legătură cu traseul personal şi asupra ideilor geopolitice ale lui Franz Ferdinand de Habsburg, cei şapte băieţi care se pregăteau să-l arunce în braţele morţii ar fi renunţat, fără îndoială, să facă gestul. Nepotul nu foarte iubit al lui Franz Josef era, în realitate, o ţintă prost aleasă. Dacă presupusul lui pacifism şi bunăvoinţa faţă de popoarele slave au fost, cu siguranţă, exagerate de o anumită istoriografie, dornică să-l ridice la rangul de martir, omul nu avea totuşi nimic în comun cu imaginea răspândită printre sârbi înainte şi după 1914. Opoziţia lui faţă de anexarea Bosniei de către Austria, în 1908, a fost reală: considera că întemeierea unei entităţi sud-slave autonome (Croaţia + Dalmaţia + Slovenia) va constitui un baraj suficient pentru expansionismul sârb[1]. De asemenea, s-a opus adesea fanfaronadelor războinice ale unor miniştri sau membri ai Curţii. Acest vizionar, care ghicise că „un război între Austria şi Rusia se va termina prin căderea

[1] Franz Ferdinand era la fel de conştient că o astfel de iniţiativă îi făcea rău Ungariei, care ar fi pierdut accesul la mare şi ar fi acceptat foarte greu ca Austro-Ungaria să devină o monarhie triplă. Din acest motiv, fără îndoială, n-a susţinut niciodată public, nici foarte insistent, această idee. (n.a.)

Romanovilor sau prin cea a Habsburgilor, dacă nu a amândurora", ezita să se lanseze într-un eventual conflict direct împotriva Belgradului: „Să presupunem că ne angajăm într-un război separat cu Serbia şi că o punem la pământ foarte repede, dar ce câştigăm din asta? Toată Europa ne va sări în cap şi ne va privi ca pe nişte criminali de război." Această luciditate, această libertate de spirit constituia dovada că era un om a cărui viaţă fusese orice altceva, dar nu un râu care curge liniştit.

Născut în decembrie 1863, Franz Ferdinand creşte, la fel ca viitorul lui asasin, cu o spadă a lui Damocles deasupra capului – tuberculoza – şi aproape o certitudine: nu va fi niciodată împărat. Pentru a revendica statutul de moştenitor al tronului, ar trebui ca Franz Josef să nu aibă alt fiu în afară de Rudolf, şi acesta să moară; unchiul său, Maximilian, ar trebui să nu aibă un moştenitor băiat şi să moară; aşa cum ar trebui să moară tatăl lui, Carol-Ludovic. Şi totuşi, asta se va întâmpla: Maximilian va fi împuşcat ca un câine de indienii mexicani în 1867, fără să aibă un fiu; Rudolf se va sinucide împreună cu amanta în pavilionul de vânătoare de la Mayerling, în 1889; tatăl său, Carol-Ludovic va muri în 1896, la întoarcerea dintr-o călătorie în Ţara Sfântă în timpul căreia a insistat să bea, la fel ca Hristos, apă din Iordan – lui i-a fost fatal. Aşa cum a existat un blestem al familiei Kennedy în secolul XX, a existat şi un blestem al Habsburgilor, în secolul al XIX-lea.

Adolescent fiind, când nu se luptă cu boala, Franz Ferdinand vânează cu succes animale şi... fete. Omoară primul cerb la nouă ani (vor mai urma alte câteva mii) şi, fermecând slujnicele şi ducesele cu ochii lui de un albastru-cenuşiu, cucereşte tot ce-i iese în cale. În 1892, porneşte la drum cu vaporul într-un tur în jurul lumii în trei sute de zile: Triest, Port-Said în Egipt, Aden, Ceylon, Bombay, Djakarta, Sydney, Noua Caledonie, Hong Kong, Japonia, Vancouver, dezamăgitoarea traversare a Americii cu trenul, de la Munţii Stâncoşi la New York („mâncarea este mizerabilă, muzica

lamentabilă: urechea mea a trebuit să se obișnuiască cu tropăiturile negrilor, cu melodiile indiene englezite"), Le Havre, Paris, Stuttgart. Câțiva ani târziu, când a fost desemnat moștenitor al tronului multisecular al Imperiului Austro-Ungar, se luptă din greu cu unchiul său Franz Josef ca să-l facă să-i accepte căsătoria cu contesa Sophie Chotek zu Chotkowa und Wognin. Provenită din vechea nobilime a Boemiei, doamnă de onoare a unei verișoare a lui Franz Ferdinand, prin venele sale nu curge deloc sânge regal (*sanguis regius)*: nu poate pretinde, deci, în teorie, să se mărite cu un Habsburg așa cum este Franz Ferdinand, care numără printre ascendenți opt regi ai Franței, șapte monarhi italieni și șaptezeci și unu de prinți germani. Doar în cazul în care căsătoria este declarată morganatică: nu va purta nici numele, nici titlul soțului său și copiii lor vor fi excluși de la tron și de la moștenire. Franz Ferdinand acceptă regula și Franz Josef îi va da, cu inima frântă, acordul. Nu fără să-i aducă aminte că, de șase sute de ani încoace, este primul Habsburg care procedează așa: „Să nu fii niciodată nevoit să regreți, domnule nepot."

La trei zile după ce a pronunțat și a semnat actul de renunțare, în timpul unei ceremonii demne de Courteline[1], căsătoria are loc pe 1 iulie 1900. Un ziar ceh ironizează: „Contesa nu va purta coroana, dar îi va cunoaște spinii." Bună observație! Sophie este de dată de-o parte la fiecare deplasare sau manifestare oficială. Nu are dreptul să urce în trăsurile însemnate cu blazonul imperial, nu poate sta în aceeași lojă cu soțul ei la teatru și la operă, nu se poate așeza în capul mesei în timpul cinelor, nu poate participa la un cortegiu decât dând brațul șambelanului curții, mult în spatele arhiduceselor în vârstă de cinci ani.

Denigrat de Curte, disprețuit de unchiul lui, Franz Ferdinand își construiește propria personalitate. Cu capul lui de buldog și mustața în formă de accent circumflex, își croiește cu ușurință drum pe

[1] Georges Courteline, dramaturg și romancier francez (1858-1929) (n.tr.)

cărările puterii. Fiind, din punct de vedere politic, mai liberal decât împăratul, nu cultivă totuşi tradiţionala neîncredere faţă de evrei a familiei – moştenită de la vechiul antiiudaism creştin –, îi urăşte pe francmasoni şi se teme de progres. Agitat, orgolios, autoritar, capabil de furii înspăimântătoare, are câteva pasiuni: grădinile, colecţia de opere de artă (cu un prost-gust foarte sigur) şi mai ales vânătoarea, care scoate la iveală mai puţin pasiunea, cât nebunia. La moartea lui, colecţia trofeelor sale de vânătoare număra 247.889 de piese.

Imediat ce-i trec furia şi supărarea, Franz Josef reia treptat bunele relaţii cu nepotul său, pe care îl însărcinează să modernizeze armata. Marina, în primul rând. În 1912, Franz Ferdinand o dotează cu primul ei *dreadnought*, un cuirasat de 20.000 de tone, pe care sunt montate douăsprezece tunuri de 305 de milimetri. Urmează trupele terestre. În 1913, este numit inspector general al armatei: asta înseamnă că, în caz de conflict, el este cel care va conduce operaţiunile militare ale ţării. Pentru moment, în perioada de pace, intenţionează chiar să-şi aplice deviza personală: arată-ţi puterea, astfel încât să nu fie nevoie s-o foloseşti. În zona muntoasă din Bosnia-Herţegovina, de exemplu, pentru a-i reaminti Serbiei, care, după cele două războaie balcanice, şi-a mărit semnificativ teritoriul, că, în cazul în care nu se va limita la atât, intenţiile sale expansioniste ar găsi pe cineva care să vorbească în numele regiunii Sarajevo.

Trebuie să se deplaseze personal, să supervizeze manevrele Armatelor a 15-a şi a 16-a, prevăzute pentru sfârşitul lunii iunie 1914? Totul pledează împotrivă. În ultimii patru ani, în Bosnia s-au comis deja cinci atentate împotriva oficialilor austrieci – fără a lua în calcul comploturile ratate; o agitaţie neobişnuită domneşte printre sârbii din oraşul pe zidurile căruia înfloresc inscripţii şi afişe scrise cu aceeaşi cerneală ca a ziarelor clandestine locale („Prinţul moştenitor austriac şi-a anunţat vizita la Sarajevo în primăvară! Sârbi, luaţi tot ce vă cade în mână: cuţite, pistoale, bombe, dinamită!"); arhiepiscopul catolic de Sarajevo, monseniorul Stadler, l-a sfătuit să nu vină;

ministrul afacerilor externe sârb a venit personal în capitala austriacă, să-i explice cât de riscantă este această vizită programată în timpul aniversării bătăliei de la Kosovo. Franz Ferdinand ezită şi îl cere părerea lui Franz Josef, care se enervează: să nu te duci acolo, ar însemna să insulţi populaţia austriacă locală, care nu a mai avut dreptul la o vizită a prinţului moştenitor de ani întregi. Aşa că se va duce. Îngrijorat, dar fatalist: „În permanenţă suntem în pericol de moarte, îi spune şefului cancelariei militare. Trebuie să avem credinţă în Dumnezeu." Şi speră în protecţia Lui: Viena a refuzat, din motive de economie, să-i dea patruzeci de oameni pentru siguranţa lui (cost apreciat la 10 000 de coroane). Nu va avea decât doi oameni.

În săptămânile dinaintea plecării, mii de semne arată cât se teme Franz Ferdinand de călătoria în Bosnia, acceptând, în acelaşi timp, presimţirea fatală. În mai 1914, în timpul unui supeu la Belvedere, reşedinţa sa vieneză, declară în faţa nepotului Carol şi a soţiei lui, Zita: „Ştiu că în curând voi fi ucis." În săptămâna dinaintea plecării spune în fiecare seară, în familie, o rugăciune alcătuită de el: „Dragă Doamne, din iubire pentru Tine, mă căiesc din toată inima pentru păcatele pe care le-am săvârşit. Primesc din mâna Ta până şi moartea, dacă asta este voinţa Ta, în orice fel, în orice clipă şi în orice loc pe care Tu îl vei vrea." Contelui Harrach, ofiţerul însărcinat cu paza sa, i-a spus în aceeaşi perioadă: „Nu m-ar mira dacă vreo câteva gloanţe sârbe mă vor aştepta acolo." Gloanţele lui continuă să le păstreze pentru animalele care umplu parcul castelului din Chlumetz, în Boemia, unde stă de la începutul verii. Pe 21 iunie, un glonţ de pistol bine tras loveşte o pisică în timp ce traversa o peluză. Ultimul lui gest de vânător. De-acum înainte, el este cel vânat.

*

Pe 23 iunie 1914, după o întâlnire cu Wilhelm al II-lea, Franz Ferdinand părăseşte singur Viena, plecând la Triest, unde urcă pe nava amiral imperială, *Viribus Unitis*. După ce a mers de-a lungul

coastei Adriaticii, cuirasatul l-a lăsat la gurile Neretvei, la nord de Dubrovnik. Un iaht l-a dus până la Metković, de unde ajunge cu trenul la Mostar, apoi în stațiunea balneară Bad Ilidža, mai sus de Sarajevo. Acolo i se alătură Sophie. Sunt găzduiți la hotel Bosna, special amenajat în stil maur pentru ei. Pe fronton, flutură steagul Austriei și al Ungariei: Potiorek a pus să fie date jos, la fel ca în tot orașul, culorile sârbe și croate, imprudent arborate de unii locuitori. Înainte de a ajunge pe câmpul de manevră, Franz Ferdinand pleacă împreună cu Sophie, dintr-un capriciu, să se plimbe în piața turcească din Sarajevo. Excursia nu era prevăzută, serviciile de securitate sunt derutate. Nu fără motiv. Fără să știe, la magazinul de covoare Kabiljo, trec la doi metri de Gavrilo Princip. În acel moment, tânărul sârb nu este înarmat. Rămâne pe mai târziu.

Manevrele sunt o reușită. Trupele pe care le conduce timp de două zile, în vreme ce Sophie vizitează școlile și orfelinatele din împrejurimi, îi dau conducătorului armatelor imperiale cea mai mare satisfacție. Îi telegrafiază lui Franz Josef, care este în vacanță la Bad Ischl, cu un entuziasm pe care speră să i-l transmită: „Excelentă sare de spirit, nivel înalt de instrucție, adevărată capacitate de acțiune. Aproape perfect, toți oamenii în formă și pregătiți."

În seara zilei de 27 iunie, la hotelul Bosna este organizată o cină de gală. Patruzeci de invitați – demnitari civili și religioși din regiune. În meniu: supă Régence, sufleu, păstrăv în aspic, miel la cuptor, sparanghel, cremă de ananas, sorbet. Spre marea dezamăgire a invitaților din Sarajevo, vinurile servite sunt franțuzești și unguresti. Este adusă o singură tărie locală, un digestiv. La sfârșitul mesei, Franz Ferdinand adună statul-major. Este într-o dispoziție excelentă, dar se întreabă dacă vizita de la Sarajevo, prevăzută pentru a doua zi, este cu adevărat necesară. De ce să nu se întoarcă direct la Viena? Potiorek și aghiotantul său, locotenent-colonelul von Merizzi, se revoltă. O plecare în grabă ar putea fi interpretată prost.

O mulțime imensă și entuziastă se anunță pe străzile orașului. Va fi un triumf popular și Alteței Sale nu i se poate întâmpla nimic.

De câteva zile, Princip își găsise un loc de muncă, de unde lua ceva bani: într-un institut cultural sârb, la Prosvjeta, pe cheiul Appel... Își petrece serile în cafeneaua Semiz, unde bea într-una, fără măsură: nu din tristețe, ci ca să păcălească bănuielile și supravegherea eventualilor polițiști. Revoluționarii sârbi care îndeamnă la uciderea lui Franz Ferdinand nu sunt, oare, recunoscuți drept niște ființe austere? De la masa la care obișnuiește să se așeze, poate vedea, printr-o mică lucarnă, la câteva zeci de metri, silueta podului Latin, unde a prevăzut să-l întâmpine, în felul lui, pe Franz Ferdinand mâine, duminică, 28 iunie. Curând se va întâlni cu Danilo Ilić acasă la mama lui. În ultimele zile, tovarășul lui de luptă a devenit o sursă de îngrijorare. Cuprins brusc de îndoieli, a încercat să-l convingă pe el, pe Gavrilo, că trebuia să renunțe la planul lor. Argumentul? După uciderea lui Franz Ferdinand represaliile la care se va recurge vor spori suferințele sârbilor, în loc să le reducă! Grabeț și cu el au reușit să-l calmeze, să-l liniștească și să-l convingă. Au drept dovadă foarte recentul articol pe care el l-a scris pentru *Clopotul*. Comentând un comunicat al guvernului provincial austriac, care anunța că numărul păsărilor cântătoare a crescut în Sarajevo datorită parcurilor și grădinilor bine întreținute, Ilić sugerează, pe un ton ironic, faptul că acest „progres considerabil în viața culturală a patriei noastre" trebuie comparat cu suferința locuitorilor copleșiți de impozite, care nu mai sunt în stare să-și construiască propriile case. Articolul se încheie cu o întrebare sarcastică, dar și poetică: „De ce nu suntem păsări?" De altfel, Ilić i-a transmis indicațiile sale lui Mehmedbašić, la hotelul Sarajevo, și le-a dat lui Vaso Čubrilović și Cvetko Popović armele, la ieșirea din oraș, în Bembasa, într-un parc izolat, unde au putut să facă exerciții de tir. După cât se pare, cei doi puști au fost dezamăgiți că nu și-au putut alege pozițiile din care să tragă, dar în cele din urmă au promis să respecte instrucțiunile.

Și Čabrinović? Încă o dată, s-a certat violent cu tatăl său. Conform dorinței primarului orașului, acesta își împodobise casa cu un steag austriac și un steag sârb, unul lângă altul. Furios, Nedeljko a plecat de acasă pentru mai multe ceasuri. La întoarcere, i-a dat mamei sale briceagul și ceasul. Și i-a dat 20 de coroane bunicii, care îl ajutase întotdeauna când avea probleme cu banii. Surorii sale îi dăduse mai multe bancnote, anunțând-o că pleca într-o lungă călătorie. La sfârșit, i-a trimis un buchet imens de flori logodnicei sale.

Pe 28 iunie, în zori, Čabrinović închide încetișor ușa casei părinților și se pierde cu pași iuți în ceață. După câțiva metri, își dă seama că după el s-a luat câinele. Face drumul înapoi, închide animalul după ce l-a mângâiat pentru ultima dată, apoi ajunge la librăria studențească unde se distribuie ziarele locale. Cumpără cotidianul sârb *Narod* și zâmbește: nu există niciun rând despre venirea lui Franz Ferdinand dar, în această zi de Vidovan, sunt numeroase texte în cinstea bătăliei de la Kosovo și a eroilor ei! Inițiativa îl bucură cu atât mai mult cu cât, până la urmă, a reușit să se identifice total cu cavalerul Miloš Obilić. Pe câmpia Mierlei, pe 28 iunie 1389, acesta fusese la început considerat trădător, pentru că s-a alăturat taberei turcilor. Or, imediat ce a trecut de partea dușmanului, se grăbise spre cortul sultanului Murad I și îl omorâse, convins că, lipsite de conducătorul lor, armatele otomane vor fi total dezorganizate. Fusese imediat decapitat. De atunci, este considerat unul dintre cei mai mari eroi sârbi din istorie. Multă vreme suspect din cauza activității tatălui său, Čabrinović repeta adesea: „De Vidovan, veți vedea cine este un trădător și cine nu." Momentul acela venise.

După ce s-a întâlnit cu Grabež, venit din satul lui din Pale, intră, la orele 8.15, în patiseria lui Duro Vlajnić, de pe strada Ćumurija. Ilić îi așteaptă. Lui Nedeljko, îi dă o bombă și cianură, dar nu și un pistol; lui Trifko, un pistol și o bombă, dar nu și cianură – crede că nu va îndrăzni să treacă la acțiune și, deci, nu va trebui să se

sinucidă. În cele din urmă vine Princip, cu un pistol și o bombă ascunse în pantaloni. Le rămâne puțin timp să-și ocupe poziția repartizată fiecăruia pe cheiul Appel. Čabrinović profită de asta ca să se ducă la fotograful Josef Schrei, în piața circului, în tovărășia lui Tomo Vučinovic, un coleg de școală pe care tocmai l-a întâlnit din întâmplare. Și-a făcut un portret și i-a cerut lui Tomo să le trimită fotografiile surorii sale, mamei și prietenilor din Triest și Belgrad, pentru că, pretinde el, „plec la Zagreb"... Pe imagine se vede ieșind din buzunar un exemplar din *Narod*. Apoi se amestecă în micul grup de curioși adunați între Banca Austro-Ungară și podul Ćumurija, pe partea dreaptă a cheiului. În fața lui, Čubrilović și Mehmedbašić; la cincizeci de metri mai încolo, micul Popović; apoi, Grabež. Princip, după o plimbare cu doi liceeni întâlniți din întâmplare, este de aceeași parte a cheiului ca el, aproape de podul Latin. Este puțin trecut de orele 10, toată lumea este pregătită. Ilić a spus că arhiducele se afla în cea de-a treia trăsură.

*

Sunt orele 9 când Franz Ferdinand și Sophie sosesc la gara din Bad Ilidža, care, cu arhitectura ei încărcată, seamănă cu un tort mare de nuntă. În timp ce li se servește mâncarea (pentru el cârnăciori, pâine albă, carne de mistreț uscată, patiserie numită aici „luni turcești"; ceai negru și felii de pâine pentru ea), repetă programul care îi așteaptă la Sarajevo: inspectarea unei cazărmi, drumul în automobil până la Primărie, unde vor fi primiți de consiliul municipal, inaugurarea primului muzeu al orașului, prânz la reședința guvernatorului Oskar Potiorek, plimbare în vechiul cartier cu vizitarea marii moschei și a unei fabrici de covoare, apoi întoarcerea la Bad Ilidža și în draga lor Austrie. La intrarea în primele suburbii ale capitalei bosniace, de unde urcă mirosuri amestecate de cafea râșnită și de țuică de prune, arhiducele își aprinde pipa din lemn de trandafir. La gară, Potiorek îi primește oferindu-le un chilim

albastru cu verde, fabricat la Sarajevo, o carte de poveşti evreieşti, un crucifix şi o ploscă din lemn de cireş plină cu *šljivovic* – tărie de prune de la faţa locului. Conducătorii bosniaci, în ţinută orientală (cămaşă albă şi pantaloni bufanţi, roşii), îi escortează cu salamalecuri adânci până la cele şase limuzine înşirate ca la paradă. Urcă într-un Gräf und Stift negru, decapotabil (un „landou"), înmatriculat A-II-118: scaune din piele albă, pneuri late care miros a nou, steguleţ galben cu negru fluturând pe caroserie, în faţă. Se aşază în faţa cuplului format din Potiorek şi contele Harrach. Şoferul, ceh, se numeşte Leopold Šojka. Plecarea cortegiului, din care face parte un Mercedes condus de viitorul campion german de curse automobilistice Otto Merz, este salutat cu douăzeci şi patru de lovituri de tun de la fortăreţele de pe colinele care înconjoară oraşul.

Pe străzile deja sufocate de căldura în această a opta zi de vară, este mai puţină lume decât se aştepta. Se aud câteva timide „Trăiască monarhia!" Franz Ferdinand poartă uniforma de ceremonie, albă cu albastru, a generalilor de cavalerie, cu guler cu trei stele, care îl strânge puţin la ceafă, pantaloni cu dungă roşie şi mănuşi de vară, din piele de căprioară. Pe haină sunt prinse Lâna de Aur, mai multe medalii strălucitoare şi o panglică tricoloră ungurească. Poartă pe cap un coif cu pene de cocoş albastru-verzui. Combinaţia îi dă un aer de „poliţai deghizat în arhiduce" (Paul Morand). Această desfăşurare de culori sclipitoare face din el o ţintă uşor de reperat de la distanţă. Sophie este îmbrăcată numai în alb – rochie de satin, glugă pe cap. Nimănui nu-i este frică, dar toată lumea transpiră. Franz Ferdinand îşi şterge fără încetare fruntea cu o batistă de mătase udă; Sophie, sub umbrela albă, îşi face vânt cu evantaiul ei negru.

Iată-i acum pe cheiul Appel. Maşina trece prin faţa lui Mehmedbašić. Cu vederea blocată de un poliţist postat în faţa lui, sârbul nu schiţează niciun gest. Čubrilović nici atât; se teme să n-o atingă pe ducesa de Hohenburg. Popović? Vederea slabă îl împiedică să detecteze coiful arhiducelui. Pe scurt, nimeni nu are curaj. În

afară de Čabrinović. Şi el stă alături de un jandarm, dar asta nu-l deranjează. Îl întreabă chiar, pe un ton entuziast, în ce maşină se află viitorul împărat. „ A treia", răspunde bărbatul, la fel de bucuros. Čabrinović se ridică pe vârful picioarelor şi descoperă, cu adevărat, penele coifului lui Fanz Ferdinand şi vârful umbrelei Sophiei. Sunt orele 10.10. Loveşte bomba de un felinar, producând un zgomot surd, care seamănă cu o uşoară detonare şi începe să numere: 1, 2, 3. Dacă aşteaptă zece secunde, trăsura va fi prea departe. Aruncă maşinăria morţii – 4, 5 – care sare pe capota ridicată a limuzinei – 6, 7 –, cade pe drum şi se rostogoleşte câţiva metri: 8, 9. A patra maşină din cortegiu – Mercedesul condus de Otto Merz – atinge bomba 10, 11 – care sfârşeşte prin a exploda, până la urmă, sub roata din spate, stânga, provocând un mic crater lat de treizeci de centimetri şi adânc de cincisprezece. Toate maşinile opresc şi este evaluată situaţia: Erich von Merizzi, aghiotantul arhiducelui, este rănit la cap şi trebuie dus la spital. Regretabil, există şi câteva victime uşor afectate: contele Alexander Boos-Waldeck, care se afla aproape de Merizzi, şi şapte spectatori. O femeie, al cărei balcon se află deasupra locului unde a explodat bomba, este total asurzită. Sophie a primit şi ea o schijă în umăr. „Eram sigur că se va întâmpla ceva de genul acesta", mormăie Franz Ferdinand, care îi ordonă cortegiului să-şi reia deplasarea.

De cum a aruncat bomba, Čabrinović n-a mai aşteptat să afle efectele. A tăiat-o prin mulţime şi a ajuns în goană pe podul Ćumurija. După ce a înghiţit fiola de otravă, a încălecat parapetul şi s-a aruncat în râu. Un salt de peste patru metri. Tânărul sârb n-a ratat numai atentatul, ci şi propria sinucidere. Este scos de un poliţist musulman în civil din apa râului, deloc adâncă în acea perioadă a anului. Se simte rău, dar e viu: doza de cianură a fost prea slabă. Cu puţină spumă albă pe buze, încearcă să se apere de loviturile pe care le încasează după de a ajuns pe uscat. Brusc, ridică capul. Printre cei care îl lovesc, cineva a întrebat: „Eşti sârb, nu-i aşa?" „Sunt un erou sârb", răspunde el, înainte să încaseze încă o lovitură peste faţă.

Cuplul arhiducal ajunge în cele din urmă la Primărie. Un covor roşu a fost întins pe treptele clădirii. La capătul lui se află notabilităţile din Sarajevo, aranjate pe religii: musulmani, catolici, evrei, ortodocşi (sârbi care şi-au declarat loialitatea faţă de Imperiu). Toţi au auzit explozia bombei; toţi au crezut să era vorba despre o lovitură de tun în onoarea invitaţilor. Vesel, primarul oraşului ia cuvântul în holul de la intrare: „Alteţa Voastră imperială şi regală, inimile noastre sunt pline de bucurie cu ocazia acestei fermecătoare vizite pe care Alteţa Voastră ne-a făcut onoarea să o acorde capitalei patriei noastre..." Fehim Effendi Čurčić nu are timp să spună mai mult. Franz Ferdinand, stacojiu, furios că nu a auzit nici măcar cel mai mic cuvânt de scuze sau de compasiune pentru ceea ce tocmai s-a întâmplat la două sute de metri de acolo, urlă: „Este inadmisibil! Vii la Sarajevo în vizită de prietenie şi eşti primit cu bombe. Ce jignire!" O tăcere apăsătoare copleşeşte încăperea. Nimeni nu mai îndrăzneşte să deschidă gura. Descumpănit, primarul le aruncă priviri speriate rabinilor, imamilor, preoţilor ortodocşi şi catolici pe care îi are în faţă: toţi privesc parchetul lustruit sau pereţii încărcaţi ai primăriei. În cele din urmă, Sophie se apleacă la urechea soţului ei şi îi şopteşte câteva cuvinte, care par să-l liniştească. „Puteţi relua", îi spune el în cele din urmă primarului, pe un ton resemnat. Acesta îşi încheie discursul de bun venit cu o voce tremurătoare, după care se aşterne, din nou, tăcerea. Textul pe care trebuia să-l citească arhiducele era la ofiţerul din gardă care fusese rănit în atentat. Minute lungi şi apăsătoare se scurg în timp ce trimit să-l caute în maşina distrusă. În sfârşit, discursul soseşte. Este pătat de sângele lui Merizzi şi al lui Boos-Waldeck.

Recepţia care urmează se desfăşoară într-o atmosferă ciudată. Cu un pahar în mână, toată lumea încearcă să răspundă la întrebarea care se află pe buzele tuturor: ce e de făcut acum? Să părăsească imediat oraşul? Este sfatul lui Potiorek, care se teme de un nou atentat şi ar dori să pedepsească populaţia lipsind-o de continuarea

vizitei cuplului arhiducal. Să evacueze străzile pentru a ajunge fără riscuri la muzeu, şi apoi la *konak* (palat), unde trebuie să aibă loc dejunul? Este opţiunea propusă de Paul von Högger, care răspunde de piaţa din Sarajevo. Să ajungă direct la *konak*, pe malul stâng al râului Miljacka, unde sunt aliniate clădiri militare austriece care dau curaj şi unde nu staţionează mulţimea potenţial ostilă? În cele din urmă, Franz Ferdinand are ultimul cuvânt. Chiar dacă nu este liniştit în privinţa viitorului apropiat („mi se pare că vom mai încasa alte câteva gloanţe astăzi"), declară că rangul său de comandant militar îl obligă să-l onoreze cu vizita lui pe locotenent-colonelul Merizzi, rănit în atentat. Cortegiul va ajunge deci mai întâi la spital, aproape de gară, înainte de a-şi relua itinerariul prevăzut. Cineva sugerează ca, de-a lungul cheiului Appel, să fie chemate întăriri luate dintre cei 20.000 de bărbaţi care au participat la manevrele din zonă şi care s-au întors la cazărmile lor, dar ideea este repede abandonată: conform protocolului, trupele în ţinută de campanie nu au dreptul să facă de gardă în oraşe. În cele din urmă, nu se va schimba nimic. Nimeni nu se gândeşte să apeleze la o escortă călare. Mai ales, nimeni nu se gândeşte să-i informeze pe şoferi că vor trebui să meargă pe cheiul Appel, cât e de lung, până la spital, şi nu să facă la dreapta la nivelul podului Latin, ca să ajungă în strada Franz Josef şi la muzeu...

Franz Ferdinand are autoritate asupra oamenilor săi, dar nu şi asupra soţiei. Invitată, ca să fie în siguranţă, să plece direct la reşedinţa lui Potiorek, Sophie a refuzat, pe un ton hotărât, să-l „abandoneze". Coboară împreună treptele de la Primărie pe la orele 10.45, după ce arhiducele i-a trimis o telegramă unchiului său, ca să-l informeze de situaţie. Imediat ce s-au instalat în limuzină, contele Harrach se urcă pe treapta din stânga a maşinii. În cazul unui nou atentat pe cheiul Appel (partea stângă, de unde a venit atacul în acea dimineaţă), îi va putea pune stavilă cu trupul său, explică el.

Maşinile pornesc încet pe cheiul Appel. Grabeţ nu s-a mişcat din locul lui, dar, ca şi mai devreme, nu face nimic. Princip, şi el, a

rămas în preajmă. Imediat după explozie, când l-a zărit pe Nedeljko viu, încadrat de polițiști, s-a gândit mai întâi să-l omoare și apoi să se sinucidă, astfel încât să fie păstrat secretul complotului, dar, în cele din urmă, a renunțat. A auzit apoi mașinile demarând din nou și descoperă penele verzi ale coifului arhiducal plutind deasupra mulțimii, care s-a adunat din nou. Dovadă că Franz Ferdinand nu era mort. Convins că va avea curajul să reia cursul prevăzut al vizitei oficiale, a plecat să se instaleze lângă magazinul lui Moritz Schiller, în fața uriașei sticle din carton de vin spumos nemțesc, pusă în fața vitrinei principale. Are patru metri înălțime, ceea ce îi ține puțină umbră. Cu pistolul armat, așteaptă. O primă mașină trece prin fața lui. Apoi a doua. Cu spatele la drum, Potiorek nu vede mașina din fața lui întorcând la dreapta, la nivelul cheiului Latin. Reacționează doar atunci când propriul șofer părăsește, la rândul lui, cheiul ca să schimbe și el direcția. „Ce faci? Greșești drumul! Trebuie să rămâi pe cheiul Appel", îi strigă furios. Șoferul se oprește ca să dea înapoi. Franz Ferdinand aruncă o privire în dreapta lui. Un cuplu îl salută și strigă entuziast: Milan Drnić și nevasta lui. Alături de ei, un tânăr cu o privire întunecată. Mut. Cu un pistol în mână.

La început, Princip se gândește să arunce bomba, dar a simțit cuiul percutorului prea strâns și mulțimea prea îndesată în jurul lui ca să aibă loc să o lanseze. Atunci își armează Browningul și avansează spre mașina nemișcată, aflată chiar în dreptul lui. Nu este nimeni între el și ținta lui: garda de corp a lui Franz Ferdinand se află pe treaptă, pe partea stângă a mașinii. Cum să nu crezi în Providență? Acum este la mai puțin de doi metri de prințul moștenitor. Are arma ațintită spre el. Un polițist în civil îl descoperă, dar primește o lovitură de picior în genunchi de la Mihajlo Pušara, un tânăr sârb așezat aici din întâmplare și care a înțeles situația.

Primul glonț intră prin vena jugulară a lui Franz Ferdinand, lângă laringe, în partea dreaptă a bărbiei, și se fixează într-o vertebră cervicală. Al doilea, cu toate că nu i-a fost destinat, o atinge pe

Sophie, îi rupe artera stomacului, puțin mai sus de șoldul drept. Al treilea, Princip ar fi vrut să-l păstreze pentru el, așa cum a făcut odinioară Žerajić, dar zeci de mâini îl împiedică. Nu-i mai rămâne decât să spargă în dinți fiola de cianură. Nu va avea mai mult efect decât asupra lui Čabrinović. Zece minute mai târziu, după ce a fost zdrobit sub lovituri și a vomitat de mai multe ori, a fost dus la închisoare.

Oskar Potiorek crede la început că împușcăturile și-au ratat ținta și că Sophie a leșinat pur și simplu de frică, dar pata brună care înflorește pe rochia albă nu mai lasă nicio îndoială. Îl aude pe Franz Ferdinand întrebând cu greu – „pentru Dumnezeu, ce s-a întâmplat?" – apoi îi vede capul cum îi alunecă pe genunchi și cum i se închid ochii. În timp ce un fir subțire de sânge i se scurge din gură până pe mâneca dreaptă a uniformei, arhiducele imploră: „Sophie, nu muri, trăiește pentru copiii mei." Continuând să se blesteme că s-a așezat pe partea greșită a mașinii, contele Harrach se apleacă spre Franz Ferdinand. „Alteța Voastră suferă mult?" „Nu e nimic, îi răspunde o voce din ce în ce mai slabă. Nu-i nimic... Nu-i nimic... Nu-i nimic... Nu-i nimic... Nu-i nimic... Nu-i nimic..."

Cât de repede poate, limuzina imperială zboară spre palatul guvernatorului. Cele două trupuri sunt duse înăuntru. Sophie este întinsă pe un pat de aramă. Doctorii se grăbesc. Diagnosticul se pune repede. Glonțul a atins organe vitale, a murit de o hemoragie internă. În ceea ce-l privește, Franz Ferdinand, între două gemete, scuipă în valuri sângele care i s-a adunat în gât. I se taie uniforma cu briceagul ca să i se elibereze gâtul. Se descoperă că poartă un lanț de aur pe care sunt atârnate șapte amulete din aur și platină, ca să-l apere de ghinion... Și, pe brațul stâng, are tatuat un dragon chinezesc – fără îndoială o amintire din călătoria lui în jurul lumii, cu douăzeci de ani în urmă. Neputincioase, zece persoane observă cum viața îl părăsește pe cel care nu va fi niciodată împăratul Austriei. Cineva îi pune pe buzele vinete un crucifix; părintele iezuit Anton

Puntigam îi dă iertarea păcatelor; o voce psalmodiază rugăciunea muribunzilor: „Găseşte-ţi astăzi pacea şi locul tău în sfântul Sion." La orele 11.30, totul s-a terminat. Clopotele bisericilor răsună în tot oraşul, ca să-i anunţe moartea. O anunţă altor douăzeci de milioane din toată Europa: cum Serbia refuză o anchetă austriacă pe teritoriul ei pentru a evalua eventuala sa răspundere în atentatul de la Sarajevo, pe 28 iulie 1914 Austria îi declară un război „preventiv". În zilele care urmează, prin jocul alianţelor diplomatice, Franţa, Rusia, Germania şi Regatul Unit intră în conflict. Curând, conflagraţia este generală. Aruncată de-acum înainte într-un adevărat război civil, o parte din Europa şi-a trăit traiul. A fost doborâtă de o împuşcătură de pistol trasă de un tânăr sârb de nouăsprezece ani şi trei sute patruzeci şi nouă de zile.

După trei luni şi jumătate, la întrebarea „Vă recunoaşteţi vinovat?" pusă, în deschiderea procesului său, de preşedintele tribunalului care trebuie să-i judece pe cei vinovaţi de atentatul de la Sarajevo[1], Gavrilo Princip răspunde: „Nu sunt un criminal, căci am lichidat un om malefic. Am crezut că fac bine."

[1] Dintre cei şapte complotişti de la Sarajevo, numai Muhamed Mehmedbašić reuşeşte să scape de justiţia austriacă, întrucât fuge în Muntenegru chiar în ziua atentatului. Danilo Ilić, singurul major din grup, a fost condamnat la moarte şi spânzurat în februarie 1915; Popović a fost condamnat la treisprezece ani de închisoare; Čubrilović la şaisprezece; Grabež, Čabrinović şi Princip la câte douăzeci. Închis în fortăreaţa din Theresienstadt, Gavrilo moare de tuberculoză pe 28 aprilie 1918.

BIBLIOGRAFIE

Hamilton Fish Armstrong: „Confessions of the Assassin Whose Deed Led to the World War – the notes of Martin Pappenheim" (Confesiunile asasinului al cărui gest a dus la Războiul Mondial – note de Martin Pappenheim), în *Current History*, vol. XXVI, august 1927.

Dušan T. Batakoviċ: „La Main noire (1911-1917): l'armée serbe entre démocratie et autoritarisme" (Mâna Neagră 1911-1917: armata sârbă între democrație și autoritarism), în *Revue d'histoire diplomatique*, nr. 2, 1998.

— : *Histoire du peuple serbe* (Istoria poporului sârb), L'Age d'Homme, 2005.

Jean-Paul Bled: *François-Ferdinand d'Autriche* (Franz Ferdinad al Austriei), Tallandier, 2012.

— : *François-Joseph* (Franz Josef), Perrin, col. «Tempus», 2011.

Francis Roy Bridge: *From Sadowa to Sarajevo. The Foreign Policy of Austria-Ungary, 1866-1914* (De la Sadowa la Sarajevo. Politica externă a Austro-Ungariei, 1899-1914), Routledge, 2010.

Gordon Brook-Shepherd: *Victims at Sarajevo* (Victime la Sarajevo), Collins and Co., 1984.

Jean-Christophe Buisson: *Histoire de Belgrade* (Istoria Belgradului), Perrin, col. «Tempus», 2013.

Lavender Cassels: *The Archduke and the Assassin: Sarajevo June 28th 1914* (Arhiducele și asasinul: Sarajevo, 28 iunie 1914), F. Muller, 1984.

Georges Castellan: *Histoire des Balkans* (Istoria Balcanilor), Fayard, 1991.

Jules Chopin (sau Jules-Eugène Pichon): *Le Complot de Sarajevo, étude sur les origines de la guerre* (Complotul de la Sarajevo, studiu asupra originii războiului), Bossard, 1918.

Velibor Čolić: *Sarajevo omnibus* (Naveta pentru Sarajevo), Gallimard, 2012.

Veljko Čubrilović: *«Letter to Daughter», Assassination at Sarajevo: The Event which Sparked Off the First World War* („Scrisoare către fiică",

asasinatul de la Sarajevo: evenimentul care declanşat Primul Război Mondial), Jackdaw publications, 1966.

Jovan Cvijić: *L'Annexion de la Bosnie et de l'Herzégovine et la question serbe* (Anexarea Bosniei şi a Herţegovinei şi problema sârbă), Hachette, 1909.

Vladimir Dedijer: *La Route de Sarajevo* (Drumul spre Sarajevo), Gallimard, 1966.

David DeVoss: „Searching for Gavrilo Princip" (Pe urmele lui Gavrilo Princip), în *Smithsonian*, august 2000, vol. 31.

André Ducasse: *Balkans 14/18 ou le Chaudron du diable* (Balcani 14/18 sau Cazanul diavolului), Robert Laffont, 1964.

Mary Edith Durham: *The Serajevo Crime* (Crima de la Sarajevo), George Allen & Unwin, 1925.

Tony Fabijančić: *Bosnia: in the Footsteps of Gavrilo Princip* (Bosnia: pe urmele lui Gavrilo Princip), University of Alberta Press, 2010.

François Fejtö: *Requiem pour un empire défunt, histoire de la destruction de l'Autriche-Hongrie* (Recviem pentru un imperiu defunct, istoria distrugerii Austro-Ungariei), Seuil, 1993.

Hans Koning: *Death of a Schoolboy* (Moartea unui elev), Allison and Busby, 1974.

Jean-Yves Le Naour: *1914, la grande illusion* (1914, marea iluzie), Perrin, 2012.

David Mackenzie: *Apis, the Congenital Conspirator. The Life of Colonel Dragutin T. Dimitrijevic* (Apis, conspiratorul din naştere. Viaţa colonelului Dragutin T. Dimitrijevic), Boulder, 1989.

Albert Mousset: *L'Attentat de Sarajevo, texte intégral des sténogrammes du procès* (Atentatul de la Sarajevo. Textul integral al stenogramelor procesului), Payot, 1930.

Dolph W.A. Owings: *The Sarajevo Trial* (Procesul de la Sarajevo), Documentary Publications, 1984.

Clive Ponting: *Thirteen Days, the Road to the First World War* (Treisprezece zile, drumul către Primul Război Mondial), Random House, 2011.

Michael Pupin: „Austria to Blame, Says Prof. Pupin" (Austria este vinovată, afirmă prof. Pupin), în *New York Times*, 29 iunie 1914.

Joachim Remak: *Sarajevo, the Story of a Political Murder* (Sarajevo, povestea unei crime politice), Weidenfeld and Nicolson, 1959.

Michèle Savary: *Vie et mort de Gavrilo Princip* (Viaţa şi moartea lui Gavrilo Princip), L'Age d'Homme, 2004.

Robert William Seton-Watson: *Sarajevo: A Study in the Origins of the Great War* (Sarajevo: un studiu asupra originii Marelui Război), Hutchinson, 1926.

David James Smith: *One Morning in Sarajevo, 28 June 1914* (O dimineaţă în Sarajevo, 28 iunie 1914), Phoenix, 2008.

Paul Tabori: *Un siècle d'attentats* (Un secol de atentate), Rencontre, 1969.

Jean-Louis Thiériot: *François-Ferdinand d'Autriche* (Franz Ferdinand al Austriei), Perrin, col. «Tempus», 2012.

Léon Trotski: *The War Correspondence: The Balkans Wars 1912-1913* (Corespondenţă de război: războaiele balcanice 1912-1913), Pathfinder Books, 2005.

Rebecca West: *Agneau noir et faucon gris* (Mielul negru şi şoimul cenuşiu), L'Age d'Homme, 2000.

FILMOGRAFIE

Belle Epoque, de Nikola Stojanović, 2007.

Nicolae al II-lea

Ekaterinburg,
17 iulie 1918

Sfârşitul unei lumi

– Cine e acolo?

– Nicolai Romanov!

– Lasă-l să treacă!

Scena se desfăşoară pe 22 martie 1917, în faţa grilajului închis al palatului Ţarskoe Selo, reşedinţa Romanovilor aflată la câţiva kilometri de Petrograd (noul nume – mai puţin germanic – al Sankt Petersburgului, după 1914 şi începutul războiului împotriva Imperiului German). Cu şapca înfiptă pe cap, cu o ţinută zdrenţăroasă, cu un zâmbet ironic pe faţă, gardianul roşu face un mic semn, fără nicio legătură cu salutul militar al bărbatului care i-a pus întrebarea de pe treptele de marmură ale palatului şi a ordonat deschiderea grilajului, ca să se apropie apoi de maşina în care se afla Nicolae al II-lea. Chipul acestuia este lipsit de expresie, dar, în sinea sa, fostul împărat clocoteşte de furie. Pentru prima dată de la abdicarea lui, petrecută cu o săptămână în urmă, sub presiunea comună a revoluţionarilor care au pus mâna pe puterea politică şi a propriilor generali, are ocazia să conştientizeze cu adevărat consecinţele gestului său. Redus la rangul de cetăţean obişnuit, purtând un nume obişnuit, iată-l de-acum înainte obligat să ceară permisiunea de a

intra în propria sa casă. Ca și cum locuința lui ar fi devenit o închisoare. Chiar așa și este: de mai multe zile, familia imperială este considerată prizoniera guvernului executiv provizoriu și consemnată la reședință, în așteptarea stabilirii definitive a sorții sale. Proces? Exil? Execuție? Nimic nu s-a decis încă. O singură certitudine: la întoarcerea de la cartierul general al armatei imperiale, de unde comanda 14 milioane de soldați ruși mobilizați, Nicolae al II-lea e sigur că își va regăsi familia, dar va descoperi și cât s-a schimbat lumea în ultimele săptămâni.

De cum intră în vestibul, înțelege. Oamenii cu priviri dușmănoase pe care îi întâlnește rămân cu șapca pe cap. Cu țigara în gură, refuză cu încăpățânare să-l salute. Fiecare zi care urmează va veni cu partea ei de șicane, jigniri și umilințe la adresa lui Nicolae, a împărătesei și a celor cinci copii ai lor. Cerbii și căprioarele care erau bucuria acestora în parc au fost, toți, omorâți. Mormântul lui Rasputin, călugărul vindecător, atât de drag inimii împărătesei Alexandra, este profanat, stropit cu benzină și transformat în cenușă. Când se plimbă la întâmplare prin camerele palatului sau pe aleile parcului, este luat deoparte de santinelele care nu ezită să-l împingă și să-l întoarcă pe drumul cel bun, cu comentarii ironice: „Nu pe acolo, domnule colonel." Izolați de lumea de afară, fără să poată ieși, Romanovii sunt hrăniți de cei credincioși lor, dar fiecare pachet este scotocit și controlat atent: pasta de dinți este încercată, iaurtul gustat, ciocolata rontăită, unele obiecte confiscate. Gărzile roșii intră fără să anunțe în camerele lor, îi tutuiesc pe membrii familiei, se holbează fără rușine la cele patru mari ducese, se așază oriunde doresc, sparg zgomotos în dinți semințe de floarea-soarelui, ale căror coji le aruncă mereu pe covoarele persane de pe coridoare. Mai rău: bravul Deverenko, acel matelot care, timp de zece ani, se ocupase cu drag și credință de țarevici, purtându-l uneori în brațe zile întregi când crizele de hemofilie îl împiedicau să meargă, se distrează dându-i ordine, ca și cum ar fi vorba de servitorul lui. Sau, mai bine zis, de câinele lui.

Ziua, Nicolae al II-lea munceşte fără probleme: el, care se considera un „muncitor încoronat", îşi petrece ore întregi în grădină, plantând, plivind, tăind lemne sau spărgând gheaţa. Seara, joacă împreună cu fetele cărţi, îi dă, din memorie, lecţii de istorie lui Alexei, îi citeşte *Tartarin din Tarascon* sau *Contele de Monte Cristo*. Fizic, a devenit de nerecunoscut. Faţa îi e brăzdată de riduri, tâmplele i-au încărunţit, umbre albastre îi înconjoară ochii, arată cu zece ani mai bătrân decât cei patruzeci şi nouă pe care îi are. Umerii aduşi par să poarte greutatea trupurilor compatrioţilor săi, victime ale Marelui Război şi ale mişcărilor revoluţionare din februarie.

De ce atâta ură în jurul meu? – se întreabă adesea Nicolae al II-lea. De ce dezlănţuirea asta de violenţă împotriva unei dinastii care, la începutul războiului, adusese prestigiu diplomatic şi prosperitate economică Rusiei? Împăratului desconsiderat îi este cu atât mai greu să cântărească evenimentele – pe care le suportă şi le constată – cu cât el, personal, are un caracter mai degrabă blând şi o fire timidă. Fără îndoială, nu era făcut să domnească. „Nu sunt deloc pregătit să fiu ţar. Niciodată nu mi-am dorit să ajung aşa ceva", exclamase la câteva ore după moartea tatălui său, Alexandru al III-lea. Dar cel puţin se străduise să înveţe. De la încoronarea lui, în 1896, nu se arătase, oare, în cele din urmă, la înălţimea răspunderilor care îi reveniseră? Bineînţeles, consideră el, autoritatea lui a fost întotdeauna lipsită de vigoare şi de atitudine; bineînţeles, lipsa de hotărâre şi teama de conflicte i-au jucat adesea feste, trezind disprețul şi ironiile apropiaţilor (pentru generalul Cerevin „e moale ca o cârpă pe care nici măcar n-o poţi spăla"); bineînţeles, nu s-a dovedit nici un cuceritor ca Ivan al III-lea sau Ivan cel Groaznic, nici un constructor ca Petru cel Mare, nici un reformator ca bunicul lui, Alexandru al II-lea; bineînţeles, a oscilat întotdeauna între dorinţa de a guverna şi nevoia de a fi iubit; bineînţeles, n-a ratat nicio ocazie să-şi manifeste preferinţa pentru viaţa de familie, mai degrabă decât pentru conducerea afacerilor de stat. Dar merita, oare, ca o

asemenea apocalipsă să-i ia tronul, familia şi, cu siguranţă, chiar Rusia? Uneori se gândea la acel rege francez care, la fel ca el, visa mai puţin la putere şi coroană decât la liniştea familiei, la fel ca el detesta violenţa şi scandalul, la fel ca el a trebuit să se confrunte cu cele mai grele încercări, la fel ca el a fost arestat, detronat şi închis. Acel rege se numea Ludovic al XVI-lea şi Nicolae nu ignoră faptul că a sfârşit prin a fi executat. Destinul lui avea să semene până într-atât cu al celuilalt?

Chiar dacă nu li se destăinuie defel apropiaţilor care i-au rămas fideli şi care mai trăiesc alături de el la Ţarskoe Selo, fostul împărat este chinuit de întrebări, aşa cum o dovedeşte uneori jurnalul său. L-a început când avea paisprezece ani şi şi-a făcut o datorie de onoare din a scrie în el, în fiecare zi, un gând, un comentariu, o informaţie. Când îl răsfoieşte, la adăpost de privirile temnicerilor, este izbit de unda de nepăsare pe care o emană – acea nepăsare ironizată cu atâta plăcere sau de care este acuzat. Vremurile trecute, sănătatea copiilor şi momentele încântătoare petrecute cu împărăteasa reprezintă esenţa celor scrise. În ziua când revoluţia izbucnea la Petrograd, scria „Îmi voi relua şirul orelor pierdute". Da, dar atunci nu ştia ce se petrecea pe străzile capitalei, se apără el, ca şi cum, descoperind această frază, ar fi anticipat procesul care avea să i se facă. De la revoluţie, însemnările sale sunt marcate de neliniştе şi de neputinţa de a înţelege. De unde a venit acest uragan? E primul, poate chiar singurul vinovat? S-ar putea reveni, oare, la timpurile trecute? Oare întreaga ţară s-a cufundat în această nebunie? Nu poate crede aşa ceva. Când se gândeşte la asta, imediat îi vin în minte nişte imagini care contrazic această idee. Imaginile sărbătorilor somptuoase organizate în întreaga Rusie, în 1913, pentru celebrarea celor trei sute de ani de dinastie; cele ale ţăranilor care, în fiecare an, în mai, la Kostrom, îl aclamă până când încep chiar să-i sărute umbra când umblă pe străzile oraşului în care strămoşul lui, Mihail, primul dintre Romanovi, aflase de alegerea sa pe tronul

sfintei Rusii; cele ale zecilor de mii de supuşi îngenunchiaţi într-o dimineaţă de vară din 1914 în faţa Palatului de Iarnă, intonând într-un glas imnul naţional *Boje Tsaria Khrani* („Dumnezeu să-l apere pe ţar"), după ce a anunţat intrarea în război a Rusiei împotriva Germaniei... Nicolae al II-lea cel detestat, tiranul, vampirul, oare aşa o fi? Şi de câte ori nu şi-au manifestat admiraţia pentru soţia sa după ce acelaşi palat Ţarskoe Selo a fost transformat în spital militar şi după ce Alexandra îşi schimbase rochiile de împărăteasă cu halatul de infirmieră, dând chirurgilor sticlele cu eter şi pensele sterile, spălând pansamentele pline de sânge ale răniţilor, ţinând cu mâna ei membrele amputate. „Ţarina, stai lângă mine, ţine-mă de mână ca să am curaj": de zece, de o sută de ori ajungeau până la ea aceste implorări din paturile pe care agonizau soldaţii. Se poate ca aceste imagini şi aceste clipe născute în douăzeci şi trei de ani de domnie să se fi şters atât de repede?

*

Nicolai Alexandrovici s-a născut în mai 1868. În data de 6. În ziua aceea, în calendarul ortodox este sărbătorit sfântul Iov, cel mai nefericit dintre ucenicii lui Dumnezeu... La fel ca fraţii lui Alexandru, Gheorghi şi Mihail (care va refuza tronul după abdicarea lui Nicolae), este crescut cu asprime de Alexandru al III-lea. Noaptea doarme pe un pat de campanie din fier – perna este oricum, numai moale nu, saltelele – subţiri. Chiar dacă este prinţ, îşi face singur patul dimineaţa. La prânz, dacă tatăl lui pleacă de la masă, trebuie să-l urmeze, chiar dacă nu a avut timp să înghită nimic – copiii sunt întotdeauna serviţi ultimii, după ce adulţii au început să mănânce. Într-o zi, va fi surprins ronţăind ceara de albine care se afla în cruciuliţa sa de botez. A început să înveţe foarte de timpuriu limbi străine, să practice cu entuziasm sporturi britanice tradiţionale: canotaj, tenis, călărie, box englez. Preceptorul lui cel mai important se numeşte Constantin Petrovici Pobiedonoştev. „Principiul

suveranității poporului, care, din păcate, a contaminat unele capete nebune din Rusia, este unul dintre cele mai false principii politice pe care le știu", i-o trântea adesea, între două cuvântări vehemente împotriva liberalismului. Nicolae îl ascultă cu mare atenție: oare bunicul lui, Alexandru al II-lea, nu a fost asasinat doar pentru că a vrut să dea dovadă de liberalism?

Pentru tinerețea țarilor călătoriile sunt esențiale. În 1891, Nicolae face un lung voiaj care îl duce până în Japonia. La Otsu, scapă ca prin minune dintr-un atentat ciudat. Instalat liniștit într-o *jinrikisha*, vede, dintr-odată, cum niște polițiști locali însărcinați cu paza lui se aruncă asupra sa, rotindu-și cu mișcări ample săbiile. Bărbatul, Tsuda Santso, îi dă o primă lovitură în cap dar, în momentul când se pregătește s-o facă din nou, vărul lui, George al Greciei, parează lovitura. Nicolae sare atunci repede din ricșă și reușește să fugă. Nu fără dificultăți: „Voiam să mă ascund în mulțime, dar n-am putut, pentru că japonezii, ei înșiși panicați, au început să alerge în toate direcțiile", scrie el în aceeași seară în jurnal. În urma acestui atac comis de un dezechilibrat, fără un motiv ideologic real, viitorul împărat va rămâne toată viața cu o cicatrice pe frunte și o umflătură osoasă, care se află la originea migrenelor sale violente. Și cu un fel de a vorbi foarte puțin diplomatic despre japonezi. „Niște maimuțe!"

Promis fiicei contelui de Paris, Hélène, pentru a pecetlui alianța franco-rusă (1892), Nicolae li se opune părinților și se logodește, la douăzeci și cinci de ani, cu o prințesă germană, Alix Victoria Helena Luise Beatrice, prințesă de Hesse-Darmstadt, nepoata reginei Victoria. Timp de un sfert de secol, vor forma un cuplu unit, făcând schimb, în fiecare zi, de complimente sau de cuvinte afectuoase. În ziua convertirii sale la religia ortodoxă, Alexandra Feodorovna îi scrie iubitului ei Niky: „Ești încuiat în inima mea, cheia s-a pierdut, va trebui să rămâi acolo pentru totdeauna."

La un an după dispariția tatălui său, pe 26 mai 1896, Nicolae al II-lea este încoronat împărat. Are douăzeci și opt de ani și va

fi unul dintre momentele cele mai rele din viața sa. Nu din cauză că greul lanț imperial i-a alunecat de pe umeri – incident pe care refuză să-l considere ca pe o prevestire rea –, ci pentru că sărbătoarea populară tradițională organizată cu această ocazie se va transforma într-o catastrofă. Adunate pe un câmp folosit ca teren de manevre de către garnizoana orașului, aproape 500 000 de persoane intră în panică în momentul împărțirii gratuite a mâncării și a cupelor din email împodobite cu blazonul imperial, care le permiteau posesorilor să bea cât le dorea inima. O mie de bărbați, femei și copii își lasă viața acolo, zdrobiți, călcați în picioare, sufocați de mulțime. Evenimentul este tragic, dar și reacția țarului este la fel. Invitat în aceeași seară la balul organizat la palatul Șeremetiev de către marchizul de Montebello, ambasadorul Franței, Nicolae al II-lea refuză să-și asculte inima, care îi interzice să răspundă invitației: și dacă Franța renunța la alianța ei cu Rusia folosind ca pretext acest afront? Ochii roșii de supărare în momentul când dansează primul cadril cu gazdele, vizitele de a doua zi la spitalele unde erau îngrămădite cele 4 000 de victime care au supraviețuit dramei și promisiunea de a da câte 1 000 de ruble familiilor afectate nu vor schimba nimic: din acea zi, încrederea rușilor în el este grav afectată.

Niciodată, până la Marele Război, Nicolae al II-lea nu va reuși să impună imaginea pe care voia s-o transmită despre el: un monarh drept și ferm. Un părinte iubitor și autoritar. Fiecare încercare prin care trece îl mai slăbește puțin. În 1904, dornic să țină departe Sankt Petersburg de afacerile balcanice, kaizerul Wilhelm al II-lea îl îndeamnă să pornească la război împotriva Japoniei, pentru a civiliza puțin acele ținuturi sălbatice: „Rusia nu are nimic de făcut în vest, nu poate decât lua boli – nihilism sau altele asemenea." Înfrântă la Port-Arthur, zdrobită la Tsushima, flota rusă se întoarce slăbită și ridiculizată. Mai rău: reprimând violent grevele și manifestațiile care au urmat după război, împăratul declanșează împotriva lui o ură sălbatică. După Duminica roșie din 22 ianuarie 1905 (300

de morți) și revolta de pe crucișătorul *Potemkin*, la Odessa (3 000 de morți), el, care se visa Nicolae cel Blând, este supranumit Nicolae Sângerosul; verii săi britanici îl tratează ca pe un criminal de drept comun; scriitorul Ossip Mandelstam îl crucifică într-un text profetic: „Fiecare căciuliță de copil, fiecare mănușă, fiecare șal de femeie abandonat jalnic în acea zi în zăpada de la Sankt Petersburg le amintea tuturor că țarul trebuia să moară, că țarul murea..."

La sfârșitul anului, după ce a ezitat dacă să instaureze sau nu o dictatură militară, ca urmare a asasinării unchiului său, marele duce Serghei, Nicolae a decis să-l asculte pe cel mai strălucit și mai liberal dintre consilierii săi, contele Witte. Ministru de finanțe luminat, lui i se datorează faptul că Rusia a devenit, în câțiva ani, cea de a cincea putere mondială. Programul pe care îl redactează îi dă Rusiei o Constituție și un adevărat Parlament. Dar, la fel cum Nicolae al II-lea acționa nefiresc când era ferm, nu se lansează în aventura liberală decât cu regret. „Am eu, oare, dreptul să schimb limitele unei puteri pe care am moștenit-o de la înaintașii mei?", se întreabă în momentul când semnează decretul imperial prin care instituia monarhia semiconstituțională.

Cotitura spre un imperiu liberal inițiată de Witte continuă câțiva ani sub impulsul lui Stolîpin dar, în cele din urmă, nu-i mulțumește nici pe moderați, nici pe conservatori – și cu atât mai puțin pe socialiști. Cei duri consideră că prim-ministrul este slab, iar cei blânzi văd în el un dur. Obligat să evolueze între reformism și autoritarism, guvernul rus se împiedică. Asasinarea lui Stolîpin de către un socialist-revoluționar, în septembrie 1911, nu numai că anunță moartea oricărei reforme profunde a societății ruse, dar, în același timp, pune capăt unei perioade confuze la vârful statului. Poporul își ascunde cu greu dezamăgirea. În loc să se îndrepte spre țar, care își păstrează autoritatea, nemulțumirea lui se concentrează treptat asupra acelui vrăjitor de care s-a îndrăgostit țarina din 1907, sub pretextul că ușura suferințele fiului său care suferea de hemofilie:

Grigori Iefimovitch Novik, zis Rasputin („depravatul"). Curând, starețul își atrage neîncrederea și ura apropiaților lui Nicolae al II-lea, îndepărtați la cererea lui expresă, dar și pe aceea a Bisericii, îngrijorată de escapadele acestui dezmățat cu nenumărate cuceriri, precum și pe aceea a întregii populații, convinsă că are o influență nefastă asupra politicii lui Nicolae al II-lea.

Urmează anul 1914. Dacă primele săptămâni ale războiului împotriva Germaniei par să-l împace din nou pe țar cu poporul său, luna de miere nu durează. Debandada de la Tannenberg, din august 1914, în fața armatelor lui Hindenburg (20 000 de morți și 90 000 de prizonieri); căderea Varșoviei în 1915; incompetența ofițerilor superiori (lui Ludendorff, care își bătea joc de soldații ruși care „luptă ca niște urși", colonelul Hoffmann îi răspunde într-o zi: „Da, dar acești urși sunt conduși de niște măgari" – ceea ce nu putea exprima mai bine situația); problemele de aprovizionare a frontului, ivite din cauza precarității rețelei feroviare; gestionarea dezastruoasă a afacerilor politice de către Alexandra (aflată cu totul sub dominația „prietenului nostru" Rasputin, într-un singur an împărăteasa îi va schimba, la cererea lui, de cinci ori pe ministrul de interne și de trei ori pe ministrul de război), după ce Nicolae a preluat personal comanda armatei: toate astea fac să crească cumplit furia poporului rus.

La sfârșitul anului 1916, mai multe revolte izbucnesc în cazărmi. La Petrograd, două regimente de infanterie chemate să împrăștie o grevă li se alătură muncitorilor și trag asupra poliției care vine să le înlocuiască. Secătuită, economia țării nu-i mai permite populației nici să se hrănească și nici măcar să se încălzească, într-o perioadă când se anunță una din cele mai aspre ierni din ultimii cincizeci de ani. Protestul este general și se extinde. Cel puțin o familie de ruși din trei are printre membrii ei o victimă a acestui război fără sfârșit și care a făcut deja două milioane de morți și aproape cinci milioane de mutilați. În ajunul Anului Nou, prințul Felix Iusupov își

abandonează toga de Dorian Gray, ca să îmbrace tunica unui Lorenzaccio sau a unui Brutus: cu complicitatea marelui duce Dimitri Pavlovici, fiul ultimului unchi în viață al lui Nicolae al II-lea, Pavel, îl otrăvește, îl împușcă și îl înecă pe Rasputin. Crima, chiar dacă îngrozește prin violență, nu revoltă deloc mulțimile, ba unii chiar văd în asta premisele prăbușirii regimului. Țarul însuși, la anunțul veștii, nu-și poate reprima o ușoară îngrijorare recitind scrisoarea profetică pe care i-a trimis-o Rasputin cu câteva săptămâni înainte: „Simt că voi părăsi această viață înainte de 1 ianuarie, [...] dacă sunt omorât de oameni obișnuiți și mai ales de frații mei, țăranii ruși, tu, țar al Rusiei, tu nu ai de ce te teme, vei rămâne pe tron, vei continua să guvernezi. Dar dacă sunt omorât de boieri, dacă ei sunt cei care îmi vor vărsa sângele, mâinile nobililor vor rămâne mânjite de sângele meu și, vreme de douăzeci și cinci de ani, nu și le vor putea curăța de sângele meu, aflat pe ele. Vor părăsi Rusia. Frații își vor ucide frații și ei se vor omorî unii pe alții și, în douăzeci și cinci de ani, nu va mai fi picior de nobil în țara asta. Țar al țării Rusia, dacă auzi bătând clopotul care îți va spune că Grigori a fost omorât, așa să știi: dacă rudele tale sunt cele care mi-au adus moartea, atunci nimeni din familia ta – niciunul dintre copiii tăi, niciuna dintre rudele tale – nu va rămâne în viață mai mult de doi ani."

Trei luni mai târziu, toată lumea este încă în viață, dar în ce stare... Țintuită de o sciatică, Alexandra aproape că nu-și mai părăsește fotoliul, din cauza durerii; copiii sunt toți bolnavi (trei au rujeolă, otită și pneumonie ceilalți doi); cât despre Nicolae, cu obrajii trași de oboseală, cu trăsăturile căzute, cu ochii stinși, pare tot mai deprimat pe măsură ce se adună veștile proaste. Cea mai recentă? Refuzul Marii Britanii de a-l primi în exil, așa cum spera. Trecând peste faptul că naivii americani s-au gândit că e bine să fie primii care să recunoască guvernul provizoriu și că Wilson a calificat revoluția ca fiind un eveniment „minunat și reconfortant":

simțul realităților geopolitice al Washingtonului a fost și va rămâne pentru totdeauna problematic. Dar Anglia! George al V-lea, sosia lui, nu-i este, oare, și văr? Dacă ar fi trebuit să îndure într-o zi aceeași tragedie ca el, n-ar fi sperat să găsească la regi sau împărați, frații lui, semenii lui, o legitimă și solidă susținere? În mod paradoxal, Aleksandr Kerenski, de treizeci și cinci de ani, conducător al revoluției din februarie, șef al unui guvern care nu ezită să reprime agitația bolșevică ai cărei lideri – Lenin, Troțki și Zinoviev – cer să se meargă mai departe pe drumul socialismului, este cel care dovedește cea mai mare grijă pentru Nicolae al II-lea și familia lui. Preocupat de riscurile unei alte revoluții, mai radicale, îi anunță pe Romanovi că sunt exilați departe de Petrogradul Roșu. La Livadia, pe malul Mării Negre? speră ei cu voce tare. Nu, la Tobolsk, în Siberia. Alegerea acestui port fluvial, aflat la 2 500 de kilometri de Țarskoe Selo, este abilă. Pentru revoluționari, încărcătura simbolică este uriașă: Tobolsk este orașul unde țarii îi deportau pe prizonierii politici – fiecăruia îi vine rândul... Dar acest oraș comercial este și un oraș provincial liniștit, despre care Kerenski știe că este relativ indiferent față de căderea Romanovilor. Fără îndoială, nu vor fi maltratați. Poate chiar vor fi protejați.

Pentru marea plecare a fost aleasă ultima noapte din iulie 1917. Trenul de lux care îi așteaptă este demn de fostul lor rang: a fost închiriat de la Compania internațională a vagoanelor de dormit. Singurul amănunt care le reamintește de trista realitate, în locul blazonului imperial, poartă culorile Crucii Roșii și pe locomotivă flutură un drapel japonez: mici tertipuri, destinate să descurajeze orice inițiativă a vreunui grup revoluționar care bântuie pe lângă șine. Unul dintre vagoane face oficiul de restaurant (toate vinurile bune din pivnița lui Nicolae au fost duse acolo), altul este plin de covoare, bibelouri, tablouri și valize, care conțin bijuterii de un milion de ruble. Cei șapte Romanovi sunt însoțiți de patruzeci și șase de persoane (câțiva membri ai cabinetului fostului țar, doi

valeți personali, șase cameriste, un majordom, preceptorii copiilor, un doctor, un frizer, un somelier, un secretar, fără să-i uităm pe cei doi cockeri spanioli). A fost închiriat și un al doilea tren, cu șapte vagoane. La bordul lui se află trei sute de soldați și vreo zece ofițeri. Niciodată nu e suficientă prudență. Mai ales când această prudență are la bază teama de o fugă sau de un atac...

În a treia zi, trenul se oprește în gara din Tiumen și pasagerii sunt rugați să urce pe *Rouss*, un vapor cu aburi care trebuie să-i ducă până Tobolsk, la 300 de kilometri distanță. După câteva ore de navigare pe Tura, li se atrage atenția că vor traversa satul Pokrovskoie. Astfel deci, încă una din nenumăratele profeții ale lui Rasputin se dovedește exactă: călugărul o asigurase pe împărăteasă că, într-o zi, se va duce în satul unde s-a născut el.

Iată-i ajunși la Tobolsk, localitate cufundată într-o pădure de mesteceni. Casa în care se instalează este cea a guvernatorului provinciei. Situată pe strada Libertății (!), construită din piatră albă, noua lor închisoare este înconjurată de o mică grădină și are șaisprezece camere plasate pe două etaje. Trei camere sunt rezervate familiei, care va fi mai degrabă bine tratată în cele opt luni de captivitate, căldura și hrana fiind asigurate de guvernul provizoriu. Așa cum a bănuit Kerenski, primirea la fața locului este călduroasă. Țăranii trec prin fața casei descoperindu-și capul și făcându-și semnul crucii. Dacă li se pare că zăresc frumoasa față tristă a împărătesei la fereastră, se înclină până la pământ și își fac cruce demonstrativ. Țarul n-a murit, trăiască țarul! Au dreptul să se ducă la liturghie la biserica Bunavestire, la cinci sute de pași de ciudata lor închisoare. La trecerea lor, oamenii îngenunchează și fac un gest de binecuvântare în direcția lor. Știu despre ei că sunt în pericol.

Zilele trec într-un fel de toropeală. Cu tot focul care trosnește în șemineu, casa devine, începând din toamnă, o ghețărie. Copiii joacă domino sau pinacle și fac puzzle, Alexandra tricotează mereu și se roagă, Nicolae coseşte, greblează, taie lemne și îl învață istorie pe Alexei.

*

La sfârșitul lunii octombrie 1917, izbucnește la Petrograd o nouă revoluție, condusă de bolșevici. Contrar „legendei roșii", ea se dovedește a fi mai puțin o lovitură de stat, cât o încăierare violentă: în toiul evenimentelor, restaurantele și prăvăliile de pe Nevski Prospekt sunt încă deschise și tramvaiele circulă liniștite. „Petrogradul dormea", scrie de altfel Troțki pe tema acelor zile și nopți care vor zgudui lumea. Zvonul acestei noi revoluții ajunge la Tobolsk amortizat, dar efectele se fac imediat simțite. Din luna decembrie, când temperatura coboară la -50°C, gărzile înmulțesc actele de hărțuire, insultele și controalele umilitoare. În februarie 1918, veteranii armatei imperiale însărcinate cu supravegherea lor sunt rugați să se întoarcă la casele lor și un nou soi de temniceri se instalează în casă. Veniți din noroiul de la Țsarskoie Selo, abuzează de grosolănii, desenează obscenități pe pereții toaletelor, excitați la gândul de a șoca aristocrația, pe acei burghezi cu sânge albastru. Obțin chiar de la Moscova încuviințarea ca Nicolae să-și scoată epoleții de la uniformă, la fel ca toți ofițerii armatei ruse.

În martie 1918, Nicolae află, consternat, că noua Rusie a semnat la Brest-Litovsk un tratat cu Germania, la încheierea căruia se retrage din conflict; țării îi sunt smulși 800 000 km². Polonia, Ucraina (provizoriu), Țările Baltice și o mare parte din Bielorusia îi sunt cedate Reich-ului. Adică o treime din resursele agricole și două treimi din minele de cărbune și de fier, într-o perioadă când rușii mor de foame și de frig. „Este o rușine pentru Rusia, turbează Nicolae al II-lea. Și când te gândești că o acuzau pe împărătească de trădare!" Ca ecou la nenorocirea patriei, cu care familia imperială continuă să se identifice, țareviciul cade foarte rău în casă. Rănit în zona inghinală, băiatul de treisprezece an este imobilizat, în imposibilitate de a merge. Așa va rămâne până la moarte.

Săptămânile care urmează sunt tulburi. Kerenski fiind alungat de la putere de Revoluția din Octombrie, Romanovii nu mai au cu

cine discuta, decât cu bolşevicii. În acel moment, aceştia nu au decât o singură preocupare, consolidarea revoluţiei în raport cu duşmanii ei. De câteva săptămâni, se constituie grupuri înarmate în regiunea Donului, la cazaci, dar şi în alte provincii de la marginea imperiului - în Siberia, în Urali, în Ucraina -, cu scopul de a răsturna tânărul regim comunist. Aceste „armate albe", conduse de foşti ofiţeri ai armatei ţariste (amiralul Kolceak, generalii Denikin, Kornilov, Wrangel, Miller...), sunt susţinute mai ales de Franţa, Marea Britanie şi Statele Unite. Împotriva lor, comisarul de război Lev Troţki pune pe picioare o „Armată Roşie de muncitori şi ţărani", care, pentru moment, este lipsită de experienţă şi de cadre.

În centrul acestui haos, familia imperială îşi vede şansele de supravieţuire scăzând. Sovietul din Ekaterinburg, cel mai dur din Ural, i-a cerut Moscovei să-i mute în oraşul lor minier, de teamă ca nu cumva armatele de cazaci ale lui Denikin şi Alexeiev, care vin din sud-est, să nu atace Tobolsk şi să-i elibereze pe tirani. Pe de altă parte, sovietul din Omsk vrea şi el să pună mâna pe Romanovi. Cât despre guvernul provizoriu, el are de gând să-l facă pe ţar să vină la Moscova, cu scopul de a-l judeca şi de a-l condamna public. Ideea îi aparţine lui Troţki, care s-ar vedea foarte bine în rolul de procuror general. Neobositul propagandist ar visa şi ca procesul să fie transmis la radio şi rapoartele să fie citite şi comentate în fiecare zi în districtele sătești.

În aprilie, comisarul Zaslavski se prezintă la Casa Libertăţii cu un detaşament de gărzi roşii foarte agitate. Cere să-i vadă pe „vampirii Romanov", ca să-i ducă la Ekaterinburg: „Ne-am chinuit destul cu Romanovii, trebuie să terminăm odată", urlă el. Fără acte de la Moscova, unde noua putere şi-a stabilit capitala, colonelul Kobîlinski, unul dintre puţinii ofiţeri de la Ţarskoe Selo, însărcinat să supravegheze familia imperială, care evitase epurările succesive, refuză. Câteva zile mai târziu soseşte de la Moscova Vasili Iakovlev, însoţit de o sută cincizeci de călăreţi care escortează o duzină de

mitraliere. De asemenea, are cu el niște valize cu bani destinați să plătească gărzile și niște documente oficiale de la Iakov Sverdlov, mâna dreaptă a lui Lenin: suficient ca să impună respect tuturor. Inclusiv lui Nicolae, sensibil la farmecul și eleganța acestui bărbat tânăr, de treizeci și doi de ani, îmbrăcat frumos și care i se adresează cu „Majestate", în timp ce îi spune politicos, în franceză, „Bună ziua, domnule" preceptorului francez al lui Alexei, Pierre Gilliard. Misiunea lui este să-l ducă pe țar „într-un loc sigur". Da, dar unde? Mister. Nicolae acceptă să-l urmeze (îl poate, oare, refuza?) obținând ca împărăteasa și fiica lor, Maria, să-l însoțească. Ceilalți membri ai familiei li se vor alătura mai târziu: pentru moment, Olga este bolnavă. Alexei abia și-a revenit după căzătură, Anastasia este prea mică pentru a-și ajuta mama în timpul călătoriei și Tatiana este singura în stare să se ocupe de ceilalți în lipsa părinților.

Iakovlev îi explică țarului că trebuie să-l ducă la Moscova, fără îndoială, pentru că trebuie să fie judecat, ca odinioară Carol I al Angliei și Ludovic al XVI-lea, dar vrea să evite să treacă prin Ekaterinburg, al cărui soviet, așa cum știa, încearcă să-l captureze – fără îndoială, pentru a-l executa fără proces. Deci, părăsesc Tobolsk în niște căruțe țărănești, în direcția Omsk, spre est, unde vor lua Transsiberianul pentru a ocoli Ekaterinburg prin sud, via Kurgen, Celiabinsk și Samara. Aflând de inițiativa lui Iakovlev, sovietul din Ekaterinburg îl declară trădător al revoluției și îl acuză că pregătește fuga țarului spre Japonia. Goloșciokin, șeful sovietului, telegrafiază la Moscova ca să denunțe inițiativa lui Iakovlev și își trimite călăreții în urmărirea trenului, pe care îl opresc la 100 de kilometri de Omsk, la Kulomzino. Lăsându-i pe cei trei Romanovi pe loc, Iakovlev desprinde locomotiva trenului și o ia spre Omsk, unde telegrafiază la Moscova ca să primească ordine. Este somat să se supună sovietului de la Ekaterinburg. Cedează, dar precizează că fostul țar riscă să nu mai părăsească viu orașul. Un mesaj la care Sverdlov răspunde, de la Kremlin, printr-o grăitoare tăcere.

La întoarcerea la Kulomzino, Iakovlev îl informează pe Majestatea Sa că este obligat să-l abandoneze în mâinile membrilor sovietului din Ekaterinburg. El se întoarce la Tobolsk. Va rămâne acolo şase luni, înainte de a se alătura armatelor albe ale amiralului Kolceak: neîncrederea lui Goloşciokin nu era chiar atât de lipsită de temei...

Pe 30 aprilie 1918, Romanovii ajung la Ekaterinburg, în huiduielile locuitorilor, întărâtaţi de membrii sovietului local. Întemeiat la începutul secolului al XVIII-lea, oraşul poartă numele soţiei lui Petru cel Mare, Ecaterina I. Construit pe colinele răsăritene ale lanţului munţilor Ural, se întinde pe mai multe coline dintre care principala, aflată în inima oraşului, este cea mai înaltă. În vârful ei se află casa lui Nicolai Ipatiev, un negustor liniştit căruia i s-a cerut, în urmă cu câteva zile, să-şi părăsească locuinţa fără să ceară explicaţii. De atunci s-a ridicat în jurul casei o palisadă, ferestrele au fost acoperite cu mai multe straturi de vopsea, încăperile de la parter au fost golite de mobilă, pivniţa, amenajată. Curioşilor care se întrebau care era scopul acestor lucrări li se răspunde că este vorba despre o „casă cu destinaţie specială"...

Nicolae este întâmpinat de Goloşciokin, ale cărui cuvinte de „bun venit" îi amintesc de sosirea lui la Ţarskoe Selo, a doua zi după abdicare: „Cetăţene Romanov, poţi intra". Îngrozit de brutalitatea verbală a noilor săi temniceri, traumatizată că l-a lăsat în urmă pe micul Alexei, Alexandra se închide în ea şi mai tare. Abia şi-a pus puţinele bagaje în cameră, că şi desenează pe un perete simbolul sacru al svasticii[1] şi data zilei: 17/30 aprilie 1918[2]. În faţa uşii, revoluţionari

[1] În 1902, disperată că nu a reuşit să dea naştere unui moştenitor băiat, împărăteasa face apel la o „vrăjitoare" mongolă, care a pus-o sub protecţia unei entităţi supranaturale simbolizată printr-un semn magic tradiţional, în formă de svastică. Ţareviciul Alexei s-a născut doi ani mai târziu. De atunci, ea considera crucea gamată ca pe un talisman. (n.a.)

[2] În mod sistematic, împărăteasa precizează, pentru fiecare zi, data corespunzătoare în iubitul ei calendar iulian (-13 zile), pe care revoluţionarii l-au înlocuit cu calendarul gregorian, în vigoare de mai multe secole în restul Europei. (n.a.)

înarmați fac de gardă zi și noapte. Foști muncitori la uzinele Zlokazovsky și Sisereţki, nu simt nicio compasiune pentru prizonierii lor. Oțeliți în luptele sindicale, și-au petrecut luni întregi în închisoare sub vechiul regim și nimic nu i-ar face să le fie milă de foștii stăpâni ai Rusiei. Șeful lor este o brută alcoolică, Alexandre Avdeiev.

Pe drumul crucii Romanovilor, o singură rază de soare: acea zi de mai 1918, când, în cele din urmă, li se alătură Olga, Tatiana, Anastasia, Alexei și credinciosul Nagornîi. Bucurie de scurtă durată: toți ceilalți membri ai suitei, veniți cu ei de la Tobolsk, au fost reținuți în gară. Iată-i singuri în mâinile celui mai roșu soviet din Ural.

Zilele trec încet. Nicolae citește *Război și pace* de Tolstoi. Așezat pe un scaun, țareviciul își privește surorile mergând prin grădinița închisă cu scânduri groase, negre. Când gardienii se distrează urlând cântece revoluționare în jurul pianului din sufragerie, ele își iau în brațe frățiorul, împreună cu mama, și intonează cântece religioase. Aniversarea lui Nicolae (cincizeci de ani) și cea a Alexandrei (patruzeci și șase de ani) seamănă cu niște parastase. Până la urmă, Nagornîi este alungat din casă: s-a opus plin de curaj unui gardian care voia să smulgă din patul lui Alexei un lanț de aur de care erau agățate iconițe. Nu-l vor revedea niciodată.

Timp de câteva săptămâni, Nicolae al II-lea s-a mângâiat cu speranța că „rușii cei buni" vor veni să-i elibereze. Naivitate? Neputința de a aprecia corect o situație pe care nu a înțeles-o timp de un an și jumătate? Cert este că acest dulce vis se spulberă cu totul la începutul lunii iulie 1918, când Avdeiev este concediat, împreună cu soldații lui muncitori. În locul lor, un pluton CEKA, temuta poliție politică a noului regim, este însărcinat să facă să domnească Teroarea roșie în toată zona. Șase dintre acești bărbați vorbesc cu un accent puternic. Sunt prezentați drept letoni, dar sunt unguri. Șeful lor se numește Jacob Iurovski. Umeri lați ca de măcelar, o barbă deasă, o privire în care nu se citește decât dispreț și ură. Este îmbrăcat în negru din cap până-n picioare. Apropiat al lui Lenin, a

moştenit de la el principalele trăsături de caracter: neiertător, crud, inteligent („îi plăcea să asuprească oameni", va spune despre el propriul frate). Observând atent chipurile nou-sosiţilor şi pe al şefului lor, Nicolae al II-lea înţelege că nişte călăi au luat locul temnicerilor.

*

Multă vreme istoriografia comunistă rusă a lăsat să se înţeleagă că decizia de a executa familia imperială se născuse dintr-o iniţiativă spontană şi îi aparţinea exclusiv sovietului din Ekaterinburg. Nimic din toate astea. La Moscova, la sfârşitul lunii iunie, la încheierea celui de al V-lea congres al sovietelor, Lenin şi Sverdlov renunţă la ideea unui proces al lui Nicolae al II-lea şi decid să fie asasinat. Războiul civil tocmai izbucnea şi Albii îl consideră pe fostul ţar, în mai mare sau mai mică măsură, conducătorul lor firesc: ar fi periculos „să le lăsăm un drapel viu" (Lenin). Cu atât mai mult cu cât situaţia militară este îngrijorătoare: la acea dată, oraşul Ekaterinburg este sub ameninţarea directă a Legiunii cehoslovace[1]. Lenin nu vrea să-şi asume riscul de a-l vedea pe ţar eliberat. Mai ales că a înţeles că revoluţia nu va supravieţui decât în situaţia în care capul vechiului regim cădea. Conta prea puţin dacă se întâmpla după un proces sau într-o casă anonimă, la 2 000 de kilometri de Moscova. De altfel, Troţki nu este acolo ca să apere cu orice preţ ideea unui proces: conducător al Armatei Roşii, străbate frontul pentru a organiza trupele în faţa pericolului alb.

[1] În timpul războiului, statul-major rus formase, sub comandament francez, o mică trupă alcătuită din prizonieri cehi şi slovaci, care fuseseră înrolaţi „cu forţa" în armata austro-ungară şi doreau să vadă prăbuşindu-se „închisoarea popoarelor". După revoluţie şi tratatul de pace de la Brest-Litovsk, aceşti 40.000 se soldaţi, în majoritate staţionaţi în Siberia, negociaseră cu bolşevicii evacuarea lor spre Vladivostok, ca să poată să se întoarcă în Franţa pe mare şi să reia, pe frontul de vest, lupta împotriva Puterilor Centrale. Schimbându-şi părerea, Lenin le ceruse, în cele din urmă, să depună armele. Ei refuzaseră şi, susţinuţi de Aliaţi, angajaţi acum împotriva revoluţionarilor ruşi, hotărâseră să ajungă din nou în Rusia Occidentală, ca să lupte cu Armata Roşie alături de armatele Albilor. (n.a.)

Când Goloşciokin se întoarce de la congresul sovietelor, în 12 iulie, ştie că este autorizat să treacă la executarea Romanovilor. Mai ştie şi că marele duce Mihail, care refuzase coroana pe care fratele lui, Nicolae al II-lea, i-o lăsase moştenire după revoluţia din februarie 1917, fusese executat la Perm, în 18 iunie: i-a spus-o Iurovski, originar din acel oraş, cu ochii sclipind. Să-l omoare pe ţar, da, dar restul familiei? Lenin i-a adus la cunoştinţă că trebuie să-l facă să dispară şi pe moştenitorul tronului, dar nu şi pe Alexandra şi pe marile ducese. Ce-i de făcut?

În duminica de 14 iulie, familia imperială obţine permisiunea de a asista la liturghie. Doi preoţi vin la casa Ipatiev, dar le este interzis oficial să se adreseze direct Romanovilor. Pasiunea cu care se roagă familia îl izbeşte pe părintele Storojov: era ca şi cum ar fi presimţit că această celebrare comună a credinţei lor va fi ultima pe acest pământ. Nicolae poartă frumoasa lui uniformă imperială, Alexandra o rochie lila, Alexei, acelaşi costum de marinar purtat de tatăl lui în ziua asasinării lui Alexandru al II-lea. În timpul slujbei religioase, Iurovski şi Goloşciokin bântuie prin pădurile din jur în căutarea unui loc discret, unde să poată îngropa cadavrele Romanovilor după execuţie. Lângă satul Koptiaki, la vreo douăzeci de kilometri de Ekaterinburg, descoperă un puţ de mină abandonat. Înconjurat de patru brazi, locul este numit „cei Patru Fraţi". Mulţumiţi, se întorc la casa unde îi aşteaptă tovarăşul Voikov, care le spune că şi-a îndeplinit misiunea: să facă rost de şase sute de litri de benzină şi de patru sute de litri de acid sulfuric. Trebuie să rămână cât mai puţine urme ale victimelor masacrului care se pregăteşte.

Două zile mai târziu, pe 16 iulie, în timp ce Romanovii iau cina, Iurovski îşi adună fidelii cekişti în camera lui. Au fost rugaţi să aducă toate pistoalele disponibile: ale lor, dacă au, şi cele ale gărzilor casei. În total, sunt douăsprezece. Nişte Nagan, un Browning, un Colt cu butoiaş de şapte cartuşe, un Mauser cu tocul din lemn. „În noaptea asta, îi anunţă şeful cu o voce rece, îi vom omorî pe toţi!

Familia şi ceilalţi. Anunţaţi gărzile, afară, să nu se neliniştească dacă aud zgomot." La orele 22.30, ţarul şi familia sa se adună în camerele lor. Peste mai puţin de două ore, sunt treziţi de Iurovski. Înaintarea neaşteptată a armatelor Albilor, le explică el, îl obligă să-i evacueze din oraş. Cu îndrăzneală, le precizează că o face ca să-i apere de posibilele iniţiative violente la întâlnirea cu muncitorii furioşi. Trebuie să se îmbrace şi să aştepte ca o maşină să vină să-i ia dintr-o cameră de la parter, a cărei podea este sub nivelul curţii, din cauza înclinaţiei pantei pe care a fost construită casa.

Locul seamănă cu o pivniţă. Vreo treizeci de metri pătraţi, a căror singură aerisire este o ferestruică închisă cu un grilaj de fier. Nicolae cere să se aducă nişte scaune pentru împărătească şi Alexei. Imediat, copilul se întinde pe două dintre ele, cu capul pus pe genunchii tatălui său. În spatele lor, în picioare, cele patru mari ducese Olga, Maria, Tatiana şi Anastasia – care îl ţin în braţe pe cockerul Jimmy –, dar şi doctorul Botkin, valetul, bucătarul şi camerista. Aceasta a strecurat o pernă la spatele stăpânei, dar a ţinut-o pentru o secundă în faţa ei, ca şi cum ar fi strâns în braţe un copil: înăuntru, ascunsă între fulgii de gâscă, se află o casetă care conţine cele mai valoroase bijuterii ale ţarinei.

Dintr-odată, pe la ceasurile 3 în dimineaţa acelei nopţi fără lună, „omul în negru" năvăleşte în cameră. În spatele lui, vreo duzină dintre înspăimântătorii săi tovarăşi, toţi înarmaţi cu câte un pistol. Plutonul de execuţie. Totul merge foarte repede. Iurovski înaintează spre Nicolae al II-lea şi îi suflă-n faţă, ca pe o sentinţă judecătorească: „Nicolai Alexandrovici ai tăi au vrut să te salveze, dar nu au reuşit şi noi suntem obligaţi să vă omorâm." Ţarul schiţează un gest şi o frază („Ce s-a..."): nu are timp să termine nici gestul, nici fraza. Iurovski îi trage un glonţ în cap, de aproape. Alexandra nu reuşeşte nici ea să termine semnul crucii: este omorâtă câteva secunde mai târziu. Apoi vine rândul Olgăi, al Tatianei şi al Mariei. Focurile de armă vin unul după altul, secerându-i pe membrii familiei

imperiale şi pe ultimii lor credincioşi. Podeaua se înroşeşte treptat, în timp ce un miros iute de praf de puşcă şi de fum invadează încăperea. Terminând muniţia, cekiştii se duc să caute puşti pentru a o ucide cu baioneta pe camerista Ana Demidova, care se apără, de bine, de rău, cu perna. Încasează peste de treizeci de lovituri. Jimmy primeşte o lovitură cu patul puştii în ureche şi încetează să mai mişte, cu capul zdrobit. Gata cu masacrul? Nu, din amestecul de trupuri însângerate se face auzit un geamăt: este Alexei care, cu mâna lui mică, palidă, încearcă să se agaţe de haina tatălui său. Iurovski îl execută cu sânge rece, cu două gloanţe în cap. Apoi vine rândul Anastasiei: singura care a leşinat, îşi recapătă cunoştinţa şi urlă înainte de a fi spintecată cu mai multe lovituri de baionetă[1].

Înainte de ivirea zorilor, cele unsprezece cadavre sunt duse la „Patru Fraţi", tăiate cu ajutorul topoarelor şi al ferăstraielor şi aruncate în focul hrănit ceasuri întregi cu sute de litri de benzină.

A doua zi, oasele care nu au ars sunt topite în acid sulfuric.

Peste încă o zi, rămăşiţele lui Alexei şi ale Mariei sunt duse să fie îngropate ceva mai departe, în pădure, ca să încurce urmele. Ceilalţi nouă sunt aruncaţi în fundul puţului de mină, sub privirea mulţumită a tovarăşului Voikov: „Lumea nu va şti niciodată ce am făcut cu ei."

Greşea.

În 1990, la şaptezeci şi doi de ani după masacru, urmele mai multor trupuri sunt găsite în fundul unui puţ de mină abandonat. După exhumare, sunt supuse unei minuţioase analize genetice, ale cărei concluzii nu lasă loc de îndoială: este vorba despre rămăşiţele lui Nicolae, Alexandra, Olga, Tatiana şi Anastasia Romanov. În 17 iulie 1998, la optzeci de ani după asasinarea lor, rămăşiţele

[1] Din 1918, există o legendă conform căreia Anastasia ar fi scăpat din masacru. În timpul secolului XX, mai multe femei au pretins să sunt prinţesa salvată. Şi astăzi, încă, unii istorici, cum este Marc Ferro, continuă să susţină această teorie. (n.a.)

pământeşti ale cuplului imperial şi ale trei dintre cele patru fiice sunt înhumate în catedrala Petru şi Pavel din Sankt Petersburg, în prezenţa moştenitorilor coroanei ruse.

În 2007, osemintele unei adolescente şi ale unui băiat sunt descoperite într-o pădure de lângă Ekaterinburg. Un laborator rus, apoi unul american le analizează şi ajung la aceeaşi concluzie: sunt trupurile Mariei, de nouăsprezece ani, şi al lui Alexei, de treisprezece ani. Curând, se vor odihni în fosta capitală imperială, alături de părintele lor, ultimul ţar.

BIBLIOGRAFIE

Hélène Carrère d'Encausse: *Le Malheur russe* (Nenorocirea rusă), Fayard, 1988.

- : *Nicolas II, la transition interrompue* (Nicolae al II-lea, tranziția întreruptă), Fayard, 1996.

Jean des Cars: *La Saga des Romanov*, Plon, 2008; *Saga dinastiei Romanov*, Editura Corint, 2014.

Alexandra Feodorovna: *Lettres de l'impératrice Alexandra à l'empereur Nicolas II* (Scrisorile împărătesei Alexandra către împăratul Nicolae al II-lea), Payot, 1924.

Marc Ferro: *Nicolas II* (Nicolae al II-lea), Payot, 1990.

— : *La Vérité sur la tragédie des Romanov* (Adevărul despre tragedia Romanovilor), Tallandier, 2012.

Orlando Figes: *La Révolution russe*, Folio, 2 vol., 2009; *Revoluția Rusă*, Polirom, 2016

Pierre Gilliard: *Treize années à la cour de Russie par le dernier précepteur des Romanov* (Treisprezece ani la Curtea Rusiei ai ultimului preceptor al Romanovilor), Payot, 2011.

Marina Grey: *Enquête sur le massacre des Romanov* (Anchetă asupra masacrării Romanovilor), Perrin, 1987.

Vladimir Khrustalev și Mark Steinberg: *The Fall of the Romanovs, Political Dreams and Personal Struggles in a Time of Revolution* (Căderea Romanovilor, vise politice și lupte personale în vremea Revoluției), Yale United Press, 1995.

Pierre Lorrain: *La Fin tragique des Romanov* (Sfârșitul tragic al Romanovilor), Bartillat, 2005.

Luc Mary: *Les Derniers Jours des Romanov* (Ultimele zile ale Romanovilor), L'Archipel, 2008.

Robert K. Massie: *Nicolas et Alexandra* (Nicolae și Alexandra), Stock, 1969.

—: *The Romanovs, the Final Chapter* (Romanovii, capitolul final), Random House, 1995.

Paul Mourousy: *Alexandra Feodorovna: la dernière tsarine* (Alexandra Feodorovna: ultima țarină), France Empire, 2011.

Nicolas II: *Journal intime* (Jurnal intim), Payot, 1925.

Maurice Paléologue: *Le Crépuscule des tsars* (Apusul țarilor), jurnal 1914-1917, Mercure de France, 2007.

John Reed: *Dix jours qui ébranlèrent le monde* (Zece zile care au zguduit lumea), Seuil, 1996.

Nikolaï Sokolov: *Enquête judiciaire sur l'assassinat de la famille impériale Russe* (Anchetă judiciară asupra asasinării familiei imperiale ruse), Payot, 1924.

Léon Trotski: *Histoire de la Révolution russe* (Istoria Revoluției ruse), Folio, 1979.

Henri Troyat: *Nicolas II, le dernier tsar* (Nicolae al II-lea, ultimul țar), în *La Grande Histoire des tsars* (Marea istorie a țarilor), Omnibus, 2009.

Alexis Volkov: *Souvenirs d'Alexis Volkov, valet de chambre de la tsarine Alexandra Feodorovna* (Amintirile lui Alexei Volkov, valetul țarinei Alexandra Feodorovna), Payot, 1928.

Robert Wilton: *The Last Days of the Romanovs* (Ultimele zile ale Romanovilor), George H. Doran Company, 1920.

FILMOGRAFIE

The Assassin of the Tsar (Цареубийца - Tsareubiytsa) (Asasinul țarului), de Karen Shakhnazarov (1991).

Романовы. Венценосная семья - Romanovy: Ventsenosnaya semya (Romanovii, o familie încoronată), de Gleb Panfilov (2000).

Engelbert Dollfuss

Viena,
25 iulie 1934

Omul care i-a spus nu lui Hitler

Pe data de 13 mai 1933, un avion care vine de la Berlin aterizează pe aerodromul din Viena, capitala Austriei. La bordul lui se află Hans Frank. Bărbatul nu are decât treizeci şi trei de ani, dar viaţa sa a fost tumultuoasă. După înfrângerea Reichului, în 1918, s-a alăturat trupelor neregulate, acele miliţii paramilitare formate din foşti ofiţeri hotărâţi să lupte cu pericolul bolşevic pe cale de a se naşte. Rasist convins, membru al Societăţii Thule, matrice sectară a nazismului, din care fac parte Rudolf Hess şi Hermann Göring, a intrat la douăzeci de ani în nou-înfiinţatul Partid Muncitoresc Naţional-Socialist German (NSDAP), s-a integrat în temutele batalioanele de asalt (SA) şi a participat la puciul ratat al lui Adolf Hitler de la München, în 1923. În anii care au urmat, devenit avocat, s-a specializat în apărarea camarazilor aruncaţi în închisoare de tribunalele Republicii de la Weimar. În zece ani, tânăra fiară a Führerului a devenit un cadru nazist fără pereche.

Ca răsplată pentru dăruirea sa, proaspătul cancelar german îl numeşte ministru al Justiţiei în Bavaria. De asemenea, îi cere să lucreze pentru îndeplinirea planului la care visează de cincisprezece ani: Anschluss-ul, adică unirea statului german şi a celui

austriac într-o singură entitate. Încă din prima pagină a cărții sale, *Mein Kampf*, Hitler a precizat: „Anschluss-ul este scopul vieții mele, pe care urmăresc să-l ating prin orice mijloace." Cel mai potrivit să-l îndeplinească, în acea primăvară a anului 1933, i se pare a fi Hans Frank.

La coborârea din avion, tânărul ministru german este așteptat de un energic comitet de primire. Nemulțumit că a încălcat tradiția diplomației, care cere ca un bărbat de stat să nu se ducă într-o țară străină fără să fi fost invitat, de luni întregi, Hans Frank a repetat întruna, la Radio-München, că Austria era „ultima bucată din Germania unde încă exista îndrăzneala de a reprima voința națională germană" (se subînțelege: prin refuzarea Anschluss-ului). Așadar, doctorul Skubl, șeful poliției austriece, i se adresează lui Frank cu o voce de gheață, când acesta pune piciorul pe pământ austriac.

– Trebuie să vă avertizez că prezența dumneavoastră nu este chiar binevenită.

– Ce înseamnă asta?

– Că sunteți rugat să vă întoarceți în Germania.

– Nici nu se pune problema. Sunt delegat special al lui Adolf Hitler în Austria și Führerul m-a însărcinat cu o misiune pe care o voi îndeplini.

Fără ordin oficial de expulzare, cu părere de rău, Skubl îl lasă pe Frank să treacă. Câteva ore mai târziu, acesta ține o adunare publică având ca temă metaforică „Viena eliberată de turci" (a se înțelege: de guvernul austriac democratic), apoi o conferință de presă la legația Germaniei, în timpul căreia, în fața ziariștilor europeni înmărmuriți, proferează o mulțime de injurii la adresa guvernului austriac. Două zile mai târziu, face același lucru la Graz, vorbind despre „guvernul terorist instalat la Viena". La fel și la Salzburg, din balconul hotelului! De data asta, poliția locală îl arestează și îl duce cu forța la frontieră.

La Berlin, afrontul îl înfurie pe Führer. Ca represalii, pune o taxă de 1 000 de mărci pentru toate vizele germanilor care se duc în

Austria. Obiectiv: slăbirea economiei austriece, reducând drastic avantajele turistice (în fiecare an, aproape 300 000 de nemți se duc să se destindă în munții înverziți din Tirol și Salzkammergut. Mai grav, le ordonă naziștilor locali să-și intensifice acțiunile. Trei oameni sunt însărcinați să aplice pe loc ordinele lui Hitler: Seyss-Inquart, șeful partidului nazist austriac; Anton Rintelen, fost profesor universitar supărat, care, după ce a fost guvernator al regiunii Stiria și n-a reușit să ajungă cancelar al Austriei, tocmai a părăsit guvernul în care a fost ministru al instrucțiunii publice; în sfârșit, Theo Habicht, un neamț, fost comunist, devenit, în 1931, inspector general al Partidului Național-Socialist la Viena.

De la începutul anului, cei trei bărbați nu și-au menajat eforturile. În Tirol, cu câteva săptămâni înainte, mai mulți dintre zeloșii lor subordonați au fost arestați în timp ce pregăteau un puci local. Siguri că nu vor fi pedepsiți, unii dintre militanții lor nu stau pe gânduri și agresează câțiva studenți evrei la ieșirea din universitate sau pe stradă. Unele locuri publice, „non-ariene" sunt jefuite, sediile Partidului Social-Democrat sunt atacate cu grenade lacrimogene. Sute de naziști austrieci au plecat să se antreneze într-o tabără germană, în apropiere de München, la Lechfeld, ca să pregătească marea noapte brună. Între două serii de trageri în siluetele de carton ale miniștrilor austrieci ai Partidului Creștin Social aflat la putere, așteaptă ordinul lui Habicht ca să-și recucerească ținutul sub stindardul unei structuri politico-militare create *ad hoc* și botezate Legiunea austriacă. Din când în când, își permit o incursiune în Austria de Sus. Ca să atace un comisariat, să dea foc casei unui lider socialist, să răpească un ofițer de poliție sau un jandarm. La radioul german, ale cărui emisiuni se pot prinde în Tirol, cheamă la grevă fumătorii ca să ruineze regia tutunului. Cei mai îndrăzneți, survolează timp de câteva minute, în avioane de turism, orașele de frontieră, peste care aruncă pliante și fluturași ce îndeamnă la revoltă.

După cum a dovedit-o și episodul Franck, guvernul austriac nu stă cu mâinile în sân. Manifestațiile și purtarea uniformei naziste sunt de-acum înainte interzise și funcționarii sunt obligați să depună un jurământ față de stat. Tuturor cetățenilor le este interzis să facă parte dintr-o societate străină, cu scop politic. Cu toate astea, Habicht și trupele lui își continuă abuzurile. Până ce ajung să comită ireparabilul. Pe 13 iunie 1933, un bijutier evreu este omorât de explozia unei bombe ascunse într-un ciorap de mătase, aruncat în fața magazinului său. În ceasurile care urmează, toate „casele brune", sedii ale asociațiilor pro-naziste, sunt închise. Habicht este expulzat din Austria. O mie de agenți naziști, printre care se numără 81 de primari, și însuși șeful Partidului nazist austriac, Friedrich Frauenfeld, sunt arestați și trimiși, fără judecată, în lagărele de la Wöllersdorf și Kaisersteinbruch. Se întâlnesc acolo cu 4 000 camarazi de-ai lor deja deținuți. Pe lângă că este ieșit din comun, faptul este unic în Europa: în iunie 1933, când Hitler tocmai inaugurează lagărul de la Dachau, aflat la câteva sute de kilometri de acolo, în Austria, țara natală a Führerului, în lagărele de concentrare sunt închiși peste 5 000 de naziști! Guvernul de dreapta, aflat la putere la Viena, va merge chiar mai departe. După tentativa ratată a militanților naziști de a arunca în aer un baraj la Salzburg, ca să inunde regiunea cu trei milioane de metri cubi de apă, și după un atac cu grenadă asupra unui detașament dintr-o grupă paramilitară progu-vernamentală la Krems, partidul nazist este, pur și simplu, dizolvat! Toate bunurile membrilor săi sunt confiscate, aleșilor li se retrage mandatul. Partidul nazist austriac trece acum prin ce au trecut toate partidele germane democratice în Germania nazistă...

Omul care, prin forță și bazându-se pe lege, a decis să elimine nazismul din țara sa se numește Engelbert Dollfuss. La fel ca inamicul său numărul unu, Adolf Hitler, cancelarul austriac este mic de înălțime. Este chiar foarte scund: 1,50 metri. Dar respectul pe care

li-l inspiră compatrioților, precum și tuturor conducătorilor europeni este unul uriaș. Porecla lui spune totul: „Millimetternich", cu trimitere la predecesorul său, strălucitul prinț-diplomat Klemens Wenzel von Metternich, care fusese „jandarmul Europei" între Congresul de la Viena (1814-1815) și revoluțiile din 1848. Aceeași finețe în analiză, aceeași inteligență manipulatoare, aceeași capacitate de a stabili alianțe diplomatice cu maximum de profit pentru țara sa. Astfel, înainte de a se lansa în campania antinazistă, Dollfuss și-a asigurat sprijinul ferm al lui Benito Mussolini: în acea primăvară a anului 1933, Ducele nu are nicio intenție să lase Germania revigorată să-și găsească un punct de sprijin în această Europă dunăreană, pe care el o consideră ca făcând parte din zona italiană de influență. Moștenitor autoproclamat al marilor împărați romani, *Il Duce* îl disprețuiește cu tărie pe acest dictator novice, provenit din rândurile popoarelor barbare din Nord, pe acest caporal austriac cu atitudine rizibilă. La Hitler, totul îl dezgustă: vocea isterică, mustața și șuvița ridicole, impermeabilul lipsit de gust, pălăria de fetru, ambiția lipsită de scrupule.

Cu câteva luni înainte de declarația de război pe care le-o face naziștilor, Engelbert Dollfuss este ținta unei tentative de asasinat în momentul în care părăsește Parlamentul. Pe 3 octombrie 1933, un bărbat trage asupra lui două gloanțe de la mică distanță: unul se lovește de haina groasă din lână, în dreptul inimii; celălalt îi smulge puțină piele de pe brațul drept. Criminalul este arestat. Se numește Robert Dertil și se consideră nazist. În timpul unui discurs radiofonic, Dollfuss își liniștește concetățenii în privința stării sale de sănătate și bagatelizează cu umor întâmplarea: „Astea sunt riscurile meseriei".

A doua zi, soția sa primește prin poștă o ținută de doliu. De-acum înainte, Dollfuss știe, familia știe, austriecii știu. Europa știe: între naziști și cel pe care îl supranumesc „Millimetermensch", războiul va fi total.

*

Engelbert Dollfuss s-a născut într-un sat din Austria de Jos, pe 4 octombrie 1892, în afara căsătoriei, copil al unui ajutor de morar şi al unei fete de ţăran. Creşte alături de trei fraţi vitregi şi o soră vitregă, care nu-l vor trata niciodată ca pe un bastard. Copil fiind, suferă de două boli: guşă exoftalmică şi o tuberculoză ganglionară cronică. Tratament: aer curat, exerciţii fizice şi ulei de ficat de morun. Creşte încet, dar handicapurile fizice dezvoltă în el o voinţă, o energie, un spirit combativ şi o veselie permanentă. Îi place să se joace de-a jandarmul, cu un coif improvizat pe cap şi o sabie de lemn în mână. Şi de-a preotul – îi place nespus să fie copil de cor. La zece ani, îi comunică familiei că doreşte să devină preot. Este trimis la seminarul din Hollabrunn, la cincizeci de kilometri nord de Viena, unde se dovedeşte talentat mai ales la fotbal şi la clarinet. Caracterul lui, pe cât de hotărât, pe atât de generos, îl face să fie apreciat de toţi: este ales în mod regulat purtătorul de cuvânt al clasei. La optsprezece ani, cu toate că rămâne un credincios înfocat, renunţă la preoţie şi pleacă în capitală să studieze dreptul. Ajunge în 1910 şi Viena este pentru el o adevărată minune. Bisericile, palatele, muzeele, bulevardele, Ringul, Praterul, strada Graben, Hofburg, slavii, ungurii, rutenii, evreii sau galiţienii mişunând pe trotuarele late: aici, totul îl încântă. Reacţie exact opusă celei a lui Adolf Hitler care, în acelaşi timp, descoperă şi el, dar cu groază, capitala austriacă. Pentru ajutorul de zidar de douăzeci şi unu de ani, care se visează pictor, oraşul prin care se plimbă în căutarea unui loc de muncă pare un „adevărat conglomerat de popoare printre care găseşti, ca o veşnică ciupercă otrăvitoare a omenirii, evrei şi iar evrei".

În 1911, Dollfuss este declarat inapt pentru serviciul militar: prea scund, prea firav. Totuşi, trei ani mai târziu se prezintă din nou în faţa biroului de recrutare: tocmai a izbucnit războiul, el nu se va sustrage datoriei. În timpul vizitei medicale se ridică pe vârful

picioarelor, drept care câştigă doi centimetri. Tot nu este destul. Ceilalţi fac haz de el, el insistă, este admis. Este chiar desemnat elev în prestigiosul Regiment 2 de trăgători imperiali (faimoşii „vânători tirolezi"). După intrarea în război a Italiei, în mai 1915, alături de Antantă, este trimis să lupte pe fontul de sud, în Dolomiţi. Faptul că ştie să conducă, împreună cu faptul că e sever, dar drept, fac din el un ofiţer iubit de oamenii lui şi remarcat de superiori: este avansat la gradul de locotenent şi primeşte mai multe distincţii. În timpul celor treizeci şi şapte de luni petrecute pe front, se remarcă de mai multe ori prin curajul său. În 1916, modul eroic în care apără o poziţie considerată greu de păstrat, aflată lângă fostul fort din Haidegg, aproape de trecătoarea Schrimler, îl face celebru pentru totdeauna; pe hărţile statului-major austriac, trecătoarea este acum botezată „breşa Dollfuss".

Amintirea faptelor de vitejie din război ascunde cu greu suferinţa tânărului Engelbert când se întoarce la viaţa civilă, în noiembrie 1918. Are douăzeci şi şase de ani şi un suflet melancolic. Imperiul Austro-Ungar, deasupra căruia odinioară soarele nu apunea niciodată, nu mai există. „Austria? Este ceea ce rămâne", mormăise Clemenceau când a fost întrebat ce se va întâmpla după război cu ţara Habsburgilor. Acest francmason republican nutrea o ură sălbatică faţă de monarhia catolică dunăreană, pe care o voia nu numai învinsă, ci şi desfiinţată pentru totdeauna. Tratatul de la Saint-Germain a redus Austria la un spaţiu de 84 000 de kilometri pătraţi (abia de două ori mai mult decât minuscula Elveţie), unde trăiesc şase milioane de locuitori, dintre care o treime la Viena. Mai grav: Republica austriacă este un stat care abia dacă poate supravieţui cu economia lui sărăcită, cu cei 800 000 de şomeri, cu guvernul socialist care visează la vremuri mai bune şi pândită de Anschluss-ul cu o Germanie despre care se crede că va ceda, şi ea, glasului sirenelor bolşevice. Nu se va întâmpla nimic şi, în 1922, un preot din Partidul Creştin Social, monseniorul Seipel, devine cancelar şi salvează

țara de la prăbușire, făcând un împrumut la Societatea Națiunilor (SDN). În schimb, promite să respecte cuvânt cu cuvânt articolul 88 din Tratatul de la Saint-Germain, care interzice orice apropiere între cele două națiuni germanice – întrucât, cum scrie atunci Jacques Benoist-Méchin, „n-ar fi fost drept ca Germania învinsă să iasă din război mărită".

Și Dollfuss? Își reia studiile de drept, pe care le plătește lucrând la început la Oficiul pentru răniții de război, apoi la Uniunea țăranilor din Austria de Jos, unde a intrat după ce s-a întâlnit cu unul dintre liderii acesteia, în timpul unui pelerinaj. În acest organism de apărare a intereselor țăranilor ascultă cu atenție discursurile care se țin despre cooperativele agricole și se lasă sedus de teoriile corporatiste, care propun o a treia cale economică și politică între cele două mari teorii materialiste ale secolului XX: capitalismul liberal și comunismul autoritar. De asemenea, este, la fel ca papa Pius al XI-lea (care va publica o enciclică având puternice accente sociale, *Quadragesimo anno*), un cititor asiduu al cugetărilor lui La Tour du Pin, autorul lucrării *Spre o ordine socială creștină*, publicată în 1907. În această perioadă, Dollfuss își formează și își dezvoltă cei doi piloni ai gândirii sale politice: restabilirea unui sistem corporatist protector moștenit de la Vechiul Regim și independența Austriei. Nu se va abate niciodată de la aceste idei, lucru care va face să fie detestat, pentru totdeauna, atât de către socialiști, cât și de către pangermaniști.

După ce, în 1921 s-a căsătorit cu fiica unui mic nobil de țară din Pomerania, convertită la catolicism, Dollfuss își începe ascensiunea socială și politică. În 1922, impune votarea primelor asigurări sociale în agricultură, de care vor putea beneficia 500 000 de muncitori agricoli și familiile lor – îi vor datora recunoștință veșnică. Inițiativa lui are succes și dincolo de granițele austriece. Peste tot în Europa este invitat să țină conferințe ca să-și descrie acțiunea: la Paris, la Praga, la București, la Roma, la Anvers. Edouard Herriot,

primarul socialist-radical al oraşului Lyon, devenit prietenul său, este unul dintre primii care îl felicită când devine preşedintele Asigurărilor sociale, apoi preşedinte al Camerei de agricultură austriece. Numit expert al SDN pe probleme agricole, preia, în 1930, conducerea Căilor ferate federale, renumite pentru gestionarea lor păguboasă. În câteva luni, face curăţenie în întreprindere; numele lui circulă acum pe coridoarele unui Parlament sătul de instabilitate guvernamentală.

La fel ca Ulrich, eroul din *Un om fără calităţi*, al lui Robert Musil (un copil de la ţară), Austria anului 1930 îşi găseşte cu greu identitatea. Se cufundă pe zi ce trece într-o violenţă politică aidoma celei din marile oraşe germane sau franceze, unde naţionalismul şi mişcările de stânga dezbat ideile folosindu-se de lovituri de bastoane sau de ciomag. Pangermaniştii şi socialiştii marxişti se confruntă zilnic pe străzi; monseniorul Seipel este ţinta atentatelor; la fel ca economia americană, economia austriacă alunecă încet, dar sigur, spre criză: băncile se închid, şilingul se prăbuşeşte, cuferele Trezoreriei se golesc, rândurile de şomeri de lungesc (peste 500 000 la sfârşitul deceniului), datoriile de stat cresc... Curând, preşedintele Wilhelm Miklas nu mai ştie la ce cancelar să apeleze. La fiecare şase luni, şeful guvernului trebuie să plece, respins de Parlament. Toată lumea priveşte cu invidie spre Italia lui Mussolini şi spre Portugalia lui Salazar, două ţări care se bucură de pace socială şi cunosc o relativă prosperitate economică, şi toţi visează la un om providenţial, cu idei solide şi mână de fier.

În 1931, Dollfuss este numit ministru al agriculturii şi al pădurilor. Se face remarcat prin negocierea unor tarife vamale foarte favorabile Austriei şi prin obţinerea unei stabilizări a preţurilor agricole. Pe 9 mai 1932, Miklas îl cheamă în biroul său. Urmând sfatul monseniorului Seipel, retras într-un sanatoriu, îi propune postul de cancelar. Spre marea mirare a şefului statului, Dollfuss amână răspunsul. Are nevoie de o noapte de gândire. De rugăciuni. Numai a doua

zi dimineaţa îşi dă acordul. Nu are decât patruzeci de ani. Profilul lui este foarte diferit de acela al politicienilor care, de cincisprezece ani încoace, conduc Austria. Om simplu, deschis, spontan, simpatic, vorbind cu măsură, emană bunul simţ al ţăranului. Într-un univers în care domnesc cinismul şi ipocrizia, simplitatea şi sinceritatea lui promit, aşa cum promite catolicismul său în timp ce Camerele federale şi naţionale sunt pline de aleşi francmasoni şi liber-cugetători (chiar şi în sânul Partidului Social Creştin, din care face parte). În spatele ochilor albaştri, inteligenţi şi a mustăcioarei frumos tăiate se ascunde un creştin entuziast, care vrea să creadă în bunătatea omului şi proclamă cu orice ocazie dorinţa de a veni în ajutorul celor săraci, în numele credinţei sale. „Eu sunt unealta Providenţei!", le repetă el celor care îl întreabă ce viziune politică are pentru viitor.

Prin saloane, dar şi în ziare, toţi rânjesc: „Nu rezistă mai mult de cincisprezece zile."

*

Ballhausplatz se află chiar în inima Vienei, aproape de palatul imperial (Hofburg), între Ring şi biserica Fraţilor Minimi. În această piaţă triunghiulară se înalţă un edificiu de piatră, al cărui fronton este împodobit cu o cifră care indică anul construirii lui, 1721. Este vorba despre Cancelaria austriacă. Pentru a intra în clădire, se trece pe sub o boltă păzită de fosta gardă de corp a împăratului dispărut, Franz Josef, un anume Gersthauer. În dreapta, o scară mare de marmură albă, mărginită de o balustradă barocă din fier forjat, duce la sala Congreselor, încăpere spaţioasă şi luminoasă împodobită cu un portret maiestuos al lui Metternich. Aici, în acest mic palat care era, până în 1918, sediul Ministerului Afacerilor Externe al Austro-Ungariei, va munci şi va trăi de-acum înainte Dollfuss. Şi tot aici va şi muri.

Spaţiul său de manevră politică se dovedeşte a fi foarte îngust. Prima lege pe care o adoptă obţine un singur vot din partea

majorității parlamentare. Guvernează cu sprijinul Partidului Creștin Social, al Federației agrare și al Heimatblock. Această mișcare naționalistă conservatoare este condusă de către Ernst Rüdiger Camillo von Starhemberg. Descendent direct al prințului care a apărat Viena asediată de otomani în 1683, proprietar al unui număr de treisprezece castele, omul are toate calitățile acelor condotieri ai anilor 1920-1930 care s-au pierdut în mrejele fascismului. Evoluția lui nu are nimic care să-i placă lui Dollfuss, chiar dacă a luptat, la fel ca el, pe fontul italian. După război, von Starhemberg s-a alăturat trupelor neregulate prusace și a participat la puciul ratat al lui Hitler din berăria lui din München. Chiar l-a găzduit, în zilele următoare, pe Göring, rănit! Depărtându-se apoi de ideologia antisemită a NSDAP, Starhemberg a pus pe picioare în Austria, oarecum după modelul ligilor franceze (naționaliste dar nu fasciste), o structură destinată să se opună partidelor de stânga aflate în curs de militarizare prin mișcarea lor armată (Schutzbund). Heimatblock, gruparea paramilitară pe care o conduce, are o fațadă politică – Heimatschutz – și o fațadă militară – Heimwehr: 60 000 de oameni gata să lupte împotriva celor 40 000 de roșii din Schutzbund. Printre membrii grupării Heimwehr figurează și cei care sunt nostalgici după Habsburgi, așa cum este Emil Fey, adjunctul său, precum și catolicii violent ostili materialismului comunist și admiratorii lui Salazar și Mussolini, care visează la un fascism austriac. Această mișcare, puternică și bine organizată, dacă nu coerentă ideologic, îi folosește lui Dollfuss, ajutându-l să păstreze ordinea în stradă: curând, îi numește pe Starhemberg vicecancelar și pe Fey ministru de interne. Este treaba lor să sugrume pericolul comunist și pe cel nazist, în timp ce el aleargă prin capitalele europene ca să obțină împrumuturile necesare supraviețuirii economice a Austriei. Energia lui, carisma și rigoarea îi seduc pe interlocutori. Obține 300 de milioane de șilingi, cu promisiunea reînnoită de a nu afecta niciodată suveranitatea Austriei.

Pe măsură ce trec lunile și dificultățile care îi stau în cale la votarea legilor, Dollfuss simte crescând în el sentimentul că Parlamentul este chiar „o casă de nebuni", conform termenului lui Starhemberg. Pangermaniștii și socialiștii, care se urăsc, nu-și petrec ei, oare, timpul unindu-și voturile împotriva lui, ca să-i împiedice planurile de reformă? Oare sistemul parlamentar nu conține, în structura lui, dublul risc de a împiedica orice acțiune politică pașnică (a lui) și de a favoriza accesul legal la putere a celor mai răi demagogi? De la numirea lui Hitler în postul de cancelar a Germaniei vecine, Dollfuss este din ce în ce mai convins că singurul mod de a preveni un astfel de dezastru în Austria este să pună capăt guvernării democratice. Da, dar cum să acționeze astfel încât gestul său să nu fie, pur și simplu, asimilat aceluia al unui dictator? Încă o dată, Providența îi va veni în ajutor.

Pe 4 martie 1933, un proiect de lege care urmărește pedepsirea conducătorilor grevelor muncitorilor feroviari este respins în Cameră la diferență de un vot. Or, se descoperă că, printre socialiștii care se opun acestei legi, unul dintre ei strecoară în urnă două buletine de vot: al său și al vecinului său de bancă, socialist, plecat, chiar în momentul decisiv, din cauza unei necesități naturale presante. Din punctul de vedere al numărătorii, faptul nu schimbă cu nimic lucrurile; ca principiu, guvernul solicită totuși anularea rezultatului și un nou vot, nu fără ca, între timp, președintele social-democrat al Camerei să fie calificat drept „canalie". Jignit, acesta demisionează. Este chemat vicepreședintele, ca să reia procedura, dar vocea lui este acoperită de strigătele și insultele parlamentarilor de dreapta. Demisionează și el. Vine al doilea vicepreședinte care, la rândul lui, renunță și cedează locul... nimănui. Nu există un al treilea vicepreședinte. Or, fără președinte, Camera nu are funcție constituțională și nu poate delibera. Blocajul este total. Este momentul nesperat pe care îl aștepta Dollfuss. Așezat până atunci pe banca guvernului, se ridică brusc și le ordonă deputaților să părăsească

adunarea devenită inutilă. Cei mai mulţi se supun, fiind de acord cu acest incredibil „puci fără arme", care pune capăt, pe neobservate, fără împuşcături, fără violenţă, Republicii austriece născute în 1918.

Aşa cum scria la acea vreme senatorul francez Louis Rambaud, „întrucât Parlamentul şi-a tras singur trei gloanţe în cap de la mică distanţă, Dollfuss, cu un reflex rapid, nu i-a dat timp sinucigaşului să deschidă din nou ochii, nu a chemat niciun doctor, ci a pregătit imediat sicriul." Încă de a doua zi, „cancelarul de buzunar" dezgroapă o lege veche, de pe vremea Marelui Război, care dă în aceste împrejurări puteri depline guvernului: decrete-lege, interzicerea legală a adunărilor publice, limitarea libertăţii presei... Are acum mijloacele legale de a-i împiedica pe naziști să prospere. Le va folosi din plin.

După desfiinţarea partidului nazist austriac şi închiderea mai multor mii de cadre ale acestuia, Engelbert Dollfuss încearcă să instaureze regimul politic pe care îl consideră cel mai potrivit pentru Austria: un regim autoritar. Autoritar, dar nu totalitar. Dacă Frontul Patriotic pe care l-a creat urmăreşte să-i unească pe toţi austriecii de bună credinţă sub aceleaşi culori (roşu-alb-roşu) şi acelaşi slogan („Austria mai presus de orice, cu condiţia să vrea"), este departe de sistemele fasciste sau naziste: fără partid unic, fără cultul personalităţii. „Nu vreau să devin un idol", repetă Dollfuss, care îşi vede misiunea ca pe un mijloc de a se supune lui Dumnezeu, înainte de toate. Conduce treburile ţării păstrând, în acelaşi timp, un mod de viaţă de o simplitate franciscană. Şi tolerantă. Imediat ce poate, se duce în satele cele mai îndepărtate să le strângă mâna ţăranilor dragi, să asiste la un meci de fotbal sau la o cursă de cai – uneori încalecă el însuşi. Biroul lui de lucru este ocupat în parte de o masă rotundă, în jurul căreia sunt aşezate fotolii în care stau prietenii lui când vin să joace cărţi seara, în timp ce el scrie la biroul pe care tronează o impunătoare statuetă din bronz a unui semănător. Nu de puţine ori scurtează Consiliul de Miniştri, ca să aibă timp,

aşa cum i-a cerut soţia, să treacă să facă nişte cumpărături înainte ca magazinele să se închidă.

Mai mult decât orice, Dollfuss, visează să-i facă pe austrieci mândri de naţiunea lor, insistând asupra identităţii ei: pentru el este cel mai bun mijloc de a-i întoarce de la glasul sirenelor naziste şi de a-i face să uite orice ambiţie de unire cu Germania. Fără îndoială, Austria este o ţară germanică, a cărei istorie s-a putut confunda cu cea a Germaniei. Pe soclul statuii marelui adversar al lui Napoleon, arhiducele Carol-Ludovic de Austria, care domină esplanada care se întinde între Ballhausplatz, Ring şi Hofburg, figurează această menţiune clară: „Un luptător perseverent pentru apărarea Germaniei." Da, dar era vorba despre o altă Germanie: cea de dinainte de Sadowa (1866), de dinainte de Prusia atotputernică a lui Bismarck, Wilhelm al II-lea şi Hitler. Pentru cancelarul austriac, care, în noua armată, a pus să fie înlocuită cascheta rigidă în stil prusac cu chipiul înalt pentru ofiţeri şi pălăria tradiţională pentru soldaţi, este important să sublinieze specificul patriei austriece. Să reamintească faptul că germanismul ei a fost latinizat de catolicism, că este plin de umanism, de federalism, de cosmopolitism, după modelul capitalei sale, care este germană numai prin limba care se vorbeşte acolo.

*

Prins ca într-o menghină între ameninţarea nazistă şi cea socialistă, cancelarul Dollfuss calcă tot timpul ca pe ace. Pentru a menţine ordinea în ţară, este nevoit să se sprijine în permanenţă pe Heimwehr, a cărei ostilitate faţă de naţional-socialism este reală, dar al cărei anticomunism este mult mai puternic. Ca să se asigure de fidelitatea ei în lupta împotriva pericolului brun, Dollfuss trebuie să dea dovadă că luptă cu hotărâre împotriva răului roşu. La începutul anului 1934, i se oferă ocazia.

Pe 8 februarie, lângă Viena, la Schwechat, este descoperit un depozit clandestin de arme al organizaţiei Schutzbund. Cu o lună

înainte, armele, provenite din Cehoslovacia, fuseseră descoperite de poliție: erau destinate milițiilor socialiste, ca „să facă față agresiunilor paramilitarilor Heimwehren". Starhemberg și Fey îl îndeamnă pe Dollfuss să acționeze înainte de a fi prea târziu. Ministrul de interne este deosebit de dinamic: în septembrie trecut, a vrut să împiedice organizarea, la Viena, a unui congres internațional socialist, dar, în cele din urmă, Dollfuss l-a autorizat. În prezența lui Léon Blum și a tuturor liderilor socialiști europeni, fusese adoptat principiul unei declanșări iminente a unei greve insurecționale. Traficul de arme nu este, oare, dovada că este pe cale să izbucnească o revoltă? Pe 11 februarie, Dollfuss este obligat să accepte că temerile lui Fey sunt cu totul întemeiate. Tocmai a fost interceptat un mesaj adresat omologului său din Viena de către un șef al Schutzbund din Linz, al treilea oraș ca mărime din Austria. Este explicit: „Am decis să-mi înarmez camarazii." A doua zi, o percheziție la hotelul Schiff, un han care este sediul socialiștilor din Linz, degenerează: trei polițiști sunt omorâți. Este chemată armata: este întâmpinată cu focuri de armă. Curând, se declanșează o luptă de stradă în orașul vechi, al cărui pavaj datează încă de pe vremea ocupației romane. Foarte bine organizați, insurgenții pun mâna pe primărie, unde proclamă Comuna, cuceresc gara de mărfuri, ridică baricade în mai multe periferii. Mișcarea se întinde ca o pată de ulei în toată țara: Graz, Innsbruck, Judenburg și Krems se răscoală și ele. Și Viena: în dimineața zilei de 12 februarie este lansat ordinul de grevă generală.

Se împlinesc cincisprezece ani de când o parte din oraș așteaptă această insurecție. Din 1919, capitala austriacă este „o bucată de socialism în inima statului burghez", cum repetă adesea mândru primarul ei, Karl Seitz. Un stat în stat. Oricare ar fi culoarea guvernului austriac, capitala rămâne, invariabil, socialistă. La ultimele alegeri municipale, au fost aleși șaizeci și șase de consilieri social-democrați, față de nouăsprezece creștin-sociali și cincisprezece naziști. În poligoanele de tir ale poliției municipale, siluetele din

carton pe care se antrenează sunt cele ale jandarmilor naționali! În așteptarea marii revoluții, la periferia orașului, departe de cartierele burgheze, cu ajutorul impozitelor locale au fost construite mari clădiri cenușii. De exemplu Karl Marx Hof: un oraș muncitoresc cu 1 300 de apartamente, cu grădini, biblioteci, grădinițe și magazine. Cu o lungime de 1 000 de metri, seamănă mai mult a cazarmă fortificată decât a imobil de locuit cu chirii reduse. Ferestrele înguste ale locuințelor seamănă cu mortierele și, în totalitate, arhitectura locurilor, organizată în jurul a șase turnuri mari, lasă impresia furibundă a unei fortărețe destinate să reziste unui asediu.

După câteva ore, e limpede că apelul la grevă în Viena nu este respectat de un număr foarte mare de angajați. Electricitatea nu este tăiată decât parțial, iar în centrul orașului e liniște. Fără îndoială, amintirea celor trei zile de revolte sângeroase din iulie 1927[1] i-a convins pe numeroși vienezi să renunțe să li se alăture răsculaților. La fel frigul și zăpada. Doar în împrejurimile orașelor muncitorești au avut loc schimburi de focuri sporadice, dar violente. Cu adevărat pregătite de bătălie, Karl Marx Hof și geamăna ei, Goethe Hof, rezistă timp de cincizeci de ore. Grupați în turnurile cu zidurile groase, mii de muncitori înarmați se războiesc cu eroism, însuflețiți de conducătorii lor, Julius Deutsch și Otto Bauer, care au jurat să lupte până la ultima picătură de sânge. Dar tunurile armatei sfârșesc prin a transforma în cenușă casele muncitorilor și iluziile militanților socialiști - mai ales când aceștia află că șefii lor au fugit în Cehoslovacia, cu mult înainte de încheierea luptelor. Acest război civil, de șaptezeci și

[1] În ianuarie 1927, după încăierări violente între milițiile naționaliste și cele socialiste, au fost uciși un bărbat și un copil. La sfârșitul procesului care a urmat, militanții naționaliști suspectați că se făceau vinovați de cele două decese au fost achitați. Acest fapt a stârnit furia unei părți a populației vieneze, care a ieșit în stradă ca să protesteze împotriva acestei „nedreptăți". Dar manifestația a scăpat de sub controlul organizatorilor și a degenerat în revoltă. După incendierea Ministerului de Justiție, armata a fost chemată să restabilească ordinea. A restabilit-o cu prețul sângelui: mai multe zeci de morți și șase sute de răniți. (n.a.)

două de ore, a dus la sute de morți. Dar, în zilele care urmează, Dollfuss face tot mai multe gesturi de împăcare. Bazându-se pe imaginile de familie menite să impresioneze, vrea să pară în ochii poporului său un tată creștin, în stare să pedepsească și să ierte. Numai opt dintre conducători sunt spânzurați. Condamnările nu sunt atât de grele cum s-a crezut. La înmormântarea victimelor roșiilor (polițiști și membri ai Heimwehr), se arată gata să facă totul pentru „a ușura întoarcerea rătăciților la rațiune" și declară că „nu va trebui să dăinuie nicio dorință de răzbunare". Soția sa face acte de caritate pentru văduvele și orfanii muncitorilor „rătăciți". Inițiative care îi impresionează pe austrieci, dar la care opinia publică din marile națiuni europene democratice rămâne absolut indiferentă. Într-un glas, presa din Franța și Marea Britanie îi acuză pe „asasinii poporului", considerând că Dollfuss, trăgând în muncitori, a încălcat linia roșie. În fond, pentru ele nu este cu nimic mai bun decât Hitler...

Dollfuss nu citește presa străină, el face politică. Are, în sfârșit, pretextul potrivit pentru a scăpa în mod legal de mișcarea socialistă. La un an după ce a desființat partidul nazist austriac, interzice Partidul Social-Democrat, vinovat că a încercat să destabilizeze statul. Se va apropia, oare, prin efectul pendulului, de foștii săi dușmani, naziștii, care, în schimbul susținerii (pasive) în timpul revoltelor, cer un loc în guvern? Nici nu se pune problema. Pe 1 mai 1934, promulgă o nouă Constituție, cu un Parlament redus la cea mai simplă formulă (șaptezeci și patru de deputați, dintre care unul singur nazist sau socialist). De-acum înainte, Austria este un stat corporatist creștin, fără partid politic, având în fruntea lui un președinte lipsit de putere și un cancelar atotputernic. Susținut de Biserica Catolică, Dollfuss este sprijinit și de Louis Barthou, ministrul francez al afacerilor externe, căruia i-ar conveni să se bazeze pe Austria și pe Iugoslavia pentru a se opune dorințelor expansionismului german. Și vecinul italian? *Idem*. După întâlnirea de la Veneția cu Hitler, Mussolini a făcut cunoscut public cât de puțin

apreciază discursul dictatorului german în privința superiorității rasei nordice: „Dacă vedem lucrurile așa, laponii sunt cei care ar trebui să conducă lumea!"

Jigniți, umiliți, naziștii austrieci reiau în forță campania terorii. Înmulțirea atentatelor îl obligă pe Dollfuss să înființeze Ministerul Apărării împotriva Terorismului. Pe data de 11 iulie 1934, face o remaniere a guvernului: între alte schimbări, maiorul Fey primește portofoliul economiei private și cedează internele baronului Carl von Karwinsky. O alegere tactică. Pentru cancelarul austriac, amenințarea nazistă este din nou atât de mare, încât trebuie să conteze pe susținerea mișcării muncitorești în caz de agravare a conflictului. Or, Fey este omul care a tras în muncitori în februarie; cu el la interne, aceștia n-ar accepta niciodată să vină în ajutor guvernului, dacă acesta ar face apel la ei. Karwinsky, fost director al Siguranței în Austria de Jos, devenit apoi secretar de stat al securității publice, se bucură de o reputație de tehnician. Din punct de vedere politic nu este un lider marcant. Nu va speria forțele proletare.

După cinci zile, la München, doctorul Habicht adună principalele cadre naziste austriece alungate din țara lor și le expune planul său: să trimită la Viena o sută de militanți decișii, să-i deghizeze în soldați sau polițiști austrieci, să-i facă să pătrundă prin surprindere în Cancelarie în timpul unui consiliu de miniștri, să-i aresteze (sau să-i omoare) pe Dollfuss și pe președintele Miklas, să pună mâna pe principalul post de radio al țării și să anunțe că Austria are un nou cancelar: Anton Rintelen. De la alungarea lui din guvern, fostul profesor universitar își rumegă răzbunarea la Roma și este pregătit, dacă îl cheamă, să se întoarcă la Viena adus de naziști. Nemții sunt atât de siguri de lovitura lor, încât au împrăștiat afișe cu figura lui Rintelen, deasupra căreia este scris foarte limpede: „Noul cancelar".

Când află, Dollfuss ridică din umeri. Nu a avut niciodată prea mare respect pentru cel pe care la supranumit „nevropatul" pentru

mania lui de a arde hârtii după consiliile de miniştri. Dacă îşi ia dorinţele drept realitate, cu atât mai rău pentru el... Aşa cum s-a prevăzut, ţine adunarea guvernului pe data de 25 iulie. Tot cum s-a prevăzut, îşi trimite la ţară soţia şi copiii, la Riccione, la prietenul său Mussolini, cu promisiunea de a li se alătura peste câteva zile. De unde să fi ştiut că în ajun au sosit la Viena, sub comanda căpitanului Holzweber, un fost sergent al armatei austriece, o sută cincizeci de militari SS, aparţinând grupării numite „Stindard 89" şi recrutaţi, la începutul lui iulie, de către Reinhard Heydrich, şeful serviciilor de informaţii naziste (SD), pentru o misiune ultrasecretă? Misiunea este cea gândită de Habicht, căruia nu i s-a potrivit niciodată mai bine numele – în limba germană Habicht înseamnă „vultur".

*

În acea zi de 25 iulie 1934 consiliul de miniştri începe la orele 11. Dollfuss are de făcut un anunţ important. După ce s-a gândit, pus în faţa puternicei presiuni naziste de pe străzile din Viena şi din marile oraşe din întreaga ţară, intenţionează să-i propună lui Hitler să legalizeze din nou partidul naţional-socialist austriac, dacă Führerul promite să renunţe la Anschluss. O discuţie înflăcărată se încinge între toţi miniştrii prezenţi. Lipseşte doar unul: Emil Fey. Dar, în cele din urmă, ajunge pe la prânz. Este extrem de surescitat. Intrând în încăpere, abia dacă se scuză pentru întârziere şi se îndreaptă direct spre Dollfuss, ca să-i strecoare câteva cuvinte la ureche. Cancelarul nu răspunde nimic, dar se albeşte uşor la faţă. Pe frunte îi trece o umbră de îngrijorare. Le dă liber membrilor guvernului şi le cere tuturor să se întoarcă la ministerele lor – „pentru siguranţa dumneavoastră". Numai Fey, Karwinsky şi generalul Zehner, secretar de stat la securitatea publică, sunt invitaţi să rămână alături de el.

Imediat ce toţi ceilalţi miniştri au ieşit, Dollfuss îi cere lui Fey să repete cu voce tare ce i-a spus în particular. Aseară, povesteşte Fey, mai multe camioane au descărcat nişte lăzi misterioase într-o

sală de gimnastică aparținând unei asociații național-socialiste, pe Siebensterngasse, la numărul 11, la zece minute de centrul orașului. Se crede că lăzile conțin arme, muniție și uniforme. Conform noilor informații, culese acum câteva minute, adaugă el, zeci de bărbați, poate o sută, sunt în acest moment gata să îmbrace ținute de polițiști, de soldați ai armatei austriece și de membri ai asociației Heimwehr. Toți cu câte o armă în bandulieră. Pentru el nu există nicio îndoială că este vorba despre pregătiri pentru o revoltă. Poate pentru o lovitură de stat.

Nici nu termină bine de vorbit Fey, și Karwinsky se aruncă pe telefon și le ordonă oamenilor săi să se ducă imediat la fața locului, să verifice. Este atât de panicat, încât nici măcar nu se gândește să-l întrebe pe Fey cum se face că, în calitate de ministru al economiei private, are informații de care Ministerul de Interne nu știe. Dacă l-ar fi întrebat, ar fi aflat că aceste informații fuseseră obținute datorită îngrijorării unui agent de poliție pronazist implicat în complot, inspectorul Johann Dobler. Cu câteva ceasuri înainte, bărbatul i se confesase unui membru al Heimwehr care, la rândul lui, transmisese informația unui ofițer din jandarmerie. Acesta fusese cândva sub comanda lui Fey, a cărui plecare din Ministerul de Interne o regretase. Așadar, lui, și nu șefilor lui direcți, îi transmisese informația. Văzând în asta o ocazie de a recâștiga respectul lui Dollfuss (și fostul lui minister), Fey alesese să „uite" să-și prevină succesorul de la Interne și i-a cerut adjunctului său, maiorul Wrabel, să verifice spusele interlocutorului. Dacă toate astea sunt adevărate, începuse să viseze Fey, îmi voi mobiliza oamenii, îi voi opri pe răzvrătiți, le voi aduce capul pe o tavă la Cancelarie și îl voi salva pe Dollfuss, voi salva și Austria și pacea Europei. Dar nu prevăzuse cât timp îi va lua lui Wrabel să-i urmeze recomandările. Înainte de a se duce la sala de gimnastică, subofițerul încercase mai întâi să se întâlnească cu celebrul Dobler și abia la sfârșitul discuției a decis să trimită doi bărbați la fața locului, pe Siebensterngasse. Între timp, Fey ajunsese

la Consiliul de Miniştri. Mândru de informaţiile pe care le avea, şi care le erau necunoscute celorlalţi, dar fără să-şi dea seama cât timp pierduse până să-l avertizeze pe şeful statului.

Pe la douăsprezece şi jumătate, Karwinsky îi cere şefului poliţiei un raport complet asupra situaţiei. Acesta recunoaşte că nu a trimis pe nimeni pe Siebensterngasse. Ca urmare a unui zvon conform căruia mişcări suspecte ar fi fost semnalate în jurul Michaelerplatz, în faţa palatului imperial, a preferat să maseze trupele în apropiere de Hofburg. Karwinsky este scos din minţi. Ordonă urlând să fie trimis imediat un detaşament întreg pe Siebensterngasse, la numărul 11, apoi închide. În minutul următor, telefonul sună: este Marek, unul dintre cei doi agenţi al lui Wrabel trimişi la sala de gimnastică, şi cere să vorbească cu Fey. Patru camioane staţionează în faţa sălii, îl anunţă el. Sunt pline cu bărbaţi înarmaţi şi se pregătesc să plece. Karwinsky a înţeles. Nu are timp de pierdut. După ce a încercat să dea, pentru ultima dată, de Seydl – în zadar –, îi cere altui şef al poliţiei naţionale să trimită un detaşament care să apere Cancelaria. Apoi îl contactează pe şeful securităţii interne a Cancelariei, Goebel, ca să-l anunţe de iminenţa unui atac. Îi ordonă să închidă imediat poarta mare de la intrare. „Sunt orele 12.50, momentul schimbării gărzii, aude răspunsul, se va face imediat după ce trece." Karwinsky ajunge la fereastra care dă spre curtea de la intrare. Un detaşament de infanterie tocmai a intrat. În urma lui, patru camioane burduşite de poliţişti şi membri ai Heimwehr. Întăririle, fără îndoială. Cu toate astea, câteva lucruri nu sunt în regulă la ei: aspectul dezordonat, nepotrivit. Unii nu poartă cască, alţii nu au centură de culoarea potrivită, alţii chiar nu au decât un epolet la uniformă...

Imediat ce au coborât din camioane, soldaţii şi poliţiştii ciudaţi, despre care Karwinsky a ghicit că erau rebeli naziști şi nu întăririle aşteptate, s-au împărţit în mai multe grupuri. Unul pleacă... să închidă poarta de la intrare şi alţii se instalează la toate ieşirile, cu faţa spre curte. Un al doilea grup arestează garda Cancelariei,

care nu schițează niciun gest de apărare: conform regulamentului niciunul dintre membrii gărzii nu are arma încărcată. Cât despre celelalte două grupuri, tocmai intră în Cancelarie și li se aud deja cizmele grele urcând scările. În fruntea lor, căpitanul Holzweber și Otto Planetta, un fost sergent-major originar din regiunea Munților Sudeți, dat afară din armata austriacă pentru propagandă nazistă. Omul are un fizic foarte ciudat. Are ceva dintr-un centaur: o față aproape angelică, urcată pe un gât de taur, pe care își trece mâna în permanență, ca și cum s-ar teme să nu-i dispară. Fanatizat, Planetta este convins că a fost desemnat să scrie istoria, scăpând Austria de principalul său agent antigerman, Engelbert Dollfuss.

În momentul în care Planetta și tovarășii săi se răspândesc pe coridoare, pe scări și în sălile Cancelariei, vreo zece militari SS atacă stația pe care emite postul Radio-Viena, Ravag (Radio Verkehrs AG), situată pe Johannesgasse. Prezentatorului care difuza muzică i se poruncește, cu un pistol la tâmplă, să citească mesajul următor: „Guvernul doctorului Dollfuss a demisionat, doctorul Rintelen a acceptat să preia puterea: Austria este eliberată de opresorul ei." Omul face ce i se cere.

În acest timp, la Bayreuth, în nordul Bavariei, la 400 de kilometri de acolo, se deschide festivalul Wagner. În prezența lui Adolf Hitler. Directoarea festivalului, Winifred Wagner, nora compozitorului, este prietena personală a conducătorului nazist, care a susținut-o, împotriva lui Toscanini și a altor membri ai familiei Wagner, în planul ei de a monta o foarte nouă producție în acest an 1934. În timp ce Viena își ține răsuflarea, la acest început de după-amiază însorită răsună în palatul Festivalurilor primele acorduri din *Aurul Rinului*. Curând se va face auzită vocea baritonului-bas care îl interpretează pe Wotan, zeul zeilor germanici. Führerul închide ochii, savurează clipa. În vestiarul lojii sale, doi ofițeri naziști sunt agățați de telefon. La celălalt capăt al firului, un bărbat le povestește, minut cu minut, evoluția situației de la Viena. „Până acum, totul merge bine."

Ce-i de făcut? De la fereastra biroului său, Dollfuss i-a văzut pe pucişti dezarmând garda, aliniind prizonierii în faţa zidului şi blocând ieşirile spre Ballhaus. La început uluit de spectacol, a înţeles că, dacă vrea să scape, nu trebuie să rămână acolo. Încadrat de Fey şi de Karwinsky, părăseşte încăperea şi se grăbeşte spre sala Congresului. „Să urcăm!" sugerează Karwinsky, care îşi aduce aminte de existenţa, la etajul trei, în spatele unei tapiserii vechi, a unei uşi invizibile mascate, care dă într-o mică toaletă. O ascunzătoare ideală în aşteptarea sosirii adevăratelor întăriri. Dar abia au urcat câteva trepte, că cei trei sunt prinşi din urmă de un portar al Cancelariei, un anume Hedvicek. Îi imploră să se întoarcă din drum, să traverseze saloanele preşedinţiei şi să ajungă în sălile Arhivelor. După cum ştie el, acolo există o ieşire într-o stradă care nu este păzită de nazişti. Dollfuss ezită. Surd la sfaturile bătrânului, Karwinsky şi-a continuat fuga pe scară şi nu pare deloc decis să-şi schimbe părerea. Până la urmă, cancelarul austriac alege să-l urmeze pe Hedvicek. Un minut mai târziu, după ce Fey dispare în mod misterios, ce doi bărbaţi se întâlnesc în „salonul din colţ", care dă în saloanele preşedinţiei. În faţa lor, o uşă cu două panouri din lemn sculptat. Închisă cu cheia. Vocile rebelilor sunt acum foarte aproape. Hedvicek şi cancelarul se întorc. Cu spatele la uşa care, dacă ar fi deschisă, le-ar fi permis poate să scape, văd intrând primii oameni. Unul dintre ei a scos deja o armă din toc şi îl ţinteşte pe Dollfuss. Faţă de înger, privire diabolică: Otto Planetta. Fără un cuvânt, ca un automat, trage de două ori asupra cancelarului, înaintând în continuare în direcţia lui. Primul glonţ îl nimereşte Dollfuss în axila dreaptă, al doilea îi trece prin gât. Cade greu pe spate, iar capul i se izbeşte de podeaua de lemn, care se pătează cu roşu. E oare mort? Nu, şopteşte: „Ajutor, ajutor..." Este culcat pe spate, cu braţele încrucişate. Mai mulţi SS-işti formează un cerc în jurul lui şi se uită la el, batjocoritori, cum se goleşte de sânge. Agonia lui Dollfuss începe. Va dura trei ore.

Doi poliţişti, care au fost luaţi prizonieri, sergentul Greifeneder şi brigadierul Messinger, sunt trimişi să găsească un medic. Se întorc singuri. Sunt însărcinaţi să-şi îngrijească şeful. Îl ridică încetişor şi îl întind pe o canapea, sub privirile indiferente ale naziştilor aflaţi de faţă. Faţa îi este albăstrie. Îi scot haina şi cămaşa, curăţă cu buretele sângele care curge din cele două răni. În sfârşit, deschide din nou ochii.

– Şi miniştrii?, întreabă el cu un glas abia auzit.

– Sunt bine, îi răspunde Greifeneder, care nu ştie nimic.

– Aş vrea să-l văd pe unul...

Este chemat căpitanul Holzweber.

– Ce doriţi?

– Aş vrea să-l văd pe doctorul Schuschnigg[1].

– Nu este aici.

– Atunci, pe baronul Karwinsky.

– Şi pe mai cine!

Holzweber pleacă ridicând din umeri. Dollfuss le mulţumeşte celor doi poliţişti care îl îngrijesc: „Copii, sunteţi atât de buni cu mine, de ce alţii nu sunt aşa? N-am vrut decât să fie pace. Noi n-am atacat niciodată. Noi întotdeauna a trebuit să ne apărăm. Să-i ierte Dumnezeu."

Acum sunt aproape orele 15. Pe Johannesgasse, situaţia a evoluat considerabil. Ravag a fost luat înapoi de forţele guvernamentale şi, de mai multe minute, niciun mesaj n-a mai fost transmis pe unde. Dacă în Stiria şi Carintia mici grupuri de naziști locali încearcă să imite puciul vienez, capitala nu este altceva decât sediul unei mişcări insurecţionale generale. Trupele federale au încercuit Cancelaria şi

[1] În vârstă de treizeci şi şapte de ani, militant catolic, ales deputat de Partidul Creştin Social din 1927, ministru al instrucţiei publice, Kurt von Schuschnigg este un apropiat al lui Dollfuss, căruia i-a urmat în postul de cancelar până la Anschluss, care îi va fi impus de Hitler, cu forţa, în martie 1938. (n.a.)

se pregătesc să o ia cu asalt. Este clar: *Juliputsch* („Puciul din iulie") nu și-a atins scopul. Rintelen nu va fi cancelar. Dar nici Dollfuss nu va mai fi.

Holzweber știe că partida e încheiată, dar încearcă o ultimă lovitură, ca la poker. Dacă Dollfuss își anunță demisia și îl numește pe Rintelen ca succesor, va câștiga. Îi cere lui Fey, apărut ca prin minune, să-i transmită lui Dollfuss propunerea lui, promițând în același timp să-i facă un serviciu, să-i dea postul de ministru de interne care i-a fost luat în mod scandalos.

Fey se apropie de Dollfuss, dar acesta nu-i lasă timp să vorbească. „Sunt pierdut, Emil, dar, înainte de a muri, vreau să-ți cer două lucruri: vei obține de la Mussolini să se ocupe de soția mea și de copiii mei și vei face cunoscut că vreau ca succesorul meu să fie Schuschnigg." Informați de cererea cancelarului muribund, Holzweber și Planetta explodează: „Nu, nu Schuschnigg! Rintelen trebuie să fie desemnat." Unul dintre SS-iști îndreaptă pistolul către tâmpla lui Dollfuss: „Pe Rintelen îl vrem!" Dollfuss rămâne ferm: „Am zis: Schuschnigg."

Naziștii au înțeles că nu vor obține nimic de la el. Singura lor victorie, una neînsemnată, va fi să-l lipsească de îngrijirile care l-ar fi salvat. Nu-i mai rămâne decât să moară. Și lor, să negocieze capitularea.

Cu gura plină de sânge, Dollfuss geme din ce în ce mai tare. „Îmi sărut soția și copiii" sunt ultimele lui cuvinte. Sunt orele patru după-amiază.

La Bayreuth, în același moment, *Aurul Rinului* ajunge la sfârșit. Hitler încă nu este la curent cu eșecul loviturii de stat de la Viena. Privește fascinat zeii intrând în Walhalla, în timp ce fetele Rinului cântă: „Numai în aceste străfunduri suntem iubitoare și credincioase; râsul ce se aude acolo, sus, este perfid și laș..."

*

Pe data de 14 martie 1938, Adolf Hitler urcă într-un Mercedes decapotabil, în Viena, în aclamațiile poporului austriac aflat în

transă. Anschluss, visul lui, se realizează, în sfârșit. Cu aproape patru sute de ani mai târziu. Prima măsură este să schimbe numele pieței Dollfuss, care devine piața Otto Planetta. Patru luni mai târziu, pe 25 iulie, ziua aniversării puciului ratat din 1934, o placă de marmură este fixată pe zidul de la intrarea în Cancelarie. Pe ea scrie: „O sută cincizeci și patru de bărbați germani sub steagul SS 89 au rezistat aici pentru Germania, în 25 iulie 1934. Șapte și-au găsit moartea de mâna călăului."

Astfel, asasinul devine asasinat, și asasinatul asasin...

BIBLIOGRAFIE

Steven Beller: *Histoire de l'Autriche* (Istoria Austriei), Perrin, 2011.

François Broche: *Vienne, 25 juillet 1934, assassinat du chancelier Dollfuss* (Viena, 25 iulie, asasinarea cancelarului Dollfus), Balland, 1977.

Jean des Cars: *Le Roman de Vienne*, Perrin, col. «Tempus», 2008; *Povestea Vienei*. Editura Corint, 2016.

Martin Fuchs: *Le Drame autrichien* (Drama austriacă), Plon, 1938.

George Eric Rowe Gedye: *Suicide de l'Autriche* (Sinuciderea Austriei), Union latine d'éditions, 1949.

Philippe Girard: „Dollfuss, le chancelier de Dieu" (Dollfus, cancelarul lui Dumnezeu), dans *Le Sel de la terre* (Sarea pământului) nr. 63, iarna 2007-2008.

Félix Kreissler: *De la révolution à l'annexion: l'Autriche de 1918 à 1938* (De la revoluție la anexare: Austria din 1918 până în 1938), PUF, 1995.

Walter B. Maas: *Assassination in Vienna* (Asasinare la Viena), Scribner, 1972.

Hans Maurer: *Vie et mort de Dollfuss* (Viața și moartea lui Dollfus), Flammarion, 1935.

Gabriel Puaux: *Mort et transfiguration de l'Autriche* (Moartea și transformarea Austriei), Plon, 1966.

Père Louis Rambaud: *Dollfuss (1892-1934)*, Emmanuel Vitte, 1948.

Jérôme et Jean Tharaud: *Vienne la rouge* (Viena cea roșie), Plon, 1934.

Kurt Von Schuschnigg: *Autriche, ma patrie* (Austria, patria mea), Plon, 1938.

Patrice Lumumba

Katanga (Congo),
17 ianuarie 1961

Africanul care deranja America

În acea zi de august a anului 1960, la Casa Albă, unde trebuie să se țină o adunare a Consiliului Național de Securitate (National Security Council, NSC), domnește o atmosferă apăsătoare. Din primăvară, președintele republican Dwight Eisenhower este ținta criticilor. După ce a jurat, luni la rând, că niciun avion spion american nu va survola teritoriul sovietic, a fost prins cu mâța în sac: pe 1 mai, Moscova a anunțat că a doborât în Rusia centrală un U-2 și l-a capturat pe pilotul acestuia, Francis Gary Powers. Implicit, Ike a trebuit să recunoască faptul că mințise. În felul acesta, a restrâns și mai mult șansele unei victorii republicane la alegerile prezidențiale din noiembrie viitor, la care senatorul democrat John Fitzgerald Kennedy este, încă de pe-acum, candidatul favorit.

Dacă tot a dat-o bară, bătrânul soldat intenționează să profite de timpul rămas ca să ajute lumea liberă să rămână liberă. Adică să lupte împotriva comunismului peste tot unde acesta amenință. Pentru început, la porțile Americii: de când a înțeles ce se ascundea în spatele bărbii stufoase a lui Fidel Castro, Richard Bissell, șeful operațiunilor clandestine ale CIA, nu a încetat să facă planuri cu să-l răstoarne pe omul care l-a alungat de la Havana pe dictatorul

proamerican Batista. Şeful lui, Allen Dulles are un alt motiv de îngrijorare: Republica Congo, a lui Lumumba.

Chiar înainte să înceapă adunarea NSC, Dulles a primit o telegramă de la şeful rezidenţei CIA din Leopoldville (viitoarea Kinshasa), Larry Devlin: „Congo victimă a unei tentative clasice de dominaţie comunistă. [...] Ori Lumumba este un comunist autentic, ori le face jocul. [...] Poate că a mai rămas puţin timp pentru intervenţie şi evitarea unei noi Cube." Ajutat de subsecretarul de stat Dillon, şeful serviciilor secrete americane transmite mai departe mesajul îngrijorător, încă din primele minute ale adunării. Eisenhower este intrigat. Cere precizări. I se dau. De la începutul verii, spune pe scurt Dulles, fostul Congo belgian a devenit independent, avându-l ca preşedinte pe moderatul Joseph Kasa-Vubu, liderul ABAKO (Asociaţia membrilor partidului Bakango), şi ca prim-ministru pe înflăcăratul şi incontrolabilul Patrice Lumumba, şeful Mişcării Naţionale Congoleze (MNC). Ca urmare a revoltelor antieuropene din marile oraşe şi a neputinţei noii puteri de a menţine ordinea, paraşutişti belgieni au intervenit ca să apere populaţia albă ameninţată. Două regiuni, Katanga şi Kasaï – cele mai bogate datorită numeroaselor mine de aramă, uraniu şi germaniu –, s-au separat şi şi-au proclamat independenţa faţă de puterea centrală de la Kinshasa. Preşedinţii lor, Moise Tshombe şi Albert Kalonji, şi-au manifestat dorinţa de a menţine relaţii strânse cu fostul colonizator. Acesta din urmă, prin glasul regelui Baudouin în persoană, nu a întârziat să-i liniştească: „Grupuri etnice întregi, în fruntea cărora se dovedeşte că sunt oameni cinstiţi şi de valoare, ne-au rămas prietene şi ne imploră să le ajutăm să-şi construiască independenţa în mijlocul haosului care a devenit astăzi ceea ce a fost Congo belgian."

În faţa revoltei celor două regiuni, răspunsul premierului din Congo independent, Patrice Lumumba, n-a întârziat. După ce, la mijlocul lui iulie, a rupt relaţiile diplomatice cu Bruxellesul şi a pretins retragerea trupelor belgiene de pe teritoriu, a cerut intervenţia

ONU. Apoi, a decretat starea de urgență și a instaurat un regim militar special. După asta, și-a trimis trupele să recucerească prin forță Kasaï și Katanga – operațiune oprită după o intervenție a căștilor albastre. Lucru mult mai grav pentru consilierii CIA, tocmai i-a cerut URSS, prin ambasadorul acestei țări în Congo, Mihail D. Iakovlev, să-i trimită „tehnicieni" care să-l ajute să-și consolideze puterea. După numirea unui ministru al informațiilor, comunist pe față (Anicet Kashamura), după arestările în forță ale zecilor de opozanți, după restricționarea libertății de adunare și de asociere, după amânarea lucrărilor parlamentare ale celor două camere și închiderea ziarelor independente, toate stopurile au trecut pe roșu. Nu încape nicio îndoială: în inima continentului negru este pe cale să se nască o nouă Cuba. Ultima dovadă oferită de Dulles: „Este plătită de sovietici..."

La auzul acestor evenimente, Eisenhower mărturisește că e stupefiat. „Totuși, un singur om nu ne poate alunga din Congo!", spune el pe un ton indignat. În jurul mesei, toată lumea își manifestă acordul într-un murmur aprobator. Președintele american îl țintuiește cu privirea pe șeful CIA și rostește o frază care, după părerea secretarului NSC, Robert Johnson, prezent la adunare, va provoca în începere o tăcere de cincisprezece secunde îndelungate: „Trebuie să facem totul pentru a-l elimina."

Cum să interpretezi fraza lui Eisenhower? S-a referit, oare, pur și simplu, la eliminarea fizică și, deci, a ordonat, cât se poate de oficial, un asasinat? Sau s-a referit, mai mult metaforic, la o eliminare a lui Lumumba de pe scena politică congoleză? Ambasadorul Statelor Unite în Congo, Clare H. Timberlake, optează pentru a doua ipoteză. A doua zi după reuniune, se duce la Kasa-Vubu ca să-l convingă să-l schimbe pe premier, pe motiv că Lumumba se dovedește, din cauza convingerilor sale comuniste, un om potențial periculos pentru democrația congoleză în fașă. Cât despre ierarhia catolică

locală, aceasta va exercita, la rândul ei, o presiune asemănătoare: față de președinte, care făcea parte dintre credincioșii săi (Kasa-Vubu a fost chiar seminarist în anii tinereții), își manifestă îngrijorarea în privința riscului ca nu cumva Lumumba să naționalizeze foarte noua universitate din Lovanium, condusă de preoți iezuiți.

Cât despre Allen Dulles, acesta nu este un diplomat. Nu percepe eventualul sens figurat al unei fraze. Telegrama pe care o trimite la Léopoldville, la o săptămână după reuniunea NCS, nu lasă nicio îndoială asupra interpretării cuvintelor președintelui: „În primul rând, îi scrie el lui Devlin, concluzia clară este că, dacă Lumumba continuă să ocupe postul, faptul va avea ca rezultat inevitabil haosul și, în cel mai rău caz, va netezi drumul spre preluarea de către comuniști a controlului asupra Republicii Congo. [...] Noi credem că eliminarea lui trebuie să fie un obiectiv urgent și de prim-plan și că, în împrejurările actuale, asta ar trebui să fie o prioritate a acțiunii noastre clandestine.

Din acea zi de 26 august 1960, lui Lumumba îi mai rămân de trăit mai puțin de o sută patruzeci de zile.

*

La asasinarea lui Lumumba se gândesc și belgienii. De mai multe săptămâni. Mai exact, din 30 iunie, data acțiunii care a stârnit scandal și care a umilit venerabila monarhie belgiană. În ziua aceea, sub un soare apăsător, în fața unei mulțimi agitate, dar mai degrabă prietenoase, regele Baudouin I ținuse, în fața palatului Națiunii, un discurs la sfârșitul căruia fusese de acord cu independența Congo-ului. Pe un ton paternalist, amintise aspectele pozitive ale colonizării, apoi cedase cuvântul noului președinte, Joseph Kasa-Vubu. Cu el, Belgia știa că va păstra controlul asupra armatei (Forța publică), a administrației și a minelor (cupru, zinc, cobalt, uraniu, germaniu). Dintr-odată, fără să fi fost invitat, învingătorul recentelor alegeri legislative, premierul Patrice Lumumba, pune

stăpânire pe microfon și se lansează într-un discurs înflăcărat, timp de mai multe minute: „Această independență a Congo-ului, dacă este proclamată astăzi cu acordul Belgiei, niciun congolez demn de acest nume nu va putea uita totuși vreodată că a fost cucerită prin luptă: o luptă de zi cu zi, o luptă aprigă și idealistă, o luptă în care nu ne-am cruțat nici forțele, nici lipsurile, nici suferințele, nici sângele. [...] Cine va putea uita salvele de împușcături în care au pierit atât de mulți dintre frații noștri, sau temnițele în care au fost aruncați cei care n-au vrut să se supună unui regim nedrept?" În fața a mii de congolezi surescitați, care cântau, dansau și aplaudau, dar și a zecilor de înalți funcționari belgieni consternați, Lumumba și-a încheiat cuvântarea amintind programul lui de guvernare: naționalist, centralizator, susținător al ideilor panafricane.

În ziua aceea, Lumumba a devenit mesagerul Africii. Și un motiv în plus de îngrijorare pentru Occident. Până atunci, nimeni nu realizase adevărata carismă și hotărârea acestui lider adept al independenței, membru al etniei tetela, care, împreună cu baluba și bakongo, dăduseră, timp de un secol, cei mai mulți conducători ai elitei negre congoleze.

Dar cine este în realitate Lumumba? Născut în 1925, într-un sat din centrul Congo-ului, crescut într-o familie catolică, educat într-o școală protestantă, tânărul Patrice Emery a părăsit de foarte tânăr satul și a ajuns în Stanleyville (viitorul Kisangani) ca să muncească acolo într-o uzină de staniu, după care își găsește un serviciu la poștă. Transferat la Léopoldville ca perceptor general, își formează cu ajutorul lecturilor o impresionantă cultură de marxist autodidact. După ce se lansează în jurnalism, face un an de închisoare pentru deturnare de fonduri. La ieșire, ajunge funcționar comercial într-o braserie din Léopoldville. Dar nu pentru mult timp. În presă și în închisoare s-a molipsit de virusul politicii. În octombrie 1958, fondează MNC (Mișcarea Națională Congoleză). Foarte muncitor,

orator dotat, este înalt, frumos, şi ştie acest lucru. În societate se îmbracă şi vorbeşte distins, poartă o mustaţă subţire şi un barbişon scurt, care îi conturează cu eleganţă faţa triunghiulară. Căsătorit şi tată a cel puţin cinci copii, îi plac femeile şi, la rândul lor, şi femeile îl plac pe el. Încântat de sine, apreciază cu plăcere popularitatea de care se bucură, circulând prin oraş în maşina lui decapotabilă, în picioare. Pe continentul african, Kwame Nkrumah, din Ghana, Sékou Touré, din Guineea şi Félix Moumié, din Camerun, figurează printre cei mai fideli susţinători ai săi.

Discursul său din data de 30 iunie le-a deschis ochii tuturor celor care credeau că tranziţia se va face paşnic. Resentimentul faţă de foştii colonizatori este prea puternic. Nu lipseşte mult ca acesta să se concretizeze şi să se întrupeze în unul dintre cei înzestraţi cu destulă carismă. Există, de asemenea, un risc însemnat de a vedea cum numeroasele bogăţii locale le scapă coloniştilor belgieni (civili şi militari), care intenţionau să rămână pe loc şi să „însoţească primii paşi" ai tinerei democraţii congoleze... Fără îndoială, acel om providenţial este Lumumba. În vara anului 1960, regele Baudouin, mare parte din miniştrii lui, directorii companiilor miniere, conducătorii militari belgieni aflaţi la post în Congo şi preşedintele Eisenhower se află în situaţia lui Henric al II-lea al Angliei, care îi întreba pe cei din jur, făcând trimitere la conflictul lui cu Thomas Becket: „Cine mă scapă de omul ăsta?"

Există deja cineva care a anunţat că o va face cu plăcere: Godefroid Munongo, premierul din Katanga. Lăudăros, el dă asigurări că, dacă Lumumba pune piciorul pe teritoriul lui, îl va face să „dispară" – unii îşi vor aduce aminte de asta. Până atunci, la Bruxelles, o operaţiune L (de la Lumumba) este pomenită, în mai multe rânduri, în cadrul conducerii Ministerului Afacerilor Externe. Se vorbeşte, de exemplu, despre „neutralizarea" înflăcăratului naţionalist cu ajutorul drogurilor sau al femeilor.

Chemarea este auzită. De peste tot, se revarsă bunăvoinţa. La Brazzaville, capitala fostului Congo francez, abatele Youlou, şeful

statului şi anticomunist înflăcărat, îşi oferă serviciile logistice pentru a-i ajuta pe cei care ar dori să comită crima. Printre ei se numără: mercenari europeni, soldaţi pierduţi din Algeria franceză, impostori, toţi pregătiţi, pe sume mari de bani, să-i închidă gura liderului obraznic din Lumea a Treia. Trimişi, mai mult sau mai puţin oficial, de guvernul belgian sau de ofiţerii săi, vreo zece bărbaţi îşi oferă serviciile: un fost luptător în rezistenţa belgiană, cu un comportament exaltat (Edouard Pilaet), un fost şef al comandourilor Forţei publice (colonelul Dedeken, care va renunţa singur la planul de a-l răpi pe Lumumba cu ajutorul soldaţilor baluba, după ce a constat că toată lumea sau aproape toată lumea fusese informată), un farmacist care se visează James Bond şi se dovedeşte un ticălos oarecare (Jean Dubois), un fals ziarist megaloman (Jean-Marie Bogaerts), un ucigaş plătit grec, trimis de directorul unei reviste de extremă dreapta belgiană, *Europe magazine* etc.

Şi americanii? După şedinţa NSC, CIA l-a însărcinat pe Bissell să se ocupe de dosarul Lumumba împreună cu Bronson Tweedy, şeful diviziei Africa. Sidney Gottlieb, un agent cu competenţe ştiinţifice recunoscute, a fost desemnat să organizeze otrăvirea liderului congolez. Pentru a masca atentatul, i s-a cerut să găsească un produs capabil să-i provoace victimei una dintre acele boli des răspândite în Africa neagră: bruceloză, tularemie, variolă, boala somnului...

La jumătatea lui septembrie, sub numele „Joe de Paris", doctorul Gottlieb aterizează la Léopoldville. În valiză are flacoane cu toxine, seringi, măşti de gaze, mănuşi de cauciuc. Îi dă lui Larry Devlin fiolele cu otravă: sarcina lui este să injecteze o doză mortală în pasta de dinţi a lui Lumumba. Devlin este îngrozit, dar, întrucât cel care i-a dat ordin este preşedintele american în persoană, acceptă. Misiunea presupune ca el sau unul dintre agenţi să pătrundă în interiorul reşedinţei premierului congolez. El nu va reuşi – măcar o fi încercat? Pe 5 octombrie, Gottlieb se întoarce în Statele Unite fără niciun rezultat.

Luna următoare, un agent „recrutat în Europa și având un trecut de delicvent", așa cum este prezentat în arhivele americane (este vorba despre Roger Blémant, fost membru al serviciilor secrete franceze și presupus apropiat al mafiei corsicane), îl întâlnește pe Devlin și acceptă să se ducă la Stanleyville să-l omoare pe Lumumba. În cele din urmă nu va avea posibilitatea s-o facă – la fel ca un alt agent recrutat în aceeași perioadă, Mozes Maschkivitzan. Între timp, americanii au găsit o metodă „pașnică" locală împotriva lui Lumumba: un anume Joseph Désiré Mobutu.

*

Pe data de 5 septembrie 1960, președintele organizației de tineret a MNC este arestat în plin Parlament. Are asupra lui un pistol și un cuțit. Dar sergentul congolez care i le confiscă este oprit de o trupă de partizani agresivi ai lui Lumumba, care îl somează să i le dea înapoi.

Incitat de agenții CIA, care îl hărțuiesc de mai multe săptămâni, Kasa-Vubu vede în această afacere dovada că Lumumba pregătește o insurecție pe la spatele lui. După ce a obținut de la Statele Unite și de la Belgia garanții de protecție personală, îi interzice lui Lumumba orice acces la radio și semnează destituirea lui din postul de prim-ministru. În locul lui, îl numește pe Joseph Ileo.

Lumumba reacționează imediat. Legea este de partea lui: întrucât ordinul lui Kasa-Vubu nu este contrasemnat de niciun ministru, este anticonstituțional. Și convoacă personal, acasă la el, câțiva miniștri cărora le cere să-și pună numele la sfârșitul unui text care ordonă revocarea lui Kasa-Vubu... și chiar arestarea lui! Este începutul unor îndelungate ore de confuzie. Întrunită, Adunarea Națională anulează, până la urmă, amândouă ordinele de revocare. Lumumba încearcă să ia cu forța postul de radio, dar trupele ONU îl împiedică. Nu contează! Cere armatei să-l urmeze: șeful de stat-major, Joseph Désiré Mobutu, este unul dintre apropiații

lui. L-a numit el însuşi, nu poate să-l refuze. Se înşală. Solicitat, Mobutu amână, cere timp. Pe 14 septembrie, convoacă, în cele din urmă, toată presa naţională şi internaţională la hotel Regina, în centrul oraşului Léopoldville. În picioare, pe o masă, anunţă cu seriozitate că situaţia politică actuală i se pare confuză, că a decis să neutralizeze cele două guverne rivale (Ileo şi Lumumba) şi să dea liber Parlamentului până la sfârşitul anului. Între timp, el este cel care va asigura exercitarea unei puteri pe care armata este însărcinată să facă astfel încât să fie respectată. Nu este o mediere, este o lovitură de stat.

Nimeni, şi cu atât mai puţin Lumumba nu l-ar fi crezut capabil pe fostul sergent contabil al armatei belgiene să se transforme într-un Bonaparte de la tropice. Reputaţia lui Mobutu este, în acel moment, aceea a unui om slab şi ezitant, chiar fricos. Dar oportunist. Nu scria el, oare, de curând, în timpul său liber, rapoarte destinate Siguranţei belgiene, ca să-şi rotunjească veniturile la sfârşitul lunii? După ce părăsise armata, la douăzeci şi opt de ani, în 1956, devenise secretarul promiţătorului lider militant pentru independenţă, Lumumba, profitând de aura şefului şi rămânând în umbra lui. Încrezător în devotamentul lui, acesta l-a trimis de mai multe ori la Bruxelles, unde Mobutu avea tot mai multe contacte neoficiale cu nişte albi, fără să-i spună şefului său despre asta... De la numirea lui în fruntea armatei congoleze, după revoltele din iulie, tot aştepta momentul. Vara şi-o petrecuse bând whisky, având grijă de trupe, întâlnindu-se cu responsabilii ONU, frecventând ambasada americană şi pe şeful rezidenţei CIA, Larry Devlin. Într-o zi, îi vorbise acestuia despre îngrijorarea stârnită de creşterea, pe lângă guvern, a numărului de tehnicieni sovietici. După câteva săptămâni, convingerea CIA era formată: „Mobutu este singurul om din Congo în stare să acţioneze cu fermitate" (Dulles). Pentru a-l face şi pe el să creadă acest lucru, curând avea să-i fie oferită suma de 250 000 dolari. Şi, luna următoare, arme.

Foarte repede, Mobutu le arată americanilor că nu vor avea de-a face cu un nerecunoscător. Închide ambasadele rusă și cehă, are tot mai multe inițiative împotriva lui Lumumba. Cu ocazia unei întâlniri între cei doi bărbați, organizate în tabăra militară Léopold, încearcă să-l aresteze în baza unui mandat de aducere al procurorului general din Léopoldville – fără să țină cont de faptul că poartă semnătura fostului prim-ministru, Joseph Ileo, al cărui guvern l-a dizolvat el însuși! Lumumba părăsește tabăra sub protecția ONU și se refugiază la ambasada Ghanei. Apoi, tot sub protecția ONU, se instalează în vila Tilkens, o luxoasă reședință aflată pe malul fluviului Congo. Mobutu defilează cu o mutră fericită pe străzile din Léopoldville, cățărat pe un vehicul blindat. De-acum înainte el este stăpânul.

Pentru a-și consolida puterea, Mobutu înființează un colegiu de comisari: universitari și tehnicieni, tineri la fel ca el, care se angajează în ministere după ce i-au alungat fără menajamente pe cei dinainte. Încă de două ori încearcă să-l aresteze pe Lumumba, dar când nu este împiedicat fizic de trupele ONU, acțiunea îi este împiedicată de lege: Lumumba fiind deputat, nu poate fi arestat fără să i se fi ridicat imunitatea parlamentară. Libertatea liderului care militează pentru independență este totuși relativă. Consemnat la domiciliu, contactele cu lumea de afară sunt limitate. Prietenii și familia sunt împiedicați să-l viziteze, Diplomații care au permisiunea să-l întâlnească suportă umilința de a fi percheziționați la intrare. Membrii partidului au părăsit capitala plecând la Stanleyville, puternic bastion al partizanilor lui Lumumba. Izolat, este copleșit de un sentiment de abandon. La fel îl doboară și paranoia. „Îmi vor pielea", îi spune într-o zi unuia dintre puținii vizitatori de seară, fără să precizeze dacă se gândește la americani, la cei din Katanga, la conducătorii Uniunii miniere sau la fanaticii lui Mobutu... „Africa are nevoie de martiri", oftează el altădată, pe un ton aparent resemnat.

Dar Lumumba este un om de acțiune și, în același timp, un luptător. Nu poate să stea și să aștepte să vină, ca să-l omoare ca pe

un câine, sau să-l uite în temniţa asta, chiar dacă nu este una pro priu-zisă. Aflând că vicepremierul său, ministrul Antoine Gizenga, a reuşit şi el să ajungă la Stanleyville, în tovărăşia mai multor cadre din MNC, visează să li se alăture. Stanleyville va fi baza de recucerire a puterii. Încearcă să le ceară unor diplomaţi din Egipt şi din Guineea să-i pună la dispoziţie un elicopter: este refuzat. După moartea prematură a ultimei sale fiice, Christine (un bebeluş), cere să-i poată repatria acesteia trupul la Stanleyville, unde să meargă să-l înmormânteze: cererea nu-i este luată în considerare. Nu-i mai rămâne decât să evadeze.

*

În seara duminicii de 27 noiembrie, o ploaie torenţială se abate peste Léopoldville. Gărzile ONU şi trupele lui Mobutu s-au adăpostit în corturile improvizate sau în hangare. Nu se vede la doi metri. Lumumba dă buzna într-un Chevrolet parcat în curtea vilei Tilkens şi trece de barajele pustii. Curând, întâlneşte două maşini în care sunt îngrămădiţi membrii familiei sale, membri ai MNC, câţiva funcţionari şi un soldat din Guineea. La ieşirea din oraş, alte şase maşini se strecoară în convoiul care merge spre est, în direcţia Kasai, regiunea natală a liderului african. După câţiva kilometri, se despart în două. Fără să vrea. La o intersecţie, Lumumba greşeşte drumul. În loc s-o ia pe cel mai puţin frecventat, care duce la podişuri, puţin mai la sud, o ia pe drumurile uneori asfaltate care traversează satele din Bandundu. La Bulungu, este recunoscut, aclamat, sărbătorit, este rugat să se adreseze poporului. Tentaţia este prea mare pentru Lumumba, foarte ogolios. A trecut atât de mult timp de când nu şi-a mai auzit strigat numele, de când mulţimea nu i-a mai repetat sloganurile! Căţărându-se pe un bidon, improvizează în piaţa centrală un miting de mai multe ore. Printre auditori, un muncitor portughez de pe plantaţiile Lever, care îi informează pe şefi de prezenţa lui. După o oră, Mobutu este la curent. Trimite

imediat în urmărirea lui un mic avion pilotat de un specialist în recunoaştere de la joasă înălţime, Arsène Ruwet, însoţit de temutul inspector de la Siguranţa congoleză, Gilbert Pongo. Sunt însărcinaţi să-l găsească pe fugar şi să-l aducă înapoi, la Léopoldville. Viu şi, pe cât se poate, nevătămat.

Fuga la Varennes[1] a lui Lumumba ia sfârşit în sătucul Lodi: în 1796, într-un oraş lombard cu acelaşi nume, generalul Bonaparte câştigase prima lui victorie militară, anunţând ascensiunea lui de neoprit; ca într-o perfectă oglindă întoarsă, pentru Lumumba Lodi va însemna, dimpotrivă, începutul tragicului său apus. Este arestat, dus la Mweka, apoi la Port-Francqui (astăzi Ilebo), de unde decolează un avion cu misiunea de a-l duce din nou la Léopoldville. Aterizarea are loc în seara de 2 decembrie (altă dată fericită pentru Napoleon, funestă pentru Lumumba). Când iese din carlingă, ziariştii prezenţi pe pista aeroportului abia dacă îl recunosc: este epuizat, cu faţa tumefiată, cu un cheag de sânge uscat pe obraz. Cu cămaşa ruptă şi pătată, liderul independenţei abia dacă se mai ţine pe picioare. Fără îndoială, a fost lovit rău şi este lovit din nou, fără menajamente, când este împins în maşină. Direcţia: reşedinţa lui Mobutu, noul conducător al ţării. O nouă umilinţă îl aşteaptă: un soldat citeşte în franceză textul lui Lumumba prin care acesta se proclamă şef al guvernului, apoi îi îndeasă hârtia în gură somându-l s-o înghită. Culmea ruşinii, scena este filmată: se văd mai mulţi militari care se amuză în faţa lui Lumumba, stors de puteri, resemnat. Ca şi cum ar fi ştiut că nu mai are decât cincizeci de zile de trăit. Şi de suferit.

Odată ce emoţia legată de arestarea fostului său mentor a trecut, pentru Mobutu se pune o întrebare delicată: cum să procedeze

[1] În noaptea de 20 spre 21 iunie familia regală franceză încearcă să fugă din Paris, episod al Revoluţiei Franceze cunoscut ca „Fuga la Varennes". (n.tr.)

cu acest prizonier stânjenitor? Să scape de el imediat, stârnind o revoltă la Léopoldville? Fără să mai pună la socoteală reacţia ONU şi a ţărilor africane care îi susţin cauza? Să-l păstreze? Riscă mult să vadă născându-se o mişcare populară în favoarea eliberării lui, mai ales în regiunile din centru şi nord-est, care sunt de partea lui. În primul moment, decide să-l ducă departe de capitală: Lumumba este transferat în tabăra din Thysville (astăzi Mbanza-Ngungu), în Congo de Jos, la 150 de kilometri de Léopoldville. Acolo se află şi alţi deputaţi ai MNC. Toţi sunt torturaţi. În scrisorile pe care le trimite familiei, Lumumba se plânge de umezeală, de promiscuitate, de faptul că i s-a interzis să iasă din celulă, de mesele infecte care i se servesc, de murdăria în care este obligat să trăiască (i se refuză să-şi schimbe hainele). Uneori, se lasă purtat de mărturisiri fără echivoc faţă de tovarăşii de nefericire, mai ales faţă de Albert Onawelo, căruia i-a declarat „să ne punem toată speranţa în Dumnezeu ca să ieşim de aici". S-ar zice că se gândeşte deja la moarte.

Paradoxal, Lumumba ajunge să-şi dorească să înceapă procesul. Kasa-Vubu a amintit, în mai multe rânduri, acuzaţiile grave care i se aduc („uzurparea funcţiilor publice", „atentate la siguranţa statului", „organizarea de grupări ostile în scop de devastare, masacru sau jaf"); excelent orator, Lumumba nu se îndoieşte că prezenţa lui într-un tribunal îi va oferi o tribună nesperată. Şi o şansă de a ieşi din gaura de şobolani în care este închis. Asta ştie şi Mobutu. Cum ştie şi că prezenţa luptătorului pentru independenţă într-o tabără militară riscă să stârnească tulburări în rândurile trupelor care staţionează acolo. Eliberarea lui ar putea fi repede cerută de cei care solicită organizarea, în februarie 1961, a unei mese rotunde de reconciliere naţională, la care ar participa toţi liderii politici congolezi, pecetluind sfârşitul funcţiei lui de consul. În sfârşit, noul preşedinte american, democratul John Kennedy, pare să se teamă mult mai puţin de pericolul roşu decât predecesorul său. Or, fără ajutorul american, Mobutu nu reprezintă nimic.

Dacă vrea să profite pe mai departe de generozitatea prietenilor săi și să se mențină în fruntea statului, Mobutu nu are de ales: trebuie să scape de Lumumba.

*

În noaptea de 12 spre 13 ianuarie 1961, în rândurile Armatei naționale congoleze izbucnesc revolte: în taberele Sonankulu și Hardy, la Thysville. Soldații cer o majorare a soldei și plata restanțelor. Mobutu personal vine să discute cu răsculații și să-i liniștească. Lumumba nu are nicio legătură cu mișcarea de nemulțumire, dar un zvon pretinde că el este cel care a aprins fitilul revoltei în tabără. Ziarul *Prezență congoleză* afirmă chiar că partizanii lui se pregătesc să dea asaltul ca să-l elibereze. Oare nu tocmai ce-au pus mâna pe putere la Stanleyville, unde stăpânește acum Kashamura? N-au reușit, oare, o breșă la nord de Katanga secesionistă? La Léopoldville, albii au început să traverseze fluviul ca să ajungă la Brazzaville: se zice că Lumumba ar fi evadat... Ca să combată valul de zvonuri potrivnice, Mobutu se decide să acționeze. Prizonierul, ordonă el, va fi transferat fie în Kasaiul de Sud, fie în Katanga. Acolo, amestecat cu populația traumatizată de masacrele săvârșite vara trecută de trupele care îl susțin pe Lumumba, nu contează ce se va întâmpla: el se spală pe mâini de pe acum...

Când se culcă în noaptea aceea de 16 spre 17 ianuarie, lui Lumumba nu-i mai rămân de trăit decât douăzeci și patru de ore.

Soarele încă nu s-a ridicat când vin după el să-l caute. Soldații care îl scot din celulă au fost trimiși de Victor Nendaka, șeful Siguranței congoleze, fost tovarăș de luptă. Lumumba este liniștit. Naiv de optimist. Este convins că la Léopoldville are loc o lovitură de stat, că Mobutu, Ileo și Kasa-Vubu sunt închiși și că el este așteptat să formeze noul guvern... În mașina care îl duce la aeroport, se află și Maurice Mpolo, pe care îl numise în fruntea armatei, în septembrie, după trădarea lui Mobutu, și Joseph Okito, președintele

Senatului sub guvernarea lui. Doi fideli. Când ajunge, pe la orele 8 la Lukala, unde îi așteaptă un soldat de la compania Air Brousse, comandată de un francez, Raymond Linard, cei trei bărbați înțeleg că au fost păcăliți. Cei care îi întâmpină sunt soldați baluba. Ostili. Plini de ură. Pentru ei, Lumumba este omul care a pus să fie masa craților zeci de frații de-ai lor, în august 1960, în timpul secesiunii din Kasaiul de Sud. Ceasul răzbunării a sosit. Lovindu-i cu patul puștii, îi fac pe cei trei să se urce în micul avion. După două ore și o avalanșă de lovituri sunt mutați la Moanda, într-un DC-4 Douglas plin cu alți militari baluba. Printre ei se află Ferdinand Kazadi, arestat și torturat sălbatic, cu șase luni în urmă, de partizanii lui Lumumba.

Călătoria devine un calvar. Legați cu cătușe pe același rând de fotolii, încasează lovituri de picioare și pumni de o asemenea violență, încât avionul începe să se clatine. Dezgustat, echipajul (europeni și un australian) se închide în cockpit, ca să nu asiste la tortură. Operatorul radio, Jean-Louis Drugmand, vomită de silă. Eroic, Lumumba, dacă nu poate să evite loviturile, se apără cu discursul. Cum este posibil să i se reproșeze politica de represiune din Kasai, în vara lui 1960, când el era în Statele Unite și în Canada? Vina îi revine numai șefului statului-major: Mobutu! Confuz, unul dintre torționari, Jonas Mukamba, decide să-l lase în pace. După cinci ore de zbor pe deasupra Angolei și a frontierei de sud din Congo, avionul își începe coborârea. Lumumba a înțeles demult unde îl duc. La cei mai răi dușmani. În Katanga.

La Elisabethville (viitorul Lubumbashi), capitala zonei Katanga, două sute cincizeci de consilieri militari belgieni încadrează armata locală, care poate conta și pe susținerea mercenarilor sud-africani și pe apropiații mediilor Algeriei franceze, așa cum este colonelul Trinquier. Datorită taxelor plătite de marile companii miniere europene, economia din Katanga este înfloritoare. Cele două Rhodesii, Africa de Sud, Congo anticomunist al abatelui Youlou și Portugalia

lui Salazar întreţin cu regiunea secesionistă cele mai bune relaţii din lume şi diplomaţii francezi repetă adesea că, în cazul în care va fi abandonat de Belgia, Parisul îl va ajuta cu mare bunăvoinţă pe preşedintele Tshombe să lupte cu rebelii minoritari baluba din nord, care, spre deosebire de cea mai mare parte a etniei lor, sunt aliaţi cu adepţii lui Lumumba, aflaţi la putere în Stanleyville. Cu alte cuvinte, Lumumba se pregăteşte să aterizeze în infern. Un infern de care a avut deja parte cu un an în urmă, când autorităţile belgiene l-au arestat pentru „agitarea populaţiei împotriva ordinii de drept" şi l-au aruncat într-o închisoare din Jadotville.

„Am trei pachete la bord", anunţă, cu puţin înainte de orele 16, comandantul DC-4 la turnul de control al aerodromului de la Luano, în Elisabethville. Autorizaţia de aterizare nu-i va putea fi dată decât cu o oră mai târziu. Timpul necesar pentru a anunţa Siguranţa locală, şeful de stat-major al jandarmeriei din Katanga şi preşedinţia – Moise Tshombe asistă, în acel moment, la proiecţia unui documentar la Cine Palace, în centrul oraşului. De asemenea, timpul de care are nevoie Godefroid Munongo, ministrul de interne din Katanga, să ia măsurile necesare ca să împiedice trupele ONU, cărora le revine o parte din controlul aeroportului, să-şi bage nasul în afacere. După o serie de ture pe cerul oraşului Elisabethville, avionul se aşază pe pista rezervată companiei Aviakat, aflată în afara controlului căştilor albastre. Când opreşte motoarele, o sută de gărzi din Katanga alcătuiesc un cordon uman dublu, care împiedică pe oricine să se apropie la mai puţin de cincizeci de metri. Şase căşti albastre, blonde ca spicul de grâu – suedezi comandaţi de sergentul Lindgren –, observă scena de la distanţă, nemişcaţi, neputincioşi. Zăresc ca prin ceaţă trei bărbaţi, cu mâinile legate la spate, conduşi cu violenţă către un Jeep militar. În fruntea lor, cu legendarul lui barbişon, Lumumba. Poartă un maieu plin de pete. Nici haină, nici ochelari. Niciun vaiet, niciun ţipăt nu ies din gura deformată de loviturile primite în timpul călătoriei. Când un soldat îi propune să-l ia

pe sus „ca să nu murdărească pământul din Katanga", nu-i aruncă nici măcar o privire. Indiferența i se pare mai nobilă decât disprețul.

Cei trei prizonieri sunt aruncați ca niște saci în Jeep. Patru jandarmi se așază pe ei. Precedat de o mașină a Siguranței având-l la bord pe căpitanul Gat, urmat de vehicule înarmate printre care un Greyhound cu turelă, Jeepul o ia în viteză pe pista de aterizare până la capătul de sud-est al aerodromului. Grilajul de acolo a fost tăiat și mașina trece prin gaura care duce la o pistă de pământ bătătorită. Deasupra gardului a fost pus un panou pe care Lumumba abia dacă are timp să descifreze: „Bine ați venit în Katanga liberă."

După câțiva kilometri prin savană, convoiul pătrunde pe proprietatea unui colonist belgian pe nume Lucien Browez, avicultor. El locuiește într-o fermă din apropiere, așteptând să fie încheiată amenajarea noii lui case. Sunt orele 17.30 și soarele este pe punctul să apună. Ultimele raze luminează slab bungalow-ul pătrat, cu un singur nivel, la care se ajunge printr-o grădină unde cresc plumerii luxuriante și salcâmi înfloriți. Sub acoperișul de tablă al vilei: un living, un salon, două dormitoare, o baie, niște toalete. Camerele sunt foarte sumar mobilate.

De jur-împrejurul proprietății sunt postați oamenii comisarului-șef al poliției din Elisabethville, Pius Sapwe. Niște jandarmi care aparțin etniilor lunda și bayeke au sarcina să-i supravegheze îndeaproape pe prizonieri. Împreună cu ei, vreo jumătate de duzină de belgieni, printre care căpitanul Gat, locotenentul Michels și comisarul de poliție Frans Verscheure. Toate împrejurimile, unde se antrenează regulat garda călare a președintelui, sunt securizate. E imposibil să se apropie cineva la mai puțin de un kilometru. Dar niciodată nu ești prea prevăzător: în fața intrării în vilă, o mașină blindată își îndreaptă tunul spre drum. Nu mai lipsește decât șeful.

După ce a fost anunțat de venirea lui Lumumba, Moise Tshombe a părăsit cinematograful Palace ca să ajungă la reședință. Câțiva

miniștri au fost invitați să i se alăture. În programul acestui consiliu ministerial restrâns, improvizat, se află soarta lui Lumumba. Trebuie băgat la închisoare și păstrat ca monedă de schimb, în cazul unei eventuale negocieri cu ONU? Să-l trimită la Léopoldville? Să-l judece? Se prefac că analizează avantajele și dezavantajele fiecărei opțiuni, dar toată lumea crede că soluția cea mai bună este să-l omoare. Lui Servais, secretarul, și lui Breuyer, majordomul, nu le mai ajung mâinile să umple paharele de whisky ale invitaților care pleacă și vin la reședința prezidențială, din ce în ce mai agitați. Uneori, unul dintre ei pleacă, apoi reapare după o jumătate de oră, și mai virulent: vine de la casa Browez, unde s-a descărcat puțin pe seama prizonierilor...

Lumumba, Mpolo și Okito sunt așezați pe podeaua de ciment, lipiți de peretele livingului casei unde sunt ținuți prizonieri. Cu mâinile legate la spate, nu reușesc deloc să pareze loviturile pe care unii sau alții li le dau pe măsură ce se face tot mai târziu. Când Lumumba cere apă, un soldat îi aruncă o găleată în față; „Uite, acum ai ce bea!" Printre torționari figurează jandarmi și miniștri din Katanga (Munongo, Kibwe și Kitenge), dar și mulți belgieni. Între ei, un mercenar, Rougefort, care se va răni la mână lovindu-i pe cei trei prizonieri. Toți i se supun celui care a luat în mâinile sale comanda și siguranța casei: căpitanul Gat, ajutat de locotenentul Michels și de brigadierul Son. Gat este cel care va ordona, la un moment dat al serii, mutarea provizorie la baie a celor trei prizonieri. Poate ca să-i apere câteva minute de loviturile date cu patul puștii de către soldații bayeke și lunda? Nu a primit nici măcar instrucțiuni să-l omoare pe Lumumba în cazul unei tentative de intervenție a căștilor albastre tunisiene, ghaneze sau irlandeze, staționate în împrejurimi. Compasiunea umanitară își are și ea limitele ei.

Pe la orele 20, Moise Tshombe ajunge la vila Browez, însoțit de Munongo, Kibwe, Kitenge și Frans Verscheure. Imediat ce întâlnește

privirea vechiului său dușman, Lumumba înțelege că nu va supra vieții acestei nopți la Katanga. Kibwe i-o confirmă foarte repede Ghemuindu-se ca să ajungă la nivelul feței lui, cu respirația puțind a whisky, ministrul de finanțe i se adresează: „Lumumba, ți-am spus la Bruxelles, în timpul conferinței de la masa rotundă, că dacă pui piciorul în Katanga o să te pișii sânge și capul o să ți se rostogolească la picioarele mele. Mâine îi vom sărbători pe ai noștri, cei care au murit în luptă. [...] În acel moment tu o să fii mort." Răspunsul lui Lumumba a fost: „În situația asta, nu mai are nicio importanță."

În același moment, Verscheure îi șoptește încet lui Gat că prizonierii au fost condamnați la moarte de guvernul din Katanga și că sentința va trebui executată rapid. Opt polițiști lunda și bayeke (două etnii din Katanga) sunt trimiși departe de casă, ca să găsească și să pregătească locul de execuție. Fiecare are cu el o lopată. Apoi, doisprezece oameni sunt desemnați să ducă prizonierii spre locul unde își vor da ultima suflare: doi brigadieri, trei caporali, doi soldați, adjutantul Sakela, locotenentul Michels, maiorul Muke și brigadierul Son. Fără să-l uităm, în fruntea lor bineînțeles, pe căpitanul Gat.

Pe la orele 22, în plină noapte, un convoi de patru mașini mari, americane, negre, și două Jeepuri se urnește din loc. În a patra mașină, se află, înghesuiți pe bancheta din spate, cei trei prizonieri, tot bine legați. În față: comisarul Verscheure, care conduce, și căpitanul Gat. După ce au traversat în mare viteză savana și mai multe sate adormite, pe parcursul a vreo cincizeci de kilometri, o iau pe un drum îngust, de pământ bătătorit și ajung într-o zonă mlăștinoasă aproape de Mwadingusha. Acest paradis al păsărilor va fi cimitirul viselor și al speranțelor lui Lumumba.

Luminat de farurile mașinilor staționate în mijlocul lui, la vreo patruzeci de pași de drum apare un luminiș. În stânga, un copac uriaș. La dreapta, un cuib de termite, înalt de vreo cinci metri. Între ele, o groapă de lungimea unui om. În ajun a plouat; pământul este moale, groapa a fost săpată fără efort. Kibwe, cu un melon pe cap, le

ordonă polițiștilor care îl înconjoară să-i aducă pe condamnați. Merg cu picioarele goale și nu mai au pe ei decât pantalonii și maioul. „O să ne omoare, nu-i așa?", întreabă Lumumba în timp ce i se scot cătușele. „Da" răspunde o voce din spatele lui – fără îndoială, Verscheure.

Apoi totul merge foarte repede.

Un prim pluton de execuție se apropie de Okito: doi militari înarmați cu puști FAL și doi polițiști, cu puști-mitralieră de tip Vigneron la șold. Fostul senator este condus în fața copacului, apoi cei patru inși din Katanga se dau înapoi cu patru metri. În timp ce depun un jurământ indigen, Okito spune repede o rugăciune și cere să se aibă grijă de soția sa și de copii aflați la Léopoldville. „Aici suntem în Katanga", i se răspunde cu dispreț parlamentarului fidel lui Lumumba, după care este secerat de o rafală de gloanțe. Corpul său lipsit de viață este aruncat apoi în groapă.

E rândul lui Maurice Mpolo. Rugăciune, jurământ, rafală, groapă.

Lui Patrice Lumumba îi mai rămân de trăit cinci minute. În clipa aceea tremură puțin. Frica? Mai degrabă frigul. Kibwe și Munongo poartă mantale, el este aproape gol și noaptea este rece. Are privirea fixă, gura închisă. Așteaptă moartea. În tăcere. Demn.

La orele 21.43, la două sute de zile de la proclamarea independenței Congo-ului și în prezența mai multor ofițeri belgieni din fosta Forță publică, Patrice Emery Lumumba cade sub gloanțele unui pluton de execuție din Katanga. O jumătate de kilogram de cartușe vor fi adunate de lângă corpul lui, care este aruncat în groapa unde zac deja cei doi fideli: Okito și Mpolo. Avea treizeci și cinci de ani: aproape aceeași vârstă ca Robespierre când a fost ghilotinat din ordinul foștilor tovarăși revoluționari.

„Dacă mor mâine, se va întâmpla pentru că un alb va înarma un negru", prorocise cu câteva luni înainte liderul mișcării de independență congoleze.

BIBLIOGRAFIE

D. Antonel, A. Jaubert, L. Kolvason: *Les Complots de la CIA* (Comploturile CIA), Stock, 1976.

Eulogе Boissonnade: *Le Mal zaïrois* (Răul din Zair), Hermé, 1990.

Colette Braeckman: *Lumumba, un crime d'Etat* (Lumumba, o crimă de stat), Aden, 2002.

Jacques Brassine şi Jean Kestergat: *Qui a tué Patrice Lumumba?* (Cine l-a ucis pe Patrice Lumumba?), Duculot, 1991.

Suzanne Brichaux-Houyoux: *Quand Césaire écrit, Lumumba parle* (Când Cezar scrie, Lumumba vorbeşte), L'Harmattan, 1993.

Kambayi Bwatshia: *L'Illusion tragique du Congo-Zaïre* (Iluzia tragică închipuită de Congo-Zair), L'Harmattan, 2007.

Church Commission: *Alleged Assassination Plots Involving Foreign Leaders: Congo* (Presupuse comploturi pentru asasinate care implică lideri străini: Congo), 94th Congress, 1st session, Senate, Report n° 94-465, U.S. Government Printing Office, Washington, 1975.

Collectif (J. Duchemin, J. Le Bailly şi R. Trinquier): *Notre guerre au Katanga* (Războiul nostru în Katanga), La Pensée moderne, 1963.

Collectif (C. Braeckman, J. Gérard-Libois, J. Kestergat, J. Vanderlinden, B. Verhaegen, J.-C. Willame): *Congo 1960: échec d'une décolonisation* (Congo 1960: eşecul unei decolonizări), André Versaille éditeur, 2010.

Collectif (L. De Vos, E. Gérard, J. Gérard-Libois, Ph. Raxhon): *Les Secrets de l'affaire Lumumba* (Secretele afacerii Lumumba), Racine, 2005.

Pierre De Vos: *Vie et mort de Lumumba* (Viaţa şi moartea lui Lumumba), Calmann-Lévy, 1961.

Ludo De Witte: *L'Assassinat de Lumumba* (Asasinarea lui Lumumba), Karthala, 2000.

Larry Devlin: *J'étais chef de la CIA au Congo: mémoires* (Eu eram şeful CIA în Congo: memorii), Jourdan, 2010.

Etienne Dubuis: *L'Assassinat de dirigeants étrangers par les Etats-Unis* (Asasinarea conducătorilor străini de către Statele Unite), Favre, 2011.

Roger Faligot: *Les Services secrets en Afrique* (Serviciile secrete în Africa), Le Sycomore, 1982.

Jules Gérard-Libois: *Belgique-Congo 1960. Le 30 juin pourquoi. Lumumba comment. Le portefeuille pour qui* (Belgia-Congo 1960. De ce 30 iunie. De ce Lumumba. În folosul cui), De Boeck supérieur, 1993.

Peter Grose: *Gentleman Spy. The Life of Allen Dulles* (Spion şi gentleman. Viaţa lui Allen Dulles), André Deutsch, 1995.

Pierre Halen şi Janos Riesz: *Patrice Lumumba entre Dieu et Diable, un héros africain dans ses images* (Patrice Lumumba între Dumnezeu şi Diavol, un erou african în imagini), L'Harmattan, 1997.

G. Heinz şi H. Donnay (Jacques Brassine şi Jules Gérard-Libois): *Lumumba Patrice, les cinquante derniers jours de sa vie* (Lumumba Patrice, ultimele cincizeci de zile din viaţa lui), Seuil, 1976.

Catherine Hoskins: *The Congo Since Independence, january 1960-december 1961* (Congo după independenţă, ianuarie 1960-decembrie 1961), Oxford University Press, 1965.

Madeleine G. Kalb: *The Congo Cables. The Cold War in Africa. From Eisenhower to Kennedy* (Telegrame din Congo. Războiul Rece în Africa. De la Eisenhower la Kennedy), Macmillan Publishing Co., 1982.

Thomas Kanza: *The Rise and Fall of Lumumba* (Ascensiunea şi prăbuşirea lui Lumumba), Rex Collins, 1978.

Jacques Marres şi Ivan Vermast: *Le Congo assassiné* (Congo asasinat), Max Arnold éditeur, 1974.

Robin McKown: *Lumumba, a Biography* (Lumumba, o biografie), Doubleday and Co., 1969.

Serge Michel: *Uhuru Lumumba*, Julliard, 1962.

Marcel Niedergang: *Tempête sur le Congo* (Furtună deasupra Congo), Plon, 1960.

Philippe Raxhon: *Le Débat Lumumba. Histoire d'une expertise* (Dezbaterea Lumumba. Istoria unei expertize), Labor-Espace de libertés, 2002.

Louis-François Vanderstraeten: *De la Force publique à l'Armée nationale congolaise, histoire d'une mutinerie, juillet 1960* (De la Forţa publică la Armata naţională congoleză, istoria unei insurecţii, iulie 1960), Académie royale de Belgique, 1993.

Frédéric Vandewalle: *Mille et quatre jours. Contes du Zaïre et du Shaba* (O mie patru zile. Povești din Zair și Shaba), editată pe cheltuiala autoru lui, 1974.

David Van Reybrouck: *Congo-Une histoire* (Congo – O istorie), Actes Sud, 2012.

Tim Weiner: *Des cendres en héritage, l'histoire de la CIA* (Cenușă ca moș tenire, istoria CIA), Perrin, col. «Tempus», 2011.

Jean-Claude Willame: *Patrice Lumumba. La crise congolaise revisitée* (Patrice Lumumba. Criza congoleză revizuită), Karthala, 1990.

FILMOGRAFIE

Raoul Peck: *Lumumba, the death of the prophet* (Lumumba, moartea unui profet) (documentar, 1992) și *Lumumba* (lungmetraj, 2000).

Thierry Michel: *Mobutu, King of Zaire* (Mobutu, regele Zairului) (docu mentar, 1999).

Thomas Giefer: *Assassination: Colonial Style* (O moarte în stil colonial) (documentar, 2008).

Ngô Dinh Diêm

Saigon,
2 noiembrie 1963

Lovitură de stat între prieteni

Lucien Conein este un om parcă ieşit dintr-un roman de spionaj. Are în jur de patruzeci de ani, este plin de curaj, petrecăreţ, vorbăreţ şi, în vara anului 1963, trăise deja mai multe vieţi. Născut la Paris, în 1919, rămas repede orfan de tată, nu împlineşte şase ani când mama lui îl trimite în Kansas, să fie crescut de mătuşa lui, măritată cu un soldat care a luptat pe fontul francez în 1917-1918. Când izbucneşte al Doilea Război Mondial, Lucien, în vârstă de douăzeci de ani, se angajează în armata franceză şi se întoarce în Statele Unite după armistiţiul din iunie 1940. Intră atunci în serviciile de informaţii americane (OSS), se paraşutează în Franţa ocupată şi participă activ la operaţiunile de rezistenţă. După victoria Aliaţilor în Europa, pleacă în Vietnam să ajute trupele franceze să lupte cu japonezii: în septembrie 1945, este unul dintre primii care intră în Hanoiul eliberat. După câteva lovituri ratate în ţările blocului comunist, este trimis din nou în Asia de CIA (care a urmat după OSS), care îl consideră drept unul dintre cei mai eficienţi agenţi.

În 1954, după căderea oraşului Diên Biên Phu şi acordurile de la Geneva, care au confirmat victoria mişcării Viêt Minh în nord (Tonkin), Vietnamul este împărţit în două. Odată cu plecarea

francezilor, Washingtonul se teme să nu-l vadă pe Ho Şi Min înaintând cu pionii săi la sud de paralela 17. În aşteptarea expedierii în regiune a unui număr mare de cadre militare şi trupe, preşedintele Eisenhower, John Foster Dulles, secretarul de stat, şi Allen Dulles, fratele lui şi director civil (şi viril) al CIA, îşi însărcinează cei mai buni spioni să lupte împotriva propagării în Sud a ideilor comuniste. Printre ei, Lucien Conein, pe atunci ataşat al serviciilor lui Edward Lansdale, care supraveghează operaţiunile speciale americane în regiune – acest personaj, la rândul său un individ pitoresc, îi va servi drept model romancierului britanic Graham Greene în creionarea protagonistului romanului *Americanul liniştit*. După ce a dotat cu arme numeroase triburi din munţi şi a organizat raiduri în Vietnamul de Nord şi Laos, Conein s-a stabilit la Saigon, unde a pus pe picioare o reţea de informatori ale căror rapoarte îl ajută să evalueze zilnic situaţia politică din ţară. Dacă se poate, în faţa unei sticle bune de whisky.

În seara aceea de 4 iulie 1963, după o mică petrecere organizată la ambasada americană în onoarea *Zilei Independenţei*, Conein şi-a dat întâlnire cu un general al armatei sud-vietnameze într-un club de noapte din centrul oraşului. În pofida austerei cumnate a preşedintelui Ngô Dinh Diêm, influenta „doamnă Nhu", numeroase stabilimente continuă să-şi deschidă uşile pentru miile de străini şi pentru demnitarii regimului, care, în Saigon, se plictisesc rău după ce se lasă noaptea.

Cu doi ani mai în vârstă decât Conein, generalul Tran Van Don este, şi el, născut în Franţa – la Bordeaux – şi a servit în armata franceză în timpul celui de al Doilea Război Mondial după care a studiat la Saint-Cyr. În 1954, a luat cetăţenia vietnameză. Numit, în anul următor, general al armatei Republicii Vietnam (ARVN), zelul lui împotriva sectelor mafiote şi al miliţiilor private a sfârşit prin a-l costa scump. La cererea unuia dintre fraţii lui Diêm, Ngô Dinh Can, a cărui mică armată personală vedea că-i sunt încurcate afacerile, Tran Van Don a fost mutat într-un regiment unde nu

comandă nicio trupă. De-acum înainte, rolul lui constă în a se duce la aeroport pentru a-i întâmpina pe demnitarii americani care vin la Saigon. Ranchiuna a făcut din el un dușman al președintelui sud-vietnamez, dar a căpătat și o reală nuanță politică: la fel ca alți generali, are sentimentul că Diêm guvernează în cel mai rău mod cu putință. Autoritar, corupt, nu a reușit să modernizeze țara, așa cum promisese, și asta în pofida sutelor de milioane de dolari oferiți în fiecare an de guvernul american. A confiscat puterea doar în favoarea lui și a apropiaților săi și a trădat promisiunile democratice care au urmat independenței Vietnamului de Sud, în 1955. Lupta încrâncenată împotriva budiștilor, în numele unui catolicism virulent, a provocat în ultimele luni revolte care destabilizează țara și aruncă în brațele comuniștilor tot mai mulți sud-vietnamezi exasperați. Pentru generalii Tran Van Don, Le Van Kim sau Duon Van Minh (supranumit „marele Minh"), aceeași constatare: Diêm, prezentat cândva ca „un Winston Churchill al Asiei de Sud-Est", s-a dovedit nu numai incapabil să sugrume evoluția subversiunii marxiste, dar a devenit, paradoxal, prin politica lui jalnică, cel mai bun agent al comunismului în regiune. O amenințare. Un pericol. Un om care trebuie omorât.

În acea seară de 4 iulie 1963, cu un pahar în mână, generalul Tran Van Don îi povestește toate astea lui Conein. Abil, agentul american își invită interlocutorul să dezvolte ceva mai mult ideea, turnându-i în pahar. Ofițerul vietnamez îi mărturisește că Le Van Kim, marele Minh și alți generali și colonei – vreo douăzeci în total – au în vedere, nici mai mult, nici mai puțin, decât să treacă la acțiune dacă Diêm nu-și schimbă politica. În timp ce dă încet din cap, Conein realizează că Tran Van Don îl fixează cu duritate: „Care va fi reacția americană dacă mergem până la capăt?", îl întreabă generalul vietnamez cu o voce hotărâtă. Agentul CIA nu răspunde. Cine tace consimte[1]?

[1] *Qui tacit consentire videtur* (Cine tace consimte), adagiu latin exprimând regula potrivit căreia, în anumite situații, tăcerea uneia dintre părți dobândește, prin ea însăși, valoare juridică. (n.red.)

După câteva ore, la Washington, președintele Kennedy își adună, în Biroul Oval, consilierii în chestiuni de politică externă. Printre ei: Roger Hilsman și William Averell Harriman, amândoi însărcinați cu problemele asiatice în Departamentul de Stat. Cu câteva zile înainte, îngrijorat de întorsătura evenimentelor de la Saigon, unde manifestațiile ostile lui Diêm se înmulțesc și se radicalizează în mod periculos, președintele american a decis să-l înlocuiască pe ambasadorul Statelor Unite, Frederick Nolting, considerat mult prea îngăduitor față de putere și incapabil să-i influențeze politica. Dacă Diêm nu reușește să-și unească poporul împotriva Frontului Național de Eliberare (Viêt-cong), trebuie să suporte consecințele, consideră el. Nu se pune problema ca Ho Și Min să fie lăsat să scoată castanele din focul aprins de președintele sud-vietnamez. Așa că, în locul lui Nolting, l-a numit pe Henry Cabot Lodge. O alegere politică abilă: fost ofițer de legătură pe lângă armata franceză în timpul celui de al Doilea Război Mondial, francofon, Lodge este un republican înfocat – era chiar înscris, alături de Richard Nixon, pe listele de candidați pentru alegerile prezidențiale din 1960. Calculul democratului Kennedy este simplu: dacă situația din Vietnam devine conflictuală, nu va putea fi acuzat că a dat dovadă de naivitate sau de slăbiciune în lupta anticomunistă, întrucât numise acolo un republican pur și dur...

În timpul adunării, care se termină târziu în noapte, toată lumea este de acord în privința unei constatări: președintele Diêm trebuie să se despartă de fratele său, Ngô Dinh Nhu, și de cumnata lui, doamna Nhu, suflete condamnate ale regimului, vârfuri de lance ale violenței guvernamentale, dușmani acerbi ai tuturor reformelor politice, economice și religioase. Și dacă Diêm refuză? Trebuie avute în vedere toate opțiunile, răspunde drept concluzie Kennedy. Inclusiv destituirea. Prin forță, dacă trebuie. La fel ca în cazul lui Lumumba în Congo, cu doi ani în urmă.

*

Ngô Dinh Diêm s-a născut în 1901 la Huê, capitala Vietnamului imperial, apoi a provinciei Annam – parte din Indochina franceză. Provine dintr-o familie de mandarini locali: tatăl lui fusese ministru al împăratului Thành Thái, iar fratele mai mare guvernator al provinciei Quang Nam. Într-o țară majoritar budistă, familia lui este dominată de o profundă credință catolică. Le-a fost transmisă celor nouă copii de către Ngô Dinh Kha (tatăl lui Diêm), care știa ce preț mare au plătit de strămoșii lui în secolul trecut. Mai ales în 1880, când zeci de membri ai familiei (printre care și părinții lui) au fost uciși și arși în timpul revoltelor budiste anticatolice. Diêm, care are prenumele creștin de Jean-Baptiste, urmează studii excelente în cadrul administrației coloniale franceze. I se propune chiar să și le termine în Franța, dar preferă să intre la școala de administrație publică din Hanoi. Întâlnește acolo o fată, cu care este pe punctul de a se logodi, dar ea preferă să se ducă la mănăstire. Va fi prima și ultima lui aventură amoroasă: până la moarte, nu i se cunoaște lui Diêm nicio altă relație sentimentală. În timpul anilor '20, continuă o carieră strălucită. La treizeci de ani, este numit în fruntea unui district de trei sute de sate din centrul țării. Se confruntă cu propaganda comunistă, împotriva căreia declanșează, cu binecuvântarea autorităților franceze, o politică violentă de teroare. Rezultatele pe care le are în provincia Binh Thuân sunt remarcate. Anul următor, în 1933, Parisul îi sugerează împăratului Bao Dai să-l numească ministru de interne la Annam, cu misiunea de a gândi o mare reformă administrativă locală. Acceptă, dar primele propuneri îi sunt refuzate. Imediat, demisionează din funcție, manifestând cu această ocazie o distincție, un curaj și un caracter promițătoare. Înapoiază chiar toate decorațiile împăratului, pe care îl califică drept „marionetă în mâinile francezilor" (ceea ce și este). Cazul are mare răsunet, este amenințat cu arestarea și chiar cu deportarea, dar plecarea lui la Huê, ca să-și vindece în liniște orgoliul rănit, îi convinge pe francezi să-l lase în pace.

În următorii zece ani, Ngô Dinh Diêm rămâne în afara vieții politice active, menținându-și, în același timp, rețelele: intelectuali naționaliști, demnitari catolici, sindicate. Când izbucnește cel de al Doilea Război Mondial, întrevede oportunitatea plecării francezilor, dar ocupantul japonez preferă să păstreze administrația colonială în loc să proclame independența țării. În 1945, când japonezii îi propun să devină prim-ministru sub autoritatea lor, refuză și pleacă la Saigon, unde se ascunde până la sfârșitul războiului. Este din nou căutat, în același timp, de japonezi, de francezi și de comuniști. Scapă și de unii, și de alții, spre deosebire de fratele său Ngô Dinh Khoi și de fiul acestuia, arși de vii de tânăra mișcare anticolonialistă Viet Minh, condusă de unul dintre fondatorii Partidului Comunist Francez și ai Partidului Comunist Indochinez, Ho Și Min. După ce a regrupat, în timpul războiului, toate elementele sincer naționaliste, Viet Minh nu mai încearcă să-și ascundă adevăratul scop: independența Vietnamului și instaurarea unui regim de tip sovietic.

La sfârșitul anului 1945, Viêt Minh reușește să-l captureze pe Diêm dar, în loc să-l execute, Ho Și Min îl aduce la cartierul lui general, la Hanoi, capitala Republicii Democrate Vietnam, a cărei independență a declarat-o, în mod unilateral, în luna septembrie. Francezii nu vor întârzia să pună din nou piciorul în oraș, dar până atunci Ho Și Min încearcă să adune de partea lui toate forțele anticoloniale. Prezența catolicului Diêm în guvernul lui va avea o putere simbolică aparte, apreciază el.

– Credeți că o să uit că oamenii dumneavoastră mi-au omorât fratele? se revoltă Diêm în timpul discuției cu Ho Și Min.

– Nu știam, răspunde liderul comunist vietnamez. Nu sunt în niciun fel amestecat în moartea fratelui dumneavoastră. La fel ca dumneavoastră, deplâng excesele. Vă propun un post important în guvernul meu.

– Fratele meu și fiul lui fac parte din sutele de victime pe care le-ați ucis, fără să mai socotim și sutele de oameni pe care i-ați trădat. Cum îndrăzniți să mă chemați că colaborez cu dumneavoastră?

– Vă concentraţi asupra trecutului. Gândiţi-vă la viitor, la educaţie şi la îmbunătăţirea nivelului de trai al poporului nostru.

– Vorbiţi ca un inconştient, încheie îndrăzneţ Diêm.

Impresionat de încăpăţânarea şi de curajul prizonierului său, Ho Şi Min îl lasă să plece. Proastă idee. În loc să-i mulţumească pentru îngăduinţa lui, Diêm rămâne în Tonkin şi organizează, timp de mai multe luni, grupuri de gherilă anticomuniste, după care se întoarce la Saigon, unde creează un partid care presează Franţa să instituie o guvernare vietnameză cu statut de dominion. Parisul refuză, dar asta nu înseamnă că nu încearcă, în 1949, să-l convingă pe Bao Dai, exilat în vila lui de la Cannes, să se întoarcă în ţară. După ce a sprijinit guvernul de la Vichy, în 1940, a opus o foarte slabă rezistenţă ocupaţiei japoneze până în august 1945, a colaborat cu Ho Şi Min din septembrie până în decembrie 1945, înainte ca francezii să se întoarcă în Hanoi, împăratul fără personalitate părăsise Vietnamul fără ca nimeni să se gândească să-l reţină. Trei ani mai târziu, îl cred, în mod ciudat, capabil să-i unească pe vietnamezii ostili unei victorii comuniste... Separându-se de Uniunea franceză? Este propunerea pe care o susţine Diêm. Încă o dată, nerecunoscătorul Bao Dai îl refuză categoric: cum i-ar putea impune aşa ceva Franţei, care i-a permis să se întoarcă pe tron?

Diêm a înţeles. Dacă vrea într-o zi să ia puterea, nu-i rămâne decât un aliat: Statele Unite. Până în 1945, va călători în America de la vest la est, frecventându-i pe şefii cu răspunderi în Asia ai Departamentului de Stat american şi legând relaţii strânse cu ei. Seduşi de convingerile lui de un anticomunism feroce şi de determinarea raţională antifranceză, treptat Diêm apare pentru Washington ca o opţiune politică serioasă. Prietenia lui cu cardinalul de New York, Francis Spellman, care îl găzduieşte timp de mai multe săptămâni la seminarul lui din Lakewood, în New Jersey, îi asigură susţinerea instituţiei catolice americane, deja implicată, prin preoţii iezuiţi, într-o politică de evanghelizare masivă în Vietnam. Cunoaşte şi numeroşi ziarişti,

oameni de afaceri, lideri politici republicani şi democraţi; mai ales pe tânărul senator de Massachusetts, John Fitzgerald Kennedy. Toţi remarcă la el aceleaşi caracteristici: o voinţă de fier, o ambiţie nemăsurată, lipsa simţului umorului, un strop de nebunie, un dispreţ evident pentru femei. Ideile politice sunt destul de vagi – un amestec de subiectivism creştin, de confucianism, de autoritarism şi liberalism economic controlat –, dar în strategia americană de *containment* a pericolului comunist nu se pune problema să faci nazuri.

În 1954, Diêm simte că a venit şi vremea lui. Adică aceea a americanilor, căci francezii nu dispuneau nici de voinţă, nici de mijloace financiare ca să-şi menţină prezenţa la sud de paralela 17 care, acum, desparte Vietnamul în două. Din august 1954, Statele Unite îl obligă pe împăratul Bao Dai, care nu face aproape nimic ca să-şi păstreze tronul iluzoriu, să-l numească pe Ngô Dinh Diêm ca prim-ministru. În câteva săptămâni, acesta face curăţenie în sudul şi centrul Vietnamului, începând lupta împotriva ultimelor forţe care susţin corpurile expediţionare franceze rămase în teritoriu şi împotriva sectelor şi a mafiilor care prosperau odinioară datorită legăturilor cu Parisul. În decembrie 1954, Franţa renunţă la orice comandament militar în Vietnamul de Sud, lăsându-l pe autoritarul Diêm, în locul nevolnicului Bao Dai, ca să sugrume pericolul roşu. Vizionar, *Le Monde* scrie cu această ocazie că Vietnamul trebuie să se teamă mai mult de o „degradare a Sudului din interior", decât de o invazie a Viet Minh...

La începutul anului 1955, Statele Unite semnează un acord cu Diêm pentru constituirea unei adevărate armate sud-vietnameze. Supravegheaţi de 2 000 de ofiţeri americani, 150 000 de soldaţi locali învaţă tehnicile de luptă împotriva gherilei, în timp ce poliţia militară (45 000 de oameni) este formată de şeful poliţiei din New York, personal. Situaţia este cu adevărat gravă: „Dacă nu desfăşurăm o acţiune energică de sprijinire a lui Diêm, vom pierde toată Indochina", repetă cui vrea să-l asculte preşedintele Eisenhower. La

sfârşitul anului 1955, Diêm preia definitiv controlul instituţional asupra puterii, organizând un referendum privind plecarea lui Bao Dai, care şi-a cerut-o chiar el – 98% din populaţie votează pentru. Diêm profită de asta ca să anunţe că alegerile generale şi reunificarea prevăzute în acordurile de la Geneva nu vor avea loc: nefiind semnatar al acestor acorduri, nu se simte obligat să le respecte şi consideră dispoziţiile lor ca fiind lipsite de putere legală. Preşedinte al Republicii Vietnamul de Sud, care a ieşit din Uniunea franceză şi căreia Statele Unite îi trimit un ajutor anual de 500 de milioane de dolari, şef al unui guvern aflat la dispoziţia lui, în care figurează, în posturi-cheie, membri ai familiei sale şi prieteni apropiaţi, generalisim al unei armate în cadrul căreia i-a numit el însuşi pe principialii comandanţi ai regimentelor, Diêm instaurează un regim autoritar, pe care nimeni nu-l pune la îndoială într-un moment când nu există un mijloc mai bun de a-i combate pe Ho Şi Min şi pe acoliţii lui.

Mereu morocănos, posac, posomorât, auster în ţinută şi în stilul de viaţă, Ngô Dinh Diêm munceşte cincisprezece ore pe zi. Celibatar înrăit, nu iese aproape niciodată, preferând să-şi convoace la palatul lui miniştri şi apropiaţii ca să stea de vorbă – sau mai degrabă să monologheze – ore întregi. În public, nu renunţă niciodată la un calm impresionant, dar pe dinăuntru clocoteşte. Accesele sale de furie sunt legendare. După numirea în funcţie, se instalează la palatul Norodom, fost sediu al administraţiei franceze, rebotezat palatul Independenţei. După bombardarea lui de către piloţii armatei sud-vietnameze în timpul unei tentative de puci, în 1962, Diêm se va muta în palatul Gia Long. Fostă reşedinţă a guvernatorului zonei Conchinchina, este o adevărată citadelă fortificată, aflată în centrul oraşului. Este apărată de ziduri înalte, de mitraliere şi de tunuri antiaeriene. O sută cincizeci de membri ai gărzii imperiale staţionează acolo: sunt numiţi „îngerii lui Diêm".

Ca să guverneze, Diêm contează mai puţin pe competenţele subordonaţilor şi mai degrabă pe fidelitatea lor. Posturile importante

le sunt acordate, înainte de toate, membrilor minorității catolice și celor originari, la fel ca el, din Huê. Cultivând acest spirit de castă, pierde treptat contactul cu realitatea socială, politică și religioasă din Vietnam. Când vizitează țara, este dus în sate Potemkin[1], din bambus. Lingușitorii colcăie în jurul lui și asta îi place. Încântat de un cântec în cinstea lui Ho Și Min, ale cărui cuvinte au fost schimbate ca să laude meritele lui și puterea, îl impune în ceremoniile oficiale după imnul național și jurământul de fidelitate față de drapel. Ca orice bun autocrat, Diêm este încântat de propria persoană.

Președintele sud-vietnamez este celibatar, dar nu trăiește singur. Fratele său și soția acestuia locuiesc la palat. Cei trei sunt de nedespărțit și guvernează împreună. La începutul anilor 1960, Saigonul este ca Florența secolului al XVI-lea, cu doamna Nhy în rolul Lucreției Borgia. Născută la Le Xuan, dintr-o mamă care, în timpul celui de al Doilea Război Mondial, îi primea acasă, cu aceeași căldură, atât pe demnitarii francezi, cât și pe cei japonezi, s-a măritat la șaisprezece ani cu Ngô Dinh Nhu. Distinsă, poliglotă, măcinată de ambiție, președintă a unei mișcări de femei care numără un milion de membre, a fost aleasă, în 1956, în Adunarea națională, unde a reușit să promulge o lege legată de familie și să interzică, la posturile de radio și în locurile publice, anumite melodii de muzică modernă considerate „de natură să servească propagandei comuniste" (în mod ciudat, twistul nu făcea parte din această categorie, considerat ca fiind capabil să „întrețină moralul și combativitatea tinerilor"). De asemenea, a interzis divorțul. Nu din puritanism, ci din venalitate. Sora ei se căsătorise cu un bogat om de afaceri, de banii căreia beneficia întreaga familie Ngô: dacă perechea divorța, averea familiei s-ar fi

[1] La sfârșitul secolului al XVIII-lea, cu ocazia unei vizite în Rusia a împăratului Iosif al II-lea și a regelui Poloniei, dorind să creeze o imagine excepțională a teritoriilor abia cucerite de la Ucraina, prințul Potemkin ar fi pus să fie construite niște uriașe decoruri de teatru, închipuind case, sate și orașe înfloritoare, așa numitele „sate Potemkin", care i-au impresionat pe oaspeți. Astfel, prințul și-a consolidat poziția în fața țarinei Ecaterina a II-a. (n.tr.)

putut restrânge periculos de mult... Soțul ei, Ngô Dinh Nhu, este nu numai fratele și consilierul principal al lui Diêm (el îi scrie toate discursurile), dar și ideologul regimului. Fără îndoială, sătenii din delta Mekongului nu pricep nimic din teoriile lui, care combină critica capitalismului, anticomunismul rudimentar și creștinismul social, dar Mișcarea tineretului popular pe care o conduce numără, și ea, nu mai puțin de un milion de membri. Înarmați, după unii. În toată țara, o rețea de informatori și de polițiști îl informează în legătură cu oponenții, budiștii, studenții. Bogat, arogant, corupt, antiamerican, este și mai detestat decât fratele său, președintele.

Ceilalți frați ai lui Diêm sunt Ngô Dinh Can, cel mai tânăr, care, în fruntea micii lui miliții, domnește ca proconsul în centrul țării, Ngô Dinh Luyen, numit ambasador la Londra, și Ngô Dinh Thuc, arhiepiscop de Huê, care visează ca, într-o zi, să fie numit cardinal de papa, și se declară convins că „Armata lui Satan sunt comuniștii atei".

*

Întotdeauna suntem pedepsiți prin ce am păcătuit. Prin atacarea credințelor religioase tradiționale ale poporului său, ca să-și impună propria credință, străină, familia Ngô își va grăbi căderea. La fel precum chinezii, vietnamezii nu sunt nici ei foarte religioși. Îi venerează mai degrabă pe oamenii de litere decât pe preoți și cred cu mai multă tragere de inimă în căutarea unei armonii pe pământ, decât în perspectiva vreunei fericiri în ceruri. Credința lor este un amestec pașnic de budism, animism, confucianism, daoism, cu superstiții și cult al strămoșilor. După foștii împărați ai Vietnamului, care îi persecutaseră pe budiști, considerați drept o amenințare pentru puterea lor, bazându-se pe confucianism, francezii au încercat să evanghelizeze Indochina și să reducă, la rândul lor, orice influență a conducătorilor religioși. De exemplu, prin limitarea budismului la mediul privat, obligându-i pe șefii acestui cult să ceară o autorizație pentru orice acțiune în public. Un decret pe care Diêm va refuza să-l abroge la venirea lui la putere.

Pe 3 mai 1963, subguvernatorul catolic al provinciei Huê, Dang Xi, face trimitere exact la acest decret pentru a le interzice adoratorilor lui Buddha, la a 2587-a aniversare a lui, să-şi arboreze drapelul multicolor în timpul unei defilări populare în cinstea Iluminatului. Manifestaţia ar fi coincis cu jubileul episcopal al monseniorului Thuc, el însuşi sărbătorit cu mare desfăşurare de drapele în culorile Fecioarei şi ale Vaticanului: combinarea stindardelor celor două Biserici era de neconceput. Vreo zece mii de credincioşi nemulţumiţi se adună paşnic în faţa sediului postului de radio local, ca să asculte discursul lui Tri Quang, tânărul lor conducător – un politician deghizat în bonz mistic. Cinci maşini blindate ale poliţiei apar ca să împrăştie mulţimea, evacuarea întârzie, sunt aruncate petarde, se trag focuri de armă, se declanşează panica, unul dintre vehiculele blindate calcă o femeie şi opt copii, cocktailuri Molotov explodează la picioarele poliţiştilor: este revoltă, reprimată cu violenţă. Susţinute de opinia publică internaţională şocată, în zilele următoare organizaţiile budiste înmulţesc operaţiunile de agitaţie-propagandă, iniţiind mişcări de greva foamei, provocând demonstraţii uriaşe, inaugurând adunări generale în temple, dând interviuri ciudate pentru presa străină. Represiunea se intensifică. Subtil, Tri Quang îi atacă pe americani: „Statele Unite trebuie să-l oblige pe Diêm să facă reforme sau să scape de el, altfel situaţia va degenera şi voi, onorabili domni, veţi fi cei care vor suferi cel mai mult." Washingtonul este de acord cu Tri Quang, dar Diêm nu-şi schimbă politica; după opinia lui, în spatele mişcărilor de revoltă budistă se află comuniştii. Să negocieze cu ei, ar însemna să-i deschidă porţile lui Ho Şi Min.

Pe data de 11 iunie, situaţia ia o întorsătură şi mai spectaculoasă. Decisivă. În mijlocul unei intersecţii aglomerate din Saigon, un bătrân bonz, Thich Quang Duc, coboară dintr-o maşină şi se aşază liniştit pe jos, în poziţia lotus. Un grup de bonzi se apropie, îl înconjoară, îl stropesc cu benzină şi dau foc, cu bricheta, robei portocalii

a acestuia, în timp ce el își împreunează mâinile pe piept, ca pentru o ultimă rugăciune. Lângă el, niște femei intonează melodii lente și aprind tămâie, trecătorii se prosternează. Spectacolul este grandios și nu-i scapă corespondentului agenției Associated Press, ale cărui fotografii și al cărui reportaj poetic fac a doua zi înconjurul lumii. De asemenea, apar și comentariile doamnei Nhu: „Tot ce au reușit budiștii este să frigă pe grătar un călugăr"; „Să ardă, și noi vom aplauda". Chiar așa, noi sacrificii au loc toată luna august și, din acest motiv, guvernul american apleacă atent urechea la generalii sud-vietnamezi, dornici și ei să termine cu Diêm. Cu atât mai mult, cu cât doamna Nhu nu pare deloc să încline spre moderație și calm: „Singurul meu scop este să demasc dușmanul, indiferent care este haina sub care se ascunde. Poate că i-am șocat pe unii spunând că voi aplauda cu amândouă mâinile spectacolul unui alt călugăr care se lasă fript de viu, dar ei îndrăznesc să sfideze legea ca să apere o cauză care n-a fost niciodată contestată și pe care guvernul meu a făcut tot ce a putut ca s-o ajute. E bine să se ia aminte la «bărbații care poartă roba» și la «activitățile care se desfășoară în fața pagodelor»..." De fapt, în mai multe pagode din Saigon și Huê au fost găsite arme, explozivi, emițătoare radio clandestine...

Pe 20 august, un grup de ofițeri îl forțează pe Diêm să proclame legea marțială pentru a lupta mai bine împotriva gherilei comuniste. Președintele acceptă și trimite imediat forțele speciale... împotriva organizațiilor budiste, considerate ca fiind „criptocomuniste". În noaptea de 21 august, pagoda Xa Loi, principalul sanctuar budist din Saigon, este încercuită de oamenii lui Nhu, care, în întreaga țară, jefuiesc pagode și arestează peste patru sute de călugări.

Henry Cabot Lodge debarcă în Saigon a doua zi. Primul raport pe care îl scrie nu le este favorabil lui Diêm și lui Nhu. Următoarele, cu atât mai puțin. Pe 29 august, scrie fără ocolișuri: „Ne-am angajat pe un drum fără întoarcere: răsturnarea guvernului Diêm. Calea

de întoarcere nu este posibilă, pentru că Statele Unite s-au angajat deja public, cu autoritatea lor morală, pe acest drum și, lucru mai important, pentru că nu există, după părerea mea, nicio posibilitate de a câștiga războiul cu regimul lui Diêm."

Bântuit de amintirea eșecului din Golful Porcilor, din Cuba, în aprilie 1961, președintele Kennedy încă ezită. Acești generali sud-vietnamezi despre care îi vorbește Dulles sunt, oare, de încredere? Consilierii îl liniștesc: sunt. Vor fi eficienți împotriva Viêt Cong? Fără îndoială. Dar dacă eșuează și lumea află că americanii au permis să fie dată o lovitură de stat, ba chiar au încurajat-o? Va fi destul să dea vina pe ambasador, care și-ar fi depășit atribuțiunile și a acționat fără mandat... Pe 2 septembrie, în timpul unei discuții pe canalul CBS cu Walter Cronkite, John Kennedy trimite un mesaj explicit la Saigon: „Nu putem câștiga războiul împotriva comuniștilor fără ca guvernul lui Diêm să facă un efort mai mare pentru a obține sprijinul poporului."

La fața locului, planul de răsturnare a lui Diêm a pierdut din forță după discuția din iulie, dintre Conein și generalul Don. Tran Van Don nu se consideră pregătit. Niciunul dintre generalii implicați în lovitura de stat nu are comanda efectivă a trupelor. Or, la Saigon, Diêm poate conta pe forțele speciale ale unui colonel catolic format în Statele Unite, Quang Tung. Înainte de a se lansa, este obligatoriu să atragă bunăvoința și sprijinul superiorului ierarhic însărcinat cu comanda militară a regiunii Saigon, generalul Ton That Dinh. În vârstă de doar treizeci și șapte de ani, acest protejat al lui Ngô Dinh Can, fratele lui Diêm, este un apropiat al puterii, dar are o calitate care este, în același timp, principalul lui defect: ambiția. Timp de mai multe săptămâni, conspiratorii îl vor lua la plimbare, rând pe rând, prin barurile și localurile de noapte din Saigon. Cu ajutorul lingușelilor stropite cu whisky scoțian și coniac franțuzesc, îl conving să le ceară lui Diêm și Nhu un post la înălțimea competențelor sale: Ministerul de Interne, de exemplu. „Ridicol", îl aude Ton That

Dinh răspunzând pe președinte, atunci când îi face propunerea. Jignit, se alătură fără scrupule taberei puciștilor: oare nu i-au promis ei că-i oferă acest minister dacă lovitura de stat reușește?

Nhu nu este nici surd, nici orb – mai puțin în ceea ce-l privește pe Dinh. Informat despre jocul confuz al americanilor și despre zvonurile cu privire la puci, se gândește la toate modurile în care ar putea rezista acțiunii de destabilizare a regimului, care capătă formă. Respingând ideea de a colabora cu dușmanul din Nord, chiar dacă există unele contacte cu Hanoiul, pune la punct un plan machiavelic. Se pregătește o lovitură de stat? El va fi cel care va prelua conducerea! Cum? În primul rând ordonând să fie trimise în afara Saigonului forțele speciale fidele ale colonelului Le Quang Tung, sub pretextul unor operațiuni împotriva Viêt Cong. Imediat ce vor pleca, soldații vor declanșa un pseudo-puci în capitală – operațiunea Bravo – în timp ce Diêm și Nhu vor lăsa să se creadă că au fugit (în realitate se vor instala la Cap Saint-Jacques, nu departe de Saigon). Vor fi implicați trei mii de oameni și patruzeci de mașini blindate. Convinși că, de fapt, a început propria lor lovitură de stat, adevărații trădători li se vor alătura falșilor puciști, care, în trecere, lichidează câțiva demnitari budiști, vreo zece conducători ai studenților și doi sau trei americani, ca să provoace cel mai mare haos cu putință. La radio se va anunța instalarea unui guvern revoluționar, alungarea ocupantului american și semnarea unui acord cu FNL. Atunci, Dinh și Tung vor interveni – operațiunea Bravo II – pentru a restabili calmul și a-i pedepsi pe ofițerii angajați în adevărata lovitură de stat. Planul este perfect, cu excepția unui amănunt: cel însărcinat cu supervizarea acestuia este generalul Dinh.

După ce se consultă cu niște astrologi, cei paisprezece generali și șase colonei care au luat conducerea frontului anti-Diêm aleg, pentru declanșarea loviturii lor de stat, data de 1 noiembrie, sărbătoarea catolică a Tuturor Sfinților. Anunțați, Conein și Lodge transmit informația la Washington. Kennedy convoacă, fără motiv, Consiliul

național de securitate. Din cauza îngrijorării stârnite de perspectiva unui război civil între soldații pro și anti-Diêm (apreciați ca fiind cam 10 000 de fiecare parte), nu le dă niciun sfat precis agenților americani postați la Saigon. Măcar să încerce, pentru ultima dată, să-l facă pe Diêm să se acționeze rațional. Ceea ce Lodge și face, pe 26 octombrie. Invitat cu soția la reședința de vară prezidențială de la Dalat, ambasadorul american îl întreabă încă o dată pe șeful statului sud-vietnamez dacă intenționează ca, prin intermediul ziarului *Times of Vietnam*, să pună capăt atacurilor antiamericane ale fratelui său și dacă îi va elibera pe liderii studenților și ai budiștilor întemnițați. Niciun răspuns. Chiar în dimineața puciului, îl însoțește pe generalul Tran Van Don în timpul unei vizite la Diêm, în palatul lui. Și unuia, și celuilalt președintele sud-vietnamez le repetă aversiunea pe care o are față de orice idee de reformă imediată, totala lui loialitate față de bunul lui prieten, președintele Kennedy, și convingerea că el este singurul bastion care ține piept invadării țării de către forțele lui Ho Și Min. Soarta lui este pecetluită.

*

La Saigon, ziua de 1 noiembrie 1963 se anunță caldă și umedă. La sfârșitul slujbei pentru sărbătoarea Tuturor Sfinților, zecile de mii de credincioși catolici din capitala vietnameză (1,5 milioane de locuitori) se grăbesc spre casă, ca să stea la răcoare. Abia dacă observă numărul anormal de mare de tancuri și de Jeepuri ale armatei din intersecțiile mari aflate în centrul orașului; fără îndoială, se pregătește o operațiune împotriva Viêt Cong.

La orele 13.15, corespondenții de presă adunați în cafenelele din strada Catinat și în holul hotelului Caravelle, tac dintr-odată. În apropiere, izbucnesc împușcături. Lovitura de sat care alimenta, de trei luni încoace, discuțiile la toate mesele din oraș, de data asta a început de-a binelea. Foarte repede, rebelii pun mâna pe sediul postului de radio, pe clădirea principală a poștei, pe aeroport, pe

cartierul general al poliției. Comunicațiile cu străinătatea sunt tăiate. Trupe de elită sunt postate în jurul gheretelor gărzii prezidențiale și în jurul palatului Gia Long, unde se află cartierul general al forțelor speciale. Alte companii sunt desfășurate pentru a împiedica orice contraatac al trupelor guvernamentale care fac manevre în delta Mekong-ului.

Din Jeepul lui, un P38, cu un pistol cu țeavă scurtă pus alături de scaun, Lucien Conein silabisește, pe telefonul conectat la antena CIA, codul care anunță începerea ostilităților: „Nouă, nouă, nouă, nouă, nouă." Apoi o apucă spre cartierul general al ARVN, unde este așteptat atât el, cât și geanta lui, care conține cei 40 000 de dolari promiși puciștilor, în numerar și în piaștri.

La clubul ofițerilor din ARVN, unde fusese convocat tot statul-major pentru o informare fără o ordine de zi anumită, lucrurile merg foarte repede. Când toată lumea este așezată, generalul Minh se ridică brusc, pentru a anunța că un consiliu militar revoluționar a pus mâna pe putere. Cei mai mulți dintre ofițerii prezenți se ridică și aplaudă – cei implicați în lovitura de stat și alții. Nu și colonelul Tung, care înțelege atunci în ce capcană, cu siguranță mortală, a căzut. În ajun, Dinh îl făcuse să se întoarcă de la sud de Saigon pentru această întâlnire de rutină: unicul său scop era să-l împiedice să-și lanseze oamenii în recucerirea orașului. Sub amenințarea poliției militare, care a năvălit în încăpere, strigă un amar și inutil: „Amintiți-vă cine v-a dat decorațiile!"

Pe tot parcursul după-amiezii zilei de 1 noiembrie are loc un violent schimb de focuri între loialiști și insurgenți. Două avioane de luptă T-28 bombardează împrejurimile palatului prezidențial. Înecați în nori de praf, civilii își abandonează bicicletele și scuterele, grăbindu-se să ajungă în curțile caselor, la adăpost de gloanțe. Când reușesc, încearcă să părăsească repede centrul orașului, cufundat în haos. Diêm și Nhu s-au refugiat în subsolul cu aer condiționat al palatului prezidențial. Liniștiți. Pentru ei, nu încape nicio îndoială

că fidelul Dinh tocmai lansează planul Bravo. Pe la orele 15, îngrijorat totuși de tăcerea prea lungă a generalului, Diêm se decide să contacteze statul-major, ca să ceară explicații despre situație. Cel care răspunde este generalul Tran Van Don: „Domnule președinte, armata s-a revoltat ca să răspundă dorinței poporului. V-am propus de mai multe ori o schimbare a politicii, dar în zadar. V-am sugerat să puneți capăt represiunilor împotriva budiștilor, să remaniați guvernul, ați refuzat." Uluit, Diêm își asigură interlocutorul că este vorba despre o neînțelegere și se declară pregătit să alcătuiască un nou guvern și să facă mari reforme. „Acum e prea târziu", îi replică sec Don, după care precizează că, dacă se predau imediat, el și familia lui vor scăpa nevătămați. Dezamăgit, Diêm îi trece telefonul fratelui său, care îl invită pe Don să vină la palat să negocieze: Nhu este convins că interlocutorul său îl păcălește. Atunci, acesta îl asigură că, din nefericire, nu este singurul capabil să ia acest gen de decizie și că alți generali participanți la juntă nici nu vor să audă. „Cine?", spune Nhu, tot sceptic. Și respectivii generali iau pe rând telefonul și își declară, cu indiferență, identitatea. Nhu închide.

După o oră și jumătate, Diêm îl sună pe Lodge ca să-l întrebe ce atitudine au în vedere să adopte Statele Unite față de această destabilizare a unui guvern aliat. „Nu sunt destul de informat ca să vă pot răspunde. La Washington sunt orele patru dimineața și guvernul Statelor Unite nu poate avea o opinie", răspunde Lodge, care adaugă totuși că a crezut că înțelege că persoanele care se fac răspunzătoare de evenimentele în curs s-ar fi oferit să-l lase să părăsească țara în siguranță, dacă va demisiona... Diêm a înțeles. Închide telefonul după ce a anunțat că intenționa să restabilească ordinea pe străzile din Saigon înainte de căderea serii. În pofida aparențelor, încă vrea să creadă că Dinh, cu toată tăcerea lui, este în spatele puciului și va declanșa curând Bravo II. Nhu este mai puțin optimist: toate apelurile lui telefonice cu emițătorul radio personal pentru a-i contacta pe șefii mișcării sale de tineret sau pe șefii din provincie sună în gol.

La Radio Saigon, care tocmai a revenit pe unde, este difuzat, din cinci în cinci minute, un apel prin care se cere demisia lui Diêm şi a lui Nhu. Între apeluri, sunt difuzate fragmente de rock sau de cha-cha-cha (interzise la vremea aceea). Fără efect. La cartierul general, marele Minh se agită şi se îngrijorează. Câţiva generali dovedesc, în faţa lui Tung, cum hotărârea lor slăbeşte. Ca şi cum ar vrea să-şi apere viitorul de un eventual eşec al loviturii de stat. Minh îşi dă seama de asta şi anunţă că va pune să fie executat protejatul lui Diêm şi fratele acestuia, Le Quang Trieu, numărul doi în forţele speciale. Se opune cineva? Nimeni. Toţi ofiţerii de faţă vor fi deci complici la dublul asasinat: nu vor mai putea face cale-întoarsă. Căpitanul Nguyen Van Nhung, garda de corp personală a lui Minh şi asasin profesionist, primeşte sarcina. Asta îi va da ocazia să marcheze încă două crestături pe pistolul de serviciu. Scoşi din clădire, cei doi bărbaţi sunt doborâţi cu câte un glonţ în cap, corpurile le sunt aruncate într-o groapă şi arse.

Seara se trage cu mortierul, cu tunul şi din tanc asupra gheretelor gărzii prezidenţiale, aflate la o distanţă de şase imobile de ambasada americană. Sunt ultimul obstacol între insurgenţi şi palatul unde se ascunde familia Ngô care, în cele din urmă, a reuşit să vorbească la telefon cu generalului Dinh. „V-am salvat de multe ori din situaţii grele, dar nu şi de data asta, bandă de nemernici. Sunteţi terminaţi, gunoaielor. Gata!"

Luminaţi de luna plină, puşcaşii marini din Batalionul 4 dau atacul final cu câteva ore înainte de ivirea zorilor. Când se luminează de ziuă, bătălia s-a terminat. A durat şaptesprezece ore. Lovitura de stat a reuşit. Minh urcă într-un Jeep şi se îndreaptă spre palatul prezidenţial, ca să asiste la predarea lui Diêm şi a lui Nhu, ale căror camere au început să fie jefuite cu de-amănuntul. Pe drum, trebuie să se strecoare printre grupurile de locuitori ieşiţi din case, care strigă „Libertate!" şi „Trăiască junta!".

La orele 8, Jeepul lui Minh ajunge în faţă la Gia Long. Generalul a îmbrăcat cea mai frumoasă uniformă. Îşi savurează răzbunarea.

Torturat de japonezi în 1945, aruncat de gherila comunistă într-o închisoare din care a scăpat sugrumându-şi temnicerul, tovarăş credincios al lui Diêm, pe care îl sprijinise efectiv, în 1955, ca să scape ţara de secte şi de miliţiile particulare care mişunau în Indochina franceză, fusese îndepărtat de la putere de acelaşi Diêm, gelos pe popularitatea lui. Acum, vântul sufla şi în pânzele lui.

În picioare, în faţa treptelor palatului, Minh aşteaptă să-i fie aduşi cei doi prizonieri. În zadar. Toate camerele au fost scotocite, de la subsol la acoperiş: cei doi fraţi sunt de negăsit. De neînţeles; acum mai puţin de o oră generalul Don vorbise cu Diêm, care a acceptat să fie luat prizonier dacă i se dădeau onorurile militare datorate unui preşedinte în retragere. Don refuzase, dar, în orice caz, era imposibil ca preşedintele şi fratele lui să fi putut scăpa, palatul fiind cu totul încercuit şi înecat sub obuze. În realitate... cei doi bărbaţi părăsiseră locul încă din ajun.

*

Erau orele 19.30, în data de 1 noiembrie, când Diêm şi Nhu au luat decizia să fugă din palat. Afară, garda prezidenţială rezistă, de la începutul după-amiezii, loviturilor violente ale insurgenţilor, dar, fără îndoială, nu va rezista mai mult de douăzeci şi patru de ore. Trebuie să plece. Nhu sugerează să o ia fiecare în altă parte, pentru a-şi mări şansele de scăpare: unul i se va alătura generalului Cao, care conduce Corpul 4 de armată din delta Mekong, şi celălalt generalului Nguyen Khanh, pe platourile înalte dinspre Dalat. Diêm refuză: „Te urăsc prea mult, îl asigură el pe fratele său. Dacă te prind singur, te vor omorî. Rămâi cu mine, o să te apăr".

Însoţiţi de Cao Xuan Vy, şeful Mişcării de tineret pro-Diêm, şi de Do Tho, un tânăr locotenent din forţele aeriene, Diêm şi Nhu o iau pe unul dintre cele trei tuneluri care şerpuiesc pe sub palat

şi ies la câteva sute de metri, aproape de cercul sportiv[1]. Îi aşteaptă un Land Rover. Direcţia, cartierul chinezesc Cholon, evitând cu grijă străzile principale pe care patrulează insurgenţii. După câţiva kilometri, schimbă vehiculul: cei doi bărbaţi urcă într-un Citroën negru, mai discret, care îi duce până la imensa vilă a lui Ma Tuyen. Acest om de afaceri, care le finanţează reţeaua politică şi le garantează legăturile cu sindicatele care conduc traficul de opiu, este unul dintre liderii comunităţii chineze. În casa lui, unul din telefoane este legat la sistemul de comunicare al palatului: iată de ce Diêm şi Nhu vor reuşi să-l facă să creadă pe generalul Don, toată noaptea, că sunt tot la Gia Long.

Apreciind – în mod corect – că adversarii se vor gândi, la un moment dat, să vină să-i caute la prietenul lor chinez, Diêm şi Nhu decid, în zori, să meargă să se refugieze într-un loc mai sigur: o biserică. La Sfântul-Francisc-Xavier, foarte aproape de acolo, pe bulevardul Dong Khanh. După ce au petrecut câteva minute rugându-se şi primind împărtăşania de la fratele Tam, îl sună pe generalul Khiem, adjunctul generalului Don. O mică mulţime ostilă s-a strâns deja afară şi cei doi se tem pentru viaţa lor. Sunt acum gata să se predea fără condiţii.

La cartierul general al ARVN, generalul Don îi convoacă pe ceilalţi ofiţeri ca să discute despre soarta rezervată celor doi Ngô. „Ca să distrugi iarba rea, trebuie s-o smulgi din rădăcină", spun unii. Khiem alungă ideea unei execuţii: le-a promis celor doi bărbaţi că le salvează viaţa. La fel, este înlăturată şi perspectiva unui proces: durează prea mult până îl instrumentează. Să-i exileze? Da, dar unde? Americanii au lăsat de înţeles că nu doresc să-i primească pe Diêm şi Nhu pe teritoriul lor. Sunt convinşi că aceştia nu vor pierde ocazia să răspândească o propagandă ostilă împotriva

[1] Alte surse dau asigurări că i-au văzut, la aceeaşi oră, traversând terenurile de tenis şi peluzele palatului, de unde ar fi ieşit pe o poartă care dădea într-o străduţă laterală. (n.a.)

„protectorului" lor, care i-a abandonat cu laşitate. Până la urmă, se stabileşte că vor decide mai târziu. Imediat ce Minh şi oamenii lor îi vor aduce la cartierul general.

În convoiul aflat în drum spre Cholon şi alcătuit din patru Jeepuri şi un mic vehicul blindat de transport pentru trupe M-113 se află colonelul Duong Ngoc Lâm, comandantul gărzii civile, colonelul Nguyen Van Quan şi generalul Mai Huu Xuan, fost membru al poliţiei secrete franceze, apoi al celei a lui Diêm, care apoi l-a plasat, şi el, într-un post fără importanţă. În ultimul moment, şi fără să-i anunţe pe Don şi pe Khiem, marele Minh a introdus în grup doi membri ai gărzii lui apropiate: maiorul Duong Huu Nghia şi căpitanul Nhung, omul care, în ajun, i-a omorât cu sânge rece pe Tung şi pe fratele lui.

Cu faţa palidă, încremeniţi în costumele întunecate, Diêm şi Nhu îşi ascund cu greu mirarea la sosirea maşinilor trimise de Don: nu e nicio limuzină. Nici cel mai modest vehicul civil. Li se leagă mâinile la spate, apoi sunt îndemnaţi fără menajamente să urce în micul blindat oprit în faţa bisericii Sfântul-Francisc-Xavier, cu motorul mergând. În interiorul maşinii, pe jumătate descoperită: Nghia, cu mitraliera îndreptată spre ei, şi Nhung. Toţi ofiţerii superiori trimişi de ARVN sunt în celelalte maşini.

Convoiul se clatină pe drumurile haotice din Cholon. Diêm este tăcut, spre deosebire de fratele său, Nhu, care se insultă şi se înjură cu Nhung. Tensiunea urcă pe măsură ce creşte căldura zilei. Diêm este lac de apă. Brusc, vehiculul se opreşte, blocat la o intersecţie a drumului cu o cale ferată. Este momentul pe care l-a ales Nhung ca să se arunce asupra lui Ngô Dinh Diêm, căruia îi străpunge corpul de douăsprezece ori, cu baioneta ataşată la M16, după care îi trage un glonţ în cap. La fel şi lui Nhu, mort deja, mitraliat de Nghia. Din celelalte maşini din convoi n-a ieşit nimeni care să-şi manifeste neliniştea provocată de ţipete şi de împuşcături.

La orele 8.30, cadavrele ajung la Marele Cartier General al armatei sud-vietnameze. Organizatorul-şef al puciului, generalul Don, este acolo, gata să-şi întâmpine valoroşii prizonieri. Este anunţat că au murit pe drum. „Cu siguranţă s-au sinucis". Alb la faţă, Don se întoarce spre Minh. „De ce au murit?", întreabă el, cu glasul sugrumat de furie – îşi dăduse cuvântul de ofiţer că vor fi protejaţi.

Marele Minh ridică din umeri: „Ce mai contează?"

BIBLIOGRAFIE

Thomas A. Bass: *Agent Z21, le meilleur ennemi des Américains. Saigon 946-1975* (Agentul Z21, cel mai bun dușman al americanilor. Saigon 1946-1975), Tallandier, 2010.

Anthony Bouscaren: *The Last of the Mandarins: Diem of Vietnam* (Ultimul mandarin: Diem al Vietnamului), Duquesne University Press, 1965.

Pierre Brocheux: *Histoire du Vietnam contemporain* (Istoria Vietnamului contemporan), Fayard, 2011.

Philip E. Catton: *Diem's Final Failure: Prelude to America's War in Vietnam* (Căderea definitivă a lui Diem: preludiul războiului american în Vietnam), University Press of Kansas, 2002.

William Colby: *Viet Nam. Histoire secrète d'une victoire perdue* (Vietnam. Istoria secretă a unei victorii pierdute), Perrin, 1992.

Etienne Dubuis: *L'Assassinat de dirigeants étrangers par les Etats-Unis* (Asasinarea conducătorilor străini de către Statele Unite), Favre, 2011.

Philippe Franchini: *Les Guerres d'Indochine*, vol. 2: *de 1949 à la chute de Saigon* (Războaiele din Indochina, vol. 2: din 1949 până la căderea Saigonului), Tallandier, col. «Texto», 2011.

Ellen J. Hammer: *A Death in November: America in Vietnam, 1963* (O moarte în noiembrie: America în Vietnam, 1963), E.P. Dutton, 1987.

Kevin Hillstrom și Laurie Collier Hillstrom: *Vietnam War: biographies* (Războiul din Vietnam: biografii), UXL, 2001.

Ken Hughes: „JFK and The Fall of Diem" (JFK și căderea lui Diem) în *The Boston Globe Magazine*, 24 octombrie 1999.

Seth Jacobs: *America's Miracle Man in Vietnam, Ngo Dinh Diem, Religion, Race and US Intervention in Southeast Asia* (Omul-miracol al Americii în Vietnam, Ngo Dinh Diem, religie, rasă și intrevenția SUA în Asia de Sud-Est), Duke University Press, 2004.

— : *Cold War Mandarin. Ngo Dinh Diem and the Origins of America's War in Vietnam, 1950-1963* (Mandarinul Războiului Rece. Ngo Dinh Diem și originile războiului american în Vietnam 1950-1963), Rowman & Littlefield, 2006.

Howard Jones: *Death of a Generation, How the Assassinations of Diem and JFK Prolonged the Vietnam War* (Moartea unei generații. Cum au prelungit războiul din Vietnam asasinarea lui Diem și a lui JFK), Oxford University Press, 2003.

Stanley Karnow: *Vietnam*, Presses de la Cité, 1983.

Henry Cabot Lodge: *The Storm Has Many Eyes. A Personal Narrative* (Furtuna are mai mulți ochi. O poveste personală), Norton & Co., 1973.

Robert McNamara: *Avec le recul, la tragédie du Vietnam et ses leçons* (Privind în urmă, tragedia din Vietnam și lecțiile ei), Seuil, 1996.

John M. Newman: *JFK and Vietnam: Deception, Intrigue and the Struggle for Power* (JFK și Vietnam: Decepție, intrigă și luptă pentru putere), Warner Books, 1992.

Ngô Dinh Thuc: „Autobiographie" (Autobiografie), în *Einsicht*, număr special, august 1982 (în limba franceză).

Nguyen Phu Duc: *Viet-Nam. Pourquoi les Etats-Unis ont perdu la guerre?* (Vietnam. De ce Statele Unite au pierdut războiul), Godefroy de Bouillon, 1996.

Frederick Nolting: *From Trust to Tragedy. The Political Memoirs of Frederick Nolting, Kennedy's Ambassador to Diem's Vietnam* (De la adevăr la tragedie. Amintirile politice ale lui Frederick Nolting, ambasadorul lui Kennedy în Vietnamul lui Diem), Praeger, 1988.

John Prados: *La Guerre du Viêt Nam* (Războiul din Vietnam), Perrin, 2011.

Robert Shaplen: *The Lost Revolution. Vietnam 1945-1965* (Revoluția pierdută. Vietnam 1945-1965), André Deutsch, 1966.

Olivier Todd: *La Chute de Saigon* (Căderea Saigonului), Perrin, col. «Tempus», 2011.

Tran Minh Tiet: *Les Relations américano-vietnamiennes de Kennedy à Nixon, Kennedy-Ngô Dinh Diêm* (Relațiile americano-vietnameze de la Kennedy la Nixon, Kennedy-Ngô Dinh Diêm), vol 1, Nouvelles Editions latines, 1971.

Tran Van Don: *Les Guerres du Vietnam* (Războaiele din Vietnam), Vertiges, 1985.

Geoffrey Warner: „The United States and the Fall of Diem" (Statele Unite și căderea lui Diem), în *Australian Outlook*, decembrie 1974 și aprilie 1975.

Anwar el-Sadat

Cairo,
6 octombrie 1981

Ucis în numele lui Allah

„Întotdeauna există un sfârşit pentru tirani."

Tânărul locotenent al armatei egiptene, în vârstă de douăzeci şi patru de ani, cu o figură de student cuminte, şi-ar fi putut închipui, oare, rostind aceste cuvinte în casa familiei sale din Mallawi, în Egiptul de Sus, că, în curând, va fi el însuşi braţul armat al unui tiranicid? Greu de imaginat. În dimineaţa aceea de 3 septembrie 1981, Khaled Ahmed Chawki el-Islambuli nu nutreşte decât o speranţă paşnică: să-şi încurajeze mama. Noaptea, nişte bărbaţi au năvălit în casă şi l-au tras fără milă din patul lui pe Mohamed, fratele lui mai mare. Şef al unei asociaţii studenţeşti musulmane (*gamaa islamiya)* de la universitatea din Assiut, el era, de mai multe luni, în colimatorul poliţiei. În urmă cu un an şi jumătate, fusese văzut la Mecca, în timp ce Marea Moschee era atacată de un grup fundamentalist islamist din care făceau parte mai mulţi egipteni. Cele două săptămâni de luptă care au urmat se încheiaseră cu două sute cincizeci de morţi şi familia regală saudită făcuse apel la trupele de elită franceze

ale GIGN[1], ca să le vină de hac rebelilor, ale căror arme fuseseră transportate în orașul sfânt cu ajutorul camioanelor care aparțineau unei familii bogate din zonă: familia Ben Laden. Mai recent, Khaled fusese închis câteva ore pentru că smulsese afișele puse în onoarea conducătorului Anwar el-Sadat. Același Anwar el-Sadat care, în noaptea aceea, se lansase într-o spectaculoasă demonstrație de forță, ordonând arestarea a 1 500 de opozanți (câțiva comuniști, dar mai ales islamiști) și desființarea *gamaa islamiya*.

Familia lui Khaled el-Islambuli făcea parte din burghezia egipteană tipică. Hotărât conservatoare și moderat naționalistă. Adepți ai lui Nasser până în măduva oaselor. Dovada: tatăl său, avocat și director juridic al unei mari întreprinderi producătoare de dulciuri, i-a dat la naștere, pe 14 noiembrie 1957, același nume cu al fiului lui Nasser. Crescut alături de cei cinci frați și surori în respectul credinței musulmane, dar departe de orice formă de integrism, Khaled își manifestă, după studiile medii, dorința de a deveni pilot de avion. Eșecul la concursul de admitere îl obligă să aleagă artileria. Termină școala în 1978 și ia diploma cu mențiune. Unitatea lui este staționată lângă Cairo, în tabăra din Huckstep. În weekend, își întâlnește sora, Anisa, la Heliopolis, unde locuiește cu soțul ei, care lucrează la Ministerul Afacerilor Sociale. Khaled este un bun credincios și a sprijinit adesea revendicările mișcării islamiste egiptene, dar fără ca vreodată să aibă intenția să participe direct, personal, la o acțiune violentă împotriva lui Sadat. De-acum nu va mai fi cazul. Arestarea brutală și nedreaptă a fratelui său a trezit în el un sentiment de revoltă și o furie care nu poate fi potolită: aceeași, fără îndoială, care îl stăpânea pe Lenin, cu trei sferturi de secol înainte, după executarea fratelui său de către poliția țaristă. Islambuli este acum convins de asta: omul despre care cei mai eminenți doctori ai credinței musulmane nu încetează să repete că nu mai conduce țara

[1] Grupul de intervenție al jandarmeriei naționale (n.tr.)

după legile lui Dumnezeu trebuie să dispară. În jurnalul lui, scrie în acea zi: „Cea mai mare răsplată pentru un credincios este salvarea și să omori sau să fii omorât în numele lui Dumnezeu."

Fraza este luată dintr-o lucrare pe care i-a împrumutat-o Mohamed Abdel-Salam Farag Attiya. Cu patru ani mai mare decât el, Farag este inginer electrician și, mai ales, conducător religios al unui mic grup islamist botezat Al-Jihad („războiul sfânt"). În cartea lui, *Rugăciunea absentă*, se revendică de la gânditorul Ibn Taymiyya care, la confluența secolelor al XIII-lea și al XIV-lea, acorda legitimitate luptei populare împotriva unei puteri, sigur musulmane, dar de origine străină – cea a prinților mongoli. După Farag, jihadul este acum prioritar față de toți ceilalți piloni ai Islamului (profesiune de credință, post în timpul Ramadanului, pelerinaj, rugăciune de cinci ori pe zi, pomană) și a venit momentul să se pornească mai degrabă la lupta împotriva dușmanului de aproape, decât contra dușmanului îndepărtat. Împotriva guvernelor musulmanilor necredincioși, nu împotriva guvernelor evreilor și ale creștinilor. Împotriva lui Sadat, mai degrabă decât împotriva Ierusalimului, Parisului sau New Yorkului. Cel puțin pentru moment.

Islambuli și Farag s-au întâlnit cu un an înainte, în vara lui 1980, într-o moschee cunoscută pentru virulența predicilor pe care le rostesc acolo imamii ei: Boulakel-Dakrur, aflată într-un cartier de la periferia de vest a orașului Cairo. Farag a înțeles imediat interesul pe care l-ar putea căpăta într-o zi pentru cauză poziția lui Khaled în rândurile forțelor militare. În armată, Farag poate conta și pe susținerea locotenent-colonelului Abboud Abdel-Latif Hassar el-Zumr. Convertit de mult timp, ofițerul chiar a propus, la începutul anului, în cadrul unei reuniuni secrete, să se declanșeze un atac împotriva reședinței prezidențiale de la Barrage, situată foarte aproape de satul lui natal. Cunoștea fiecare metru pătrat din împrejurimi. Repede, s-a apreciat că reședința era prea bine păzită și s-a renunțat la acea idee. La fel cum s-a renunțat și la planul de a doborî elicopterul lui

Sadat în momentul aterizării în curtea reşedinţei (este întotdeauna însoţit de alte două aparate şi nu se poate şti în care dintre ele călătoreşte *rais*[1]). Sau la cel de a bombarda reşedinţa cu ajutorul mortierelor (cum puteau fi siguri că va muri sub dărâmături?) În cele din urmă, adunarea s-a încheiat cu propunerea de a gândi un mijloc mai bun de a acţiona, pe viitoarea dată de 6 octombrie. Din 1973, o mare defilare militară sărbătoreşte în acea zi „victoria" în Războiului din Octombrie împotriva Israelului (în realitate, momentul în care armata egipteană a reuşit să traverseze Canalul Suez şi linia Bar-Lev). Rămâne să vadă cum pot organiza o operaţiune eficientă cu această ocazie.

Miercuri 23 septembrie, la orele 10.15, maiorul Makram Abdel A'al, care comandă Brigada 333 de artilerie a armatei egiptene, îl convoacă pe locotenentul Islambuli în biroul lui. Îl anunţă foarte serios că el a fost ales să conducă un detaşament de douăsprezece tunuri în timpul defilării din 6 octombrie. Khaled este foarte tulburat: prevăzuse ca, la acea dată, să meargă la familia sa, la Mallawi. Fratele lui era tot în închisoare, aşa că îi promisese mamei să vină să petreacă sărbătoarea de Eid al-Adha împreună cu ea. Îşi imploră superiorul să-l scutească de această onoare. Maiorul refuză, dându-i de înţeles că orice argument este zadarnic. „De acord, accept", sfârşeşte prin a ceda Islambuli, după care adaugă, foarte încet: „Facă-se voia Domnului". Maiorul l-a auzit, dar pune fraza pe seama religiozităţii bine cunoscute a tânărului său locotenent.

De a doua zi, Khaled participă, în fruntea unităţii sale, la prima repetiţie a defilării militare. Când camionul în care s-a instalat trece prin faţa lojei goale unde, peste mai puţin de două săptămâni, urmează să stea Sadat, privirea lui devine şi mai atentă, mai pătrunzătoare. Vehiculul său merge încet, iar el profită de asta ca

[1] În limba arabă, *rais* are sensul de conducător. (n.tr.)

să observe de mai aproape împrejurimile și să aprecieze distanța care desparte asfaltul de estrada pe care zeci de muncitori o termină de instalat. Îi trece prin cap o idee nebunească și ține neapărat s-o împărtășească prietenilor săi din Al-Jihad. Încă din seara următoare, după ce și-a petrecut noaptea la sora lui, la Heliopolis, Khaled se întâlnește cu Farag la un prieten comun. Șeful religios al grupului are piciorul în ghips – fără îndoială din cauza faptului că, în timpul arestărilor masive din 3 septembrie, a fugit de poliția care îl urmărea, reușind până la urmă să scape. Când Khaled îi prezintă planul, Farag îl ascultă fără să scoată un cuvânt, cu ochii strălucind de emoție. Fără îndoială, tocmai au găsit metoda și omul care lipsea pentru a scăpa Egiptul de faraon.

*

Anwar el-Sadat s-a născut în 1918, într-o familie cu treisprezece copii. Fiul unui țăran modest, cu trei acri de pământ, are pielea întunecată a egiptenilor ai căror strămoși erau sclavi – familia din partea mamei este de origine sudaneză. Crește în satul Mit Aboul Kom, între Alexandria și Cairo, în adâncul deltei Nilului, unde învață să înoate, gata să se înece de nenumărate ori. Noaptea doarme lipit de cuptorul de pâine care tronează în camera principală a casei, unde pe jos e doar pământ bătătorit. Își petrece zilele afară, cu picioarele goale, îmbrăcat într-o simplă *gandura*[1], ducând vacile și bivolii la canal sau ajutând la strânsul smochinelor și al bumbacului. Îi place să citească și îi place istoria: idolii lui sunt Mustafa Kemal Ataturk, Mahatma Gandhi și... Adolf Hitler. Se visează cu voce tare eroul unui Egipt eliberat, în sfârșit, de orice ocupație străină. După secole de prezență otomană, britanicii profitaseră, în 1882, de o revoltă naționalistă, ca să-și instaureze dominația politică și economică asupra regiunii. Preluând controlul Canalului Suez în detrimentul

[1] *Gandoura* sau *gandura*, tunică ușoară din lână sau bumbac, fără mâneci. (n.tr.)

celor care îl construiseră (francezii şi egiptenii!), îşi asiguraseră un acces mai rapid la drumul către Indii. După Primul Război Mondial îi mai alungaseră încă puţin pe francezi din împrejurimi, împingându-i spre Siria şi Liban. Proclamarea independenţei ţării, în 1922, nu schimbase deloc lucrurile: fostul sultan devenit rege, Fuad I, la fel ca mai târziu, după 1936, fiul lui, Faruk, elev la o academie militară engleză, nu părea deloc decis să-i alunge pe britanici din Cairo.

Ajuns adult, Sadat încearcă diferite meserii banale (negustor, ziarist, şofer de taxi, actor), înainte de a intra la Academia regală din Cairo. Repartizat după studii la serviciile de telecomunicaţii, în timpul celui de al Doilea Război Mondial se transferă ca spion la serviciile forţelor Germaniei naziste: orice mijloc este bun pentru a încerca să alungi din Egipt ocupantul britanic... Arestat după o întâlnire cu emisarii lui Rommel pe *boat-house* aparţinând unei dansatoare de night-club, reuşeşte să evadeze după optsprezece luni de închisoare. Această primă experienţă la închisoare îi trezeşte următorul gând: „Un bărbat curajos găseşte în suferinţă drumul propriului destin". Ajutând, în 1946, un prieten să-l omoare pe ministrul egiptean al Finanţelor, pro-britanic, se întoarce după gratii pentru trei ani, după care se alătură grupului de „ofiţeri liberi", creat imediat după primul război arabo-israelian, din 1948. Dar e prea târziu ca să preia conducerea acestuia: fostul său tovarăş de luptă, Gamal Abdel Nasser, este şef necontestat de mai multe luni. În loc să tragă sforile ca să-i ia locul, alege să-l slujească. Şi să-şi întemeieze o nouă familie după ce a divorţat. Se căsătoreşte cu Jihane Raouf, de numai şaisprezece ani: o tânără fată de familie bună, al cărei tată este funcţionar la stat şi a cărei mamă este englezoaică şi creştină, născută Gladys Charles Cotrell.

În vara anului 1952, „ofiţerii liberi" îl răstoarnă pe Faruk I, regele-marionetă al unei ţări supuse bunului plac al câtorva familii de mari proprietari de pământuri şi al unor companii britanice atotputernice. Şi el, Anwar el-Sadat, este cel pe care Nasser îl însărcinează

să anunțe la radio victoria revoluției. Timp de mai mulți ani, va ocupa funcții politice și administrative subalterne. Trăiește în umbra șefului său, fără să arate vreo nemulțumire, fără să pretindă nimic, fără să spere nimic. Președintele egiptean îl poreclește „colonelul de acord"? Râde și el de asta. Consideră că timpul curge în favoarea lui. Mai ales, ținându-se departe de jocurile politicienilor, își face socoteala că, într-o zi, va avea de câștigat de pe urma unei aparente distanțări față de un regim ale cărui titluri de glorie (sfârșitul protectoratului britanic, lichidarea feudalismului administrativ, naționalizarea Canalului Suez, victoria împotriva coaliției israeliano-franco-britanice din toamna lui 1956, începutul construirii unui regim socialist) nu poate ascunde insuccesele economice. Nici gradul înalt de corupție care otrăvește statul. Nici sentimentul de umilință care îi domină pe egipteni după Războiul de Șase Zile, din 1967, la sfârșitul căruia a trebuit ca Fâșia Gaza și Peninsula Sinai să fie cedate Israelului. Viitorul îi va da dreptate ascultătorului ofițer, considerat ca fiind lipsit de importanță.

Când Nasser moare din cauza unei crize cardiace, pe 28 septembrie 1970, Sadat este „atins de bunăvoința istoriei după ce atât de mult timp aceasta îl ignorase" (François Mitterrand). Îi urmează fostului conducător, fără ca să încerce cineva să se opună: nu era el, oare, vicepreședintele *rais*-ului? Celor care îl îndeamnă să reînceapă războiul împotriva Israelului, unindu-și forțele cu cele ale Libiei, Sudanului și Siriei, ai căror noi conducători (Gadhafi, Nemeyri și Hafez al-Assad) încearcă să se afirme pe scena internațională, în special față de țările din Lumea a Treia, le răspunde cu un refuz categoric. Din punctul lui de vedere, mai urgent este să-și consolideze puterea în interiorul granițelor țării. Să alunge umbra lui Nasser. Să răstoarne alianțele interne tradiționale. În timp ce procedează la arestarea șefilor stângii egiptene, nostalgică după *rais*, face tot mai multe gesturi destinate să favorizeze mulțimile musulmane.

Nasser îi vâna, oare, pe islamiști? Sadat eliberează sute dintre aceștia, care putrezeau în închisori de mai bine de cincisprezece ani: în 1954, după ce un membru al confreriei Fraților Musulmani, acești carbonari egipteni ai Islamului, a tras asupra lui Nasser la Alexandria, în timpul unui discurs al său, o violentă represiune se abătuse asupra islamiștilor (localuri arse, conducători torturați și închiși, mișcarea interzisă etc.).

Oare Nasser voia să instaureze o republică socialistă laică? Sadat anunță o reformă a Constituției, care afirmă caracterul musulman al regimului, rebotezând Egiptul cu numele de Republica Arabă Egipt, și o rupe cu URSS, acel stat ateu ai cărui mii de consilieri militari prezenți la Cairo sunt expulzați: nu s-au dovedit, oare, incapabili să învingă Israelul în timpul umilitorului Război de Șase Zile?

Fără îndoială, Sadat duce această politică de relaxare în privința islamiștilor în parte din calcul politic, dar, în parte, și din sinceritate. Educat de o bunică foarte religioasă, Coranul a fost prima carte din care va trage învățăminte și un tovarăș credincios în celula anilor tinereții. Foarte repede, învață pe dinafară cele o sută paisprezece sure sfinte. Încă de la primii săi pași pe coridoarele puterii, nu va pierde niciodată ocazia de a-și reafirma atașamentul sincer față de credința musulmană, repetând cui voia să-l asculte că „n-aș fi putut împlini toate astea dacă Dumnezeu n-ar fi vrut, dacă nu mi-ar fi condus pașii, dacă nu mi-ar fi inspirat intențiile, hotărârile". Tânărul locotenent are chiar contacte strânse cu asociațiile Fraților Musulmani, al căror curaj îl admiră și de a căror forță se teme. Considerând că nu poate păstra puterea fără binevoitoarea lor neutralitate, este decis să practice în privința lor o politică de concesii. N-a uitat mai ales că, în timpul șederilor lui în temnițele englezești, ei, Frații Musulmani, au fost cei care au avut grijă de familia lui.

Opțiunea de a ataca Israelul, în 1973, împreună cu Siria, corespunde, printre altele, acestei preocupări: să le reamintească

islamiştilor că împărtăşeşte alături de ei anumite valori. Pe termen mediu, este, de asemenea, metoda de a-şi conduce politica dintr-o poziţie de forţă, asigurându-şi astfel sprijinul unei mari părţi a poporului, în mod firesc antisionist, şi al imensei majorităţi a lumii arabe, la fel de antisionistă. Aceste susţineri interne şi internaţionale, apreciază el, îi vor permite să aibă libertate de acţiune pentru a lansa, pe viitor, iniţiative diplomatice. Inclusiv unele dintre cele mai spectaculoase şi mai neaşteptate.

După câteva cuceriri teritoriale obţinute ca urmare a efectului de surpriză, armata egipteană este învinsă în timpul Războiului de Yom Kipur, dar Sadat transformă înfrângerea militară în victorie politică, datorită acordurilor semnate la încheierea conflictului. A şters durerosul eşec din 1967 şi a pus capăt mitului invincibilităţii armate israeliene, pe care a reuşit s-o respingă. În lumea arabă, este un erou. Statul evreu se retrage din Sinai, preludiu la redeschiderea Canalului Suez (efectivă în 1975).

Orientat spre Statele Unite, Sadat beneficiază acum de ajutoare şi de armament american: e departe de vremurile când Kissinger îl caracteriza drept „un clovn politic". Egiptul este prosper: preşedintele lui lansează o politică de largă liberalizare şi de deschidere economică (Infitah), de care vor profita clasele mijlocii. Socialismul arab este îngropat. Curând, se simte destul de puternic ca să facă cel mai incredibil gest pe care un conducător arab îl poate îndrăzni: o apropiere strânsă cu evreii. „În deşert, la poalele muntelui lui Moise, aproape de mănăstirea Sfânta Ecaterina, mi-a venit ideea misiunii mele de pace. Este sfântă, inspirată de Dumnezeu", va spune el într-un interviu. După o călătorie la Ierusalim, în noiembrie 1977, spre furia lumii arabe, pentru care Oraşul Sfânt al Islamului, care găzduieşte moscheea al-Aqsa, este „ocupat" (regele Faisal al Arabiei Saudite declară, cu această ocazie, că se roagă ca avionul cu care Sadat zboară spre Israel să se zdrobească de muntele Sinai „pentru ca Dumnezeu să-i apere astfel pe arabi de dezonoare"), semnează,

în septembrie 1978, acordurile de la Camp David cu Israelul, la inițiativa președintelui american Jimmy Carter. Sunt prevăzuți termenii unui tratat de pace israeliano-egiptean, normalizarea relațiilor dintre cele două țări, cu schimb de ambasadori, recunoașterea de către Ierusalim a autodeterminării palestinienilor și retrocedarea Sinaiului către Egipt. Un tabu a fost distrus.

Gestul lui este aplaudat cu entuziasm de Occident și denunțat cu urlete de șoimii israelieni și de cei din lumea arabo-musulmană. Întrucât a acceptat dialogul cu evreii, la Beirut și Aden se consideră că Sadat și-a vândut sufletul și i-a abandonat pe frații palestinieni, victime ale terorismului israelit. Liga arabă părăsește capitala egipteană, ca să-și instaleze birourile la Tunis. Yasser Arafat îl califică pe președintele egiptean drept „trădător". La Damasc, Hafez al-Assad proclamă o zi de doliu național. Țările din Golf anunță că suspendă toate ajutoarele financiare spre Cairo. Mai grav, milițiile islamiste radicale ridică tonul. Toate gesturile mai vechi ale lui Sadat în favoarea lor li se par acum de un pur oportunism politic. La fel și când, din 1973, a favorizat apariția asociațiilor și sindicatelor universitare islamiste. Cu lovituri de bâte și sloganuri eficiente („mărturisiți întru Islam: acolo unde este un cabaret, acolo unde este o biserică, construiți o moschee"), *gamaa islamiya* lichidase atunci mișcările de stânga ale lui Nasser din facultăți.

Ceea ce președintele egiptean nu prevăzuse este că fundamentaliștii wahhabiți[1], prin inițiativele lor cum ar fi înființarea de centre de sănătate în cartierele cele mai sărace, alfabetizarea copiilor respinși în școlile publice supraaglomerate sau construirea, în marile

[1] Suniți, wahhabiții recomandă o interpretare strictă, rigidă, literală a Coranului. Toți musulmanii care se opun viziunii lor radicale față de Islam sunt considerați eretici. Din partea familiei regale saudite, beneficiază de susținere logistică și financiară, care le-a permis să se dezvolte în mod spectaculos în tot Orientul Mijlociu, mai ales după al Doilea Război Mondial și după acordul dintre președintele Roosevelt și Ibn Saud. (n.a.)

metropole, de refugii pentru cei fără adăpost, nu vor atrage numai tineretul fără loc de muncă și sărac, care părăsește satele în speranța unei vieți mai bune la oraș, ci și o întreagă parte a fostelor clase dominante, alungate din administrație de Sadat. Ce n-a mai prevăzut este și că gesturile prietenești față de Frații Musulmani și mișcările religioase au favorizat radicalismul acestora în detrimentul lui. Când, în mai 1980, Sadat proclamă că *sharia* este sursa principală a dreptului, lasă impresia că nu înțelege și nici nu-și amintește măcar de o frază pe care o rostise cu câteva luni înainte: „Adorați-l pe Dumnezeu după cum vă cere inima, dar nu vă impuneți voința altora". Când Sadat susține că este pentru întoarcerea la văl, la purtarea bărbii, la programe religioase televizate mai lungi, este pentru ei o ocazie bună de a denunța legea Jihane (cu referire la prenumele soției sale), acea reformă a statutului personal care îi permite unei femei să divorțeze de un soț poligam, recăsătorit fără consimțământul ei. Sau o ocazie de a flutura un exemplar din ziarul american *Playgirl*, în care aceeași Jihane al-Sadat a acordat un interviu, publicat pe o pagină care prezenta un bărbat gol. Când Sadat amintește de o politică de control al nașterilor, este suspectat că încurajează minoritatea creștină coptă care, prin demografia sa galopantă, este vinovată, după părerea lor, de prozelitism: între 1978 și 1981, în Vechiul Cairo, la Alexandria, la Assiut și Mineih (două bastioane copte) au izbucnit violente scandaluri interconfesionale. La Alrzabdria este mitraliată o biserică (gest revendicat de grupul Al-Jihad).

În aceste tragice evenimente, aparenta neutralitate a lui Sadat nu face decât să stârnească revolta islamiștilor care, în campusurile universitare, fac să domnească teroarea. Decanul unei facultăți din Alexandria este sechestrat și amenințat cu moartea dacă nu renunță la învățământul mixt și la cursurile din timpul orelor de rugăciune. Pe străzile marilor orașe, li se cere cuplurilor care se țin de mână să arate certificatul de căsătorie. Magazinele care vând televizoare

(„magazinele păcatului") sunt distruse, saloanele de coafură închise cu forța în momentul rugăciunii. Tot atâtea inițiative impuse de către cei mai duri fundamentaliști. De către cei care au citit cărțile martirului Sayyid Qutb, printre care *Simboluri care marchează drumul*, un text radical care este pentru ei ceea ce era *Ce-i de făcut?* a lui Lenin pentru bolșevici. Sau de către cei care sorb cuvintele șefilor religioși ca șeicul Salâh Abû Ismâ'il, un apropiat al Fraților Musulmani: „Sadat a decis să treacă de la modelul națiunii științei și a credinței și de la modelul lui Umar[1] la cel al laicității și la modelul lui Atatürk. Anunță atunci că nu există politică în religie și nici religie în politică. Prin această expresie, consider că se desparte de Islam. Și-a pierdut locul în inimile noastre".

Datorită politicii sale de apropiere cu Israelul, prins într-o formă de megalomanie și de mulțumire de sine, înconjurat de lingușitori și de curteni, îmbogățit de noii aliați americani, în 1981 Sadat nu-și mai dă seama de unele realități. Nu mai vede sărăcia și mizeria milioanelor de compatrioți; nu percepe nivelul de creștere al sentimentului antisionist în societatea egipteană; nu aude chemările zilnice ale celor care, asemenea lui Farag, își încurajează fidelii să-l omoare pe despot din același motiv invocat odinioară în lupta cu cruciații care invadaseră pământul sfânt musulman.

Crezând că a reușit, prin câteva promisiuni simbolice, să cumpere pacea religioasă, Sadat n-a făcut decât să hrănească o viperă gata să-l muște de mână.

*

[1] În 717, este semnat un pact între Umar Ibn Abd al-Aziz și monoteiștii non-musulmani (în principal creștini). Aceștia din urmă se angajează să trăiască sub regimul *dhimma* (termen istoric din dreptul musulman care îi desemnează pe supușii nemusulmani ai unui stat sub guvernare musulmană, legați de acesta printr-un pact de protecție discriminatorie), care le interzice mai ales să construiască biserici, să urce pe cal, să stea de vorbă cu musulmanii, să vândă băuturi acidulate, să poarte cruce etc. (n.a.)

Pe 26 septembrie, Farag și Khaled se întâlnesc la un prieten comun, Abdel-Hamid Abdel-Salam Abdel A'al, librar. În ajun, Khaled își rugase mentorul să-i găsească „asistenți" ca să-și ducă la bun sfârșit acțiunea: sunt prezenți. Doi soldați al Domnului. Doi soldați pur și simplu: Ata Tayel Hemeida Reheil este ofițer în rezervă, Hussein Abbas Mohamed, sergent instructor la Școala de apărare civilă și trăgător de elită. Planul este relativ simplu. Khaled va conduce coloana de tunuri de 131 de mm, urcate pe remorci, care participă la parada din 6 octombrie. Datorită unei false scrisori care vine de la unitatea lui, va reuși să aibă alături de el doi tovarăși, care vor acționa la ordinul lui în momentul când vor rece prin fața tribunei prezidențiale, situată la vreo treizeci de pași. Cum? Vor afla curând.

După ce cei cinci bărbați au jurat că nu vor dezvălui nimănui complotul lor, citesc împreună Coranul și se despart, cu inima plină de bucurie și de hotărâre. Farag a promis, pentru săptămâna următoare, armele cerute de Khaled: patru grenade de mână, un pistol și o sută de gloanțe – plătite în parte cu banii din prada luată de mișcările islamiste din casele copte în timpul revoltelor din ultimele luni. Insurgenții au nevoie de ele, căci în ziua aceea soldații care defilează nu sunt înarmați, nu au dreptul să aibă gloanțe și armele lor nu au percutoare. Înainte de a se întâlni, survine o primă alertă, venind din propria lor tabără: colonelul Zumr, informat de planul prietenilor săi, a decis în cele din urmă să se opună! După el, uciderea lui Sadat în acel moment este timpurie: Frații nu au mijloacele de a prelua puterea și acest asasinat nu va folosi decât la consolidarea puterii laice, care-i va găsi cu ușurință un succesor faraonului mort, apreciază el de la înălțimea celor treizeci și cinci de ani ai lui și a statutului său de ofițer comandant, mai experimentat cu zece până la cincisprezece ani decât cadeții lui. Rezervele îi sunt împărtășite de Karam Zuhdi, responsabil al ramurii Egiptului-Mijlociu a activiștilor din Al-Jihad (Minia, Assiut...). Violent anticreștin, consideră că lupta trebuie să fie dusă în primul rând împotriva

copţilor, vinovaţi că răspândesc „calomnii, proclamaţii sau scrieri nazarinene care atacă dogma islamică şi îi îndeamnă pe tineri să se refugieze în sânul Bisericii, să tragă clopotele în timpul chemării muezinului, să facă să defileze cercetaşii şi asociaţiile creştine ca să-şi arate forţa, să difuzeze chiar exemplare din Evanghelii în autobuzele publice şi în cafenele". În cel mai rău caz, Sadat este ostaticul lor; în cel mai bun, complicele lor.

Dar Farag şi tovarăşii lui nu vor să audă nimic. Pentru ei, poporul Egiptului este în aceeaşi stare insurecţională ca poporul iranian. Un act, fie el şi unul simbolic, va fi suficient să răstoarne regimul şi să permită, ca la Teheran, în urmă cu doi ani, instaurarea unui adevărat regim islamic. Zuhdi, dornic de luptă şi grăbit să combată, este, până la urmă, de acord cu ei, convins că grupa lui este în stare să cucerească Assiut a doua zi după moartea tiranului şi să pregătească revoluţia populară naţională[1]. Manifestându-şi totuşi profundul scepticism, Zumr îşi dă acordul pentru aplicarea planului ale cărui ultime detalii sunt puse la punct în alte două şedinţe, din 2 şi 4 octombrie, dimineaţa.

Pentru a justifica prezenţa alături de el, în ziua defilării, a celor trei soldaţi necunoscuţi, Khaled a fost nevoit să dea dovadă de maximum de ingeniozitate. În primul rând, ca să scape de cei trei oameni repartizaţi în mod normal alături de el, va avea nevoie de noroc şi de iniţiativă. Dacă unul dintre cei trei se îmbolnăveşte la momentul potrivit, ceilalţi doi sunt înlăturaţi conform regulilor: primul a fost trimis în permisie, al doilea – însărcinat cu o misiune îndepărtată. Dar, pentru ca superiorii să accepte ca acei trei soldaţi să-i fie adjuncţi, Khaled a trebuit să dea de înţeles că făceau parte din serviciile secrete ale conducătorului; în atmosfera tensionată care domnea după revoltele împotriva copţilor şi după valul de arestări din 3 septembrie, faptul a fost acceptat cu uşurinţă.

[1] Se va ţine de cuvânt şi va declanşa gherila la două zile după asasinarea lui Sadat, dar unităţile de paraşutişti ale generalului Mubarak vor zdrobi mişcarea în câteva ore. (n.a.)

În duminica de 4 octombrie, Farag, care își răsese barba, trece să-și ia cu Fiatul lui bleumarin cei doi „asistenți" din piața Ismailia. Direcția: tabăra Huckstep. La două sute de metri de el, Ata Tayel și Abbas Mohamed coboară din mașină ca să intre în tabără pe jos. Nimeni nu le cere permis de intrare. Ajung la cortul lui Khaled și îl așteaptă răbdători, așa cum s-a prevăzut.

Khaled și-a petrecut noaptea trecută la sora lui, la Heliopolis. Părăsind apartamentul, a lăsat în camera lui un bilet care seamănă cu un scurt testament: „Te rog, înțelege-mă. Nu am comis nicio crimă. Ceea ce am făcut, am făcut din iubire pentru Dumnezeu îndurătorul, Atotputernicul. Nu vreau nimic pentru mine. Nu caut nici laudă, nici răsplată. Pentru mine nu vreau nimic. Dacă unul dintre voi suferă din vina mea, vă rog, iertați-mă". Când ajunge și el în tabără, ținându-și în mână valiza Samsonite maro, plină cu grenade și gloanțe (ofițerii nu sunt controlați la intrare), îi găsește pe ce doi bărbați plantați ca niște țăruși în fața cortului. Cu o brutalitate puțin exagerată le dă câteva ordine greu de executat. Iluzia este perfectă. Unui membru al unității care îl întreabă cine sunt, Khaled îi răspunde, cu un aer misterios, că presupune că este vorba despre oameni trimiși de la Informații. În cele patruzeci și opt de ore care vor urma, nimeni nu se va aventura să se apropie de ei sau să le vorbească. Cu atât mai puțin să-i supravegheze.

Luni dimineață, la megafonul taberei se ordonă să fie adunate în corturi toate armele ușoare care ar trebui purtate în timpul defilării de a doua zi. Toate percutoarele puștilor, pistoalelor și mitralierelor trebuie să fie scoase și predate comandanților de unitate, care vor verifica dacă armele sunt inofensive. Khaled desemnează un om să supravegheze cortul în care sunt păstrate armele unității lui: Ata Tayel. Și un altul pentru a recupera piesele: Abbas Mohamed. Totul este sub control.

*

„Jihane, contez pe tine pentru Şarif. E mare, are cinci ani, vreau să vadă defilarea. Şi să poarte uniforma".

În acea dimineaţă de 6 octombrie 1981 este încă devreme, dar căldura s-a instalat deja în toate camerele familiei Sadat. Jihane ştie de pe-acum că nu i se va supune soţului ei: nu se pune problema să-l facă pe Şarif, care este astmatic, să poarte acea uniformă grea şi apăsătoare, croită după modelul celei a bunicului său – adică după modelul uniformelor germane pe care comandantul le admiră atât de mult: strânse, strâmte, rigide. Lui Jihane el-Sadat nu-i plac deloc aceste manifestaţii militare solemne, în timpul cărora soţul ei se simte obligat să se „deghizeze", purtând până şi un baston de mareşal sub braţ. „Nu înţelegi nimic din adevăratul stil al vieţii militare", îi răspunde el cu un zâmbet oarecum condescendent. De altfel, în ziua aceea Jihane se hotărâse la început să urmărească defilarea de acasă, din faţa televizorului, împreună cu cele trei fete; fiul, Gamal, se afla în Statele Unite. Sub presiunea ofiţerului de securitate, revoltat, sfârşise prin a se răzgândi, dar, cum s-a decis în ultimul moment, a întârziat cu pregătirile. Pentru prima dată în şapte ani, nu a avut timp să-i întâmpine pe vicepreşedintele Hosni Mubarak şi pe ministrul Apărării, care, în mod tradiţional, vin să-l ia pe Sadat ca să-l însoţească la Medinet Nasr, Oraşul Victoriei. După ce a auzit închizându-se uşa de la intrare, se îndreaptă din camera ei spre fereastra care dă spre intrarea în locuinţă, dar umbra soţului ei părăsise deja grădina. Privirea i-a mai întârziat câteva clipe pe alei şi pe peluze. Ieri încă, Anwar stătea acolo, pe un scaun, pregătit să citească, având-o pe genunchi pe micuţa Yasmine, în timp ce un fotograf imortaliza acea scenă înduioşătoare.

Odată îmbrăcată şi pieptănată, Jihane coboară scara mare a casei şi se pregăteşte să iasă, când zăreşte, pus pe un scaun, bastonul de mareşal al lui Sadat. L-a uitat sau anul acesta voia să-i facă o plăcere? Îşi promite că-l va întreba seara, la întoarcere.

Este ora 3 dimineața când Khaled el-Islambuli își trezește unitatea. În mai puțin de trei ore, toți oamenii trebuie să fie gata să urce în camioane pentru a ajunge la Orașul Victoriei. În timp ce toată lumea se pregătește, el se duce în cortul unde sunt depozitate armele adunate. Abbas Mohamed l-a supravegheat toată noaptea, nimeni n-a pătruns înăuntru, îi raportează el șefului. Acesta ia patru mitraliere, le încarcă folosind cartușe cu gloanțe adevărate. Pune la loc percutoarele și i le întinde complicelui său. Omul le așază printre celelalte, după ce a fixat la capătul țevilor o bucățică de cârpă, ca să le recunoască.

La ora 6, cei patru islamiști iau armele marcate și urcă în același camion. Khaled, instalat în cabină, îi cere șoferului să se ducă să-i ia un sandviș. În lipsa lui, pune mai multe grenade de mână în casca pe care o strecoară sub scaun. Convoiul pleacă.

Când Sadat îi descoperă pe Jihane și pe cei patru copii ai lui în gradenele de sus ale tribunei oficiale, unde se pregătește să se așeze, fața i se luminează cu un zâmbet larg. Nici măcar nu pare să observe că Șarif poartă haine ușoare și nu uniforma frumoasă pe care dorea s-o vadă pe umerii lui. După lungi minute de aplauze, președintele egiptean se instalează în primul rând al tribunei, care se înalță cu un metru și jumătate deasupra drumului pe care o vor lua unitățile ce sărbătoresc victoria asupra Tzahal[1], din 1973. Defilarea poate începe.

„Și, acum, iată vitezele noastre trupe de gherilă", anunță un megafon. Nu se întâmplă nimic. Murmure în gradene. După două minute interminabile, primele vehicule încărcate cu trupe de elită își fac în sfârșit apariția, în timp ce se aude un uriaș huruit: sunt avioanele de luptă Mirage, care zboară deasupra Orașului Victoriei. În urma lor, lungi dâre negre, roșii, albe – culorile drapelului egiptean.

[1] Armata israeliană (n.red.)

Ca să le vadă mai bine, Sadat își fereşte faţa cu cascheta şi dă capul mult pe spate. Brusc, un camion de trupă plasat în coloana cea mai apropiată de tribună se opreşte chiar în faţa preşedintelui egiptean. Pare să fi făcut pană. Patru bărbaţi coboară sprinteni – unul din cabină, ceilalţi trei de pe platformă – şi se îndreaptă spre el. Convins că vin să-l salute, Sadat nu pare îngrijorat. Niciun membru al gărzii prezidenţiale nu reacţionează. Camerele televiziunii egiptene şi ale celei americane filmează scena.

Ajuns în pas alergător la baza tribunei, Khaled aruncă o grenadă fumigenă peste parapetul pe care îl sare în câteva secunde. Bine înfipt pe picioarele depărtate, urcat pe zidul scund care separă estrada de asfalt, goleşte încărcătorul în preşedinte şi în oamenii din jurul acestuia. Complicii fac la fel, trăgând la întâmplare spre ţinte pe care nu le văd. Între două rafale, aruncă grenade în mulţimea de demnitari care urlă. Cu privirea fixată asupra lui Sadat, întins pe jos cu treizeci şi şapte de gloanţe în corp, Khaled strigă: „L-am ucis pe faraon".

Masacrul pare că nu se va termina niciodată. Fotograful lui Sadat cade, lovit mortal. La fel, şi ambasadorul Cubei, un episcop copt şi alte patru personalităţi de rang înalt. Douăzeci şi şapte de spectatori sunt răniţi, printre care şi ministrul irlandez al Apărării, James Tully. Dar şi Hosni Mubarak, atins la mână, şi Fawzi Abdel Hafez, secretarul preşedintelui. Cei doi stăteau lângă Sadat.

Când, în cele din urmă, tirurile încetează, un spectacol dezolant se prezintă ochilor supravieţuitorilor şi ajutoarelor care sosesc: peste tot sânge, bucăţi de sticlă, scaune răsturnate, corpuri neînsufleţite. Cei patru atacatori sunt arestaţi.

După ce împuşcăturile iau sfârşit, Jihane el-Sadat se smulge din braţele ofiţerului de securitate ca să ajungă la baza tribunei, „Unde este preşedintele Sadat?", strigă ea la o gardă pe care a recunoscut-o. „E bine, sănătos, şi l-am dus până la elicopterul care îl transportă la spitalul din Maadi", răspunde soldatul.

Omul nu minte deloc. În acel moment, Anwar el-Sadat încă mai respiră.

După câteva minute, Jihane el-Sadat intră în incinta spitalului Maadi. Privirile medicilor pe care le întâlneşte sunt fixe şi triste. La fel ca ale Suzannei şi ale lui Hosni Mubarak, cu mâna bandajată, aşezaţi unul lângă altul într-o sală de aşteptare cufundată într-o tăcere totală. După o jumătate de oră, Jihane el-Sadat a înţeles. Se ridică şi se aşază în faţa vicepreşedintelui Hosni Mubarak. „Sadat a murit, îi spune ea cu o voce uimitor de liniştită. Acum e rândul tău să conduci ţara. Te rog, domnule, ai grijă de Egipt."

Apoi se îndreaptă spre blocul operator şi se aruncă, în lacrimi, pe corpul soţului ei, căruia tocmai i-au închis ochii. De asemenea, i-au legat un bandaj în jurul capului ca să-i ţină maxilarul. După câteva minute, fetele şi ginerii pătrund şi ei în încăpere şi înconjoară patul pe care este întins trupul lui Sadat. Din piepturile lor, unite prin aceeaşi emoţie, se înalţă rugăciunea morţilor: „Suntem ai lui Dumnezeu, trebuie să ne întoarcem la El. Nu există alt Dumnezeu în afara lui Allah şi Mahomed este profetul Lui".

Sunt aceleaşi cuvinte pe care Khaled el-Islambuli le va rosti, pe 15 aprilie 1982, cu câteva minute înainte de a fi executat.

BIBLIOGRAFIE

Philippe Aziz: *Les Kamikazes d'Allah: études historiques* (Kamikaze ai lui Allah: studii istorice), Didro, 2002.

Kirk J. Beattie: *Egypt During The Sadat Years* (Egiptul în epoca lui Sadat), Palgrave, 2000.

Thierry Desjardins: *Sadat, pharaon d'Egypte* (Sadat, faraonul Egiptului), Editions Marcel Valtat, 1981.

Gulpérie Efflatoun-Abdalla: *D'une mort à l'autre* (De la o moarte la alta), L'Harmattan, 2002.

Amr Elshobaki: *Les Frères musulmans des origines à nos jours* (Frații Musulmani, de la origini până în zilele noastre), Karthala, 2009.

Mohamed Heykal: *L'Automne de la colère. L'assassinat de Sadat* (Toamna furiei. Asasinarea lui Sadat), Ramsay, 1983.

David Hirst și Irène Beeson: *Sadat*, Faber and Faber, 1981.

Gilles Kepel: *Le Prophète et le pharaon* (Profetul și faraonul), Seuil, 1984.

Naguib Mahfouz: *Le Jour de l'assassinat du leader* (Ziua asasinării liderului) (roman), 10/18, 2001.

Pierre Mirel: *L'Egypte des ruptures* (Egiptul rupturilor), Sindbad, 1982.

Daniel Morgaine: *La Paix pour destin, quatre Nobel aux vies croisées* (Pace pentru destin, patru Premii Nobel ale căror vieți se întâlnesc), Denoël, 1994.

Sophie Pommier: *L'Egypte. L'envers du décor* (Egiptul. Partea nevăzută a decorului), La Découverte, 2008.

Anouar el-Sadat: *A la recherche d'une identité, histoire de ma vie* (În căutarea unei identități, povestea vieții mele), Fayard, 1978.

Jehane Sadat: *Une femme d'Egypte* (O femeie din Egipt), Presses de la Renaissance, 1987.

Aly El-Samman: *L'Egypte, d'une révolution à l'autre. Mémoires d'un citoyen engagé sous Nasser, Sadat et Moubarak* (Egiptul, de la o revoluție la alta. Memoriile unui cetățean angajat sub Nasser, Sadat și Mubarak), Le Rocher, 2011.

Indira Gandhi

Delhi,
31 octombrie 1984

Cronica unei morţi anunţate

Sâmbătă 2 iunie 1984. Este poate pentru prima dată în viaţa ei când întârzie, dar Indirei Gandhi nu-i pasă. Va avea timp destul. Discursul radio-televizat pe care trebuie să-l ţină în dimineaţa asta nu presupune nicio emoţie în glas, nicio intonaţie nesigură, niciun cuvânt de prisos, nicio greşeală de pronunţare. Asta înseamnă patruzeci de minute când toată naţiunea indiană ascultă emoţionată, îngrijorată, cu urechea lipită de tranzistorul conectat la India Radio sau cu ochii lipiţi de Doordarshan, canalul televiziunii naţionale. Intervenţia premierului este anunţată pentru orele 8.30, dar fiica lui Nehru este întotdeauna aşteptată cu nerăbdare. Singură într-o cameră, cu un creion în mână, vrea să mai citească încă o dată, să facă note, să rescrie acest text care riscă să dea foc păcii civile indiene, sensibilă ca praful de puşcă.

În sfârşit, la orele 9.15 silueta ei subţire apare pe ecrane. Faţă decisă. Bust drept. Privire şi voce hotărâte. Discursul durează mai multe minute, dar toată lumea nu reţine decât trei fraze: „Punjabul este în mintea tuturor. Întreaga ţară este concentrată asupra ceea ce se petrece acolo. După discuţii îndelungate, am dobândit certitudinea că vremea negocierilor a trecut". Cu alte cuvinte, Indira Gandhi

anunţă că a permis armatei să dea asaltul asupra naţionaliştilor sikh[1] retraşi în sanctuarul lor sfânt din Amritsar, Templul de aur. Prim-ministrul celei mai mari democraţii din lume tocmai a declarat război terorismului sikh care, de mai multe luni, însângerează statul Punjab. În acelaşi timp, ea tocmai şi-a semnat condamnarea la moarte.

*

În 1947, după plecarea britanicilor, regiunea Punjab, situată în zona deluroasă a munţilor Himalaya, a fost împărţită între Pakistan şi India. Acesteia îi revine partea orientală, populată în proporţie de 52% de credincioşi sikh şi în proporţie de 48% de hinduşi. Două comunităţi care trăiesc de secole în relativă armonie, aşa cum o dovedeşte numărul mare de căsătorii mixte, prezenţa frecventă a hinduşilor în localurile de cult sikh (*gurdwaras*) şi participarea la fel de frecventă a credincioşilor sikh la sărbătorile hinduse. Fondată în Punjab în secolul al XV-lea de guru Nanak, religia sikh este o încercare de conciliere între Islamul sufit şi hinduism. Bazându-se pe o unitate divină, pe un ataşament relativ faţă de ritualuri şi pe respingerea castelor, s-a dezvoltat în cea mai mare parte în nord-estul Indiei şi se bazează pe textele sfinte stabilite de zece guru. Persecutaţi de autorităţile musulmane şi hinduse, credincioşii sikh au ştiut să profite de dezintegrarea Imperiului Mongol, în secolul al XVIII-lea, ca să-şi creeze un regat. După anexarea lui de către englezi, s-au alăturat luptei pentru independenţă antibritanică, amăgindu-se cu speranţa că vor obţine beneficii mai târziu. Vor fi nevoiţi să aştepte câţiva ani.

[1] Cuvântul *sikh* înseamnă, literal, *unul care învaţă*, derivat din cuvântul „shishya", care, în limba sanscrită, înseamnă „discipol", „elev" sau „învăţăcel". În limba punjabi, cuvântul *sikh* înseamnă şi „a învăţa". Adepţii sikhismului resping politeismul hindus şi intoleranţa musulmană şi au alcătuit o naţiune importantă, cu o religie proprie. (n.tr.)

În 1966, la câteva luni după moartea tatălui său, Jawaharlal Nehru, şi numirea ei în postul de prim-ministru, Indira Gandhi acceptă dorinţa credincioşilor sikh şi retrage din statului Punjab partea de teritoriu unde se vorbeşte limba hindi (care devine statul Haryana). În mintea noii împărătese a Indiei, această separare este pur lingvistică şi nu religioasă; în realitate, nu este aşa. De-acum majoritar sikh, Punjabul este zguduit de mişcări comunitariste şi naţionaliste, cu tot mai multe revendicări, cum ar fi reîmpărţirea pământurilor aparţinând bogaţilor hinduşi sau accesul permanent la apele râurilor Ravi şi Beas, strict necesare agriculturii locale. De asemenea, cer ca oraşul Chandigarh să devină numai capitala Punjabului. Acest oraş modern, conceput de Le Corbusier după dorinţa lui Nehru („un oraş nou, simbol al libertăţii Indiei eliberate de tradiţii şi de trecut... care să fie o expresie a încrederii naţiunii în viitorul ei") şi destinat să înlocuiască istoricul Lahore, atribuit Pakistanului în urma împărţirii, era pe atunci capitala comună a statului Haryana şi a statului Punjab.

Enervat de neîncetatele reclamaţii, guvernul central indian nu se grăbeşte să acţioneze şi încearcă să tragă de timp. Partidul majoritar sikh, Akali Dal, înfiinţat în 1920, ridică tonul. Un pariu care va fi plătit în urma alegerilor. În 1977, Partidul Congresului[1], condus de Indira Gandhi pierde majoritatea în Camera inferioară (Lok Sabha) şi guvernul mai multor state, printre care şi Punjab, care este condus acum de Akali Dal, aliat cu partidul indian Janata (o coaliţie care grupează mai ales disidenţi ai Partidului Congresului şi socialişti). Dar, chiar dacă a pierdut alegerile şi a fost înlăturată de

[1] Congresul Naţional Indian, numit deseori Partidul Congresului sau pur şi simplu Congres, este un partid politic din India. Fondat în 1885, a fost prima mişcare naţionalistă modernă din Imperiul Britanic. De la sfârşitul secolului al XIX-lea, şi mai ales după 1920, sub conducerea lui Mahatma Gandhi, Congresul a devenit principalul lider al Mişcării de independenţă indiene. Congresul a condus India la independenţa faţă de Marea Britanie şi a influenţat puternic alte mişcări naţionaliste anticoloniale din Imperiul Britanic. (n.red.)

la putere, Indira Gandhi este convinsă că se va întoarce. Şi că atunci va reglementa spinoasa problemă a populaţiei sikh. Divide astăzi, pentru a domni mâine liniştit: la sfaturile fiului ei, Sanjay, şi ale fostului prim-ministru al Punjabului, Zail Singh, stabileşte un contact direct cu un predicator al statului sikh, care nu are încă patruzeci de ani, Jarnail Singh Bhindranwale. Barba lui lungă, privirea pătrunzătoare, aerul dur şi aproape neliniştitor n-o impresionează. Prin susţinerea ascensiunii lui politice, speră să slăbească Akali Dal, să-i reducă influenţa şi puterea, pentru ca, atunci când se va întoarce în fruntea guvernului, să poată negocia de pe o poziţie de forţă cu o comunitate sikh divizată. Strategie tradiţională, care s-a dovedit corectă în istorie. Nu şi în acest caz. Căci alegerea ei s-a oprit asupra celui mai rău dintre candidaţi. Presupus inofensiv şi maleabil, Bhindranwale se dovedeşte a fi un fundamentalist fanatic.

De a doua zi după alegerile generale din 1980, câştigate, aşa cum s-a prevăzut, de către Partidul Congresului la sfârşitul unei campanii la care a participat alături de protectoarea lui, Bhindranwale îşi câştigă autonomia şi îi cere lui Gandhi un stat sikh suveran: Kalistan! Giani Zail Singh, acum ministru de interne al Indiei, nu este mai puţin uluit, descoperind ce viperă a încălzit la sân. În septembrie 1981, Lala Jagat Narain, proprietar al grupului de presă Hind Samachar, care denunţă activităţile criminale şi extremismul lui Bhindranwale, este asasinat din ordinul acestuia (fiul lui, Ramesh Chander, va avea aceeaşi soartă, doi ani şi jumătate mai târziu). Căutat de poliţie, se refugiază în *gurdwara*[1] din Mehta Chowk, aproape de Amritsar. După mai multe zile de asediu, acceptă să se predea şi este închis şi condamnat, însă Zail Singh îl eliberează pe cauţiune după declanşarea revoltei în marile oraşe din Punjab. Întemniţat pentru comportamentul de şef mafiot, Bhindranwale

[1] *Gurdwara* este locul în care credincioşii sikh se adună pentru lucrări ale congregaţiei. În limba punjabi, literal, cuvântul înseamnă „reşedinţa unui guru sau uşa care duce la guru". (n.tr.)

iese din închisoare ca erou național sikh. Nimic nu mai pare să-i poată opri ambiția și megalomania. Adunând în jurul lui credincioși fanatizați, crește numărul provocărilor la adresa puterii de la Delhi. Vacile sunt decapitate și capetele lor sunt aruncate la intrarea în templele hinduse din Punjab[1]. Sunt comise asasinate, care determină exodul spre Haryana al hindușilor terorizați. Un nou mandat de arestare este eliberat împotriva acestui „Khomeini sikh", care se refugiază, în iunie 1982, în Templul de aur din Amritsar. Un loc sacru al sikhismului, de unde nimeni, consideră el, nu-l va putea face să iasă. Ar putea fi, oare, luate cu asalt Vaticanul sau Marea Moschee de la Mecca?

Din Templul de aur, unde este înconjurat de sute de oameni gata să moară odată cu el și pentru el, Bhindranwale nu slăbește politica de teroare. Renumele lui a trecut granițele. Credincioși sikh din întreaga lume își manifestă susținerea pentru omul care îndrăznește să o sfideze pe doamna de fier a Indiei. Aroganța și violența lui nu au limite. Punjab este în pragul războiului civil, lista morților e, pe zi ce trece, tot mai lungă. Cu toate astea, Indira nu face nimic. E neputincioasă? Mai degrabă dă dovadă de cinism și de calcul politic. Constată, nu fără satisfacție, că hinduși, îngroziți, fac bloc comun cu ea în toate țările, sigure de capacitatea ei de a veni de hac, în cele din urmă, secesiunii sikh. Fără se mai ia în considerare faptul că nu toți credincioșii sikh împărtășesc atitudinea războinică a lui Bhindranwale. Lăsându-l să se agite înseamnă să se asigure că rămân divizați... De asemenea, este decisă să aștepte suficient înainte de a alege să acționeze în forță. Într-o țară în care simbolurile au valoare de faptă, îl numește în fruntea țării pe Zail Singh: îi datorează cariera politică și știe că nu va refuza această onoare. („Dacă mi-ar fi cerut să iau o mătură și să mă fac măturător, aș fi

[1] În religia hindusă, vaca este simbolul viu al naturii care hrănește. Respectată, este considerată o „mamă universală" pentru că dă lapte tuturor, chiar și celor mari. Să ridici mâna asupra ei și, *a fortiori*, s-o omori este un sacrilegiu. (n.a.)

făcut-o. Se întâmplă că mi-a cerut să devin preşedinte", recunoştea el mai târziu, cu falsă modestie.) Devenind primul preşedinte sikh al Uniunii indiene, întrupează bunăvoinţa Indirei Gandhi, care speră, cu aceeaşi lovitură, să-i îndepărteze pe credincioşii sikh moderaţi de sirenele extremiste. Acceptă chiar, după câteva săptămâni, să proclame Amritsar oraş sfânt şi, urmând dorinţa şefilor religioşi locali, să interzică vânzarea alcoolului, a tutunului şi a cărnii în preajma Templului de aur.

Dar e prea târziu ca să oprească maşinăria nebună al cărei motor l-a inventat ea însăşi. Cu cât face mai multe concesii, cu atât Bhindranwale se afundă în nebunia lui naţionalistă. În noiembrie 1982, Delhi este aproape în stare de asediu în momentul celei de a 9-a ediţii a Jocurilor asiatice, pe care liderul sikh a promis să le întrerupă. Apoi, Indira Gandhi este obligată să renunţe la promisiunea de a acorda oraşului Chandigarhs statutul de capitală unică a Punjabului: de data asta, autorităţile de stat din Haryana sunt cele care şi-au manifestat dezaprobarea! Şi Bhindranwale profită de ocazie pentru a o acuza că nu se ţine de cuvânt. Pe 23 aprilie 1983, şeful poliţiei din Amritsar în persoană, la fel ca alţi credincioşi sikh ostili ideii unui Kalistan independent, este ucis la ieşirea din Templul de aur, unde oamenii lui Bhindranwale fac legea. Liderul sikh a adoptat o strategie de închidere totală. În sensul propriu şi în cel figurat al cuvântului. Instalat până atunci sub zidurile incintei exterioare a Templului de aur, se refugiază lângă mormântul situat în interiorul Akal Takht, al doilea loc sfânt al religiei sikh. Înconjurată de fortificaţii, această clădire învecinată Templului de aur i se pare mai uşor de apărat în cazul unui atac al armatei indiene. În fiecare zi din iarna anului 1984, credincioşii sikh Khalsa[1], membri ai Ordinului

[1] Sikh Khalsa reprezintă coloana vertebrală spirituală şi militară a comunităţii sikh. Supuşi unui cod de comportament foarte strict, au jurat să respecte cele 5 K. Fideli faţă de Kesh – interdicţia de a-şi tăia părul, pe care îl poartă strâns în coc sub un turban –, au în permanenţă asupra lor un pieptăn din lemn (Kangha), o brăţară

Purilor, vin să-i susţină moralul... şi cu arme ascunse printre sacii cu cereale şi cutiile de lapte: e mult timp de când poliţia locală a oraşului nu mai îndrăzneşte să verifice convoaiele care intră şi ies din Tempul de aur. În fiecare dimineaţă, Bhindranwale urcă pe acoperişul Akal Takht şi urlă discursuri solemne împotriva hinduşilor, discursuri înregistrate pe casete şi difuzate în tot Punjabul. Vânzările casetelor le depăşesc pe cele ale starului american Madonna. „Pacea şi violenţa au aceeaşi rădăcină, repetă el cât poate de tare. Suntem ca un chibrit uscat: dacă îl freci, se aprinde". Adepţii lui sunt trimişi în toată regiunea să semene teroarea. Într-o zi, pasagerii autobuzului Amritsar-Delhi sunt omorâţi cu sânge rece. A doua zi, un tren care leagă Caşmirul de Delhi deraiază la Pudjab, după explozia unei bombe, făcând douăzeci şi nouă de morţi şi peste o sută de răniţi. Între lunile martie şi aprilie 1984, aproape două sute de negustori sau şefi de întreprinderi hinduşi sau sikh care nu împărtăşesc ideile militanţilor pentru independenţă sunt executaţi.

De data asta, Indira este decisă să acţioneze. Fiul ei, Rajiv, care, de la moartea neaşteptată a fratelui său Sanjay, a preluat flamura politică a familiei şi se pregăteşte să-i urmeze într-o zi mamei sale, sugerează o intervenţie armată, dar ea nu doreşte să recurgă la această opţiune decât ca ultimă soluţie. Indira îşi cunoaşte istoria şi datoria pe care o are faţă de Gandhi – în măsura în care adesea a lăsat să planeze o anume ambiguitate despre o eventuală legătură de familie între Mahatma şi ea, câtă vreme numele de familie, foarte obişnuit în India, este, pur şi simplu, cel al soţului ei decedat, Feroze Gandhi. Ştie, bineînţeles, ce se întâmplase, în 1919, la Amritsar, când generalul britanic Dyer trăsese în mulţimea de indieni care manifestau atunci împotriva arestării lui Gandhi: 379 de morţi şi 1 200 de răniţi fuseseră plânşi – oficial. Cum să împiedice să fie mâine comparată, considerată, în caz de asalt sângeros, ca fiind la fel cu fiorosul Dyer?

---

de oţel (Kara), pantaloni scurţi sikh (Kacchera) şi un pumnal (Kirpan). Dintre ei Bhindranwale îi recrutează pe cei mai hotărâţi partizani ai săi (n.a.)

Cum să-i împiedice pe adversarii politici şi media să-i reproşeze că i-a făcut să se răsucească în mormânt pe tatăl şi pe maestrul său spiritual, pentru că a renegat principiile fundamentale şi onoarea partidului, a istoriei şi a familiei sale? Aşa că îşi imploră cabinetul să se gândească la alte soluţii. De exemplu, să reia comunicarea cu Akali Dal. Unul dintre lideri, Sant Harchand Singh Longowal, el însuşi în conflict cu Bhindranwale, ale cărui metode militariste le respinge şi care ocupă o altă parte a Templului de aur, acceptă să discute şi să se întâlnească cu membrii guvernului. Ministrul afacerilor externe, Narasimha Rao, şi secretarul personal al Indirei, P.C. Alexander, se aşază din nou la masa negocierilor pe tema Chandigarh, despre care declară că sunt gata să accepte să fie capitală unică a Punjabului, dar propunerea este considerată ca insuficientă. Situaţia se blochează. Momentul atât de temut al armelor a venit.

*

Intenţionând să-i alunge cu forţa din Templul de aur pe Bhindranwale şi pe sutele lui de partizani, Indira Gandhi ştie că i se va reproşa că aţâţă jarul unui război etnic între credincioşii sikh şi hinduşi. Pentru a limita impactul şi relevanţa acestor acuzaţii, ţine ca un număr cât mai mare de religioşi sikh să participe la asalt. Şi să-l conducă. Pentru a conduce operaţiunea, alegerea se fixează asupra generalul Kuldip Singh Brar. Erou al războiului indo-pakistanez din 1971, în timpul căruia oamenii lui au fost primii care au intrat în Dacca[1], atunci când primeşte ordinul să se întoarcă de urgenţă la Delhi este în vacanţă cu familia, în Filipine. I se explică misiunea. Acceptă. La sfârşitul lunii mai, îi ordonă Armatei a 9-a să încercuiască Amritsar. Sunt mobilizate şase batalioane. Dintre cei şase şefi ai lor, patru sunt credincioşi sikh. Este declarată starea de asediu, ziariştii străini sunt rugaţi să părăsească oraşul, telefoanele

[1] Capitala Pakistanului răsăritean, care tocmai îşi câştigase independenţa şi care, curând, va primi numele de Bangladesh. (n.a.)

și telexurile sunt oprite, transporturile anulate (autobuze, avioane, trenuri), frontiera cu Pakistanul este închisă. Indira Gandhi a lăsat să cadă peste Punjab o cortină roșie. Tragedia care se pregătește să se joace la Amritsar se va desfășura cu ușile închise.

Generalul Brar are o problemă: habar nu are care este numărul adversarilor, care sunt pozițiile lor și cât de mult armament au. Singura lui certitudine: sunt decișisă se lupte ca niște lei. Începând cu liderul lor. Câțiva ziariști locali care au reușit să pătrundă în Templul de aur îi iau un interviu lui Bhindranwale și îi publică declarațiile, care nu lasă nicio îndoială în privința hotărârii lui: „Multe guverne au încercat să-i extermine pe religioșii sikh. Toate au dispărut, așa cum o să dispară și acesta". „Dacă autoritățile pătrund în acest templu, le vom da o lecție care va face să se clatine tronul Indirei. O să-i tăiem bucăți. Să vină!"

Pe data de 1 iunie, generalul Brar își scoate uniforma, îmbracă haina tradițională sikh, își strânge părul într-un turban și se amestecă în mulțimea de pelerini care intră în incinta Templului de aur, unde trebuie să înceapă, în patruzeci și opt de ore, comemorarea martiriului gurului Arjan[1]. Există riscul de a fi recunoscut, dar pariază pe faptul că nimeni nu-și poate imagina că un demnitar militar de rangul lui îndrăznește să intre singur în gura lupului. Pe bună dreptate. Timp de mai multe ceasuri, reușește să observe pe îndelete situația care îi așteaptă pe oamenii lui. Pe meandrele drumurilor care unesc templele, înțelege că religioșii sikh sunt pregătiți să facă față unui asediu în toată regula. Descoperă zeci de ascunzători pentru arme, fortificații consolidate pentru a rezista tirurilor armelor automate, buncăre naturale amenajate ca niște cuiburi pentru mitraliori, rezerve de saci de nisip, de făină, de cereale. Părăsind locurile, părerea lui e formată: bătălia va fi sălbatică. Sângeroasă.

[1] Al cincilea dintre cei zece guru sikh, este cel care a construit Templul de aur la sfârșitul secolului al XVI-lea. A fost închis, torturat și omorât în 1606, din ordinul împăratului Jahangir, care voia să-l oblige să recunoască superioritatea Islamului asupra învățăturii sikh. (n.a.)

La câteva zeci de ceasuri după discursul radio-televizat al Indirei Gandhi, generalul Brar își adună trupele pentru a le explica necesitatea politică a intervenției: nu acționăm împotriva religiei sikh, le reamintește, ci împotriva extremiștilor care, în numele credinței lor rătăcite, se comportă ca niște teroriști și amenință unitatea țării. Brar știe totuși că momentul ales este un dezastru: atacul va avea loc când credincioșii sikh celebrează moartea lui guru Arjan! Această funestă coincidență, este conștient de asta, va dezlănțui furia adversarilor și va declanșa reproșurile comunității internaționale și ale media. Fără să ceară autorizația Indirei Gandhi, își adună toți oamenii, dintre care cei mai mulți sunt sikh, și îi anunță că îi scutește de participarea la operațiunea care urmează pe toți cei care se simt răniți în convingerile lor. După câteva secunde de tăcere grăitoare, o mână, una singură, se ridică. Cea a unui sublocotenent sikh: cere să fie primul care intră în acele locuri pentru „a-i alunga de acolo pe cei care au murdărit tronul sfânt al Templului de aur".

Pe 5 iunie, la orele 16, este lansat un apel. Civililor prezenți în Tempul de aur li se cere să părăsească locul înainte de lăsarea serii; extremiștilor li se cere să predea armele. O sută douăzeci și șase de bărbați și femei ies, cu mâinile goale: numai pelerini.

Noaptea, mai multe zeci de comandouri intră prin partea unde sunt refugiați liderii Akali Dal. Descoperiți de oamenii lui Bhindranwale, care sunt urcați pe acoperișuri, sunt seceraţi de tirurile mitralierelor. Peste patruzeci de soldați de elită sunt omorâți sau răniți. Ceilalți ajung până la Longowal, iar tovarășii lor, care nu sunt înarmați, îi ajută să iasă. Longowal are timp doar să strige în aparatul de radio care este în legătură cu ceilalți insurgenți: „Spuneți-i lui Bhindranwale că invitații lui sunt aici".

În dimineața de 6 iunie, la Delhi erau deja 40°C. Ca de obicei, Indira Gandhi se plimbă prin grădina unde sute de vizatori se grăbesc s-o zărească și încearcă să-i întâlnească privirea, lucru care, în

cultura indiană, este la fel de important ca binecuvântarea ei. Poartă un sari verde şi nimic de pe chipul ei sau din gesturi nu lasă să se vadă ceva din îngrijorarea sau agitaţia ei. La intrarea în reşedinţă, o singură gardă, înarmată modest. Când un ziarist de la *Sunday Times* se apropie şi îi prezintă documentele, abia dacă aruncă un ochi. Andrew Neil are întâlnire cu Indira Gandhi pentru un interviu care va dura aproape o oră. N-a dormit toată noaptea, fiind informată minut cu minut de situaţia de la Amritsar, a băut litri de lapte cald, ca să-şi trateze inflamaţia din gât, dar ziaristul britanic n-a observat nimic. Când, plecând de la întâlnire, a aflat ce s-a întâmplat în timpul discuţiei lui cu Indira Gandhi, a fost extrem de surprins.

Încă de la primele lumini ale zorilor, *jawan*-ii[1] din Armata a 9-a i-au atacat pe insurgenţii sikh. La început, au încercat să respecte sfaturile generalului Brar: să nu deschidă focul în direcţia zidurilor Templului de aur decât în caz de necesitate absolută. Zeci de grenade asurzitoare au fost aruncate cu un efect limitat. Majoritatea oamenilor lui Bhindranwale sunt închişi în temple, de unde trag în soldaţii indieni ca în iepuri: o sută dintre aceştia sunt ucişi sau răniţi înainte de a se putea apropia de uşile templelor. După-amiază, artileria şi tancurile intră în acţiune. Obuzele curg cu zecile peste Akal Takht: cu toate că locul, fondat şi el de al cincilea guru, este la fel de sfânt, nu s-a dat nicio instrucţiune menită să-l salveze. Luptele, extrem de violente, durează până la sfârşitul zilei. Refugiat la primul etaj al templului, Bhindranwale este omorât în cursul nopţii, împreună cu treizeci şi unu de tovarăşi. În buzunarele lor, liste cu nume de „credincioşi sikh răi", pe care propriile lor escadroane ale morţii trebuiau să-i doboare. Şi mii de scrisori de susţinere, venite din întreaga lume...

Misiunea lui Brar a reuşit – să pună capăt activităţilor teroriste ale lui Bhindranwale –, dar bilanţul operaţiunii Steaua Albastră este

[1] *Jawan*, soldat. (n.tr.)

catastrofal. Între trei și șapte sute de oameni intrați în luptă au fost afectați, jumătate din efectivele forțelor speciale au fost ucise. Plus o mie de credincioși sikh – rebeli dar și numeroși civili, printre care femei și copii – care au fost victime colaterale ale luptelor. Sute de urme sunt vizibile pe zidurile înnegrite ale templelor sikh și manuscrise valoroase, vechi de mai multe secole, au fost distruse. În aer, toată lumea simte un miros puternic de carne arsă. La Punjab, la Delhi, în Rajasthan, în Pakistan, în Marea Britanie, în America, numeroși credincioși sikh cer răzbunare. Și câțiva au jurat să treacă la fapte.

*

La sfârșitul luptelor de la Amritsar, Indira Gandhi se simte copleșită de o îngrijorare de care nu va reuși să scape niciodată. „În ziua aceea – îi va spune nurorii sale de origine italiană, Sonia, soția lui Rajiv – în viețile noastre s-a strecurat o umbră". Umbra morții. Acum, Gandhi se teme pentru viața ei și pentru cele alor săi. Nepoții nu mai merg la școală și urmează cursuri acasă. Nu au voie nici măcar să se joace afară din grădină, pe drumul care duce spre artera principală, care merge de-a lungul reședinței de pe Safdarjung Road, numărul 1. Nepotului Rahul îi vorbește de mai multe ori despre posibila ei dispariție viitoare.

Dacă Indira Gandhi își permite uneori să-și exprime slăbiciunea sau temerile în particular, în public n-o face niciodată. În pofida repetatelor amenințări cu moartea, care ajung la urechile serviciilor secrete ale poliției indiene. Pe ministrul apărării, care îi sugerează să transfere răspunderea siguranței personale de la poliție la armată, îl refuză categoric: „Sunt conducătorul unei mari țări democratice, nu al unei dictaturi militare". Refuză și să poarte vestă antiglonț, așa cum este insistent sfătuită. Și când serviciile secrete îi șoptesc că ar fi mai prudent să-i înlăture pe credincioșii sikh din garda personală, o cuprinde o adevărată furie. Singura concesie: li se alătură comandourile de elită ale poliției frontierelor indo-tibetane.

Mândria de care dă dovadă Indira Gandhi nu e prefăcută. Dacă șuvița albă care îi împodobește casca neagră a părului îi îmblânzește severitatea feței și dacă sariul colorat pe care îl poartă zilnic îi dă o elegantă ținută aristocratică, viața și cariera ei poartă semnul unei voințe de fier ieșite din comun și al unei dorințe de putere cu care puțini bărbați – și femei – de stat se pot lăuda. La ea, aceste calități sunt în primul rând moștenite. Descendentă a unei familii de brahmani din Caşmir, care a venit să se stabilească la Delhi în 1716, ca să slujească la Curtea Marelui Mogul, apoi autoritatea britanică (stră-străbunicul ei a fost unul dintre primii avocați ai East India Company la Delhi, iar străbunicul – un ofițer de poliție care i-a înfruntat pe răsculații antibritanici din 1857), a avut în fața ochilor de copil exemplul unui tată implicat și gata să sacrifice viața de familie pentru a servi unei cauze. Un apropiat al lui Mahatma (pe care l-a cunoscut la șapte ani), Jawaharlal Nehru i-a insuflat Indirei, oarecum fără să vrea, încă din cea mai fragedă copilărie a fiicei sale, plăcerea pentru acțiunea politică. Admiratoare a Jeannei d'Arc, nu împlinise încă cincisprezece ani când i-a cerut Partidului Congresului carnetul de partid. Refuzată politicos, a înființat atunci o ramură pentru copii a mișcării pentru independență a Indiei, cu totul devotată ei. Grupați sub numele de „armata maimuțelor" – inspirat dintr-un episod din celebra *Ramayana*[1] –, zeci de copii încep, sub conducerea ei, să slujească partidul pe măsura puterilor și priceperii lor: cosând drapele, pregătind mâncare pentru manifestanți, spionând poliția, dându-le să bea oratorilor în timpul mitingurilor, lipind afișe, ajutând la primele îngrijiri date victimelor represiunii britanice etc.

După un timp petrecut la universitatea lui Rabindranath Tagore, scriitor și poet (Premiul Nobel în 1913) care dorea să reabiliteze

[1] Rama, tânărul erou din marele poem epic indian scris în secolul al V-lea de înțeleptul Vâlmîki, reușește să-și regăsească soția, Sita, care fusese răpită de demonul Ravana, și să cucerească tronul regal bazându-se pe armata maimuțelor condusă de Hanuman. (n.a.)

cultura indiană fără să o compare cu cultura occidentală, pleacă în Marea Britanie pentru a-şi continua studiile... şi activitatea militantă. Cititoare perseverentă a *Ghidului femeii inteligente, în socialism şi în capitalism*, de George Bernard Shaw, participă la adunări anticolonialiste organizate la Oxford. Alături de ea, un prieten din copilărie, Feroze Gandhi, cu care până la urmă se căsătoreşte. Vor avea doi fii, Sanjay şi Rajiv, dar Feroze va dispărea prematur, în 1960: ultimii douăzeci şi cinci de ani de viaţă ai Indirei Gandhi, lipsiţi de relaţii sentimentale, vor fi aproape exclusiv consacraţi cuceririi, exercitării, apoi recuceririi puterii...

La întoarcerea în India, urcă tot mai sus pe treptele Partidului Congresului până când devine, în 1959, preşedintă. Iat-o fiică, consilieră... şi şefă a lui Nehru. La moartea lui, în mai 1964, devine ministru într-un guvern de tranziţie, apoi prim-ministru. Nu trece mult până îşi arată personalitatea autoritară. Declanşează şi câştigă războiul împotriva Pakistanului, în 1971, proclamă starea de urgenţă în 1975, reduce la tăcere opoziţia. După înfrângerea în alegerile din 1977, este judecată pentru fraudă şi închisă pentru câteva zile, ceea ce îi oferă o popularitate nesperată. În 1980, îşi reia postul de prim-ministru la sfârşitul unei campanii electorale demne de un maraton: douăzeci şi două de mitinguri pe zi, 60 000 de kilometri străbătuţi.

În acea lună august din 1984, Indira Gandhi nu se simte bătrână, nu, ci obosită. Şi îngrijorată. Au trecut patru luni de la asaltul Templului de aur şi situaţia din Punjab s-a calmat considerabil. Dar fiica lui Nehru, în care se amestecă, în cantităţi egale, înţelepciunea orientală şi pragmatismul modern, este tot temătoare. Această mare preoteasă a laicităţii se întoarce din ce în ce mai mult spre astrologie şi ezoterism. În timpul eclipsei de lună, se ascunde în camera ei. Practică în secret ritualuri care să o apere de vrăji. Refuză să se urce în avion în zilele „nefaste". Pândeşte semnele care i-ar putea anunţa un sfârşit apropiat chiar şi în cele mai neînsemnate evenimente.

Când află că omologul ei britanic, Margaret Thatcher, în timpul unui congres al Partidului Conservator la Brighton, a scăpat ca prin urechile acului de o bombă a IRA, care a făcut cinci morți și a rănit doi membri ai cabinetului ei, i-a telefonat ca să-i spună că o înțelege. Știu ce simțiți, îi spune ea în esență: propria mea viață a fost marcată de morți violente (Gandhi, fiul meu Sanjay) și eu însămi trăiesc cu sabia lui Damocles deasupra capului... În aceeași perioadă, notează în carnetul secret găsit după dispariția ei: „Dacă mor de o moarte violentă, așa cum unii se tem și alții pun la cale, știu că violența va fi în gândul și în gestul asasinului, dar nu în moartea mea. Căci niciun fel de ură nu este destul de sumbră pentru a întuneca forța iubirii mele pentru țara și poporul meu: nicio forță nu este destul de puternică ca să mă abată de la obiectivul meu de a-mi face să progreseze țara".

Cincisprezece zile mai târziu, Indira Gandhi decide să se ducă în Caşmir pentru o vizită de mai multe zile. Guvernatorului statului, care o sfătuiește să nu se ducă din cauza tensiunilor locale dintre musulmani și hinduși, îi răspunde că acel pământ binecuvântat de zei este și cel al strămoșilor săi, și vrea să vadă căzând, înainte de sfârșitul toamnei, frunzele platanilor seculari care mărginesc bulevardele din Srinagar! Ce vrea Indira, zeii și guvernatorii execută: pe 27 octombrie, se îmbarcă pentru Caşmir într-un elicopter în care au luat loc și nepoții ei Rahul și Priyanka. După un zbor lung deasupra orezăriilor, vizitează piața mare a orașului. Cu toată agitația de care sunt cuprinși șefii locali în privința securității sale, ea este de o bună dispoziție încântătoare. A doua zi după sosirea ei, urcă pe colina sfântă Shankaracharya și vizitează templul unde se află înțeleptul Lakshman Joo. Acestui septuagenar cu chip aristocratic a venit să-i vorbească despre moartea care simte că-i dă târcoale. Guru nu reușește să-i ascundă că și el simte moartea în jurul ei, dar îi propune să se întoarcă, peste câteva săptămâni, să

prezideze inaugurarea unei noi clădiri a *ashram*[1]-ului său: „Așa va fi, răspunde Indira cu un zâmbet trist. Dacă mai sunt în viață".

Deși fatalistă, la șaizeci și șapte de ani Indira Gandhi se simte sănătoasă, plină de energie, mereu gata să convingă mulțimile de indieni care o venerează pentru meritele politicii ei. Hotărârea de a călători, de a nu rămâne niciodată mai multe zile în același loc, devine de zece ori mai puternică din cauza convingerii că o țintă mișcătoare este mai greu de nimerit. Mișcarea înseamnă viață, supraviețuire. În aparență, le oferă celorlalți imaginea unei femei calme, senine. La fel cum în inima ciclonului, totul este calm... Abia întoarsă din Caşmir, pleacă din nou. În direcția Bhubaneswar, capitala statului oriental Orissa. Alegerea destinației unde vrea să țină întâlniri în cadrul campaniei electorale (alegerile generale sunt prevăzute pentru începutul anului 1985) nu este una oarecare. Indira încearcă să provoace destinul, s-o șicaneze pe Doamna cu coasa, pe care o simte cum îi dă târcoale. Oare nu în Orrisa a avut tatăl ei prima criză cardiacă, în 1963 (va muri câteva luni mai târziu)? Oare nu tot aici primise ea în plină față o piatră când ținea un discurs în timpul campaniei electorale din 1967? Curajoasă, își scosese atunci batista, își tamponase nasul însângerat și continuase mitingul, ca și cum nimic nu s-ar fi întâmplat. Episodul contribuise mult la modelarea legendei ei de femeie de caracter. Și a demonstrat că nu era total lipsită de umor: medicului care o operase îi reproșase că n-a profitat de ocazie ca să-i scurteze nasul, care ei i se părea prea lung...

Pe 30 octombrie, seara, o mulțime de 200 000 de partizani s-a adunat în piața mare din Bhubaneswar. În acest oraș plin de credință, consacrat zeului Shiva, Indira se știe pe teritoriu cucerit. Scris de Sharada Prasad, discursul ei face clasica referire la perioadele eroice ale Indiei, la glorioasa luptă pentru independență sau chiar

[1] În mod tradițional, un *ashram* este un schit spiritual sau o mănăstire, în religiile indiene. (n.red.)

la lupta țărilor nealiniate[1], a căror conducere a preluat-o șeful statului indian după moartea lui Tito. „Vigilența este prețul libertății", reamintește ea, solemn. „Ce valoare are noțiunea de libertate atunci când mori de foame?", strigă ea, exaltată. Entuziasmată de aplauze și de strigătele care îi înalță laude, curând nu mai vede în mulțimea pe care o are în față decât un grup de prieteni, de apropiați căruia îi poate face confidențe. Lăsând deoparte textul, Indira Gandhi cere liniște cu un gest, fixează un punct pe orizont și, pe un ton grav și solemn, rostește aceste cuvinte vizionare, care sună ca un fel de testament: „În seara asta sunt aici, poate că mâine n-o să mai fiu. Nimeni nu știe din câte atentate am scăpat deja. Nu-mi pasă dacă trăiesc sau mor. Am trăit o viață lungă și sunt mândră că am consacrat-o în întregime poporului meu. Asta este singura și indestructibila mea mândrie. Atât timp cât voi mai avea un suflu de viață, voi continua s-o slujesc, și dacă mor, o spun sus și tare, fiecare picătură din sângele meu, sunt sigură de asta, va contribui la creșterea țării mele și îi va da putere".

Îngrijorată, mulțimea aplaudă ușor, derutată. Cei care o cunosc bine nu se miră: în 1975, după un atentat care îl costase viața pe unul dintre miniștrii ei, ținuse un discurs în același stil: „Este repetiția pentru un eveniment mai important și toată lumea știe cine era vizat. Dar nu mi-e frică pentru viața mea. Dacă o omoară pe Indira Gandhi, nu va folosi la nimic: nu sunt decât o ființă umilă. Dar ce este important, este că țara va pierde principiile pentru care a luptat Partidul Congresului: democrația și non-violența". Guvernatorul statului Orrisa nu manifestă nici cea mai mică mirare. La întoarcerea la reședință, este întrebată: de ce aceste aluzii morbide în mijlocul

[1] Mișcarea de Nealiniere (MNA) este o organizație interguvernamentală, cuprinzând state care se consideră aliniate neoficial cu sau împotriva unui bloc de putere majoră. Mișcarea a fost fondată în 1961, la Belgrad, în principal de Jawaharlal Nehru, primul prim-ministru al Indiei, Gamal Abdel Nasser, președintele Egiptului și Iosip Broz Tito, președintele Republicii Socialiste Federative Iugoslavia. (n.tr.)

unui discurs electoral? Indira se pregăteşte să răspundă, dar cineva bate la uşă. Un mesaj urgent de la Delhi: Rahul şi Priyanka, nepoţii ei, au avut un accident de maşină. Indira se albeşte la faţă. Sunt răniţi? E vorba despre un atentat? O tentativă de răpire? Nimic din toate astea, o liniştesc ceilalţi. În zadar. Cere să se întoarcă imediat la Delhi. Când ajunge, seara târziu, copii s-au culcat şi dorm liniştiţi. Este sfătuită să facă la fel, dar ea cere mai întâi să-şi vadă secretarul, ca să-i amintească programul de a doua zi. Foarte repede, Alexander îi propune să amâne întâlnirea, atât i se pare de obosită şi agitată. Ea refuză. Accidentul nepoţilor i-a trezit din nou îngrijorările, ţine să facă bilanţul situaţiei din Caşmir şi Punjab. Apoi îşi convoacă credinciosul consilier principal, R.K. Dhavan. Când a fost alungată de la putere, el a fost unul dintre puţinii care i-au rămas fideli necondiţionat. Şi în timpul accidentului mortal de avion al lui Sanjay, în iunie 1980, s-a agăţat de braţul lui când a descoperit trupul mutilat al fiului ei, la câţiva metri de carcasa arsă a biplanului său. Împreună, au convenit să anuleze mai multe întâlniri prevăzute pentru a doua zi, ca să se odihnească puţin. Au fost păstrate numai cele de după-amiază, cu fostul prim-ministru britanic James Callaghan şi şeful micului stat Mizoram, precum şi cina cu prinţesa Anna a Angliei. Programul de dimineaţă va fi mai uşor: nu va fi decât interviul cu actorul britanic Peter Ustinov, care realizează pentru BBC un documentar despre ea în cadrul celebrului serial „Oamenii lui Peter Ustinov". În ajun, el a însoţit-o la Orissa şi ea i-a promis acest interviu. La miezul nopţii, în sfârşit, se duce la culcare. Mâine va fi o altă zi.

*

Sunt abia orele 6, pe 31 octombrie 1984, când Indira Gandhi se trezeşte ca să-şi facă rugăciunea. A dormit îngrozitor de prost. Cu două ore mai devreme, nora ei, Sonia, a întâlnit-o la baie căutându-şi pastilele. Perfect trează.

Revista presei, micul dejun, apoi un raport scurt al lui P.C. Alexander înainte de a se întâlni cu cele două machieuze care trebuie s-o pregătească pentru interviul de la BBC. Are timp. Echipa de la televiziunea britanică are probleme tehnice. Prevăzută inițial pentru orele 8.30, discuția nu va începe decât peste trei sferturi de oră. Ea, atât de sensibilă la semne, nu se poate împiedica să remarce că această schimbare de program seamănă ciudat cu aceea din 2 iunie, anul trecut, când anunțase asaltul iminent asupra Templului de aur: discursul, prevăzut pentru orele 8.30, a fost ținut până la urmă la orele 9.15... Repede, alungă din minte amintirea. În timp ce i se acoperă daunele făcute pe față de o noapte nedormită și i se aranjează părul, Indira începe să glumească cu unul dintre consilierii ei despre misterul lui Ronald Reagan, ciudat de lipsit, la șaptezeci și trei de ani, de orice fir de păr cărunt pe cap. La orele 9.10 a terminat. Poartă sandale negre și un sari de culoarea șofranului: culoarea frunzelor dragilor ei copaci din Caşmir. Întâlnirea cu Peter Ustinov este prevăzută să aibă loc în acea parte a reședinței care dă spre Akbar Road. Ca să se poată întâlni cu el, trebuie s-o ia pe o alee de pietriș care traversează parcul înflorit de pe Safdarjung Road, numărul 1. Alături de ea, un bărbat ține o umbrelă neagră, ca s-o apere de soarele aflat deja sus pe cer. La câțiva pași în urma ei, consilierul R.K. Dhavan, P.C. Alexander și un servitor. Ceva mai departe, un polițist însărcinat cu paza ei. În capătul aleii mărginite de bougainvillea și plumeria înflorite, stau doi bărbați. Doi credincioși sikh, din garda personală. Fața primului nu-i este familiară. Satwant Singh este un tânăr polițist de douăzeci și unu de ani, trimis în serviciul ei de numai cinci luni. A venit din permisie în grabă, în ajun, la cererea celui de al doilea gardian, un credincios sikh, Beant Singh, care stă lângă el, în fața barierei ce desparte reședința premierului de birou. Acest localnic din Punjab, în vârstă de douăzeci și cinci de ani, nu este un necunoscut pentru Indira Gandhi. Dimpotrivă. Se ocupă de paza ei de mai mulți ani și ea

nu a încetat niciodată să-i laude priceperea și fidelitatea. Când, cu câteva săptămâni înainte, a întrebat-o pentru a nu știu câta oară dacă, după ce se întâmplase la Amritsar, le acorda, în continuare, încredere totală gărzilor de corp de credință sikh, ea s-a întors spre el, l-a privit fix și, în același timp, i-a răspuns interlocutorului ei cu voce hotărâtă: „Când ai alături un sikh ca acesta, nu cred că te poți teme, indiferent ce-ar fi".

Ce nu știe Indira Gandhi este că cele două gărzi s-au dus la Armistar la câteva săptămâni după operațiunea Steaua Albastră. Acolo, li s-a povestit în amănunt în ce împrejurări a avut loc asaltul împotriva templelor sfinte sikh și au putut vedea cu ochii lor, cu durere și groază, urmele bătăliei de la Templul de aur – asupra clădirilor precum și a sufletelor. Toți coreligionarii pe care i-au întâlnit acolo le-au împărtășit aceeași amărăciune, aceeași neputință de a înțelege, aceeași furie. Părăsind Punjabul, cei doi bărbați și-au jurat să răzbune sacrilegiul. Singuri. Fără susținere logistică, fără ajutor din partea vreunei organizații, fără speranța de a scăpa de la moarte. Din pur „spirit de sacrificiu".

Ajunsă în dreptul celor doi bărbați, Indira Gandhi întrerupe conversația cu Dhavan, căruia i se adresează peste umăr, ca să-i salute pe cei doi. „Namaste" le spune cu o voce blândă, împreunându-și mâinile pe piept și înclinând ușor capul. În loc de orice răspuns, Beant Singh îndreaptă în direcția ei un pistol. Fiica lui Nehru abia dacă are timp să strige „Ce faci?" și să ridice brațul pentru a-și apăra fața, înainte ca omul să-i tragă mai multe gloanțe în stomac. Se prăbușește. În jurul lor, lumea a încremenit. Inclusiv complicele lui Beant Singh, înțepenit de frica celor văzute și de ce trebuie să facă. Până când a auzit ordonându-i-se să tragă și el. Atunci, Satwant Singh flutură mitraliera Sten și o descarcă în trupul ghemuit al Indirei Gandhi. Mai multe rafale. Cel puțin douăzeci și cinci de gloanțe. Sunt orele 9.15. În haos, numai Rameshwar Dayal, polițistul, încearcă să reacționeze, De la primele împușcături, aleargă în

direcţia Indirei Gandhi, dar o rafală îl obligă să se arunce la pământ. Dhavan iese în sfârşit din nemişcare şi se precipită pe corpul Indirei Gandhi, ca s-o apere de noile tiruri, în timp ce silueta unui poliţist ieşit din birou, D.K. Bhatt, se conturează la orizont. Prea târziu. Cei doi credincioşi sikh au azvârlit armele. Misiune îndeplinită. Sacrilegiul de la Amristar este răzbunat. Lui Bhatt, Beant Singh îi strigă: „Eu am făcut ce trebuia să fac. Fă şi tu ce ai de făcut". Va fi doborât câteva clipe mai târziu.

De la primele împuşcături, soţia lui Rajiv Gandhi, Sonia, s-a grăbit să iasă din casă. A înţeles imediat ce însemna acel tir în parc. În timp ce aleargă spre locul dramei, din gura ei ies ţipetele care vor ieşi din gurile a 700 de milioane de indieni când vor afla, la începutul după-amiezii, de moartea oficială a Indirei Gandhi: „Mama! Oh, Dumnezeule, Mama!"

BIBLIOGRAFIE

Jan Adam şi Philip Whitehead: *The Dynasty. The Nehru-Gandhi Story* (Dinastia. Povestea Nehru-Gandhi), Penguin Books, 1997.

P.C. Alexander: *My Years with Indira Gandhi* (Anii mei cu Indira Gandhi), Vision Books, 1991.

Tariq Ali: *The Nehrus and The Gandhis, An Indian Dynasty* (Nehru şi Gandhi, o dinastie indiană), Picador, 1985.

Jean Bernard: *L'Inde, le Pouvoir et la Puissance* (India, autoritatea şi puterea), Fayard, 1985.

Dilip Bobb şi Ashok Raina: *The Great Betrayal. The Assassination of Indira Gandhi* (Marea trădare. Asasinarea Indirei Gandhi), Vikas, 1985.

General K.S. Brar: *Operation Blue Star. The True Story* (Operaţiunea Steaua Albastră. Povestea adevărată), South Asia Books, 1993.

Indira Gandhi: *Ma Vérité* (Adevărul meu), Stock, 1980.

Verinder Grover şi Ranjana Arora (dir.): *Great Women of Modern India*, vol. 7: *Indira Gandhi* (Marea femeie a Indiei moderne, vol. 7: Indira Gandhi), Deep and Deep, 1993.

Ramachandra Guha: *India after Gandhi* (India după Gandhi), Pan Books, 2007.

Pupul Jayakar: *Indira Gandhi*, Plon, 1994.

Guillemette de La Borie: *Indira Gandhi*, Maren Sell éditeurs, 2006.

Emmanuelle Ortoli: *Indira Gandhi ou la Démocratie dynastique* (Indira Gandhi sau democraţia dinastică), Flammarion, 1985.

Nayantara Sahgal: *Indira Gandhi, Her Road to Power* (Indira Gandhi, drumul ei spre putere), McDonald and Co., 1978.

Ritu Sarin: *The Assassination of Indira Gandhi* (Asasinarea Indirei Gandhi), Penguin, 2000.

Nicolae și Elena Ceaușescu

Târgoviște (România),
25 decembrie 1989

O execuție neobișnuită

În ziua de luni, 18 decembrie 1989, temperatura din România nu depășea 5°C. Pe plajele de la Marea Neagră nu se vedea niciun turist și toți românii nu aveau în minte decât un gând: să facă rost de lemne, de gaz sau de cărbuni, în așteptarea inevitabilelor întreruperi de curent electric care se vor repeta frecvent în iarna care era foarte aproape. De unde și mirarea cititorilor cotidianului tineretului comunist, *Scânteia Tineretului*, ziar foarte serios, când au dat peste un text intitulat „Câteva sfaturi pentru cei care, zilele acestea, se află la malul mării" și care era strecurat între două reportaje în care era lăudat Ceaușescu. Un comunicat de vreo zece rânduri.

„Evitați expunerea nedorită și prelungită la soare. Este de preferat să începeți prudent, cu reprize scurte de zece-cincisprezece minute, când pe o parte, când pe cealaltă. Astfel, vă asigurați un bronz plăcut și uniform pe tot corpul. Nu vă aventurați prea mult în larg. Oricum, în caz de pericol, nu strigați. Este inutil. Șansele ca în apropiere să existe o persoană dispusă să vă audă sunt minime. Profitați de binefacerile razelor ultraviolete. Așa cum se știe, sunt mai eficiente între 5.30 și 7.30. Sunt recomandate în special persoanelor slabe. Dacă sunteți o fire sentimentală și sunteți amator de apusuri

de soare, librăriile de pe litoral vă oferă un larg sortiment de cărți poștale ilustrate. Încă un ultim lucru: dacă aceste sfaturi vă fac să vă îndoiți și aveți unele ezitări gândindu-vă să renunțați în favoarea muntelui, asta înseamnă că nu iubiți destul marea."

Publicarea acestui text la câteva zile după începutul iernii dovedea, categoric, o eroare tehnică. Sau o farsă. Doar dacă nu era vorba despre un mesaj codificat, adresat grupurilor Partidului Comunist și ale Securității capabile să se alăture mișcării de protest intern, care, susținută de Moscova, pregătea răsturnarea lui Ceaușescu. De câteva zile, în orașul Timișoara, din sud-vestul țării, aveau loc manifestații și, mai târziu, toată lumea va înțelege că numai spontane nu erau.

În încercarea de a decripta mesajul s-a mers pe diferite piste. „Bronzarea pe tot corpul"? Un apel la extinderea mișcării de revoltă în toată țara „prin etape scurte", adică treptat, oraș după oraș. „Binefacerile razelor ultraviolete"? O aluzie la Securitate, ale cărei uniforme albastre se deosebesc de ale altor trupe guvernamentale prin epoleți mai închiși la culoare. „Amatori de apusuri de soare"? Fără doar și poate, susținători ai sfârșitului domniei. „Muntele"? Vârful statului, șeful: Ceaușescu. „Marea"? Țara, poporul. Cât despre „litoral", orientarea lui către răsărit făcea, desigur, referire la Rusia vecină...

Astăzi se știe, revoluția română din decembrie 1989 a fost o lovitură de stat teleghidată de Gorbaciov, în speranța de a instaura în România un regim comunist după modelul noii Rusii. Convins că Blocul de Est, slăbit ideologic, sufocat economic și devastat social, trebuia să se reformeze ca să evite implozia și dispariția, secretarul general al Partidului Comunist sovietic voia, cu orice preț, să evite ca fostele țări-satelit ale Europei de Est să cadă într-o formă de haos, care risca să le facă să iasă din zona de influență rusă. La fel cum făcuse înainte în Germania de Est, în Cehoslovacia sau în Ungaria, luase deci, de mai multe luni, legătura cu anumiți

conducători ai Partidului Comunist Român (PCR), pe care îi ştia încă credincioşi idealului comunist, dar gata să se lanseze într-o politică de perestroika şi glasnost. Printre ei, un anume Ion Iliescu, format la Moscova, care, în 1956, condusese eficient represiunea împotriva tovarăşilor săi solidari cu insurgenţii de la Budapesta, şi Petre Roman, fiul unui înalt demnitar comunist şi fost pretendent respins la mâna fiicei lui Nicolae Ceauşescu. În cazul în care acesta cade, cei doi vor fi gata să ia frâiele ţării, păstrând o oarecare fidelitate faţă de socialism. Şi faţă de Moscova.

În ultimii ani, Gorbaciov a tot încercat să-l convingă pe Ceauşescu să se alăture tezelor lui, dar în zadar. În 1988, în timpul unei vizite la Bucureşti, Andrei Gromîko, la cererea expresă a Kremlinului, şi-a exprimat public regretul că România întârzie să împărtăşească experienţa sovietică în curs (totuşi, nici el nu era defel un partizan al ei). În loc de răspuns, Ceauşescu lăudase minunatele realizări ştiinţifice ale stalinismului! Mai recent, în timpul celui de al XIV-lea Congres al Partidului Comunist Român, la sfârşitul lui noiembrie 1989, Conducătorul apăsase pe acceleraţie, amintind de măreţia socialismului şi criticând evoluţiile recente ale unor ţări surori. Mai mult: propusese să fie abrogat pactul germano-sovietic din 1939, aflat încă în vigoare, care permisese anexarea Basarabiei româneşti de către URSS... Tot atâtea provocări savant subtile, în momentul când rula, în toate sălile de cinematograf ale ţării, superproducţia *Mircea*, a regizorului Sergiu Nicolaescu: istoria unui celebru voievod român, care se opune din toate puterile sultanului otoman Baiazid, care încerca să se amestece în treburile interne ale ţării...

Ceauşescu fusese curajos numai în aparenţă. Ţinut la numai câteva zile după căderea Zidului Berlinului, cel de al XIV-lea Congres al PCR nu fusese formalitatea administrativă obişnuită din 1965, data ascensiunii la putere a necunoscutului şi insipidului aparatcik cu purtări de ţăran din Oltenia, care îi urmase marelui Gheorghiu-Dej, ajuns în fruntea statului călare pe camioanele

Armatei Roşii, la sfârşitul celui de-al Doilea Război Mondial. În momentul când Cortina de Fier cădea, în fâşii, peste tot în Europa, deasupra adunării plutea umbra Scrisorii celor Şase: o scrisoare publică adresată lui Ceauşescu, în luna martie a anului precedent, de şase personalităţi ale partidului (printre care şi unul dintre fondatori, Constantin Pârvulescu, care deja îl acuzase, cu zece ani înainte, de cultul personalităţii). În această scrisoare cu un ton acid, i se reproşa politica economică, diplomatică şi socială, care ducea la slăbirea ţării şi a imaginii ei în lume. Dacă în cancelarii afacerea stârnise mare scandal (cu siguranţă, unii văzuseră în această scrisoare mâna lui Gorbaciov), fusese cu uşurinţă înăbuşită în interiorul graniţelor româneşti. Nu contează. Puţin obişnuit cu criticile (mai ales cu cele publice), dictatorul român a deschis congresul stăpânit de o uşoară îngrijorare. Precaut, a înregistrat dinainte unele discursuri ale cadrelor partidului. Personal, în timpul intervenţiilor a dat dovadă de o mare agitaţie, arătându-se incapabil să se concentreze şi transpirând mai des decât de obicei. Anunţul discret făcut de serviciile de securitate despre fuga celebrei gimnaste Nadia Comăneci, plecată în Vest în ajunul încheierii congresului, nu a adus nimic bun. Chiar dacă, pe timpul celor şase ore, cei 3 308 de delegaţi prezenţi se ridicaseră de şaptezeci de ori ca să-i ovaţioneze declaraţia finală şi l-au reales cu o impresionantă unanimitate în fruntea partidului şi a ţării, toată lumea a simţit că jocul de domino care tocmai începuse în Europa Centrală şi de Răsărit nu va ocoli România.

O ultimă încercare de împăcare a fost organizată la Moscova în timpul adunării şefilor statelor membre ale Pactului de la Varşovia. Un nou şi lamentabil eşec. În ziua aceea, Gorbaciov a înţeles că Ceauşescu nu va renunţa niciodată la zorzoanele de satrap megaloman. Trebuia acţionat urgent pentru a scăpa de incomodul şef de sat român. Dacă era posibil, fără să fie nevoie să se ajungă la soluţia extremă. Dar totul va depinde de el, de capacitatea lui de a înţelege că trebuia să plece. Altfel...

În 1971, Ceaușescu făcuse o călătorie de mai multe zile în China și în Coreea de Nord. Se întorsese deosebit de impresionat și convins că și el trebuia să dezvolte în țara lui un cult al personalității similar celui de care se bucurau Mao Zedong și Kim Il-sung. De-acum înainte, se vor construi în centrul Bucureștiului bulevarde la fel de late ca Champs-Elysées și clădiri mai mari decât Kremlinul – cu riscul de a dărâma biserici și case tradiționale din centrul orașului. De-acum înainte va fi numit „Dunărea gândirii" și „Geniul Carpaților", va fi văzut ca „izvorul nostru de lumină", „artizanul unei ere unice în miile de ani de existență ai poporului român" sau „comoară de înțelepciune strălucitoare". De-acum înainte, vor apărea în discursurile lui fraze din gândirea Marelui Timonier (Mao Zedong). Ceaușescu nu-și putea imagina că una dintre aceste fraze se va întoarce într-o zi împotriva lui: „Este destul un chibrit ca să dea foc unei câmpii". În 1989, chibritul a dat foc câmpiei din Carpați și numele lui a fost Timișoara.

*

Pe 15 decembre 1989, vreo cincizeci de tineri se adună în fața micii biserici reformate din orașul unde oficiază pastorul maghiar Laszlo Tokes. Foarte critic la adresa regimului – mai ales de la moartea, în septembrie, a unuia dintre colaboratorii săi, ucis, după părerea lui, de Securitate –, dar și la adresa ierarhiei acestuia, refuză să fie mutat într-o altă parohie. De mai multe săptămâni, credincioșii manifestă fără violență pentru a denunța decizia episcopului și a puterii. În ziua aceea, umbla zvonul că urma o intervenție a Securității, care să-l expulzeze *manu militari* din locuința lui pe pastorul rebel. Cei mai entuziaști partizani au decis să formeze un baraj în fața intrării casei acestuia, ca să se opună fizic poliției. Degeaba: nimeni nu vine să-l aresteze. A doua zi, de data asta sunt mai multe sute de persoane care înconjoară biserica. Încă o dată, Securitatea și miliția strălucesc prin absență. Dar, la sfârșitul zilei,

manifestația își schimbă în mod miraculos natura. Adunată la un loc de grupuri de tineri hotărâți, mulțimea părăsește zona bisericii și se îndreaptă spre centrul orașului. De data asta, nu mai este la mijloc doar chestiunea apărării pastorului Tokes și a Bisericii luterane amenințate, ci lichidarea, nici mai mult, nici mai puțin, decât a partidului comunist, a dictaturii și a lui Ceaușescu. Sediul local al partidului comunist este atacat, poliția intervine, orașul ia foc. Noaptea, mai degrabă blândă, nu oprește hotărârea revoltaților, ba dimpotrivă. Sunt ridicate baraje, sunt sparte vitrine. Timișoara se afundă într-un început de război civil.

Transmisă de media din țările vecine aflate la câteva zeci de kilometri (Ungaria și Iugoslavia), vestea revoltei de la Timișoara se propagă în Europa și în lume. Foarte repede, se vorbește despre manifestații uriașe, de masacre cu tunul, de crime sălbatice, de femei spintecate, de bebeluși asasinați, de comandouri arabe venite în ajutorul securității, de genocid... Realitatea este cu totul alta, dar violența confruntărilor nu este mai puțin reală. Duminică 17, crește în intensitate. De dimineață, se formează grupuri care intonează vechi cântece naționaliste, interzise de regim. Se îndreaptă spre primărie și spre sediul partidului, spărgând, în trecere, vitrine. Printre cei care fac asta sunt și numeroși provocatori, însărcinați să adauge un plus de violență mișcării și, în consecință, represiunii (provocatorii sunt, fără îndoială, agenți sovietici, acei celebri „turiști" ruși pe care grănicerii îi văzuseră, cu mirare, venind cu sutele la începutul lunii în România). Obiectivul lor: să creeze o situație de haos pe care media să o relateze, accentuându-i amploarea și slăbind astfel regimul în România. Exact asta se va și întâmpla. În acea zi, în fața violenței manifestanților, poliția și armata trag în mulțime. Cu gloanțe adevărate.

La București, cuplul Ceaușescu turbează. În urmă cu câteva săptămâni, la încheierea unui meci de calificare pentru etapa finală a Cupei Mondiale la fotbal din 1990, între România și Danemarca,

suporterii intonaseră cântece anticomuniste şi făcuseră oarecare dezordine în capitală. Pentru Nicolae şi Elena, turbulenţii de la Timişoara sunt huligani de acelaşi fel, manipulaţi, fără îndoială, de puterile străine, care încearcă să destabilizeze ţara. Când află că primii morţi de la Timişoara nu i-au liniştit pe manifestanţi (ba dimpotrivă!), că sediul partidului a fost distrus şi că portretele cuplului au fost arse, furia lor s-a înzecit. Ceauşescu adună, la orele 17, Comitetul Executiv al PCR pentru o şedinţă extraordinară cu generalul Milea, ministrul apărării, Tudor Postelnicu, ministrul de interne şi generalul Vlad, şeful Securităţii: trei oameni cu care, în noaptea precedentă, a vorbit la telefon de douăzeci şi trei de ori. Darea de seamă a acestei şedinţe scoate la iveală un om în acelaşi timp furios, îngrijorat şi orb. Furios să-şi vadă poliţia şi armata incapabile să facă mat nişte tâlhari şi să împiedice mişcarea să degenereze. („Ce fac ofiţerii tăi, Milea? De ce nu au tras? Trebuia să tragă! Să-i pună la pământ! [...] Dacă unul dintre soldaţi ar fi tras, manifestanţii ar fi fugit ca potârnichile!") Îngrijorat, pentru că îşi dă seama că, la şefii poliţiei şi ai armatei, există o reţinere în a-i executa ordinele. („Autorităţile Ministerului Apărării şi ale Ministerului de Interne au o atitudine defetistă: le-am spus să scoată blindatele ca să-şi dovedească forţa. În loc de asta, voi aţi organizat o defilare. [...] Şi am avut impresia să trupele voastre nici măcar nu erau înarmate.") Orb, pentru că subestimează, în mod tragic, cât de dezamăgit de el este poporul român: rămâne convins că furia manifestată la Timişoara nu este decât rodul unei manipulări străine (URSS, Ungaria, Iugoslavia şi Statele Unite, toate la un loc) şi că partidul comunist, mereu unit ca un singur om în spatele şefului său, va restabili singur ordinea şi disciplina. Şi secretarul general al partidului cu 3,8 milioane de membri (cel mai important din Europa de Est) trebuie să le ceară şefilor de la Timişoara să aducă trenuri întregi de muncitori din regiunea lui natală, Oltenia, pentru a-i pedepsi pe drogaţii şi huliganii care seamănă teroarea în Timişoara. Înarmaţi cu bâte, vor veni cu miile în seara zilei următoare...

dar vor rămâne în vagoane, prea obosiți și prea înfometați ca să se bată și să apere o cauză în care cred din ce în ce mai puțin. În toate fabricile din regiune, în locul demonstrațiilor de sprijin ordonate de partid, izbucnesc conflicte. Au fost emise ordine de încetare a lucrului. Se vorbește despre greve. Mai rău: se pare că poți vorbi liber. În ateliere se fac glume pe seama Conducătorului și a soției sale, despre care toată lumea știe că este analfabetă și că funcțiile și statutul ei sunt pure invenții. „Știi ce înseamnă inițialele SIDA? Savant, Inginer, Doctor, Academician": titlurile pe care pretinde Leana că le are... La fel ca în 1987, la Brașov, când o revoltă a muncitorilor amenințase regimul, proletariatul este derutat. Categoric, există ceva putred în regatul muncitoresc al României.

Și totuși, Ceaușescu nu se îndoiește. Este prea mândru pentru asta. Același orgoliu, vecin cu negarea realității, care îl determină să refuze să poarte ochelari de când i-a slăbit vederea sau să se opereze de prostată, așa cum îi recomandă doctorii lui de ani de zile. În dimineața zilei de 18 decembrie, după o nouă noapte de revolte la Timișoara, după ce alți morți sunt plânși și informatorii îl previn în legătură cu o posibilă extindere a mișcării în tot Banatul și în Transilvania (Calea Girocului s-a revoltat și, într-adevăr, în curând va veni rândul Sibiului, al Târgu Mureșului și al Clujului), dictatorul român zboară în Iran. Ca să fugă încă de pe acum? Nimic nu indică acest lucru. De altfel, o lasă pe Elena la București și diplomații iranieni pe care îi va întâlni vor da mai târziu asigurări că în timpul vizitei n-a manifestat nicio îngrijorare deosebită. Călătoria era prevăzută demult, trebuia semnat un contract de vânzare de arme pentru 10 milioane de dolari și trebuiau să înceapă negocierile pentru construirea unei baze navale la Caspica: pentru Ceaușescu, nu exista niciun motiv să anuleze călătoria de trei zile în țara mollahilor.

România pe care o regăsește pe 20 decembrie nu mai seamănă cu aceea pe care a lăsat-o la plecare. Găzduită la Hotelul Intercontinental din București, presa internațională este surescitată.

Bazându-se pe surse pe care le consideră de încredere, numeroşi reporteri au publicat articole despre masacrele pe scară largă (4 630 de morţi la Timişoara, conform agenţiei de presă germană ADN) sau despre otrăvirea cisternelor de apă cu cianură de către oamenii Securităţii. Ceauşescu trebuie, cu orice preţ, să ia din nou frâiele. După ce i-a semnalat însărcinatului cu afaceri al Ambasadei URSS la Bucureşti convingerea că se pregăteşte o lovitură de stat, organizată de statele membre ale Pactului de la Varşovia, discută cu demnitarii partidului şi convoacă televiziunea la sediul PCR. Discursul său, foarte solemn, este difuzat în direct. Şeful statului justifică represiunea de la Timişoara, victimă a „distrugerilor de tip fascist", aminteşte de un complot străin de mare anvergură şi apelează la spiritul de rezistenţă pentru suveranitate al poporului român, amintind că el personal, Nicolae Ceauşescu, nu ezitase să se opună deja o dată, în trecut, amestecului sovietic în treburile unei ţări socialiste: în 1968, în timpul invadării Cehoslovaciei de trupele Pactului de la Varşovia. La încheierea intervenţiei televizate, ordonă Comitetului Central să pregătească, pentru a doua zi, un mare miting în centrul Bucureştiului. Camerele de televiziune vor transmite evenimentul.

*

Lui Ceauşescu îi plac adunările de mase: între anii 1965 şi 1973, un istoric a numărat o sută şaptezeci şi patru de turnee regionale ale dictatorului prin România! Îi plac la nebunie strângerile bărbăteşti de mâini, săruturile copiilor, buchetele de flori oferite de fete în costume populare. Dar, să vorbească în faţa mulţimii, nu-i place chiar aşa mult. Îşi cunoaşte limitele. Prost orator, se împiedică în cuvinte, face frecvente greşeli de gramatică şi abia dacă îşi poate modula vocea ca să dea ritm discursurilor pe care le citeşte ca un copil care spune lecţia la tablă. Dar a sfârşit prin a crede el însuşi minciunile răspândite prin propria propagandă. Tot aşa cum s-a

convins că a fost un mare militant antifascist în anii '30, este convins și că apariția lui la balconul palatului de unde și-a manifestat, în 1968, refuzul de a participa la represiunea împotriva Primăverii de la Praga, va fi suficientă ca să stingă focul revoluționar care mocnește în București. Pe la mijlocul dimineții, din autobuze închiriate de partid se revarsă mii de muncitori, care se îndreaptă în coloane disciplinate spre piața Comitetului Central. Poartă pancarte în care este lăudat Ceaușescu și sunt preveniți că, în timpul adunării, s-ar putea să apară grupuri de agitatori.

La prânz, Barbu Petrescu deschide mitingul și oratorii vin unii după alții în fața mulțimii neobișnuit de indiferente. La orele 12.30, este rândul Conducătorului să se posteze în fața microfonului. Într-un palton sobru și cu o căciulă de blană îndesată pe cap, este supravegheat de Elena, a cărei față este descompusă de oboseală și de îngrijorare. Brusc, la numai două minute după începutul discursului, Ceaușescu se oprește, uluit, cu privirea ațintită în dreapta. Cu gura deschisă, rămas dintr-odată fără glas, pare total derutat de ce vede: sute de persoane părăsesc piața în mijlocul discursului său, ca să scape de ceea ce cred că sunt împușcături (în realitate, sunt, fără îndoială, niște petarde: aruncate de cine, nu se va ști niciodată). După câteva secunde de nesiguranță, care nu scapă nici mulțimii, nici milioanelor de telespectatori, Ceaușescu reia cuvântul ca să anunțe, cu o solemnitate ridicolă, că, recent, Comitetul Central al partidului a acceptat cererea lui de a mări salariul minim, alocațiile sociale și pensiile. Câteva aplauze salută inițiativa. Apoi își exprimă din nou hotărârea de a lupta împotriva celor care destabilizează țara și pun piedici în calea construirii socialismului și se retrage. Intervenția lui a durat doar douăzeci de minute, dar poporul român a avut timp să-și vadă pentru prima oară stăpânul într-o stare de slăbiciune: în ziua aceea, în mod ciudat, televiziunea română nu a retransmis evenimentul cu un ușor decalaj, așa cum avea obiceiul, tocmai pentru a evita ca astfel de incidente să fi cunoscute de toată lumea. Imaginea

lui Ceaușescu tulburat, înnebunit, frustrat, îi va convinge, până la urmă, pe cei care ezită să se alăture revoltei din stradă.

În final, îngrijorarea care l-a cuprins pe Ceaușescu în timpul discursului se risipește. A înțeles că situația este serioasă. Prin fereastra biroului său, unde s-a întors să se instaleze, aude strigăte și împușcături. Este informat că au fost ridicate baricade pe lângă Universitate și Hotelul Intercontinental. I se mai spune și că un camion cu milițieni a fost atacat și a trecut peste manifestanți. Le ordonă lui Milea și lui Postelnicu să asigure menținerea ordinii și să aducă în piață tancurile și vehiculele blindate ca să apere clădirea Comitetului Central. El va petrece noaptea acolo, ca să scrie comunicatul care proclamă, pentru a doua zi, starea de urgență. La începutul serii, doi dintre frații săi și cei doi fii mai mari vin să-l salute. Lor și generalilor care trec pe acolo seara le cere părerea: trebuie să intervină la televiziune sau să organizeze un nou miting de susținere? Când se culcă, încă n-a luat o hotărâre.

Pe 22 decembrie, Ceaușescu este în picioare încă de foarte devreme. Veștile proaste sunt din ce în ce mai multe. În timpul nopții, la București au fost omorâți patruzeci și nouă de manifestanți, centrul orașului este devastat și grupuri de soldați au fraternizat cu insurgenții. Niște muncitori sunt pe drum spre piața Comitetului Central, dar strigă lozinci ostile regimului. În locul celor 5 000 de oameni din gărzile patriotice, așteptați să dea o mână de ajutor forțelor de ordine, doar 300 s-au prezentat șefilor de unitate. Generalul Milea, fidel între fideli, pe care îl cunoaște de un sfert de secol, tocmai s-a sinucis. Ce e de făcut?

Toate deciziile pe care le ia Ceaușescu în acea dimineață sunt proaste. Se înșală în privința oamenilor pe care îi are în jur, îi acuză de trădare pe cei fideli și se sprijină pe trădători. Pentru a-l înlocui pe defunctul Milea, pe care îl consideră, în mod greșit, drept trădător, îl numește pe generalul Stănculescu, care chiar se va dovedi a fi

un trădător: primul ordin al noului ministru al apărării este să fie retrase vehiculele blindate și tancurile din jurul Comitetului Central, pentru a-i permite mulțimii să-l invadeze fără să fie în pericol! Generalul Vlad, în care are toată încrederea, le-a ordonat deja oamenilor din Securitate să nu mai tragă asupra manifestanților. Cu puțin înainte de orele 11, Ceaușescu declară starea de urgență, care interzice mai ales orice adunare mai mare de cinci persoane. Prea târziu: în fața clădirii Comitetului Central s-au adunat deja 100 000. Ultima lui apariție în balconul Comitetului Central este un fiasco: întâmpinat cu huiduieli, aceasta durează câteva zeci de secunde. Din două elicoptere, Ceaușescu cere să fie aruncate în piață afișe scrise într-un stil pe cât de pueril, pe atât de nepotrivit cu situația („Manifestanți, nu faceți jocul reacțiunii, încetați înainte să fie prea târziu!", „Muncitori, fiți vigilenți, demascați-i pe cei care vor să ne dezbine, care provocă panică și dezordine!"). Cuvintele, demne de propaganda comunistă din timpurile eroice, nu sunt luate în seamă, iar vederea și zgomotul elicopterelor nu fac decât să crească agitația și furia opozanților (și dacă trag pe neașteptate asupra lor?). La orele 11.40, un alt elicopter pe se așază acoperișul clădirii. Pilotul „păsării" (numele de cod), locotenent-colonelul Vasile Maluțan, repartizat cuplului prezidențial încă din 1980, are misiunea să aștepte. Cu rotorul mergând. Gata de decolare.

Refugiați într-o încăpere unde sunt înconjurați de Tudor Postelnicu, de generalul Vlad, de Emil Bobu, numărul trei în partid, de vicepreședintele republicii Manea Mănescu și de Ion Dincă, temutul vicepremier poreclit „Te-leagă", Ceaușeștii nu au timp să se gândească la o nouă strategie. Nici să ajungă la subsol, unde o rețea de tuneluri subterane le-ar permite să ajungă la unul dintre palatele lor. Retragerea le este blocată. Lovituri surde în porțile clădirii, geamuri sparte: nicio îndoială. Mulțimea se pregătește să năvălească în Comitetul Central. Repede, cuplul prezidențial se îngrămădește cu Mănescu în ascensorul care duce pe acoperiș. La ultimul etaj,

catastrofă: uşile refuză să se deschidă. Un gardian reuşeşte, în cele din urmă, să le forţeze. Nicolae şi Elena, gâfâind, merg cât pot de repede pe terasă şi ajung la elicopterul providenţial care îi aşteaptă. Pilotul îi vede cu groază pe Ceauşeşti, pe Mănescu, Bobu şi două gărzi de corp din Securitate înghesuindu-se în habitaclul prevăzut pentru patru persoane. „Sunteţi prea mulţi", le strigă, înţelegând în acelaşi timp, din privirile lor îngrozite, că nimeni n-are de gând să se sacrifice.

Maluţan, în „Veverita" lui de fabricaţie franceză, care arată ca un cărăbuş mare, reuşeşte în mod miraculos să decoleze, cu câteva secunde înainte ca primii manifestanţi să dea năvală pe acoperiş. Au în mâini steaguri tricolore găurite: au smuls de pe ele însemnele comuniste. La etajele de mai jos a început jaful şi distrugerea mobilierului şi a simbolurilor partidului. Prea greu, elicopterul plonjează puţin spre sol, după care o ia într-o anumită direcţie, trece pe lângă Hotelul Intercontinental şi se îndepărtează spre nord, pe un cer albastru, fără nori. La bord, acoperind zgomotul asurzitor al motoarelor, Maluţan se întoarce spre Ceauşescu. „Încotro mergem?" Începe o discuţie aprinsă între Nicolae şi Elena. „La Snagov", strigă în cele din urmă dictatorul alungat, apoi îi cere pilotului să ia legătura cu baza aeriană din Oltenia. În zadar: comunicaţiile sunt tăiate. Un sfert de oră mai târziu, „Veverita" se aşază în parcul prezidenţial de la Snagov, în locul despre care se spune că găzduieşte mormântul lui Dracula... După ce a dat mai multe telefoane din palat, Ceauşescu îi ordonă pilotului să decoleze din nou. Fără Bobu şi Mănescu, de data asta. Cei doi bărbaţi sărută mâinile stăpânului şi se urcă într-o maşină care trebuie să-i ducă la Piteşti, la nord-vest de Bucureşti. Conform informaţiilor primite în urmă cu câteva minute, acolo situaţia este calmă. Vor fi arestaţi înainte de a ajunge la ţintă.

Maluţan o ia şi el spre Piteşti, oraş cu 150 000 de locuitori, de tristă celebritate pentru lagărele de prizonieri politici specializate în „spălarea creierului". Dar nu acolo are intenţia să se ducă. Racolat

de mult timp de adversarii lui Ceauşescu, caută o modalitate de a scăpa de încărcătura incomodă. „Ne-a reperat un radar, vor trage în noi", spune el dintr-odată. Farsa funcţionează: i se dă ordin să se aşeze pe marginea drumului naţional care trece pe sub ei. „Fuga la Varennes" va continua cu maşina, transformându-se într-o farsă grotescă. Unul dintre membrii înarmaţi ai Securităţii rămaşi cu şeful lor opreşte o Dacia roşie. Ceauşeştii urcă, dar şoferul, un doctor, se opreşte după câţiva kilometri. Rezervorul e gol, pretinde el. Este rechiziţionată o Dacia neagră. Conducătorul, un tânăr muncitor pe nume Nicolae Petrişor, este un adventist de ziua a şaptea. Obligat să închidă aparatul de radio unde tocmai vorbesc „trădătorul" Iliescu şi poetul disident Dinescu, omul încearcă vag să convertească cuplul prezidenţial. La Târgovişte, îi lasă la Centrul de protecţie a culturilor, o întreprindere agricolă model, apoi pleacă. Directorul Centrului contactează miliţia locală: ea îi va proteja pe cei doi de populaţia din zonă, care vrea să-i linşeze, apoi îi va preda colonelului Andrei Kemenici, comandantul unităţii militare a oraşului, un regiment de artilerie antiaeriană. Abia în după-amiaza zilei următoare Ion Iliescu va anunţa arestarea tiranului.

Cazarma de la Târgovişte, cartierul general al unităţi antiaeriene 01417, va deveni închisoarea Ceauşeştilor. Şi ultima lor locuinţă. Ajung acolo la căderea serii, într-un 4x4 alb. După ce i-au percheziţionat (el are asupra lui o agendă şi un stilou: ea, poşeta), sunt conduşi într-un birou unde au fost instalate paturi şi pături. Se culcă imediat, dar nu reuşesc să adoarmă decât la orele 2 dimineaţa. Îmbrăţişaţi. Timp de trei zile, vor trăi sub permanenta supraveghere a unui fost ofiţer, maiorul Ion Secu. Nicolae şi Elena trec de la tristeţe mută la crize de isterie. El este cuprins de furii imprevizibile; ea mârâie zi şi noapte împotriva temnicerilor, consideraţi ca fiind scandalos de aroganţi; cei doi se plâng de toate – de soartă, de pâinea prea sărată, de ceaiul prea dulce, de farfuriile cu slănină de porc pe care Nicolae n-o poate mânca din cauza diabetului, de toaletele

nedemne de statutul lor, de frig, de Iliescu ăsta, pe care dictatorul regretă, cu o voce surdă, că nu l-a lichidat vara trecută.

*

În seara zilei de 24 decembrie, îmbrăcaţi în salopete militare pe care au fost obligaţi să le poarte, Ceauşeştii sunt duşi într-un vehicul blindat, în care vor rămâne întinşi timp de cinci ore. Colonelul Kemenici se teme de un atac al ultimilor fideli şi este pregătit să evacueze cuplul la Bucureşti. De cum a trecut alerta, sunt informaţi că un grup de elicoptere se apropie de cazarmă. Nicolae şi Elena cred că vin să-i ia şi să-i ducă în capitală. De fapt, este tribunalul instituit *ad hoc* de Frontul Salvării Naţionale (guvernul provizoriu), care vine pe calea aerului. O cameră foarte aproape de „celula" lor este amenajată în grabă pe post de sală de judecată.

Imaginile de la procesul ciudat al lui Ceauşescu au făcut înconjurul lumii. Revederea lor, după douăzeci de ani, provoacă aceeaşi stare de rău. Totul sună şi arată fals: vocile, gesturile, locurile, acuzaţia („genocid"), durata (mai puţin de o sută de minute pentru a judeca douăzeci şi patru de ani de dictatură!). Combinată cu mărturiile şi istorisirile apărute ulterior, analiza acestor imagini (chiar dacă ele sunt, fără îndoială, trunchiate) permite reconstituirea, în linii mari, a derulării acestui fals proces de la Nürnberg românesc.

Spre orele 12.30, sunt scoşi din vehiculul blindat, după ce au primit înapoi hainele civile. Elena este îmbrăcată cu un palton cu guler de blană şi ţine în mână poşeta şi un misterios plic mare, alb. Nicolae îşi aşază părul argintiu şi îşi îndeasă, cu amândouă mâinile, pe cap căciula de blană. Apoi se îndreaptă, cu paşi mai degrabă siguri, spre clădirea unde îl aşteaptă judecătorii. Brusc, privirea îi este atrasă de o mişcare de alături: mai mulţi soldaţi înarmaţi, cu chipuri de nepătruns, se aliniază de-a lungul zidului. Fără îndoială, un pluton de execuţie. Timp de câteva secunde, fostul stăpân al României îşi ascunde cu greu panica.

*

Imediat ce ajung înăuntru, cei doi avocați desemnați din oficiu discută cu el câteva minute. Constantin Lucescu și Teodorescu, care are același prenume cu el și un costum de culoare închisă, cu dungi late, gri, îi sugerează să pledeze răspundere limitată din cauză de „tulburări mintale". Ceaușescu își dă seama că nu are nimic de așteptat și nici de sperat de la ei. Apoi, spre deosebire de Elena, acceptă să se supună unui superficial examen medical, în timpul căruia i se ia tensiunea, Este mare: 17-10,7.

La orele 12.50, Ceaușeștii pătrund în încăperea transformată în tribunal. În fața lor, președintele tribunalului, colonelul Gică Popa (care se va sinucide după două luni) și cei cinci asesori. La dreapta celor doi acuzați se află cei doi avocați, grefierul și procurorul, maiorul Dan Voinea. În stânga, observatorii autorizați să urmărească derularea procesului. Printre ei, generalul trădător, Stănculescu, viitor ministru al apărării, și Gelu Voican, viitor vicepremier. În colțurile încăperii, soldați încremeniți în poziție de drepți, cu mitralierele în bandulieră. Unul dintre ei, mustăcios, are fața scăldată în lacrimi.

De la primele schimburi de replici între judecători și acuzați, tonul urcă. Acuzațiilor de „genocid la Timișoara", de masacre în masă în toată țara (64 000 de victime, li se strigă!) sau de folosire a „serviciilor mercenarilor străini", Elena le răspunde țipând: „Este o jignire, o provocare". De fiecare dată, Nicolae o bate pe mână ca s-o calmeze, și ia cuvântul cu o voce spartă, dar fermă, cu privirea întunecată, fixată în ochii acuzatorilor: „Nu recunosc tribunalul, nu recunosc decât Marea Adunare Națională", „Este o lovitură de stat", „Nu răspund la nicio întrebare" etc. Procurorul trece peste asta și înșiră crimele cuplului: „genocid", iar și mereu, „subminarea economiei naționale", „acțiune deviaționistă", „subminarea puterii de stat"... Uneori, acuzațiile se bazează pe zvonuri populare, pe ce se

vorbește: se face aluzie la toaletele somptuoase ale Elenei, la presupusele ei dereglări mintale, la cântarul din aur pe care l-ar avea fiica sa, Zoia, în vila ei, la conturile din Elveția etc. Înfrânând crizele de furie ale Elenei, Nicolae refuză să răspundă întrebărilor directe ale Curții, respingând până la capăt legitimitatea acesteia.

Considerând că au auzit destul, judecătorii ies să delibereze. Revin în mai puțin de cinci minute! Ghemuiți în scaunele lor, Ceaușeștii nu catadicsesc să se ridice la întoarcerea lor. Când este dat verdictul, nimeni nu îndrăznește să-i privească: „Considerăm că inculpații, în baza articolelor 162, 163, 165 și 357 din Codul penal, sunt vinovați și tribunalul militar excepțional anunță astăzi, 25 decembrie, sentința cuvenită: confiscarea tuturor bunurilor și pedeapsa capitală." Urmează câteva secunde de liniște, apoi avocații iau act de decizie fără s-o conteste și se retrag discret. În același moment, mai mulți soldați din plutonul de execuție intră în cameră și se apropie de cuplu ca să le lege mâinile la spate. Elena urlă, Nicolae plânge, apoi fredonează primele note din *Internaționala*. Un gardian își bate joc de fosta primă-doamnă a României: „Dă-i drumu', pui de târfă", îi scuipă ea în față.

Patru soldați îi conduc în fața zidului de incintă al garnizoanei. Când Nicolae și Elena Ceaușescu se întorc, au doar timp să vadă focul ieșind din țevile mitralierelor celor șase soldați parașutiști. Mai multe zeci de rafale sunt trase în cuplul de tirani. Una dintre ele de aproape, chiar după moartea lor, trasă de soldatul pe care Elena îl insultase. Sunt orele 14.50. România este liberă, dar noul regim își bazează legitimitatea pe un dublu asasinat.

BIBLIOGRAFIE

Edward Behr: *Baise la main que tu n'oses mordre* (Sărută mâna pe care nu îndrăznești s-o muști), Robert Laffont, 1991.

Lucian Boia: *La Roumanie* (România), Les Belles Lettres, 2003.

Denis Buican: *Dracula et ses avatars: de Vlad l'Empaleur à Staline et Ceaușescu*, Editions de l'espace européen, 1991; *Dracula și avatarurile lui: de la Vlad Țepeș la Stalin și Ceaușescu*, Editura Scripta, 1993.

Pavel Campeanu: *Ceausescu, the Countdown*, Columbia University Press, 2003; *Ceaușescu, anii numărătorii inverse*, Editura Polirom, 2002.

Michel Castex: *Un mensonge gros comme le siècle: Roumanie, histoire d'une manipulation* (O minciună mare cât secolul: România, istoria unei manipulări), Albin Michel, 1990.

Marc Champion: „Romanian Revolution Depicted as Planned Coup, not Uprising" (Revoluția română descrisă ca o lovitură de stat planificată, nu ca o revoltă), în *Washington Post*, 24 august 1990.

Adrian Cioroianu: *Ce Ceaușescu qui hante les Roumains: le mythe, les représentations et le culte du dirigeant dans la Roumanie communiste* (Acel Ceaușescu care îi bântuie pe români: mitul, reprezentările și cultul conducătorului în România comunistă), Editura Curtea Veche, 2005. (ediție în limba franceză).

Dennis Deletant: *Ceausescu and the Securitate: Coercion and Dissent in Romania, 1965-1989*, M.E. Sharpe, 1995; *Ceaușescu și Securitatea*, Editura Humanitas, 1998.

Pierre Du Bois: *Ceaușescu au pouvoir: enquête sur une ascension*, Georg édition, 2004; *Ceaușescu la putere. Ancheta unei ascensiuni politice*, Editura Humanitas, 2008.

Diane Ducret: *Femmes de dictateur*, Perrin, 2011; *Femeile dictatorilor*, Editura Curtea Veche, 2017.

Catherine Durandin: *Vérités et mensonges d'un roi communiste*, Albin Michel, 1990; *Nicolae Ceaușescu. Adevăruri și minciuni despre un rege comunist*, Editura Nemo, 1990.

— : *La Mort des Ceaușescu: la vérité sur un coup d'Etat communiste*, Bourin, 2009; *Moartea Ceaușeștilor. Adevărul despre o lovitură de stat comunistă*, Editura Humanitas, 2011.

Catherine Durandin și Despina Tomescu: *La Roumanie de Ceaușescu* (România lui Ceaușescu), G. Epaud, 1988.

Mary Ellen Fischer: *Nicolae Ceausescu: a Study in Political Leadership* (Nicolae Ceaușescu: un studiu despre liderii politici), L. Rienner, 1989.

Trond Gilberg: *Nationalism and Communism in Romania: the Rise and Fall of Ceausescu's Personal Dictatorship* (Naționalism și comunism în România: creșterea și prăbușirea cultului personalității lui Ceaușescu), Westview Press, 1990.

Marion Guyonvarch și Eric Pelletier: „Le Noël de sang des Ceaușescu" (Crăciunul însângerat al Ceaușeștilor), în *Les Derniers Jours des dictateurs* (Ultimele zile ale dictatorilor), Perrin, 2012.

Michel-Pierre Hamelet: *La Vraie Roumanie de Ceaușescu* (Adevărata Românie a lui Ceaușescu), Nagel, 1983.

Gail Kligman: *The Politics of Duplicity: Controlling Reproduction in Ceausescu's Romania*, University of California Press, 1998; *Politica duplicității. Controlul reproducerii în România lui Ceaușescu*, Editura Humanitas, 2000.

Thomas Kunze: *Nicolae Ceausescu, eine Biographie*, Ch. Links, 2009; *Nicolae Ceaușescu, o biografie*, Editura Vremea, 2002.

Jean-Marie Le Breton: *La Fin de Ceaușescu, histoire d'une révolution*, L'Harmattan, 1996; *Sfârșitul lui Ceaușescu. Istoria unei revoluții*, Editura Cavallioti, 1997.

Jean-Paul Mari: „Le coup d'Etat qui n'a jamais eu lieu" (Lovitura de stat care n-a avut loc niciodată), în *Le Nouvel Observateur*, 17-23 mai 1990.

Ion Mihai Pacepa: *Horizons rouges*, Presses de la Cité, 1988; *Orizonturi roșii*, Editura Humanitas, 2010.

Alexandre Paléologue: *Souvenirs merveilleux d'un ambassadeur des Golans*, Balland, 1990; *Minunatele amintiri ale unui ambasador al golanilor*, Editura Humanitas, 1991.

Radu Portocala: *Autopsie du coup d'Etat roumain*, Calmann-Lévy, 1990; *Autopsia unei lovituri de stat*, Editura Continent, 1991.

— : *L'Exécution des Ceauşescu* (Execuţia Ceauşeştilor), Larousse, 2009.

Petre Roman: *Le Devoir de liberté*, Payot, 1992; *Libertatea ca datorie*, Editura Dacia, 1994.

Traian Sandu: *Histoire de la Roumanie* (Istoria României), Perrin, 2008.

Peter Siani-Davies: *The Romanian Revolution of December 1989* (Revoluţia română din decembrie 1989), Cornell University Press, 2005.

Katherine Verdery: *National Ideology Under Socialism: Identity and Cultural Politics in Ceausescu's Romania* (Ideologia naţionalistă în socialism: politică identitară şi culturală în România lui Ceauşescu), University of California Press, 1990.

Cuprins

Şefi (de stat) care au fost omorâţi 7

Iulius Cezar, Roma, 15 martie înainte de Iisus Hristos
Trădat de a săi 17

Henric al III-lea, Saint-Cloud, 1 august 1589
Călugărul şi „tiranul" 41

Maximilien de Robespierre, Paris, 28 iulie 1794
Asasinul asasinat 62

Abraham Lincoln, Washington, 14 aprilie 1865
Sudul răzbunat 87

Maximilian de Habsburg, Querétaro (Mexic), 19 iunie 1867
Împăratul de mucava 109

Alexandru al II-lea, Sankt-Petersburg, 1 martie 1881
Vânătoarea ţarului 126

Elisabeta de Austria, zisă Sissi, Geneva, 10 septembrie 1898
Blestemata şi posedatul 150

Franz Ferdinand de Austria, Sarajevo, 28 iunie 1914
Ultima zi a Europei 171

Nicolae al II-a, Ekaterinburg, 17 iulie 1918
Sfârşitul unei lumi 213

Engelbert Dollfuss, Viena, 25 iulie 1934
Omul care i-a spus nu lui Hitler 237

Patrice Lumumba, Katanga (Congo), 17 ianuarie 1961
Africanul care deranja America 264

Ngô Dinh Diêm, Saigon, 2 noiembrie 1963
Lovitură de stat între prieteni 287

Anwar el-Sadat, Cairo, 6 octombrie 1981
Ucis în numele lui Allah 313

Indira Gandhi, Delhi, 31 octombrie 1984
Cronica unei morți anunțate 333

Nicolae și Elena Ceaușescu, Târgoviște (România),
25 decembrie 1989
O execuție neobișnuită 355